

זה השער לה' צדיקים לבואו בו

ספר

יעצה מורה

שמות

דרשות ומאמרים
דברי חכמה ומוסר יקרים
להורות הדרך ילכו בה מישרים
לראות בטוב ה' בארץ חיים

שנאמרו מפי
הרה"ג יעקב ברוך הכהן טראב וצ"ל

רבה דשכונת התקווה וראש ישיבת "רבנו יוסף חיים" בעיר ת"א
בן הרה"ג עזרא הכהן טראב וצוק"ל ראב"ד דמשק

נדפס פעית"ק ירושלים תובב"א
שנת גמ ברכות יעצה מורה לפ"ק

כל הזכויות שמורות

ניתן להשיג את הספר אצל משפחת המחבר

תל אביב

תוכן הענינים

ספר שמות

פרשת שמות..... יא

יא עם ישראל נמשל לכוכבים.....
יב חושך שבטו שונא בנו.....
יג ועבדום וענו אותם – יסורין של תורה.....
יד מוקנים אתבונן.....
טו אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני.....
טז סירוב מרע"ה להיות שליח.....
טז מטרת היציאה ממצרים שנאמרה לפרעה ולבני"י.....
טז לידת הגאולה בלידת האיילה.....
טז מאורע הנחש והצרעת – תוראה מופלאה לכל הדורות.....
טז בשיא הרעה צומחת הטובה.....

פרשת וארא..... מב

מב גודל הוהירות הנדרשת לאחר השראת שכינה.....
מד כוחה של שמיעה.....
נא יסורין ממרקין.....
נה המטה מסמל הנהגת הגלות.....
נו ביאור הפדות ומהות הגלות.....

פרשת בא..... סג

סג חובת ביקוש האמת.....
סז לא יחרץ כלב לשונו.....
סח האמונה וקיום חברית יסוד לקיום עם ישראל.....
עד יציאת מצרים מסמלת הבחנה של הקב"ה.....

פרשת בשלח..... עט

הכרת המוב למצרים..... עט
הבדילנו מן התועים..... פא
פן ינחם העם..... פג
איסור החזרה למצרים..... פו
מבחן האמונה..... פט
השכינה מסתלקת במקום יוהרא..... צג

פרשת יתרו..... קג

יתר ע"ש שיתר פרשת ואתה תחזח..... קג
מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך..... קו
משמעות האות ו'..... קי
הכנעת מרע"ה כלפי יתרו..... קיב
בית יעקב אלו הנשים..... קמז
כוח אתערותא דלתתא..... קכא
ההבדל בין דברות ראשונות לדברות אחרונות..... קכו
מצוות כיבוד אב ואם..... קל

פרשת משפטים..... קלד

חומרת המקלל מהמכה..... קלד
מחובת הרופא לרפא..... קלו
ישראל למעלה מן המול וקדושת חומן..... קלח
גודל תוהירות מדבר שקר..... קמג
רצה הקב"ה לזכות את ישראל..... קמח
החפרש בין נעשה לנעשה ונשמע..... קנו

פרשת תרומה..... קנז

בנין ביהמ"ק יתכן רק ע"י נדיבות לב ויגיעה..... קנז
הת"ח עצמו הוא מקדש ומשכן..... קסב
ושכנתי בתוכם ולא בתוכו..... קסה
יגעת ומצאת תאמין..... קסו

פרשת תצווה.....קעב

תרומתו של מרע"ה למשכן.....קעב
תלמידים הרי הם כבנים.....קעד
שיחה מכתב ידו של הרב יעקב ענתבי זצ"ל.....קעה

פרשת כי תשא.....ריא

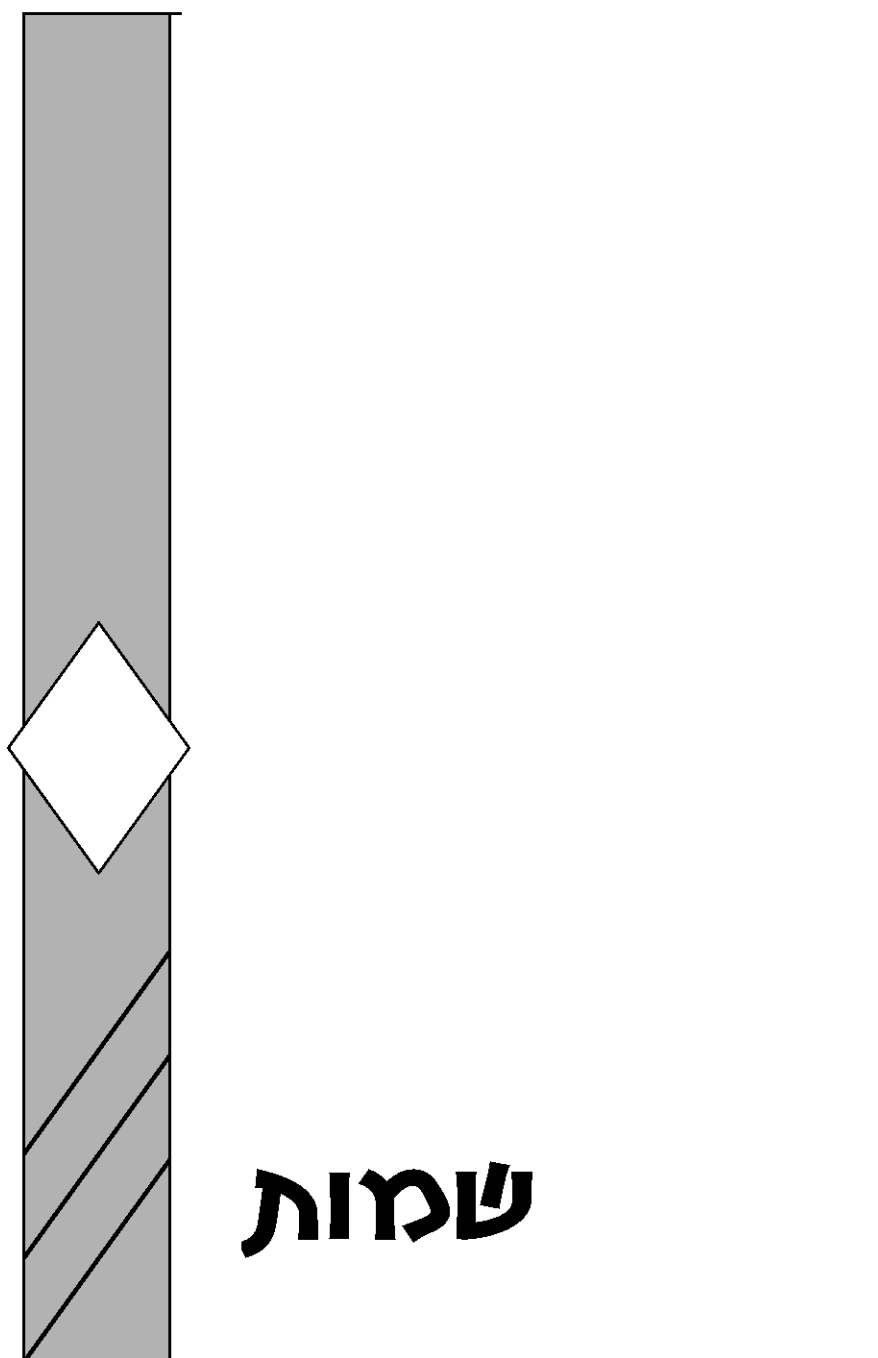
תפקידם של שרי עשרות.....ריא
קניין התורה על ידי מאמץ, עבודה וגייעה.....רכ
מצוות מילה מכפרת כמיתה על עוון העגל.....רכו
מעשה דידיה קודם לתלמוד דאחרים.....רכמ

פרשת ויקהל.....רלה

והתענג על ה'.....רלה
על האדם להרגיש בעצמו שאינו מושלם.....רלמ
זריזות במצוות מכלה את הרשעים.....רמג
נושא בעול עם חברו.....רנה
חובת הביקורת במעשים המובנים.....רנז

פרשת פקודי.....רסה

עשיית החשבון להורות הגורם להשראת השכינה.....רסה
העמדת המשכן היתה על ידי גס בדוקא.....רעא
הגונב כלי שרת קנאין פוגעין בו.....רעו
משכן ובתי כנסיות כאמצעי לעליית האדם.....רעז

פרשת שמות

עם ישראל נמשל לכוכבים

"ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה". (א, א)

והנה ביאר רש"י, "מדוע מנה הכתוב את שבטי ישראל בחייהן וחזר ומנאן לאחר מיתתן, להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבים שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם, כמו שנאמר: המוציא במספר צבאם לבלם בשם יקרא".

וצריך להבין, מדוע צריך גם מספר וגם שם ליציאת הכוכבים, ומבאר הגר"ש וסרמן שליט"א ברעיון יפה: ידוע שלאנשי הצבא יש לכל אחד מספר אישי ואין מתייחסים לחייל בשמו אלא בעיקר במספרו, והסיבה פשוטה: מפני שקשה לזכור ולמנות את כל השמות.

אבל יש טעם יותר עמוק בזה – מפני שמעלתו של איש הצבא הפשוט זה החייל הסדיר, ע"י שהוא שייך למספר הרב של אנשי הצבא. הוא לבדו לא היה יכול להביא תועלת בחכמתו ובסגולותיו ורק מפני שהוא שייך לעוד 9,999 אנשי הצבא, ואוגדה בת עשרת אלפים חייל היא כוח בעל משמעות, וע"כ ההתייחסות אליו היא יותר בזה שהוא מספר כך וכך כחלק מאנשי הצבא.

לעומת זאת, המפקדים נקראים בשמותם, גם מפני שהם מעטים וקל לזכור את שמותיהם, וגם מפני מעלתם העצמית. כל מפקד אינו חשוב משום ששייך למספר גדול של חיילים, אלא בעיקר בזכות עצמו, בזכות סגולותיו, חכמתו, כישוריו, תעוזתו וכדו'. וע"כ נקרא הוא בשם – להדגיש את ההתייחסות המתאימה אליו בצבא, שהרי מקומו בצבא הוא בעיקר בשל אישיותו העצמית.

והנה הכוכבים, הקב"ה מכניסם גם במספר וגם בשמות, מדוע.

משום שבאמת נכון שיעקר מעלתם היא בריבויים, שהרבה כוכבים מאירים את העולם, וכוכב אחד לא היה יכול להאיר לבדו, וע"כ מספרם הוא עיקר מעלתם, אולם יש להם גם מעלה עצמית גדולה וחשובה מאוד, שכן כל כוכב יש לו תפקיד גדול בעולם הגלגלים בנוסף לחשיבותו שמאיר לעולם יחד עם כל אחיו הכוכבים, ובשל שתי המעלות החשובות הללו הקב"ה מבניסם גם במספר, וגם בשמות יקרא להם.

ובזה נדמו בני ישראל לכוכבים, שכן מעלתם העצומה שבאה באחדות העם וביציבור ובעדה, שזוהי סגולה עצומה לקיום העולם אשר כל העולם עומד בזכותם. אבל יש עוד מעלה ותפקיד חשוב לכל אדם מישראל כפרט וכיחיד, בלא להתחשב כלל בעולם שמסביבו.

כל יהודי ויהודי מישראל הוא עולם מלא, וכל אחד יכול להתעלות במעשיו הטובים, במידותיו, ביראת השמים שבו, בתורתו ובקיום מצוותיו, ולהיות כמשה רבנו אשר הוא עצמו שקול כנגד כל ישראל וע"כ מעלה כפולה להם לישראל, שהם נמנים במספר וגם בשמות יקראו.

חושך שבטו שונא בנו

"ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו".

(א, א)

חכמינו ז"ל אומרים על פסוק זה במדרש: "הח"ד חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוסר" (משלי יג, כד). בנוהג שבעולם, אדם שאומר לחברו: פלוני הָפֵה לבנך, יורד עמו עד לחייו. (או אומר לו: פלוני, הָפֵה לבנך, גם יורד עמו עד לחייו.) מה תלמוד לומר חושך שבטו שונא בנו, ללמדך שכל המונע בנו מן המרדות סוף בא לתרבות ושנאהו (האב לבן).

והביאור הוא, כי מאחר שהאב מוסר את נפשו וחיייו עבור בנו כדי להתנקם מאותו אדם שהכה את בנו, סימן הוא שהאב אוהב את בנו אהבה עזה. אם כן, איך שלמה המלך ע"ה אומר שחושך שבטו שונא בנו. על זה משיב המדרש ואומר: ללמדך, שכל המונע בנו מן המרדות, סוף בא לתרבות רעה ושנאהו. האב שונא את בנו מפני שרואה את הסוף של בנו שיצא לתרבות רעה, אם לא יוכיחו וייסרו בעת.

חז"ל מביאים לנו ג' ראיות על כך: א. שכן מצינו בישמעאל שהיו לו געגועים על אברהם אביו ולא רידהו, ויצא לתרבות רעה ושנאהו והוציאו מביתו ריקם. מה עשה ישמעאל, כשהיה בן ט"ו שנה התחיל להביא צלם מן השוק, והיה מצחק בו ועבדו כמו שראה מאחרים.

מיד ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק, ואין מצחק אלא ע"ז, כד"א ויקומו לצחק. מיד ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה, שמא ילמד בני אורחותיו. מיד וירע הדבר מאוד בעיני אברהם על שיצא לתרבות רעה. ויאמר אלקים לאברהם אל ירע בעיניך, מכאן אתה למד שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות.

מיד וישכם אברהם בבוקר ויקח לחם וחמת מים, ללמדך שהיה שונא לישמעאל על שיצא לתרבות רעה, ושלחו הוא ואמו הגר ריקם וטרו מביטו על כך. וכי תעלה על דעתך שאברהם שכתוב בו: ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב היה משלח אשתו ובנו מביתו ריקם בלא כסות ובלא מחיה, אלא ללמדך כיוון שיצא לתרבות רעה לא נפנה עליו. מה היה סופו, כשגרשו ישב בפרשת דרכים והיה מלסטם את הבריות, שנא': והוא יהיה פרא אדם.

ביוצא בו – ויאחב יצחק את עשיו, לפיכך יצא לתרבות רעה על אשר לא רידהו.

ביוצא בו דוד שלא ייסר לאבשלום בנו ולא רידהו, יצא לתרבות רעה וגרם לו דברים קשים שאין להם סוף, דכתיב: מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו, מה כתיב אחריו, ה' מה רבו צרי. וכן היה עם אדוניהו בן חגית וכו'.

בראיות אלו רואים את גודל החורבן הנובע מכך שהאבא לא מייסר את בנו בזמן המתאים.

אבל ואוהבו שחרו מוסר, האב האוהב את בנו ורוצה בטובתו, שחרו מוסר. מפרש רש"י: "תמיד לבקרים מייסרהו." שחרו מלשון שחר – בוקר.

ופסוק זה מרמז על התנהגותו של הקב"ה עם ישראל בניו. שכתב המדרש ואוהבו שחרו מוסר, זה הקב"ה על שאהב את ישראל דכתיב (מלאכי א'): אהבתי אתכם אמר ה', שהוא מרדה אותן בייסורין. אתה מוצא שלוש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולם לא נתנם להם אלא ע"י ייסורין: התורה וא"י וחיי העולם הבא.

וכל המייסר את בנו מוסיף הבן אהבה על אביו והוא מכבדו, שנא': יסר בנן ויניחך ויתן מעדנים לנפשך (משלי כט).

ושוב מביא המדרש על כך ראיות מאברהם שייסר את יצחק, ומיצחק שייסר ליעקב, ומיעקב שייסר את בניו ורידה אותם ולמדם דרכיו, על אף שלא היה בהם פסולת, שכן כתיב: "ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו" – היה לו לכתוב: "ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו". את יעקב – השוון כולם ליעקב שכולם צדיקים.

זו היתה כוונתם של חז"ל, להשמיענו בפתיחת הספר הזה על גלות בני ישראל ועל גאולתם, שישנה תועלת גדולה וחשובה עד מאוד בהבאת הייסורים על האדם, כי זה נובע מתוך אהבת הקב"ה לאדם, כדי לתקן את עצמו ולהשלים את שיעור קומתו הרוחנית, שיהיה מוכן ומוכשר לקבל את עול התורה עליו ולהוסיף חיל בעבודת ה', בדיוק כמו שהיה לעם ישראל במצרים.

הקב"ה גלגל עלינו להיותנו גולים בארץ מצרים נתונים בכור הברזל למען התך מאתנו זוהמת הנחש ולמחרנו מכל סיג, כדי שנהיה מוכשרים לקבל את התורה ולעבוד עבודת אלקים חיים, כמו שנאמר: (דברים ת, ה) "כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסרך". וכל זה מתוך אהבתו אותנו.

ועבדום וענו אותם – יסורין של תורה

"וימררו את חייהם בעבדה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה את כל עבדתם אשר עבדו בהם בפרך". (א, יד)

ו"ל הרעיא מהימנא במדבר (קנג ע"א): וימררו את חייהם בעבודה קשה זו קושיא, בחמר דא ק"ו, ובלבנים דא לבון הלכה, ובכל עבודה בשדה דא ברייתא. את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך דא תיק"ו.

ואחד מראשי ישיבת מיר ביאר הענין, שבד"כ הנבואות נתנו לעם ישראל בלשון סתומה וכללית בשביל שהאדם אח"כ יוכל לקיים אותם לפי הבנתו ודרגתו.

וזה מובא בדברי הרמב"ן¹ ובה' שמונה פרקים לרמב"ם בענין העינוי של עם ישראל במצרים שנגזר עליהם ארבע מאות שנה והתורה לא פירטה היכן ומתי וכיצד יהיה

¹ ו"ל הרמב"ן (בראשית טו, יד): וגם את הגוי אשר יעבדו וגם לרבות ד' גלויות על ששעבדו את ישראל, לשון רש"י ועל דרך הפשט יאמר, כאשר דנתי את בניך בגלות וענוי על עון, גם את הגוי אשר יעבדו אדין על החמס אשר יעשו להם.

והנכון בעיני, כי טעם וגם, אף על פי שאני גורתי על זרעך להיות גרים בארץ לא להם ועבדום וענו אותם, אף על פי כן אשפוט את הגוי אשר יעבדו על אשר יעשו להם, ולא יפטרם בעבור שעשו גורתי.

והטעם כמו שאמר הכתוב (זכריה א יד) וקנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה, ואומר (ישעיה מז ו) קצפתי על עמי חללתי נחלתי וגו' וכן היה במצרים שהוסיפו להרע כי השליכו בניהם ליאור, וימררו את חייהם והשבו למחות את שמם, וזה טעם דן אנכי, שאביא אותם במשפט, אם עשו כנגזר עליהם או הוסיפו להרע להם וזהו מה שאמר יתרו כי בדבר אשר זדו עליהם (שמות יח יא), כי הזדון הוא שהביא עליהם העונש הגדול שאבדם מן העולם וכן כי ידעת כי הזידו עליהם (נחמיה ט י).

והרב נתן טעם בספר המדע (הלכות תשובה ו ה) לפי שלא נזר על איש ידוע, וכל אותם המריעים לישראל אלו לא רצה כל אחד מהם הרשות בידו, לפי שלא נזר על איש ידוע ולא נתכנו דבריו אצלי, שאפילו גזר שאחד מכל האומות יריע להם בכך וכך, וקדם זה ועשה גזרתו של הקב"ה זכה בדבר מצוה, ומה טעם בדבריו, כאשר יצוה המלך שיעשו בני מדינה פלונית מעשה מן המעשים, המתירשל ומטיל הדבר על האחרים חומס וחומא נפשו, והעושה יפיק רצון ממנו, וכל שכן שהכתוב אמר וגם את הגוי אשר יעבדו, שיעבדו הגוי כולו, והם הלכו מעצמם למצרים אבל הטעם כאשר כתבתי:

השעבוד אלא רק ועבדום וענו אותם. ויתכן שהעינוי יהיה רוחני ואולי גם זה יותר קשה בתיקו וקושיא.

ובאמת עם ישראל יכל לקיים את זה בעינוי רוחני כשבט לוי שהיו עוסקין בתורה ונצלו מהשעבוד מכיוון שגם תיקו וקושיא הוא עינוי גדול.

ולבא' א"כ מה התביעה על המצרים שעינו אותם בקושי הגוף וכי מה יכלו למסור להם שיעורים בגמ' עם קושיות ותירוצים.

אך, הנה ידוע שיש לימוד מתוך דוחק וחשכת הגלות ויש לימוד מתוך נחת והרחבת הדעת. ולימוד מתוך דוחק ועוד במצרים שהיה מקום טומאה גדול כמו שאמרו המלאכים להקב"ה שלא ירד למצרים במכת בכורות כי זה מקום טומאה. ממילא זה מקשה שבעתיים את הלימוד תורה ולכן נענשו המצרים על כך.

הראיה לדבר שבזמן שעשיו שמע שבשביל לזכות לארץ ישראל צריך ארבע מאות שנה של עינוי עזב את ארץ ישראל.

וכן מצינו שמשח רבינו השיג להם חופש בשבתות וימים טובים וכיצד זה נכנס לתוך ארבע מאות שנה אלא שבלימוד תורה ועמלה זהו עינוי גדול ונחשב להם כחלק מעבדות וענו אותם.

וכמו שמסופר על אחד מהגדולים שכשהיו מבקשים ממנו ברכה לאשה מקשה לילד היה יושב ללמוד איוו סוגיה קשה ומיישבה, וע"י כך היתה יולדת בנקל וזהו משום שהמיר את צער הלידה בצער רוחני.

וכבר הזכירו רבותינו הענין הזה, אמרו בואלה שמות רבה (ל, טו) משל לאדון שאמר לבנו "עשה עם פלוני ולא יצערנו", הלך ועשה, אף על פי שעשה עמו חנם לא הניח שלא היה מצער כשנתרצה האדון לבנו גזר על מצעריו הריגה כך גזר הקב"ה שיהיו ישראל משועבדין במצרים, עמדו עליהם ושעבדום בחזק אמר הקב"ה היה לכם לנהוג בם כעבדים ויעשו צרכיכם, אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה (זכריה א, טו) עד כאן לשונם:

ודבר ברור הוא כי השלכת בניהם ליאור אינה בכלל "ועבדום וענו אותם", אבל היא עקירתם לגמרי, וכן מה שאמרו תחלה הבה נתחכמה לו פן ירבה (שמות א, י), אינו בכלל עבדות וענוי, מלבד מה שהוסיפו בענוי עצמו, וימדרו את חייהם בעבודה קשה וגו' והוא מה שאמר הכתוב (דברים כו, ז) וירא את עניינו ואת עמליו ואת לחצו.

וצער רוחני קשה יותר שאינו נותן מנוח לאדם עד שמקבל ומבין תשובה לשאלתו, כמו שאמרו חז"ל (ברכות סד ע"א) תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב. משא"כ בצער גופני אינו רודף את האדם כל הזמן שברגע שלא מתייגע אין לו צער.

וכמו שמסופר על החפץ חיים שביקש ממנו עגלון מהעיר הסמוכה אליו, ברכה לזרע של קיימא, ואמר לו החפץ חיים שיפריש ממה שמרוויח מעשר כספים ויקים גמ"ח. ואמר לחפץ חיים שהוא בקושי מרוויח ובמעשר יהיה כמה פרוטות מה זה כבר יכול להועיל. ואמר לו החפץ חיים שבכ"ז זה יכול לעזור.

ובאמת כך עשה הקים את הגמ"ח וזכה לבנים וזרע של קיימא. ויום אחד דפק עני בדלת וביקש הלוואה, והשיב לו שאין כסף כעת בגמ"ח. מיד פתח עליו העני בצעקות וקללות, וכששמעה זאת אשתו אמרה לבעלה תעביר את הקופה לאדם אחר. ובאמת כך עשה והעביר את הקופה לרב העיר.

ולאחר עבור תקופה נפטרו לו ילדיו בזה אחר זה באופן פתאומי, ולרגע נזכר בדברי החפץ חיים. שברכו בבנים והלך לבקש ממנו עוד פעם ברכה. וכשנכנס לחפץ חיים באותה עת אמר הח"ח מזמור לדוד ה' רועי וכו', וכשהגיע לפסוק: אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית ה' לאורך ימים. הקשה החפץ חיים מה שייך לשון רדיפה אצל טוב וחסד.

וביאר החפץ חיים, שדוד המלך אמר לפני הקב"ה הרי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ואני יודע שמגיע לי ייסורין אשר ע"כ אני מבקש ממך שתחליף את הייסורין בטוב וחסד שהטרתה בעשיית חסד וטוב תמיר את הייסורין האחרים. כששמע זאת העגלון הבין למה ירמוז דברי הח"ח, ושב לעירו.

ג"כ רואים שהצער הרוחני מחליף את הצער הגופני ואז ושבתי בבית ה' לאורך ימים.

וזו כוונת הזוהר שאם היו מקבלים עליהם עמל התורה כשבט לוי לא היו מויעים בעינוי גופני.

וכמו שיש גלות לרבים יש גם גלות ליחיד. שנמצא בארץ נכר או שנמצא במקומו אבל מטרידים אותו ולא נותנים לו מנוחה אבל הגלות הקשה היא שאדם גולה בתוך עצמו.

ולכן אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה, שעסק התורה מוציא אותך מתוך הגלות העצמית, אבל כל זמן שאין האדם רוצה לגרש מעצמו הגלות והיצחק"ר זו הגלות הכי קשה.

וכך ביאר הראש"ל הרב יצחק ניסים זצ"ל שלפעמים האדם נצרך לעזרה ומבקש מבניו שיעזרו לו וכל אחד משתמט בתואנה שהוא עו"ד ויש לו משפט, או שיש לו פגישה, ולבסוף מי שנשאר פגוי זה מי שעוסק בתורה שאין לו סיבה מספיקה להישמט מהעזרה.

וזהו אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה...

והנה בדרך הטבע כשאדם חולה וצריך לקחת תרופה מרה, אם האדם מבוגר אזי בולע אותה, אולם אם זה ח"ו ילד והוא לא יבלע תרופה זו מוכרחים להמתיק לו את התרופה בשביל שיכניסה לפיו.

ה"ה ביחס לתורה להבדיל אלף אלפי הבדלות. שכשהאדם יודע שהעיקר זה הלימוד תורה ממילא אם הוא מבוגר ויודע שזו התכלית אע"פ שהלימוד לא תמיד מושך בדברי אגדה מ"מ שובר ראשו עד שמבין. אולם אם אדם קשה לו אומרים לו שילמד דבר אגדה וגמרות קלות להבנה.

כמו שכתב הבן איש חי שהטעם שבחר לשלב דברי אגדה והלכה יחד. מכיוון שהאנשים אוהבים יותר לשמוע אגדה מאשר הוראות מה מותר ומה אסור.²

א"כ נמצא שהמדד לקבלת התורה תלויה בעמל.

וראיה לכך ממש רבנו שהיה בהר כדי לקבל את התורה והיה לומד ושוכח. כך במשך ארבעים יום, עד שהקב"ה נתנה לו במתנה. ולכא' למה לא נתנה מראש במתנה ולשם מה צריך לכך ארבעים יום ללמוד ולשכוח.

וביאר שמתנה שנקנית בלי עמל לא תשאר ולא תחזיק מעמד לכך היה צריך יגיעה במשך ארבעים יום ללמוד ולשכוח.

² ומסופר על ר' משה סוויל שהיה קובע ביום שישי ללמוד את התנ"ך. בסדר של כמה שעות. ולא פסחו בגלל לימוד הגמ' על שאר הדברים שצריך ללמוד אותם.

ובך אמר שלמה המלך (קהלת ב, ט) אף חכמתי עמדה לי. ודרשו חז"ל: תורה שלמדתי באף. אפי' שביקש מהקב"ה חכמה וקיבל, בכ"ז התורה שעמדה לו היא התורה שלמד באף דוקא.

ובן אמרו חז"ל (ברכות סג ע"ב): אמרי דבי רבי ינאי מאי דכתיב כי מיץ חלב יוציא חמאה, וכו', במי אתה מוצא חמאה של תורה במי שמקיא חלב שינק משדי אמו. אע"פ שקיבל את התורה במתנה.

ולכן יתכן שלע"ל התלמידים כאן יחיו ראשי ישיבות בעולם האמת, כי הכל לפי גודל היגיעה. וכשהתלמיד יגע יותר יזכה למתנה גדולה יותר מרבו שלא התייגע כ"כ.

ודרשו חז"ל על הפסוק רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום. שהנה אמרה הנביא ביוםא (לה ע"ב): תנו רבנן עני ועשיר ורשע באין לדין, לעני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה, אם אומר עני הייתי וטרוד במזונותי, אומרים לו כלום עני היית יותר מהלל וכו'. אם אומר עשיר הייתי, וטרוד הייתי בנכסי, אומרים לו כלום עשיר היית יותר מרבי אלעזר בן חרסום. רשע אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה, אם אומר נאה הייתי וטרוד ביצרי הייתי, אומרים לו כלום נאה היית מיוסף. דהיינו שעצת ה' היא: אל תלך יוסף אלעזר בן חרסום, שזו התשובה על המחשבות של האדם.

והוסיף המהר"ם מרוטנבורג שאם האדם יטען שהוא לא היה חכם מספיק לחבין את התורה, אני אעמוד כנגד ואומר לו שלא היה טיפש יותר ממני, ובכ"ז זכה להיות המהר"ם מרוטנבורג.

בשרונות יכולים לחקל על האדם אולם אין זה פוטר מחיוב עמל התורה.

ובן מצינו בניטין (סז ע"א): איסי בן יהודה היה מונה שבחן של חכמים, רבי מאיר חכם וסופר, רבי יהודה חכם לכשירצה, רבי טרפון גל של אגוזים וכו'. וביאר החפץ חיים כשמחליט להיות חכם נחיה חכם, היינו אפילו אם יש לו מפריעים יושב ללמוד ולא מתייחס למפריעים כלל. וענין הויכרון של בור סוד שאינו מאבד טיפה, זו אינה מתנה דא"כ מה שייך לשבח אותו על זה אלא ודאי שזוה הכל לפי העמל של האדם.

וראיה לכך ממה שדרשו חז"ל בסנהדרין (כ ע"א): דבר אחר שקר תחן זה דורו של משה, והכל היופי זה דורו של יהושע, יראת ה' היא תתהלל זה דורו של חזקיה, דבר אחר שקר תחן זה דורו של משה ויהושע, והכל היופי זה דורו של חזקיה, יראת ה' היא תתהלל

זה דורו של רבי יהודה ברבי אילעאי. אמרו עליו על רבי יהודה ברבי אילעאי שהיו ששה תלמידים מתכסין בטלית אחת ועוסקין בתורה.

והטעם שכך הוא שבשאוכלים מן ושותים מהבאר אין זה חכמה שעוסקים בתורה, אבל הסמל ליראת שמים זהו דורו של חזקיה שלא נשאר ע"ה אחד, ועזבו כל עסקיהם למען התורה.

וכן בדורו של ר' אלעי שהיו מתכסים ששה בכסות אחת מרוב עוני ועסקו בתורה וזה יוביח על שלימות.

וזהו שאמרו חז"ל באבות (ג, ה): רבי נחוניא בן הקנה אומר, כל המקבל עליו על תורה, מעבירין ממנו על מלכות ועל דרך ארץ. וכל הפורק ממנו על תורה, נותנין עליו על מלכות ועל דרך ארץ.

מוקנים אתבונן

"ותיראן המיילדות את האלוקים ולא עשו כאשר דיבר אליהם מלך מצרים ותחייין את הילדים." (א, יז)

וידוע מה דאיתא במדרש (שמו"ר א, יב): דרש ר"ע: בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים.

וקודם שנבאר מה היתה מעלתן יש להקדים צורך ההתבוננות בדורות הקודמים במעשיהם והליכותיהם, כדי לדעת מה אפשר לקבל וללמוד מהם.

וכבר אמר דהע"ה "מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי", "מוקנים אתבונן כי פקודיך נצרתיו". (תהילים קיט, ק).

דחע"ה מראה לנו את הדרך שהלך בה כדי להשיג את חכמת התורה ואמר: מכל מלמדי השכלתי – למדתי ונעשיתי חכם יותר מהם, כי עדותיך שיחת לי. התורה היתה שיחתי תמיד, בחינת "מרבבה ישיבה מרבבה חכמה".

והדבר השני שעזר לי להשיג את המטרה הנשגבה הזאת – מזקנים אתבונן. התבוננתי בזקנים ועמדתי על ההבדל הגדול שיש בין זקן ת"ח לבין זקן עם הארץ, כמשו"ל: זקני ת"ח כל כמה שמזקנים דעתם מתיישבת עליהם, וזקני ע"ה כל כמה שמזקנים דעתם מטפשת עליהם, וזה דחף אותי כבר מנעורי לשמור את פיקודיך, ומשום כך נעשיתי נבון, ואפי' יותר מהזקנים. וזוהי כוונת הפסוק – "מזקנים אתבונן, כי פקודיך נצרתני".

כשמתבוננים בזקנים יכולים ללמוד מהם הרבה, ואף לעלות עליהם. וזו היתה כוונתו של משרע"ה כשהוכיח את עם ישראל בפרשת האזינו: זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור, שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך. כשתסתכל בימות עולם שעברו עליך ובדורות שעברו, ותשאל את אביך ויגדך ותשאל את זקניך – את הזקנים שלך, ויאמרו לך, אז תשיג את האמת הצרופה ותודה כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו. אבל כשתפנה עורף לעבר שלך המפואר ותתנכר לו ותלך שולל אחרי העתיד, בוודאי הנמור יתקיים כך הפסוק "צור ילדך תשי ותשכח קל מחוללך".

ולזה התכוון דחע"ה באומרו: "החכם עיניו בראשו והכסיל עיניו בקצה הארץ", כלומר: אדם שהוא חכם מסתכל תמיד על תחילתו והוא משתדל להדביק את מעשיהם של הדורות הראשונים ולהוסיף עליהם. אבל הכסיל עיניו בקצה הארץ. הוא רואה את עצמו חסיד מושלם, איש האשכולות ממש ביחס לדור העתיד, ואם תעיר לו לקיים איזו מצווה קלה או לחזיר באיזו גדר שגדרו חכמים, אז הוא אומר אליך: עד כאן, תראה את הדור של מחר, הרי הוא לא עושה אפי' מה שאני עושה. וזהו הכסיל עיניו בקצה הארץ.

וכך מפרשים רבותינו ז"ל את כוונת התפילה ב"השכיבנו" – "והסר השטן מלפנינו ומאחרינו", וכידוע שיש ג' אמצעים המסייעים לאדם לחזור בתשובה, ואלו הם: צום, קול, ממון. דהיינו, תעניות וסינופים, ותפילה, וצדקה – בכוחם להעביר את רוע הגזרה.

ובזמננו עכשיו החוזרים בתשובה משתמשים באמצעי השלישי – הצדקה, יותר מחצומות ומחתפילות. משום כך רואים את האנשים בזמננו שידם פתוחה בנדבות יותר מאשר הדורות הקודמים. וכשהאדם נתבע לשלם צדקה, אז הוא אומר: תראה את

הדורות הראשונים, וכשהוא נתבע למעשים טובים, הוא אומר: תסתכל בדורות האחרונים. ולזה התכוונו מסדרי התפילה באמרם: "והסר השמן מלפנינו ומאחרינו".

באופן, ההתבוננות בזקנים מוסיפה חכמה וגאוה והתפארות לאדם. על כן נבוא לבאר את מדרש ר"ע שאמר: בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים.

דהנה, ג' גזרות גזר פרעה על בני ישראל במצרים, מתוך הכרה ברורה כי בכוחן של גזרות אלה לשבור את העם בגופו ובנפשו.

א. "וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים", ב. "אם בן הוא והמתן אותו" – למרר את חייהם בחיי משפחה, ג. "כל הבן היילוד היאורה תשליכוהו" – מכון כאילו זה נגד מצרים.

הגזרה הראשונה – ביצע על ידי אנשיו עצמם ובלי עזרה מבחוץ. "וישימו עליו שרי מסים" – ודרו"ל: שרים אכזריים שימיסו את ליבן של ישראל.

הגזרה השנייה – לא היה יכול לבצעה בלי עזרת המיילדות היהודיות. הוא חשב שנשים דעתן קלה ותסכמנה להוציא לפועל גזרת פרעה. והוא לימד אותן כיצד לעשות שלא ירגישו הילדות בזה.

אמר רבי חנינא: סימן גדול מסר להם, בן פניו למטה, בת פניה למעלה. "וראיתן על האבנים אם בן הוא" – יכולות לראות מיד בלי שום הגבהה. "והמתן אותו" – כך אמר להם פרעה, אפילו משימה המיילדת אצבעה על חוטמו מיד הוא מת. וכל הפעולה הזאת תבוצע על ידי המיילדות העבריות, כדי שלא יתבע הקב"ה ממנו ויפרע מהן.

כאן גילו המיילדות את מסירות הנפש שלהן ועמדו במבחן קשה, ולא קיימו את גזרת המלך. ואף התורה מעידה עליהן: "ולא עשו כאשר דבר אליהם מלך מצרים ותחיין את הילדים". לא רק שלא עשו בדברי פרעה, אלא אף דאגו לחיותן ומתפללות לשלום הילדים ולשלום אמם.

וכשנתבעו על כך אצל פרעה התחמקו ואמרו: "כי לא כנשים המצריות העבריות, כי חיות הנה, בטרם תבוא אליהן המיילדת וילדו".

יחד עם זה יש לציין את נשי ישראל בכללן באותה תקופת שעבוד. ולזכותן יש לזקוף את הקמת העדרים צעירי הצאן. וכך מספר המדרש: מה עשו הנשים הצדקניות שבאותו הדור וכו' והיה שברן שאותן מראות הצובאות נתקבלו ועשו מהן הכיור במשכן והאלוקים מעיד עלינו שיצאנו מהורות ממצרים.

ובתקופה הקשה של שמד שעברה על עם ישראל, הכריז רבי עקיבא בשבחן של אותן נשים צדקניות כדי לחזק את ליבם של ישראל להקים דורות של בני ציון יקרים בקדושה ובטהרה, כי אך ורק בדרך זו יהיה קיום לעם ישראל, ולייחודיות שלו בעם סגולה.

אמרתי אהכמה והיא רחוקה ממני

"ומשה היה רועה את צאן יתרו חותנו כהן מדין וינהג את הצאן אחר המדבר ויבא אל הר האלוקים חורבה". (ג, א)

וביאר רש"י: על שם העתיד.

והנה בעניין הסנה יש לדייק בלשון הפסוקים ובדלקמן: "וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה וירא והנה הסנה בער באש והסנה איננו אוכל", כאן נאמר מלאך ה', ולקמן נאמר ויאמר ה'.

"ויאמר משה אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הסנה", אסורה נא – לשון ריחוק, וזה היפך בוונתו להתקרב לשם. ולזה פירש רש"י: "אסורה מכאן להתקרב לשם".

"מדוע לא יבער הסנה" ואילו בפסוק הקודם אמר: "והסנה איננו אוכל", כלומר, שהאש אפי' לא נאחזת בו. ובפסוק הקודם אמר שהאש נתפסת בו, רק איננו אוכל.

"ויאמר אנכי אלקי אביך אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב, ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלקים".

לא מצאנו שהשי"ת ייחס את שמו על אדם פרטי מחוץ לאבות העולם וכדומה. ועיין ברמב"ן מש"כ ע"ז.

והרמב"ן כתב וז"ל: אנכי אלהי אביך – על דרך הפשט כמו "אלהי אבותיך", אבל יזכיר יחיד במקום רבים, אלהי כל אב מאבותיך, כי כלם יקראו לאיש אב. וכן אלהי דוד אביך (מ"ב כ, ה), זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו (להלן טו, ב), אלהי אבותי.

ור"א אמר כי אלהי אביך אברהם, כי הוא החל לקרוא בשם ה', ואחר כך הזכירו בשם וצירף אליו שאר האבות. ודעת רבותינו: אלהי עמרם אביך (שמו"ר ג, א), כאילו אמר אנכי אלהיך, ורצה לייחד שמו על הצדיק שמת לא על החי, ואחר כך אלהי אברהם יצחק ויעקב, שהוא אלהי ישראל כולם. וטעם הזכירו "אלהי" עם כל אחד, ולא אמר "אלהי אברהם יצחק ויעקב", כי יזכיר שמו וזכרו יתברך ויתעלה. ועוד אבאר זה בפרשה (בפסוק טו). עכ"ל.

והרצון אצלי שהוא כפשוטו. ובזה יורה על מעלת משה ועל ענוותנותו. כי בדברים העמוקים צריך האדם להתרחק מהשגתם פן יקבל נזק מהם. כאומרו דבש מצאת אכול דיך. שזה רמז על מתיקות התורה. ואמרו דבש וחלב תחת לשונך. דברים שהם כבשוננו של עולם יהיו תחת לשונך ולא תעסוק בהם.

ולזה אמר דוד ע"ה אחר שספר מעלות התורה, כאומרו: "תורת ה' תמימה הנחמדים מזהב", לרמוז: ד"ת הם מתוקים מדבש ובני האדם נגררים אחר מתיקותם. ולפי שאולי ימעה האדם בהבנתם לפי עמקם, אמר: "גם עבדך נוהר בהם", שהוא דוד שהיה ראש הסנהדרין נוהר בהם מלהתעסק בעמקם, ומה יעשו אזובי הקיר. והטעם לזה: "בשמרם עקב רב", לפי שד"ת יש בהם דברים גדולים, והוא כמו שמר את הדבר.

ולפי שהאדם יחטא בזה בשונג או במזיד, שאומר בנובה לבו ובעומק שכלו: אין דבר נעלם ממני, לז"א: "שגיאות מי יבין גם מזדים חשוד עבדך", ולכן אמרו: "אם רץ לבך החזיריך למקומו וכו'", במה שהורשית התבונן אין לך עסק בגסותות.

ולכן מי שמתרחק מאלו הדברים הוא ראוי להיקרא חכם, אחר שמכיר מקומו. ובזה ישיג כל הדברים, כי בדברים הבלתי נשנים המניעה מהשגת היא השגה, אבל אם הוא חושב שמשגיג ויודע לא ידע ולא יבין.

וזהו שאמר אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני. שפירושו אצלי אימתי אני אומר שאחכמה בזמן כשהיא רחוקה ממני. אבל אם אני חושב שאני קרוב אצל הדברים ומשיגם אני סבל. וזהו אמרתי אחכמה אם אני אומר שאני חכם, היא רחוקה ממני. בעניין ששני הפירושים בו והוא מתהפך.

ולכן אמר משה כשראה המראה הגדול הזה, שאי אפשר להשיגו. "אסורה נא" – אתרחק עתה בזה העת אחר שאיני ראוי, ומיד אראה ואשיג מדוע לא יבער הסנה. כי אחר שאני יודע שלא השגתי הדבר, אסתכל בו בעיון נמרץ ובהשקפה תמידית, בעניין שברוב הימים תמצאנו.

וזהו אליהו: "אם תראה אותי לוקח מאתך יחי לך בן" (מ"ב ב, י). לפי שאלישע שאל מאליהו "ויהי נא פי שנים ברוחך אלי", ולפי שזה נראה דבר נמנע, א"ל: הקשית לשאול. אבל אם תראה אותי לוקח מאתך, ר"ל תתמיד להלך עמי ולא תפרוש ממני, אפשר שתשיג ברוב התמידות.

או שאמר, והוא הנכון, אם תראה אותי לוקח מאתך, כלומר: אם תעריך אותי לוקח מאתך, בעניין שכשיהיה לך ספק מה, לא תאמר אלך אצל אליהו והוא יפרש לי הצפונות, אז יהיה לך בן, שכשתדע שאינו עומד עמך אלא שיש לך לטרוח ביום ובלילה לעיין בעיון נמרץ, אז תוכל להשיג כל דבר ויהיה לך בן.

וזהו בילקוט שמעוני עה"פ בקהלת (יב, יא) "דברי חכמים כדרבונות וכמשמרות נטועים בעלי אספות נתנו מרועה אחד":

"וכמשמרות קבועים לא נאמר, אלא נטועים, מפני שהמסמר יש לו שושנה שהוא נוח לשלוף, לכך נאמר 'כמשמרות נטועים' – שרשיו של אילן הנטועים קשים לעקור, אבל אין לו כוח כבוחו של ברזל, והמסמר של ברזל יש לו כוח. נתן לדברי תורה כוחן של ברזל וכמטעי שורשיו של אילן.

דבר אחר, כשם ששורשי אילן נשרשים בכל מקום, אף ד"ת נכנסים ונשרשים בכל הגוף. אימתי הן נטועים כמשמרות, בזמן שבעלי תורה נכנסין לתלמוד והם נאספין לשמוע.

דבר אחר, בזמן שבעליהם נאספין מהם. כל זמן שרבו קיים הוא מפליג, כל זמן שאני נצרך הרי רבי לפני ואני שואלו, מת רבו הרי יגע ביום ובלילה לקיים תלמודו, יודע הוא שאין לו למי ישאל."

אמרו בפרוש מה שאמרנו, כי ד"ת א"א לאדם להשיגם כשיש לו רב תמיד אצלו לשאול ממנו. אבל כשבעליהם נאספים מהם, שהם החכמים, ונשארו ערומים בלי לבוש – יעיין בעיון נמרץ להשיג הדבר.

ולכן אמר משה: אסורה נא ואתרחק מזה המראה אחר שהיא עמוקה, ומיד אראה ואשיג בהשקפה נפלאה ובעיון נמרץ, אחר שאני יודע שהיא רחוקה ממני. וכשראה ה' ענוותנותו, אמר: וירא ה' כי סר לראות, להורות שעלה למעלה גדולה מהראשונה. כי בראשונה ע"י מלאך, ועתה וירא ה' הוא בעצמו כי סר לראות, ר"ל שנתרחק מההשגה לראות ולהשיג. "ויקרא אליו אלקים" – בקול גדול, לפי שהיה מתרחק, "ויאמר משה משה".

נראה מזה, שלפי שנתרחק והחזיק עצמו כבלתי ראוי, מיד השיג הדבר באופן שהרחקתו הקרבתו והקרבתו הרחקתו.

סירוב מרע"ה להיות שליח

"ומשה היה רועה את צאן יתרו חותנו וכו' – ויאמר אנכי אלקי אביך" וכו'. (ג, א-1)

והנה דיבר ה' אליו בתחילה ע"י האש של הסנה, ושוב ע"י מלאך, ושוב זכה לשמוע דבר ה' עצמו, כמ"ש המפרשים שזאת ההתגלות מלמטה למעלה, כדי להרגיל למשה כי טירון היה משה בנבואה כמאמרם במד' רבה.

ולכן כפל הקב"ה את שמו כדכתיב: "ויאמר משה משה", מי שנכפל שמו יש לו בעוה"ז ובעוה"ב, וכמו דכתי' באברהם אבינו בעקידה, הנה זה דבר ה' הראשון לחזק ליבו שבן עוה"ב הוא, ואל יפול רוחו בקרבנו, ויתחזק לשמוע שליחות עליון להוציא עם ה'.

ויאמר אנכי אלקי אברהם אביך ונו', והנה חז"ל אמרו במ"ר "אלקי אביך אלקי עמרם" והיה מדבר בקולו של עמרם עד שחשב משה רבנו שעמרם עדיין בחיים, וגם להשוות כבוד עמרם שנוכר עם אבות העולם.

ובענייני נראה להוסיף קצת, כי הרמב"ם פ"ט סוף ה"א ממלכים כת' שעמרם נצטווה על מצוות יתרות, יתרות על המצוות שנצטוו האבות, והיה עמרם גדול הדור במצרים שכולם נהרו אחריו. וחז"ל אמרו בשבת סוף פרק ה' שהיה מאותם שמתו בלא חטא.

ולא לחינם נזכר קודם האבות, כי האבות לא נתנסו בניסיונות כאלה כתקופת עמרם במצרים – לחיות במצרים ולחיות גדול הדור, ולהישאר בטומאת מצרים נקי מחטא לגמרי, ולזכות להיות נביא מצווה על מצוות ה' היא מדרגה שאין לה דוגמא כלל, ומכ"ש להעמיד שלושה נביאי ה' אהרן משה ומרים.

ע"כ בא כביכול השי"ת וייחס עצמו לאלקי עמרם, כאומר: אלקי אביך עמרם שזכה במצרים לאותו שלימות בלתי אנושית, ע"כ אשלם נמול לבני משה מידה כנגד מידה, שיזכה גם הוא להוציאם מטומאתם, ולא יסתלק מן העולם עד שיראה את כל עמו שלמים בתורה ויראה כדור באי הארץ.

"ויאמר אל תקרב הלום של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש היא". ודרשו חז"ל ויאמר הנני, אמר יתברך: אתה ענית הנני כמו אברהם זקנך, ובתיב במקום גדולים אל תעמוד, אמר לו יתברך: אל תקרב הלום. לא לכהונה, דכתיב ביה "קרב אל המזבח", ולא למלכות, דכתיב ביה "הלום" נבי דוד: "ויבא המלך דוד וישב לפני ה' ויאמר מי אנכי ה'א ומי ביתי כי הביאותני עד הלום". (שמואל ב, יח) (דעת זקנים מבעלי התוס' ג, ד).

ואעפ"כ זכה משה לשתייהן, כהונה שכן שימש בו' ימי המילואים, ומלכות דכתי' והי בישרון מלך.

והעניין בזה כי הזוכה לכהונה אעפ"י שתורה יבקשו מפיו מ"מ אינו מוכרח להיות בו גם כוח התורה, ומכ"ש מלכות, שהקב"ה חלק זכות הכהונה מזכות המלכות, כמ"ש הרמב"ן בפר' ויחי, לכן מי שזכה למלכות עדיין לא יזכה לתורה ולכהונה ורמב"ן הנ"ל.

משא"כ תורה, ובאומרם ז"ל במס' אבות: "גדולה תורה מן הכהונה ומן המלכות" ובמ"ש המהר"ל מפראג זי"ע שם כי התורה סיבת הכהונה והתורה סיבת המלכות, א"כ כח התורה בכהונה ומלכות, ובי מלכים ימלוכו כתי', ובמשנתנו ריש פ"ו דאבות במעלות תורה לשמה: ונותנת לו מלכות וממשלה.

ועוד הבדל גדול ביניהם, כי התורה בכל מקום תורה היא ואינה קשורה לא במקום ולא בארץ, משא"כ כהונה ומלכות שקשור לא"י ובית המקדש, ורמזו י"ש במקרא הוזה ע"ז: "כי המקום שאתה עומד", ר"ל משה דהוא מקור התורה – בכל מקום שהוא עומד ע"ז נעשה המקום אדמת קודש.

שכן אמרו ז"ל: עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבחו"ל שיקבעו בא"י, וכתבו הקדמונים הטעם שבתי מדרשות שבחו"ל קבלו קדושת א"י ע"י התורה, ואמנם זכה משה לכהונה ולמלכות שבא ע"י התורה כנ"ל.

ומ"מ הודיע זאת הקב"ה למשה בתחילת נביאותו ושליחותו כדי להודיע למנהיגי ישראל וכן למנהיגי הדורות שרק ע"י דביקותם ושלמתם הגדולה בתורה ישיגו את תכלית שליחותם, וכל מה שהם גדולים בתורה יותר – מיטיבים עם דורם יותר, כי אין גדולה בתורה.

וזה לי אומרם ז"ל (מגילה טז, ע"ב) גדול ת"ת יותר מבניין בית המקדש שכל זמן שברוך בן נריה קיים לא הניחו עזרא ועלה, והנה נתעכב גאולתן של ישראל ועבודת המקדש וכהונה אחרי גלות בבל, ע"י שמנהיגם עזרא עדיין לא השלים עצמו ככל הצורך בשלמות התורה. הרי שנדחתה הכהונה מפני התורה.

והוא מאמר ה' בסוף הנבואה: "זכרו תורת משה עבדי אשר ציויתי אותו על כל ישראל וגו', כאומר – זכרו ע"י מה שזכה משה וזכרו ע"י מה שזכיתם אתם, זכרו באיזה זכות נכנסתם לארץ, באיזה זכות אתם מתקיימים בארץ, באיזה זכות אתם עתידים להינאל והוא תורת משה עבדי.

ועד"ז ג"כ המשך הנבואה: "ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו" וגו', "וארר להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הכנעני והחתי והאמורי והפרזי" וכו'. (ב, ח).

וכתב הרמב"ן בספה"ק "אמונה וביטחון" על פסוק זה, וז"ל: ותימה גדול הוא איך האריך הכתוב כ"כ לשבח עצים ואבנים וטרח לכפול ארץ העמים. (פי' במה שהזכיר בפרוטרוט כל העמים שיבואו בנ"י שמה).

ועוד מי שהוא בשעבוד גדול תחת יד צריו, די שיבשרו אותו בנאולה ואפילו ע"מ לצאת למדבר וכו', ולכן אני אומר כי אין פי' הפסוק הזה כמשמעותו, ומילת ארץ סמוכה היא ארץ של טובה, ארץ של רחבה, ארץ של זבת חלב ודבש.

טובה ע"ש התורה "כי לקח טוב נתתי לכם", רחבה ע"ש "ורחבה מצוותך מאוד" (תהילים קיט) וכו', ופי' "אל ארץ הכנעני", כלומר: אין אומות העולם ראויים לשבת במקום ממשלת התורה שהיא א"י – וזה כי אין תורה כתורת א"י ואין חכמה כחכמת א"י, יע"ש בדברי קודשו של הרמב"ן.

והיה זה תשובה למשה רבנו על בקשותיו ותפילותיו על ענייני הגשמי והרוחני, כי אין עני אלא בדעת, כאחז"ל ולזה הבטיח עכשיו הקב"ה שיעלה אותם מאותו עוני ויתן להם מקום משובח מצד גשמי ארץ רחבה וטובה, והרמז בה לצד הרוחני כמש"כ הרמב"ן דאין תורה כתורת א"י.

"ויאמר משה מי אנכי כי אלך אל פרעה" וגו', "ויאמר כי אחיה עמך וזה לך" וגו', "בהוציאך את העם הזה תעבדון את האלקים על החר הזה" – במ"ר אמרו, שאמר מרע"ה לפני השי"ת הרי אתה אמרת אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה, א"כ אתה מחויב לנאול בעצמך ולא ע"י שליח.

לזה א"ל הקב"ה: כי אנכי אחיה עמך, ר"ל: כיוון שכן א"כ שכינה מדברת מתוך גרונוך, ונתקיים אנכי אעלך גם עלה, וזה האות. וכ' רש"י ע"פ חז"ל: ומה ששאלת באיזה זכות ייצאו ממצרים – דבר גדול הוא, שהרי עתידין לקבל את התורה על החר הזה.

והעניין יראה שאין הפרוש שנגאלו בזכות העתיד, אלא יציאתם ממצרים היא כבר דרגה ראשונה למ"ת כי כל זמן שהיו קשורים לזוהמת מצרים אין קדושת התורה יכולה

לשרות עליהם, והתנאי הראשון למ"ת הוא הפשטת זוהמת מצרים ולצאת ממסגר שלהם. א"כ – "זכרתי לך חסד נעורייך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה" זה הגורם לקדש ישראל של מ"ת.

ולולי המסתפינא אמינא שפי' תעבדון את האלקים על החר הזה – אין הפי' מ"ת עצמו, אלא עבודתם עבודת הקרבנות, וההכנה הקדושה שלפני מ"ת – "וישלחו את נערי בני ישראל" וגו', וזה נחשב להם לזכות גדול כיוון שנתעוררו לזה ע"י יציאתם מן הטומאה, ועדיין לא קבלו התורה והבן זה. ("שבט הלוי" שער לב)

ויש להוסיף ביאור עוד בטעם סירוב משרע"ה להיות השליח, ע"פ המובא בספר אור רש"י (דף לו, וז"ל שם:

"מהידוע כי חכמי הרופאים הראשונים, השכילו לדעת מוצא ומבוא דרך המחלה, למען ישכילו בהמשך הזמן על ידי ניסיונות – דרך הילוכה, ועפי"ז ישכילו איך להיזהר שלא תבוא המחלה, ואיך לרפאות המחלה הבאה, וכל עוד – ישכילו בזה לפי יכולת המבחן, וע"כ מרגלא בפי הרופאים על דבר שייטב בעיניהם אומרים דבר זה יש לו מהלך ומקום ועל דבר שלא ייטב בעיניהם, אומרים שאין לו מקום ומהלך.

ובעיני ראיתי כי כמה רופאים מובהקים שנשאו ונתנו בי, אך לא אמרו לי את מהלך הדבר, לא היה לי מהם שום תועלת, אך אחד ממיודעי חפץ טובתי, אמר לי באר היטב מהלך הרפואה, ותהילה כי מעט הועיל לי בעזרו ית', ואדע מעט יותר איך לבלבל הנהגתי, ואף זה המעט טובה גדולה לי. ומוזה נבין כמו – כן במחלת הנפשות, שהעיקר לדעת מהלך המחלה, ואיך יסתעפו החסרונות.

על כן אתחיל לבאר בעזרתו ית' איזה מהלך בכוח הנפש, אשר מזה יסתעפו כמה וכמה עניינים, עצמו מספר.

הנה אנחנו רואים כוח באדם, כי כל דבר שנתיישב בלב האדם, בונה עליו בניינים רבים, ולא רק בדבר שיש בו תאוה ורצון, אף גם בדבר שיש בו רק ידיעה בלבד, ורק כיוון שהיא קדומה לו בזמן, אז כל סעיפי הידיעות שיוולדו לו אח"כ בהשכלתו, יסתעפו על שורש שנשתרש לו בהידיעה הקדומה לו בזמן, וההשרשה תטה השכל להשכיל ע"פ הידיעה הקדומה, וזה מהנפלאות אשר בכוחות האדם החומרי, וקשה להאמין זאת, אשר ע"כ התורה שידעה כוחות האדם אסרה לדיין שישמע צד אחד כדי שלא יטה הדין אח"כ אליו, ואין זה – רק מכוח השרשה של ידיעה הקודמת.

ומזה יתבונן הנלבב המבין, איך חובה על האדם להתחנך מנעוריו עוד, כי בידיעה לבר כך, ומה עוד בהנחת רושם של המידה והתאוה! מבהיל למתבונן, ואם לא נתחנך מנעוריו, לכל הפחות בכל עוד שיקדים לשוב מדרכיו והנחותיו הרעים, ירויח שורש פורה, ראש של הקדימה מיום ליום, שלא יוסיף כוח בהנחה.

וזה רווח גדול כי כל עוד יתגדל שורש הנחה זו – יותר מערך הנחה ראשונה למבין בם. ועוד אנו רואים, כי כל דבר שהחומר והצורה מתאחדים – יתוסף כוח הצורה, כדומה, מי שהוא רוצה להתרגל במידת הטבה, ועושה צדקה וגמ"ח הרבה, ומאכיל ומשקה עניים, יתוסף בו הטבה בלב עמוק.

והנה הרופאים העוסקים בהצלת נפשות, להשקות סמים מרים, ולחתוך בשר ואיברים הנפסדים – שלא יפסידו כל הגוף כידוע, האם יש הצלת נפשות יותר מזה, ועם כל זה אנחנו יודעים שגם הטובים שבהם ישובו בהמשך הזמן להיוולד בהם טבע אכזריות, למה, וחלא עוסקים בגמ"ח גדולה, אלא מאחר שהחומר הוא במעשי אכזריות לכאורה – והיפך הצורה שהיא לטובה רבה, וטבע האדם יותר נוטה לרע מנעוריו, ע"כ תמשוך ההנחה המוקדמת את מעשה החומר הדומה לאכזריות, ומצא מין את מינו, וניעור הרע הטבעי להתחזק.

ולכן היו הראשונים בורחים הרבה מן הרבנות, שהחומר הוא היפוך הצורה, אף כי תוכן הצורה נעלית מאוד, כי היא לזכות הרבים, אמנם כנ"ל.

וזה אפשר כוונת העניו מכל האדם משה רבנו ע"ה שברח משליחותו להוציא את בני ממצרים, כי היה חושד עצמו שלא יתמשך החומר אחרי ההנחה המוקדמת באדם כנ"ל.

ושאול בחיר ה' יוכיח, וחז"ל בלשונם הזהב במנחות (קט): תניא, אמר ר' יהושע בן פרחיא: בתחילה כל האומר לי: עלה, אני כופתו ונותנו לפני הארי, עתה כל האומר לי לירד ממנה – אני מטיל עליו קומקום של חמין, שהרי שאול ברח ממנה וכשעלה ביקש להרוג את דוד. עכ"ל. והנה הלשון "שהרי" קשה, אבל כוונתם נראה לכאורה, וקשה להאריך.

והנה שני הכוחות הללו, אשר קשה להאמין לאור השכל, רק שהטבע אין לו דרך בשכל, והם אמרו שגם להגדול שבסנהדרין אסור לו לשמוע טענות יחיד קודם שבאו שניהם לדין, וכן כל פעולת החומר בחיפוף הצורה, תזיק גם להיות גדול בישראל, ומה נאמר עוד אנחנו – מלאים בהנחות קדומות מתאוה ורצון.

וגם שנית, אנו עוסקים בעניינים חומריים, אשר אין כוונתנו כלל להתאים עם הצורה, וכ"ש כשהם הפכים מבוקר עד ערב, וכ"ש כשהם נובעים מצורה רעה ופחותה! קיצרתי במקום שיש להאריך, ודי למבין להתעורר לעמוד על נפשו, לבטל ההנחות הקודמות, וגם לאחר החומר עם הצורה התכליתית בכל האפשרי בעוה"ת."

ואמרו חז"ל במגילה (ו, ע"ב): יגעתי ולא מצאתי אל תאמין, ה"מ במילי דשמיא אבל במילי דעלמא סייעתא היא משמיא, דלפע"ד אין במילי דעלמא להצליח בסחורה אלא עפ"י מה דכתי' ועשית הישר והטוב בעיני ה' (דברים ו, יח).

וכ' הרמב"ן: אחר שציוה לשמור ולעשות כל חוקיו ומצוותיו אשר ציוה ית', הוסיף עוד מ"ע לעשות הישר והטוב שהוא הפשר ולפנים משורת הדין. עד שהכניסו בו רבותינו ז"ל דינא דבר מצרא משום שאין הספר יכול לפרוט כל הפרטים, עם רעיו ושכניו המשתנים לפי המקום והזמן ולפי האדם, ע"כ אדם מצווה ועשית הישר והטוב.

ואם נסתכל בקרא שאמר אח"ז שהשכר ע"ז ביאת הארץ, נראה בחוש כי אפי' יהיה האדם צדיק גדול ומעמיד דבריו על דין והוא נוגע בשל חברו ובמיצר וגבול שלו, ואומר: אין פשע כי לא פורש בתורה, אינו זוכה לירושת הארץ, שהרי לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דיניהם על דין תורה ולא נכנסו לפנים משורת הדין, (ב"מ ל, ע"ב) ומכ"ש שלא יזכה לארץ העליונה לעוה"ב.

ואמנם מצינו צדיקים ואנשי מעשה המוסרים נפשם על דקדוק קל האמור עם הספר, אבל במה שבינם לחבירים מורים התיירא ולא כל אדם זוכה להעביר על מידותיו.

על כן אמר: יגעתי ולא מצאתי אל תאמין, כי כל המייגע לעבוד ה' ימצא מקום לה' וה"מ במילי דשמיא בין אדם למקום אבל במילי דעלמא ר"ל עבודת ה' שהוא במילי דעלמא סייעתא הוא משמיא ולא כל אדם זוכה. (חתם סופר דף רמה ע"א)

ובב"מ ל, ע"ב: לא חרבה ירושלים אלא שהעמידו דיניהם על דין תורה, שלא אבו להיכנס לפנים משורת הדין, וזה נובע משנאת חינום והקפדה, דע"כ אמרו במק"א שלא חרב אלא מפני שנאת חינום כמש"כ המפרשים.

ועוד ראיתי פירוש, דהחורבן היה שעל כל עוולה שהיו עושים היו מלבישים מעשיהם הרעים בדין תורה והשתמשו בדיני התורה כדי לכסות הקלקלה ואדם כזה שעל כל חטא

שהוא עושה יש לו תי' והסבר שהוא ע"פ התורה – לעולם לא ישוב מחטאו כיוון שהוא מרמה עצמו שמעשיו עפ"י התורה.

ואמנם החורבן בזמנינו אנו לא מפני שמעמידים על דין תורה, אלא שגם על דין תורה אין מעמידים, ואוי לי אם אומר ואוי לי אם לא אומר שרואה אני הרבה פעמים שכיוון שמגיעים בני אדם לידי מריבה ונגיעת ממון שוכחים שלומדי תורה חמה, ומשתמשים בדרכים שהם רחוקים גם מדין התורה הפשוט, וכל אחד חושב שהעולם נברא רק בשבילו. (שבט הלוי דף קד, ע"ב).

מטרת היציאה ממצרים שנאמרה לפרעה ולבנ"י

"לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אליהם ה' אלקי אבותיכם נראה אלי אלקי אברהם יצחק ויעקב לאמר פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים. ואומר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ הכנעני והחתי והאמורי והפרזי והחוי והיבوسی אל ארץ זבת חלב ודבש. ושמעו לקולך ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו ה' אלקי העבריים נקרא עלינו ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים בדבר ונזבחה לה' אלקינו" (ג, טז – יח).

יציאת עם ישראל ממצרים היתה לה משמעות מיוחדת בגלל הרושם הגדול שעשתה על שני הצדדים, על ישראל ועל פרעה ועל מצרים, שבנ"י יוצאים משעבוד לגאולה, וגם המצרים משחררים מליוני אנשים שהיו משועבדים להם ועושים למצרים עבודה בחנם.

שנוי גדול כזה לא יכול להיעשות ולהתחולל באופן פתאומי במעצמה כה גדולה ואדירה.

לכן הקב"ה היה צריך להביא לידיעת שני הצדדים את מה שעתיד להתרחש, ע"כ נגלה למשה ונתן לו הוראות מדוקדקות כיצד עליו לפעול כדי להוציא לפועל את רצונו של הקב"ה.

הפלא שבדבר הוא, כיון שמטרת יציאת מצרים היתה כפולה שחרור בנ"י מעבודה קשה, והבאתם למעמד הר סיני לקבלת התורה, מן הראוי היה שבזמן שהקב"ה פונה לבנ"י באמצעות מרע"ה להזכיר את התכלית האמתית שהיא קבלת התורה, וכשהוא פונה לפרעה שיפנה בלשון שחרור בנ"י מהעבודה קשה, ומהפסוקים הנ"ל נראה בדיוק להיפך, שאל בנ"י פונה בלשון שחרור מהעבודה קשה והבאתם אל ארץ זבת חלב ודבש ותו לא, ואל פרעה פונה בלשון "גלכה נא ונזבחה לה' אלקינו". וכן בפסוק "ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה כה אמר ה' אלקי ישראל שלח עמי ויחוננו לי במדבר", וכן אח"כ כמה פעמים "כה אמר ה' שלח עמי ויעבדוני".

אכן בכוונה תחלה הקב"ה נגש לבנ"י ולפרעה בדרך זו, שלפי שפלותם ברוחניות לא היו מסוגלים להבין כי תכלית הגאולה היא מעמד הר סיני וקבלת התורה, ומה שעניין אותם הוא להנאל מהשעבוד הפיזי שהרגישו אותו על בשרם, לכן משה פנה אליהם באומרו "אעלה אתכם מעוני מצרים אל ארץ זבת חלב ודבש" ושם יתענגו על כל טוב.

ואם היה פונה אל פרעה בצורה כזו, היה פרעה מוצא דרך כדי לחקל מעליהם את השעבוד, או להשוות את זכויותיהם עם שאר אורחי מצרים. אבל לשחרר אותם לגמרי ממצרים לא היה מסכים. וכיון שהקב"ה מעוניין שעם ישראל יצא מארץ מצרים, לא היתה ברירה אלא לפנות אל פרעה "בשם ה'", כלומר שבנ"י מוכרחים לצאת את מצרים כדי לעבוד את ה' כי בתחום מצרים א"א כמו שאמר לו משה הן נזבחה את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו.

נוצר מצב כזה שבנ"י לא ידעו מהדו שיח שהיה בין משה לפרעה, וחשבו שמרע"ה בקש מפרעה על קושי השעבוד וכשהיתה התוצאה הפוכה שפרעה הכביד את עולו עליהם באו במענות על משרע"ה "ירא ה' עליכם וישפוט אשר הבאשתם את ריחננו" וכו'.

וזה נרר את משרע"ה להגיב באמרו ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הכוונה לא בשביל קושי השעבוד אלא בשביל קבלת התורה, הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך.

ובזה תתבאר הפתירה בהתנהגות בנ"י.

בהתחלה נאמר: "וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה ויעש האותות לעיני העם. ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני"י וכי ראה את ענים ויקדו וישתחוו".

ואלו אח"כ נאמר: "ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים לקראתם בצאתם מאת פרעה. ויאמרו אליהם ירא עליכם ה' וישפוט אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידם להרגנו".

ומשה טען על הקב"ה, וה' השיב לו לכן אמור לבני"י אני ה' וכו' וידבר משה בן אל בני"י ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה.

ובמבילתא נאמר וכי יש לך אדם שהוא מתבשר בבשורה טובה ואינו שמת אלא שהיה קשה בעיניהם לפרוש מעבודה זרה.

ולפי האמור יבוא על נכון, שבהתחלה כשאמר להם משה שהם משתחררים מהעבודה הקשה שמחו ויקדו וישתחוו שהם יהיו בני חורין בלי שום עול, אבל כשאמר להם שצריכים מעתה לקבל עליהם עול תורה וכו' ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה, וזאת מפני שקשה בעיניהם לפרוש מהע"ז – הפקרות וכו'.

וזו כוונת משרע"ה שאמר להקב"ה "איזו זכות יש לישראל שינאלו ממצרים". וכי משרע"ה ילמד סגנוניא על בני"י הרי מסר את עצמו עליהם כידוע.

אלא התכוון אדרבא ללמד סגנוניא עליהם ולומר באיזה כח יכולים עם ישראל לצאת מהשעבוד הגופני ולהחזיק מעמד בתור עם בלי שעבוד רוחני, הרי בני"י יכולים להתפורר בלי שעבוד רוחני, לכן ענה לו הקב"ה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים וכו', ר"ל בכח התורה שיהיה בידם.

לידת הגאולה כלידת האיילה

"ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי וכו', ויאמר אליו ה' מה זה בידך וכו', ויאמר השליכהו ארצה וכו', ויהי לנחש" וכו'. (ה, א - ג)

יש להבין למה בחר ה', ליתן לו אות נחש ולא בשאר דברים, הלא הנחש ארור הוא מאת ה'.

וביחוד משה, גבר הגברים, אשר לא פחד מכל מלאכי מעלה, ינוס מפני נחש אשר במעמדו נולד במהפכת המטה.

ובפרט שאחז"ל שכשהאדם עומד בתפילה, (ברכות ל, ע"ב): אפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק, א"כ איך משה בעומדו לפני מ"ה הקב"ה ודיבר עימו, יגור מפני נחש וינוס מלפני ה' עבור פחד בזה. ואם יקרהו אסון וינשכנו וימות מיתה גופנית, הלא הוא לפני ה' יתייצב, ונבחר מוות הזה במותו לפני ה' בדברו אליו. והוא אחד מהדברים התמוהים במקרא.

וגם יש להבין, למה אמר לו ה' לאחוז בזנבו דווקא ולא בראשו.

ואם כי יש בזה דברים עמוקים עד למאוד כמבואר בזוהר, והאר"י ז"ל כאשר החל לגלות זה הסוד לתלמידו נקנס עליו מיתה כגודע בכתבים. מכל מקום מה שנוגע לעניין תוכחת מוסר בע' פנים לתורה הוא כך. כי אמרינן בגמ' (ב"ב טז, ע"ב): איילה רחמה צר ואי אפשר לה ללדת, מה עשה הקב"ה, מזמין לה נחש ונושך במקום הלידה ומוזה יולדת.

וזה עניין ישראל. שהרי אמרו חז"ל (סנהדרין צז, ע"ב): אם אין ישראל עושין תשובה אין ננאלין. מה עושה הקב"ה, מעמיד להם מלך צר כהמן, ומתוך צרה עושין תשובה.

והוי דומיא דאיילה, כי הרחם של ישראל צר להוליד תולדות של צדיקים, תורה ומעשים טובים ותשובה, כי בעו"ה אפס עצור ועזוב. ועל זה אמר הנביא (מ"ב יט, ג): "באו בנים עד משבר ואין כוח ללידה", והיינו להוליד בתשובה הגאולה והישועה, מה עושה הקב"ה, מזמין לנו נחש, היינו מלך כהמן, שנושך אותנו ומכאיב לנו, עד שעיי"ב חוזרין בתשובה. ומוזה יולדת ומצמיחה צמח צדקה וישועה לישראל. וזהו ענין איילה, ולכך המשיל דוד כנסת ישראל לאיילה.

ובן היה במשה, כי משה אמר והן לא יאמינו לי וכו', כי ראה משה שאין הדור זכאים, כמ"ש (יחזקאל טז, ז) שערך צמת וכו', ואת ערום ועריה – מתורה וממעשים טובים. ולא שמעו אל משה מקוצר רוח מעכו"ם שנדבקו בהם, וא"כ היה קשה למשה ולזקני הדור להאמין שיהיה יום פקידה, כי חלילה א–ל לא יעוות משפט, כיוון שאין ישראל זכאים לכך.

ולכך הראהו ה' נחש, הרצון שיהיה נחש נושך, והיינו קושי השעבוד שהרע מאוד לישראל. ומתוך זה ישובו בתשובה ויאנחו בני ישראל ויזעקו, ותעל שועתם אל האלוקים. וזהו ויהי לנחש, כי רמז לו קושי השעבוד. ומשה בהרגישו קושי השעבוד המר הזה, הצר לו מאוד, ופחד לגפשו פן ח"ו ישראל לא יוכלו לעמוד בניסיון ושעבוד המר הזה. כמ"ש (שמות ה, כב) – למה הרעות לעם הזה וכו'. אמנם תכלית התקנה לסבול גזירת גלויות הוא, בהכניעו עצמו לכך ולקבלו בהכנעה והשפלה, כמאמר חז"ל סוף יבמות (קבא, ע"ב): כל גל וגל שבא עלי נענתי והרכנתי ראשי, ללמדך: אם צרות יבואו על אדם, ירכין ראשו ובזה יוכל לסבול.

וזה מאמר ה' שלח ידך ואחוז בזנבו. הרצון, ההכנעה והשפלות, כמאמרם (אבות פ"ג מי"ד): הוי זנב לאריות. ובזה תוכל לו, ויהיה מנחש מטה ישע. כי עי"כ תצמח הנאולה. וכן היה, כי ע"י קושי השעבוד באה הנאולה. (יערות דבש ח"א ד"ג)

ובספר פנים יפות עה"ת כתב, שעניין הנחש בא להורות למשה על כוח וחוזק אמונת עם ישראל, והקדים לזה הקושיא: וכי מה תשובה יש בהפיכת המטה על שאלת משה והן לא יאמינו לי, אלא לפי שהיו שקועים בגילולי מצרים. והתשובה על זה כי אין מעצור לה' מחושיע, והראה לו כי זולת ישועתו אין כוח באדם להתגבר על יצרו, כשאתו"ל (קידושין ל, ע"ב): יצרו של אדם התגבר עליו בכל יום, ואלמלי הקב"ה עוזרו וכו'. ואמרו עוד (סוכה נב, ע"א): כל הגדול מחברו, יצרו גדול ממנו.

והראה לו השי"ת כי בהסתלק עזרו אף משה רבנו ע"ה לא יוכל לעמוד בכוח אמונתו הגדולה, שהרי מה שנס משה מפני הנחש לא היה כראוי, כמ"ש בעל "חובת הלבבות" (שער אהבת ה', פ"ו): "כמו שסיפר אחד מן החסידים על אחד מהיראים שמצאו ישן באחד המדברות, ואמר לו: האיך ירא מן האריה שאתה ישן במקום הזה, אמר לו: אני בוש מאלוקים שיראני ירא זולתו."

ובמש"ה (תהילים קיח, ו): "ד' לי לא אירא מה יעשה לי אדם", ובמ"ש בפסוק: "הצילני נא כי ירא אנכי". עיי"ש. ושמעתי לפרש הפסוק (תהילים קיח, לט): "העבר חרפתי אשר יגורתי כי משפטיך טובים", שהוא חרפה לפני השי"ת לירא מזולתו. כי אין רשות להזיק בלתי רשות חבורא, ואם משפטו בן מהשי"ת – הוא טובה אליו, ואיך יברח מפניו, פן ימצאהו עוון ועונש יותר.

וב"ש משה רבנו ע"ה בעמדו לפני השי"ת ודיבר עימו, שלא היה מן הראוי לנוס מפני הנחש, אלא שבאמת סילק הקב"ה ממנו כל עזרה, להורות לו כי זולת עזרתו אפילו הוא לא יעמוד באמונתו הגדולה. וכשאמר לו אחוז בזנבו, הוא הסיוע שסייע לו השי"ת לבל יירא מן הנחש, והיינו דכתיב "ויהי למטה בכפו", היינו לרמוז שהיה לו סעד ולעזר לו לתומכו בחיזוק אמונתו כבראשונה, וכיוון שאין מעצור לה' מהושיע ברב או במעט, הורה לו שכמו בן יחזיקו ישראל באמונתם בשילוחו להושיע אותם.

ובילקוט הגרשוני עה"ת כתב לבאר העניין בדרך אחר, בשם ספר דברי יצחק להגאון ר' יצחק שמעלקים מלבוש שליט"א שכתב וז"ל: והראה הקב"ה למשה רבנו בעת הוציאו העם ממצרים, ויתנחו למושל על עם קדוש, הדרך אשר ילך בה ואת המעשה אשר יעשה, למען תהיה מלכותו לברכה וממשלתו לטובה לעם המונהגים על ידו, כי על שאלת הקב"ה מה זה בידך, ענהו משה רבנו "מטה", והוא שבט המושל למשול בישראל, להוציאם ממצרים ולהביאם לפני הר סיני לשמוע דברות קודש, אז הורה ה' איך ימשול ואיך ימלוך בעם ה'.

ושלושה הנה החובות המוטלים עליו, ושלוש הנה המידות אשר לוויית חן תהיינה על ראשו. האחת, לבל ייקח המשרה, ואל ישתמש בה לטובתו, רק לטובת העם, ולא תהיה כהונתו למענו לתכלית דברים ארציים, כי אם להעלות העם במעלות השלמות למען תפרחנה צדקה ואהבת ה' ולהחיות עם רב ברוחניות ובמוסריות. ואשר ע"כ השיב הקב"ה למשה: השליכהו ארצה ויהי לנחש. כי כאשר לב מושל יסור מאחרי ה', ויטו אשורם מדרך הצדק להשתמש בתגא לצורך עצמו, לצורך דברים אשר במעבה החומר יסודם, אז תחת לחביא ברכה לעם, ייחפך לרע, כי יהיה המטה אשר בידו למטה זעם ויהיה לנחש.

ואמר עוד הקב"ה למשה: "הבא נא ידך בחיקך", כי מחובת המלך לעבוד לטובת העם ואוי לו לעם אם יתרפה במלאכתו, כי הוא אך הוא רוח החיה בעם, על פיו יצאו ועל פיו יבואו, ואם יטמין ידו בצלחת מבלי עשות מאומה, אופני הממשלה בכבדות ינהגו, ובעצלתיים תפול הממשלה.

ובנוף האדם אשר מליבו בקרבו יצא דמו ויחלק לכל יצורי גוו, ולמקום שהולך הדם שם הוא שב ללכת, ומרוצת הדם ברצוא ושוב תסבב חיות האיברים, ואם יעמוד דבר למוקש ולא יוכל הדם לשוב על מעגלו, צרעת ממארת בנוף פרחח, כן הוא בממשלת העם, המלך הוא לב העם, ממנו תצא טובה וברכה לעם כולו, והעם אף הוא יהיה לברכה וישיב טובה לנותנה, וברצוא ושוב תבוא הברכה מהמלך לעם ומתעם למלכו.

אכן אם יתרפה המלך במלכותו וידיו לא תעשינה תושייה, רוח החיה יאסף, ואבד העם בעניין רע, וזאת הראה הקב"ה למשה: הבא ירך בחיקך לבלי דאוג לטובת בני להחיותם ולהעלותם במעלות השלמות, הממשלה תמס תהלך ביד מצורעת, בסיבת הימנע קשר המחבר בינה לבין הלב המחיה אותה.

עד השלישי בא אל משפט המלך, להטות חסד ולעשות צדקה בארץ, ויש אשר יחטא אדם ואשם, אם יתוודה על חטאתו ויטיב דרכו, ושב ורפא לו, אף אם לפי דבר המשפט ענוש ייענש, קסם על שפתי מלך להחיותו ולתת לו חנינה, אולם לעשות חסיד לאיש רע מעללים, זר ובליעל, אכזריות היא וחטא נגד החברה אנושית כולה, ודבר זה הורה הקב"ה למשה באות השלישי: "ולקחת ממימי היאור ושפכת היבשה", מים רומזים לחסד ודם הוא הפכו, ואמר ה': אם תיקח ממימי היאור ושפכת היבשה, במקום אשר לא יאתה, והיו לדם ביבשת, כי הרחמנות תיהפך לאכזריות. ודפח"ח.

מאורע הנחש והצרעת – הוראה מופלאה לכל הדורות

"ויאמר השליכוהו ארצה וישלכוהו ארצה ויהי לנחש וינס משה מפניו. וכו' ויאמר ה' לו עוד הבא נא ירך בחיקך ויבא ידו בחיקו ויוצאה ויחנה ידו מצרעת בשלג". (ד, ג – ו)

בשני האותות הנ"ל נרמז יסוד איתן להבנת מהלך המאורעות בכלל ובפרט, מראשית ועד אחרית הימים.

עם ישראל היו בדיוטא התחתונה, מה הסנה שפל מכל האילנות כך היו ישראל שפלים ירודים למצרים. ולעומתם המצרים היה כחם גדול בסט"א.

והשי"ת רמז לו למשה שאין להתיאש כי ההשגחה העליונה ב"ה מכוונת את הענינים באופן שכן רגע משתנה הכל לטובה.

והדברים מאירים באותות הללו כי "מטה" הוא משענת שהאדם נשען עליה, אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו (ובכתובות סד,א) בעיני חוטרא לידא, הרי שהמטה מסמל הרגשה של בטחון והשענות על אוהב כבן או כידיד, עוזר ומסייע, אך לפתע הוא נהפך לנחש נושך וממית ברוחניות ובגשמיות.

אבל באותו רגע שהאדם מאמין שהמשענת היא אך ורק בטחון בהשי"ת, הרי שכרגע נהפך הוא מנחש למטה ונעשה כאבן דומם, ולא זו בלבד שאין לו כח להזיק אלא דומם ממש היינו שאפילו לקטרג אינו יכול.

כך גם האות השני מרמז, כשם שהצרעת הופיעה ללא כל סבה טבעית כן גם שרודפים ומציקים לעם ישראל, אינו דבר טבעי אמנם לעומת זאת ברנע קט וללא כל פעולה נוספת, וישב ידו אל חיקו דוקא מאותו מקום שמשם באה הצרע "והנה שבה כבשרו".

ובמ"ש (שבת צז, א) בפסוק זה מדה טובה מרובה, ורמז לו על בחינת "אחישנה" שעוד בטרם הוציאת מחיקו כבר פסקה הצרע והנה שבה כבשרו.

כך גם בענינים רוחניים המצרים מטמאים, כך הקב"ה עתיד לטהר את ישראל וכך האדם יכול לטהר ברנע מטומאת העוונות במ"ש (בקדושין מט, ב) ברשע גמור שמקדש אשה ע"מ שהוא צדיק גמור הרי זו מקודשת.

בשיא הרעה צומחת הטובה

במסכת ר"ה (לא, א) אמר ר' יוחנן ו' חדשים נתעכבה שכינה לישראל במדבר שמא יחזרו בתשובה וכו' וכנגדן גלתה סנהדרין וכו' ומצפורי לטבריא וטבריא עמוקה מכולן שנא' ושפלת מארץ תדברי ומשם עתידין להגאל שנא' התנערי מעפר קומי שבי.

וראיה לכך גם מיוסף הצדיק שמבית האסורים יצא למלוך וכו'. ומהמעשה עם נחום איש גם זו (תענית כו, א).

העפר לא נהפך בחזרה לאבנים טובות ומרגליות אלא היה לעפר של אברהם אבינו וגם הצלת משרע"ה היתה באופן זה שפרעה גזר על עמו ועשה את הכל כדי לאבד את מושיען של ישראל ונדמה לבאורה שזממו עלה בידו ששמו את משרע"ה ביאור בתוך התיבה והיא גופא היתה הישועה, ולכן עיקר שמו משה כי מן המים משיתיהו.

"בית הלוי" בפרשת שמות ד"ה ואך יש להבין למה בחר לו נחש והרי כמה חיות שנושכים וטורפים והם עוד יותר מסוכנים ולמה הראה לו בנחש דוקא, רק הענין דגם בשעבוד הגוף שעשה להם לא היה עיקר מחשבתו ותכלית כונתו בזה על השעבוד עצמו והרווחת הממון שיגיע לו מעבודתם וכו' רק עיקר תכלית מבוקשו היה להחטיאם ולהעבירם מדתם.

פרשת וארא

גודל הזהירות הנדרשת לאחר השראת שכינה

"וידבר אלקים אל משה ויאמר אליו אני ה'". (ו, ב)

דעת זקנים מבעלי התוס' כתב: מהו אני ה', כלומר: אע"פ שאמרתי לך ראה נתתיך אלוהים לפרעה (ו, א), לא אתה אלוהים כי אם לפרעה, אך אני ה' גם לך".

ויש להקשות מה מקום לאזהרה זו למרע"ה, אדם שסרב לקבל ע"ע את השליחות מחקב"ה באמרו (ג, יא) מי אנוכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ממצרים. – איך משמע בדברים אלו שהוא מרגיש אלוהים.

וה"כלי יקר" פי' שמשח אמר: משני צדדים אין אני ראוי לשליחות זו, אין אני ראוי לשליחות זאת הן מצד שפלות השליח, והן מצד גודל מעלת עם ישראל.

כי משה היה עניו מכל האדם, ובעיניו היה הוא שפל האנשים, לפיכך אמר: "מי אנכי כי אלך אל פרעה", וכי שפל אנשים כמוני ידבר לפני המלך, והן מצד מעלת ישראל אמר: "וכי אוציא את בני ישראל", וכי אומה גבוהה ורמה כזאת, בני אברהם יצחק ויעקב, עם גדול ורם – איך ילכו אחרי שפל ובזוי כמוני.

ועל שתימן השיב לו הקב"ה: כי אחיה עמך, ולא אתה תדבר אל פרעה אלא אני המדבר ופיך כפי. גם לא אחריך ילכו בני, כי אם אחרי ה' ילכו שחרי אחיה עמך.

וא"ת מעיקרא דדינא פירכא, למח יהיה הקב"ה עמך דווקא ולא יהיה עם איזה נכבד וגדול במעלה, ולמח התחבר לשפל האנשים דווקא למנותו שליח, ע"ז נתן לו אות שכך מידתו של הקב"ה שהוא בוחר ביותר להתחבר אל הנמוכים, וישכון את דכא ושפל רוח.

"וזה לך האות כי אנכי שלחתיך", כי אם יאמרו לך: למח בחר ה' בך להיות שליח יותר מזולתך, תאמר להם שכך מידתו של הקב"ה, שחרי בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוקים על ההר הזה – הר סיני הנמוך שבהרים, אע"פ שיש הרים גבוהים

ממנו, מ"מ לא בחר הקב"ה כי אם בזה סיני, ומוזה תיקת ראייה שהקב"ה בוחר ביותר הנמוכים, וזה גם כן מופת על שליחותך. עכ"ל.

רואים מכאן שדווקא השראת השכינה על אדם המצליח מסוכנת היא לו, שלא יבוא לידי זחיחות הדעת, שלא יערב ברוחות ה' שבא עליו ולבשה בו, איזה שהוא שמץ בתקיפות ובגדולת ולהתנשא מעל העם.

וכמו שאומר רש"י בפסוק שנא' בעניין השלו "לא יום אחד ולא יומים ולא חמש ימים ולא עשרה ימים ולא עשרים ימים, עד אשר יצא מאפיכם והיה לכם לזרא, יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למח זה יצאנו ממצרים" (במדבר יא, יט – כ) "את ה' אשר בקרבכם, אם לא שנמנעתי שכינתי ביניכם לא גבה לבבכם ליכנס לכל הדברים הללו". (רש"י)

אחד מד' הסיבות שבשלחן מתו נדב ואביהוא היתה, שלא היו להם בנים ע"י שלא נשאו להם נשים. ולמה לא נשאו להם נשים, מפני שהיו נאים וגדולים בדעתם. הרבה נשים יושבות עגונות ממתונות להם, מה היו אומרים, אחי אבינו מלך, אחי אמנו נשיא, אבינו כה"ג, ואנו שני סגני כהונה איזו אישה הונגת לנו.

והקשה בפי"ת על מדרש זה, שהרי כאן מדובר בו' ימי מלואים איך שייך להגיד שהנשים ישבו עגונות, ותרץ בפרוש מהרז"ו על המדרש שעיקר כוונת המדרש שמאז ומתמיד היית משפחה אחרון המשפחה הגדולה מכל ישראל, עמרם גדול הדור, אחרון נביא במצרים והם גם זקנים בגיל יותר משאר ישראל, וכשיצאו ממצרים נתחזקו בדעותיהם שאין אישה ראויה להם.

ועוד אמרו חז"ל קה"ר עהפ"ס "אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח כי מרפא יניח חטאים גדולים" (קהלת י, ד), כי באתה לך ממשלה אל תנח מדת ענוותנותך, ללמדך שכל המניח ענוותנותו גורם מיתה לעולמו וחטאת לדורו.

וממי אתה למד, מזכריה, שנא' (דברי הימים ב, כד): ורוח אלוקים לבשה את זכריה ויעמוד מעל לעם. וכי מעל ראשי העם היה חולך, אלא שראה עצמו גדול מכל העם. חתן המלך וכהן וגביא ודיין, התחיל מדבר גדולות ואומר להם (שם): "למה אתם עוברים את מצוות ה' ולא תצליחו כי עזבתם את ה' ויעזוב אתכם". מיד ויקשרו עליו וירגמו אותו אבן במצוות המלך.

חכמים מבקרים את מעשיו של זכריה הנביא למרות שבישוריו ועשייתו מקנים לו זכות לדבר בתקיפות ולמרות כל זה שהוא מוכיח את העם לשוב אל ה', בכל זאת נכוונה מוחיחות הדעת שהיתה לו – ויעמוד מעל לעם.

הקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה. ועפ"י יובן התביעה על גרב ואביהוא, וכן על זכריה – בדק מן הדק לפום דרגתם, על הגאווה שהרגישו בליבם כלפי העם.

שמעתי מהח' ישורון עטון נ"י בשם הרה"ג ש. חררי שלימ"א, שהסביר את מה שאומרים: הגאווה והגדולה לחי העולמים, ששני הדברים הללו יכולים להיות ביחד רק אצל הקב"ה. אבל אצל האדם הגאווה אסורה בכל אופן, לא רק כשהדל גאה לא טוב אלא גם אם יהיה בעל גדולה – גם הגאווה אסורה לו.

כוחה של שמיעה

"וידבר אלקים אל משה ויאמר אליו ה'." (ו, ב)

דבר אחר: וידבר אלקים אל משה, הח"ד (קהלת ג, ז): "כי העושה יהולל חכם ויאבד את לב מתנה". כשחכם מתעסק בדברים הרבה מערבבין אותו מן החכמה. פי' כי מהולל הוא לשון עירוב כמו סבאך מהולל במים. (ידי משה) "ויאבד את לב מתנה" – מן התורה שניתנה מתנה בליבו של אדם. דא"א ללמוד תורה אלא בלב פנוי מכל מחשבה.

דבר אחר כי העושה יהולל חכם, המתעסק בצורכי ציבור משבח תלמודו. אמר ר' יהושע בן לוי: שישים הלכות לימדני ר"י בן פדייה בחרישת הקבר וכולם נשתכחו ממני כשביל שעסקתי בצורכי ציבור. בא ללמדנו שלא יעסוק בצורכי ציבור בקבע רק תורתו תהיה קבע ועסקיו בצורכי ציבור עראי.

אר"י בן סימון: כי העושה יהולל חכם, זה משה. עושה – שעשקו אותו דתן ואבירם. יהולל חכם, עירבבו אותו. ויאבד את לב מתנה, וכי תעלה על דעתך שהיה משה מתאבד,

אלא הם שהקניטוהו ואמרו לו: ירא ה' עליכם וישפוט. ואף הוא מקפיד ואומר: ומאז באתי אל פרעה, אמר לו הקב"ה אני הכתבתי עליך שאתה עניו ואתה מקפיד על דברי, חייך יש לך לידע, שנא': טוב אחרית דבר מראשיתו.

טובה אחריתן של ישראל מהראשית שנתתי להם במצרים, שנא': ויאמר ה' אל משה עתה תראה. באותה שעה בקשה מידת הדין לפגוע בו, שנא': וידבר אלקים אל משה. אמר לו הקב"ה: וכי בשר ודם אני במידותי שאיני מרחם, הה"ד ויאמר אליו אני ה'. (שמו"ר פרשה ו, ב)

הסיבה אשר מטה את החכמים מהדרך הטובה, היא: העושק. כשרואה החכם שנעשק מהאיש הטוב, טובו. כלומר כשרואה צדיק ורע לו עי"ז מאבד לב מתנה אפי' את לב החכמה שנתן לו במתנה ראשונית מאת הקב"ה בטבעו בלי השתדלות מצד האדם כמאמר אסף: ואני כמעט נטיו רגלי כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה. (תעלומות חכמה על קהלת).

כי העושק וכו', אמר: מה שהזהרתיך ללכת אל בית אבל להכניע לבך ולא בבית שמחה וגם לשמוע גערת חכם היא, כי גם אם חכם אתה ויגבה לבך לומר: הלא חכמתי תעמוד לי לבל אשנה כי אלך אל בית שמחה, ושלא אשמע גערת חכם, אל תאמר כן, כי הנה העושק אשר יראה האדם בעולם בעניין רשע מכתיר את הצדיק ודמעת העשוקים ואין להם מנחם, מביא את החכם להתהולל בהרהוריו אחר ההשגחה ומידותיו יתברך, ע"כ צריך לבקש דרך יכניע לבו מהתנאות בהרהור.

וזה הוא כי העושק יהולל חכם עד גדר שיאבד את לב מתנה, כי לאדם יש ב' לבבות. כמ"ש ז"ל: בכל לבבך – בשני יצריך, יצר הטוב ויצר הרע. והנה הא' טבעו לאדם הוא היצה"ר, והב' מתנה מאיתו ית' בשנת י"ג לסעודו בעבודת קונו.

ואמר שכ"כ העושק יהולל חכם עד גדר שיאבד ממנו את יצרו הטוב, הוא לב של מתנה שניתן לו מאיתו ית', כי היה כבשל מלחעמידו נגד היצה"ר להרחיקו מן ההרהור והחטא.

וא"ת נא ישראל, א"כ איפה נהפוך הוא, כי למה אמרת שטוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה, עם שגם במשתה יש זכרון המוות כמדובר למעלה, והלא אחר שהאדם עצב נידון בקרבו על העושק, טוב לכת אל בית משתה כי יגיל וינוחם מעצבונו ובשמחתו יוכל להביט אל תכלית שמחת משתה החתן שהוא על יום המוות שהוא קיים

במין, משא"כ בלכת אל בית אבל שיתוסף עיצבון על עצבוננו, ומה גם אם האיש הנפקד היה צדיק תמים ובלתי מלא ימים ויהרהר יותר.

לז"א: הנה טוב אחרית דבר מראשיתו לו' הנה על זכירת המוות עצמה לשית אל ליבו החי יום מותו מבית משה שהוא ראשיתו כי הוא ראשית והתחלה אל דבר המוות והחי לא ייתן אל ליבו.

ומה שאמרת כי ע"י בית אבל שהוא אחרית דבר יעצב ביותר על הרהור על העושק לכן היה טוב בית שמחה למזוג עצבוננו, לא כן הוא, כי טוב ארך רוח הנקנה בבית האבל מגבה רוח שיקנה בבית המשתה, כי תחת הרהורו יום המיתה יאמר בגובה ליבו כל ידרוש ה' חלילה באשר בליבו על העושק, אך בבית אבל ייתן אל ליבו כי גם הוא ימות ואוי לו אם ייתן דין וחשבון על הרהורו, ע"כ יקנה ארך רוח, לומר אם יתמחמה המשפט אחכה לו כי בא יבוא.

וזה אומרו: אל תיבהל ברוחך לומר, מה שאמרתי מגבה רוח הוא – אל תיבהל ברוחך בהיותך גבה רוח בבית שמחה ומתוך גסות רוח תכעס על ראותך העושק שהרהורו בליבך, ועתה תתעורר בגובה הרוח, ואל תבטח בחכמתך שלא תטעה, כי הלוא בבוא הכעס אבדה חכמה ממך. והוא מה שאמרו ז"ל: כל הכועס חכמתו מסתלקת, וזה הוא "כי כעס בחיק כסילים ינוח", לו' לא יחול וינוח הכעס ההוא כ"א בלב כסילים מחוסרי חכמה שהוא תואר כסיל, מקביל החכם כד"א בן חכם וכו' ובן כסיל וכו'.

או יאמר טוב אחרית וכו' לומר: הלוא אמרתי כי העושק יהולל חכם וש"ת, א"כ איפה במה ינוחם ליבנו על העושק הזה אשר נראה, אל תשת ליבך כי דע לך טוב יהיה אחרית דבר הוא אחרית העולם, ואצ"ל מאשר הוא עתה כ"א גם מראשיתו בהיבנותו שיהיה רב טוב, ועוד אודיעך כי טוב הוא ארך רוח מחזיק באמונה ומייחל.

ומה שאני אומר כי טוב ארך רוח הוא, כי מידה זו נמשכה מגבה רוח כי אשר רוחו ונשמתו גבוהה גבוהה, הוא בעל ארך רוח סובל ומאריך ובלתי מהרהר כעניין משרע"ה עניו מאוד וסובל והאבות בלתי מהרהרין אחר מידותיו ית'.

כמשז"ל כי אחר מה שהבטיחו הוא ית' ואעשך וכו' על ביאת הארץ ומיד בבואו ויהי רעב בארץ וכו', ונטלטל ולקח אשתו ולא הרהר, וההיקש בעקידה וכן ביתר האבות, ובהלל הזקן ורבים כאלה גדולי הנפש, ואתה אם רוחך אינה מגדר זה אל תיבהל ברוחך לבעוס על העושק הנזכר כי היא מידה שלא תזוז ממך לעולם.

כי בחיק מקום הלב של הכסילים שם ינוח שיהיה לו כבית מנוח לדירה להיות מפסיד ומאבד אותך, והוא מאמרם ז"ל: כל הכועס כאילו כופר בעיקר, כי מעט מעט יחטיאנו עד האבירו אותו ואל תקשני ותאמר מה היה כי הימים הראשונים וכו'.

והוא לומר אם כדברייך שטוב אחרית דבר מראשיתו. הנה העולם חוזר ונתקן מעט מעט, ובכל יום עולה ונתקן העולם עד יעלה עד גדר היות טוב אחרית דבר מראשיתו, אך אדרבה העולם הולך ומתמעט מטובו דור דור, כי הנה הימים הראשונים היו טובים מאלה.

כי הנה לא מחכמה שאלת על זה, והוא כ"א ידעת חכמה לא היה נעלם ממך סוד הגלגול, כמשו"ל כי בכל דור מתמעט העולם, כי שיוורי הנשמות הם הולכים ומתמרקים, ובכל דור יש יותר סיגים עד יטהרו ויזדככו ויתלבנו עד הסוף שיהיה טוב אחרית דבר מראשיתו. (קהלת פ"ז דף לב, אלשיך – דברים טובים)

ומתבאר, כי שכלו של האדם הוא עמוק מאוד, וקשה לו מאוד לרדת לסוף דקותו, ויש אשר פנם כל שהוא בשיא הבנתו – ואף אצל גדולי העולם ברום מדרגותיהם העליונות – מערבב את דעתו, ולא רק פונם את חכמתו, אלא עובר אותה עד שהיא מקבלת צורה אחרת ונהפכת לבערות וסכלות.

ובן אתה מוצא באותו המאמר לגבי שלמה המלך ע"ה: "על שלמה כיצד, כשנתן הקב"ה תורה לישראל וכו', עמד שלמה המלך ואמר: למה אמר הקב"ה לא ירבה לו נשים, לא בשביל שלא יסור לבבו, אני ארבה וליבי לא יסור וכו'.

מה כתיב בו (מ"א יא): "ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו". אמר רשב"י נוח לו לשלמה שיהא גורף ביבין שלא נכתב עליו המקרא הזה, ולכך אמר שלמה על עצמו: ופניתי אני לראות חכמה ודעת הוללות וסכלות, אמר שלמה: מה שהייתי מחכים על דברי תורה והייתי מראה לעצמי שאני יודע את התורה, אותה הבינה ואותה הדעת של הוללות וסכלות היו, למה, כי מה האדם שיבוא אחר המלך אשר כבר עשהו, מי הוא שיהיה רשאי להרהר אחר מידותיו וגזרותיו של מלך מלכי המלכים הקב"ה וכו', שלפי שהרהרתי אחר מעשיו נבשלתי".

והנה אמר הכתוב: (מ"א יא) "והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות וגו' בהם דבק שלמה לאהבה", ופירש ר"י בן חלפתא: (ילקוט משלי לא) "לאהבה – לאהבן לגיירן ולקרבן תחת כנפי השכינה".

הרי גלוי לפנינו, שכל כוונתו של שלמה לא הייתה אלא כדי לקדש שמו הגדול
יתברך בעולם. לגייר גרים ולקרבתם תחת כנפי השכינה. כמעשיו של אברהם אבינו ע"ה.
על המלך שלמה נאמר: "ויחכם מכל האדם", וה' הבטיח לו: "כמוך לא היה לפניך ואחריך
לא יקום כמוך". (מ"א ג) ועליו בישר נתן הנביא לדוד אביו: (ש"ב ז) "הוא יבנה בית לשמי
ובוננתי את כסא ממלכתו עד עולם אני אחיה לו לאב והוא יהיה לי לבן".

ובודאי כל חייו היו מסורים למטרה קדושה זו, להיות אהוב לשמים ולקדש שמו ית'
בעולם, "ונתן לו ה' חכמה רבה ועושר גדול וכסא מלכות", ולא מלכות סתם, אלא שמלך
על העליונים ועל התחתונים, ככתוב: (דברי הימים א' כט) "וישב שלמה על כסא ה'".
(ראה סנהדרין ז)

ובנשאו נשים רבות – בנות מלכים – הייתה מטרתו להשפיע עליהן מרוחו, ושהן
כבנות מלכי המדינות יעבירו מרוחן על בתי המלכות, ומהם תתפשט השפעה זו על כל
האומות המושועבדות להם, ובדרך זו יצליח לקרב את כל בני דורו לאביהם שבשמים
ולחכמים תחת כנפי השכינה.

הנה מלכת שבא באה לפני שלמה רק לשעה, וכתוב בה (מ"א י): "ותרא מלכת שבא
את כל חכמת שלמה וגו' ולא היה בה עוד רוח ותאמר אל המלך וגו' יהי ה' אלקיך ברוך",
וחז"ל קוראים עליה את הפסוק: "אליך גויים יבואו מאפסי ארץ" (שמו"ר כ).

ועל אחת כמה וכמה ששלמה חשב שנשיו שתעמודנה לפניו תמיד בבית מלכותו
ודאי שתושפענה ע"י מרותו, ותהיה לו האפשרות לבצע את התפקיד הקדוש שנמל עליו,
אשר יש בו ממעשי האבות, להפיץ דעת אלוקים בעולם, ושזו חובתו של כל אדם, כמ"ש
חז"ל (תנא דבי אליהו פכ"ה): "חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם
יצחק ויעקב".

ומה נורא הדבר, שבאותה שעה ששלמה המלך עומד בחכמתו הגדולה במעלות
העליונות של עבודת השי"ת, ועוסק בתיקון העולם במלכות שד-י, רואים בשמים שאותה
הבינה ואותה הדעת אינה אלא הוללות וסכלות.

ולא עוד, אלא שבמקום בנין הבית לה' כפי שהבטיח לו ה' ע"י נתן הנביא, גרם
לחורבנו, כפי שאמרו חז"ל: "באותו הלילה שהשלים שלמה מלאכת בית המקדש נשא
בתייה בת פרעה וכו', ובאותה שעה עלתה במחשבת לפני הקב"ה להחריב את ירושלים".
(ילקוט משלי ל"א)

נמצא, איך פגם קל ערבב את חכמתם של גדולי העולם משה ושלמה עד שראו אותם בשמים כאילו של הוללות וסבלות, ולכשנתבונן בדברי חז"ל נראה שהגורם העיקרי לפגיעה זו היה קליטת אוזן לדברים שאינם הגונים, ומכאן אנו לומדים כמה עלולה לגרום שמיצה קלה ומה רב כוחה.

חז"ל מגלים לנו בזה שבעצם דבריו של משה שאמר: "למה הרעות לעם הזה וגו' ומאז באתי לדבר אל פרעה הרע לעם הזה" שלא הייתה כאמור אלא תפילה ובקשה, לא היה כל פגם חטא, אלא כל התביעה הייתה ששמע את דברי דתן ואבירם שאמרו: "ירא ה' עליכם וישפוט אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו" והם שערכבו אותו ופגמו את דבריו.

והנה לא יתכן שמשח רבנו הושפע אף במשהו מדבריהם, והלא ידע רשעתם של דתן ואבירם כדברי הכתוב (שמות ב) "ויצא ביום השני והנה שני עברים ניצים וגו' ויאמר אכן נודע הדבר".

וארו"ל (שמו"ר א, לה): היה משה מהרהר ואומר: מה חטאו ישראל שנשתעבדו מכל האומות, כיוון ששמע דבריו אמר: לשון הרע יש ביניהם, היאך יהיו ראויים לגאולה, לכך אמר אכן נודע הדבר, עתה ידעתי באיזה דבר הם משתעבדים. כלומר שהוא ראה בהם את המקור של השחיתות עד שתלה בשני הרשעים האלה דתן ואבירם (ראה שמו"ר לעיל שם) כל שעבודם של ישראל.

אלא שמשח חטא אוזן לדבריהם כדי להיוודע אל סבלותיהם של ישראל ולהשתתף בצערם, וזו הייתה גדלותו של משה, כמו שהתורה מציינת (שם ב, יא): "ויצא אל אחיו וירא בסבלותם" ואמרו חז"ל שבזכות זה אמר לו הקב"ה: "אתה הנחת עסקיך והלכת לראות בצערן של ישראל וכו', אני מניח את העליונים ואת התחתונים ואדבר עמך. (שמו"ר א לב)

ולא עוד אלא שגם דתן ואבירם לא נחשב להם עוון על הדבר הזה כי באו מתוך צער (פסיקתא זוטרא שם), אבל מכיוון שסוף כל סוף קלטו אוזניו של משה את דבריהם שהניסוח שלהם לא היה כראוי ואף שלא היה אותו מקרה אלא פעם אחת, פגמו דבריהם בבקשתו ובתפילתו על ישראל שיצאו ממקור החסד והרחמים, וגרמו ערוב בחכמתו ובתורתו.

הרי לנו כמה גדול כוחה של שמיעה, שאף החכמים הגדולים ביותר, כל חכמתם התערבבה ונפגמה ע"י זה שלאזנם הגיעו דברים לא הגונים, ואף שהיו חייבים להקשיב להם לשם מטרות נשגבות.

את הכלל הזה אנו למדים גם מדיני התורה, התורה מזהירה להתרחק מאיש מנוגע כדי שלא יטמא אותו, ואף על פי שהנגע אינו אלא בגוף וגם הוא אינו נוגע בו אלא נכנס לאוהל המנוגע, הריהו נטמא על ידו, וטומאה זו משפיעה גם על הנפש, עד כדי כך שאם הוא נוגע בקודש הוא פוסל אותו ואם הוא אוכל תרומה או קדשים או נכנס למקדש הרי הוא גורם טומאה וחייב ע"ז מיתה בידי שמים.

הרי עד כמה התקרבות לטומאה שאינה אלא בגוף פוגמת בנפש, ומכאן אנו מבינים למה כשחייבה התורה את האדם לשמור על בריאות גופו, כתבה בלשון "ונשמרתם מאד לנפשותיכם" כי הגוף קשור עם הנפש ואם יש פגיעה בגוף היא פוגעת גם בנפש.

ואם התקרבות הגוף לנגע שבגוף יש בה פגיעה חמורה כזו בנפש האדם, על אחת כמה וכמה חמורה הפגיעה בהתקרבות הנפש, ולא למנוגע בגוף אלא למנוגע בנפש.

ומשום זה כה הקפידו חז"ל על שכנות רעה ואמרו: "אוי לרשע ואוי לשכנו" (ראה תנחומא קרח ד', ששכנותם של קרח לדתן ואבירם, ושכנות קרח לבני ראובן גרמה להסתבכותם במחלוקת במשה ואהרן) ויש שראו את הדרך הרעה שיתרחק ממנה האדם – בשכן רע (אבות ב) וגם שיתפלל בכל יום: "שתצילנו משכן רע".

כי אין לשער כמה יש בכך מקליטת הרע, ואף שאינו מתחבר עם השכן, כי על חבר רע הרי מדברים חז"ל לחוד, אלא גר בקרבתו וקולט לפעמים את קולו, גם קליטת הנפש גורמת, ויש בזה מגע לנפש, ולא עוד אלא אף אם יש כוונה להשפיע על השכן הרע, ולהוכיח אותו, בכל זאת אנב חילופי דברים יש לחשוש לערבוב, כי גדול פגם השמיעה ובכוחה להפוך חכמה לסכלות. וכבר אמר חתוב (משלי א, ז) "אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח" מתוך זה שאדם נמצא בדרך רפאים, תועה מדרך השכל.

וממידת פורענות למידה טובה, כשם ששמיעה לא טובה עלולה לגרום לפגיעה בה חמורה ולהפוך חכמה לחוללות וסכלות, כן בכוחה של שמיעה טובה להביא ברכה לנפש ולהפוך מהוללות וסכלות לחכמה.

כמו שאמרו חז"ל "אוי לרשע ואוי לשכנו" בן אמרו "טוב לרשע וטוב לשכנו" (ראה תנחומא שם, איך ששכנותם של בני יהודה יששכר וזבולון – למשה ואהרן זכו להיות בני תורה ומהם יצאו מחוקקים, יודעי בינה לעיתים, ומושכי בשבט סופר), ויש שראו את הדרך הטובה שידבק בה בשכן טוב (אבות שם) כי אף אם אינו מתחבר עמו, עצם שמיעת קולו יש בה מן התועלת.

וכן מצינו בתורה שהיא מצווה על יסודות האמונה בלשון שמיעה, כגון "שמע ישראל" "והיה אם שמע תשמעו בקול ה' אלקיכם וכו'" וכן לגבי שמירת המצוות כגון: "והיה אם שמע תשמעו למצוותי" ובעוד מקומות רבים, הרי שיש גורם עיקרי בעצם השמיעה.

וכבר עמדנו ע"כ שעיקר גדלותו של האדם בצלם האלוקים שבו הוא שניתן בו הכוח "להבין ולהשכיל" (ראה רש"י בראשית א, כו) ובוה הוא עולה על המלאכים שהקב"ה אומר להם "חכמתו מרובה משלכם" (ב"ר יו, ה) ומנין באה לו חכמה זו, מהשמיעה שיש לו מנע עם הנפש. (אור הצפון חלק ב' דף יח – כו).

יסורין ממרקין

"וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור את בריתי". (ו, ה)

וביאר האבן עזרא: "וגם, גם עוד שלחתיך בעבור שעשו ישראל תשובה וצעקו אלי".

והספורנו כתב: "וגם אני שמעתי, וסיבה ג' לנאולתם היא ששמעתי נאקתם ותפילתם בצר להם."

והאור החיים פירש: "וגם אני שמעתי, אומרו 'וגם' פי', מלבד שהתפללו למידת הרחמים ומלבד אהבת האבות ובריתם, יש בחינה ג' שלצד צעקתם בלבד מהשעבוד שמע ה' קול צעקתם מכאב לב, והוא אומרו 'וגם אני', פי' אני הוא שם הרחמים שאמר

בתחילה – 'אני ה', מצד רחמי לבד שמעתי את צעקתם, פי' צעקתם מכאב לב כחלל הנואק, מבלי צורך בתפילתם. והוא שדייק לומר – 'אשר מצרים מעבירים אותם, פי' בחינת צער השעבוד שמצרים מעבירים אותם הוא ששמעתי."

לאור הדברים הללו, שבנ"י עשו תשובה והתפללו, דקדקו המפרשים, הלא עניין הברית הוא, דגם אם לא יתנהגו כשורה, לא יתחשב עם מעשיהם, ובשביל האהבה הגדולה שהיתה לו אליהם בברית הברית, הוא יגאלם על אף מעשיהם, ואם כאן כבר עשו תשובה והתפללו מתוך אמונה וביטחון בה, א"כ לשם מה צריך שיוכור להם הברית.

ואמנם הספורנו בהמשך פירושו על הפסוק כנראה הרגיש בשאלה הזאת וכתב: "ואזכור את בריתי, ובוה נעשו ראויים שאזכור להם בריתי, כעניין וירא להם בשמעו את רינתם ויזכור את בריתו."

אבל בכל זאת, משמעות של זכירת הברית היא כשהם לא כל כך ראויים, וא"כ הדרא קושיא לדוכתא.

כדי ליישב את הדקדוק הנ"ל, יש להביא דקדוק נוסף, והוא: מדוע המצרים שיעבדו את בנ"י באמצעות שוטרים מבנ"י ולא הם בעצמם, כמו שהפסוק מדגיש: "מעבירים אותם, כלומר שהעבדו אותם אחרים בציוויים של המצרים, הרי אדרבא, אם המצרים רצו לענות את ישראל היו עושים זאת בעצמם, כי שוטרי ישראל לא יכלו לרדות בנ"י, שכאשר נזר פרעה "תבן לא יינתן להם", ולא הצליחו למלא את המכסה של הלבנים, כתוב "ויובו שוטרי בנ"י."

ונראה ליישב ע"פ מה שדרשו חז"ל על הפסוק "הבה נתחכמה לו" – נתחכם למושיעין של ישראל – הקב"ה. (ולכך כל הפרשה נאמרה בלשון יחיד – "רב ועצום").

שהמצרים ידעו שנגזר על עם ישראל להיות בגלות ארבע מאות שנה ואח"כ ייצאו ברכוש גדול ויקבלו את התורה, כמו שאחז"ל: משרע"ה מען אל מלאכי השרת: כלום למצרים ירדתם, לפרעה נשתעבדתם, הרי שע"י זכות זו זכו לקבלת התורה ולהיעשות עם הנבחר לעבודת השי"ת והגזרה היתה על שיישים ריבוא, ואם לא יהיו שיישים ריבוא יוכרחו לעבוד זמן יותר ממושך מהארבע מאות שנה, וזה יגרום להם להשתקע בחמישים שערי טומאה, ואז לא תהיה לקב"ה הנאה מהם יותר משאר אוה"ע, ואוה"ע תהיה להם טענה שה' יפנה אליהם, מאחר וכל האומות שוות ויפה לו להיות נעבד ע"י שבעים האומות ולא רק ע"י ישראל.

נמצא שכל כוונתם של המצרים היתה להתחכם למושיען של ישראל – הקב"ה, ולפיכך בחרו בשני טכסיסים, וכשלא הועיל הראשון הפעילו את השני. ואלו הם: א. המעטת האוכלוסין. ב. שעבוד בני ע"י שומרים מבני ולא מצרים.

ע"י עבודת הפרך שהטילו עליהם, שעבודת האיש הטילו על האשה, ועבודת האשה הטילו על האיש, רצו למנעם בכך מפו"ר, כי זה מחליש את כוח ההולדה, שלא יוכלו להתרבות, ואחזו עליהם המים שלא יוכלו בנות ישראל להיטהר מנידתן, ואח"כ בהריגת הזכרים ע"י המיילדות, ובכך רצו לבטל את רצוננו יתב' לבחור בעם ישראל חבל נחלתו.

מה עשה הקב"ה, הרבה אותם שלא בדרך הטבע, ילדו שישה בכרם אחד, וממילא נתבטלה מזימת הרשע של המצרים ונכנס בליבם פחד שהריבוי העצום של בני יביא לידי כך שבני ישראלינו עוד קודם שיושלם הזמן המוגבל, וכמ"ש רז"ל: "ועלה מן הארץ", פירש"י: "על כרחנו".

ע"כ טכסו עצה אחרת, שהשעבוד בעם ישראל ייעשה ע"י אחרים בציוויים של המצרים, ובזה לעקוף כביכול את הגזרה של "ועבדום ועינו אותם", וממילא בני ישראלינו במצרים כמתוכנן לפי דעתן של המצרים.

ע"ד מ"ש בגמ' חגיגה (ה, ע"א): "רבי יוחנן כי מטי להאי קרא בבי, והיה כי תמצאנה אותו רעות רבות וצרות, אמר: עבד שרבו ממציא לו רעות כלום תקנה יש לו".

ונשאלת השאלה, מדוע דווקא רבי יוחנן היה בוכה ולא שאר האמוראים, ועוד: מה הלשון אומרת "שרבו ממציא לו".

והתירוץ ע"ז הוא דר' יוחנן למעמיה דיליף במס' ברכות (ה, ע"א), דייסורין ממרקין עונותיו של אדם, ק"ו משן ועין, ומה שו"ע שהם אחד מאבריו של אדם, עבד יוצא בהם לחרות, ייסורים שממרקין כל גופו של אדם עאכו"כ. והשתא כיוון דשן ועין יליף ליה, דומיא דשן ועין בעינן, שיהיו נעשין ע"י האדון דווקא, משא"כ אם אדם אחר יפיל את שן העבד או יסמא עינו, אין העבד יוצא לחרות, ודכוותה גבי ייסורין בעינן שיהיו באין על ידו של הקב"ה שהוא האדון, שאז האדם יוצא לחרות מטומאת עונותיו.

וא"כ בשלמא אם האדם הוא מודה ומאמין שייסורין הללו באו עליו מידו של הקב"ה, שפיר מתכפר לו בהם, אבל אם תולה הדבר מפאת הטבע או המקרה, כמ"ש (ישעיה א): "מבך רגל ועד ראש אין בו מתום, פצע וחבורה ומכה טריה", תולים זאת במקרה ואומרים

שהסיבה היא משום שלא זורו ולא חובשו – הרופאים לא התכוונו לדיאגנוזה של המחלה וכו' – יוצא שהייסורין באים לו ע"י האדם ולא ע"י האדון – הקב"ה, ממילא אין יוצא בהן לחרות מחלאת עוונותיו, ולכן רק רבי יוחנן היה בוכה, מפני שלפי שיטתו שהייסורין מכפרין גלמוד משן ועין, יתכן שהאדם יסבול ייסורין וזה לא יכפר עוונותיו, מפני שהוא אינו מודה בהם שהם מהקב"ה אלא "ממציא" לו מי שהוא כביכול מייסר אותו.

כך חשבו גם המצרים – שבנ"י יסבלו, ובכל זאת לא ינוכה להם משנות הגלות, כי הם אינם מתענים ע"י האדון המצרי, אלא ע"י זר: יהודי מכה ביהודי.

אבל הקב"ה אומר: "וגם אני שמעתי את נאקת בנ"י אשר מצרים מעבדים אותם, זהו הטכסיס השני שחשבו על ידו להטמיע אותם במצרים ולהתחכם על הקב"ה, ואזכור את בריתי, אני פוסק כמו שיטת ריש לקיש החולק על ר' יוחנן, שהייסורין ממרקין גלמוד מגזרה שווה, דאמר ר"ל: נאמר ברית במלח, ונאמר ברית בייסורין, נא' ברית במלח, דכתיב (ויקרא ב): "ולא תשבית מלח ברית", ונא' ברית בייסורין, דכתיב (דברים כח): "אלה דברי הברית". מה ברית האמור במלח – מלח ממתקת את הבשר, אף ברית האמור בייסורין – ייסורין ממרקין כל עוונותיו של אדם.

א"כ אין נפקא מינה אם האדון בעצמו עושה או ע"י אחרים, כמו שבמלח אין נפ"מ אם הבשר נופל במלח או מפזרים עליו את המלח, אם המלח של בעל הבשר או של איש אחר, העיקר שהמלח ייגע בבשר, ובוזה נחיה כשר – מתמתק. כמו כן, אין נפ"מ אם הייסורין וקושי השעבוד נעשה ביד המצרים או ע"י השוטרים מבנ"י בציוויים של המצרים, כל זמן שבנ"י סובלים, נחשב להם משנות השעבוד ומורידים להם מהחשבון, וראויים הם להינאל.

וזהו שאומר בעל ההגדה: "ואת לחצנו – זו הדחק, כמו שנא': וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם", כי הוא יתברך הרגיש את הלחץ, הייסורים של ישראל אף בעת כזאת שהם לא ידעו את ה', וחיו תולים כל לחצם ודחקם במצרים, וזהו שנא' "וגם ראיתי את הלחץ", אף שהם סוברים "אשר מצרים לוחצים אותם", ומיושב שפיר נמי מה הצורך לזכירת הברית, ודו"ק.

המטה מסמל הנהגת הגלות

"ויאמר משה לפני ה' הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה". (ו, ל)

מובא בספח"ק פרי צדיק שבשעה שאמר משה "הן אני ערל שפתים" נודעו כל הבריות שבעולם ואמרו: מי שעתיד לפרש קע"ה פרשיות שבתורה הוא אומר אני ערל שפתים עיי"ש.

ומכאן הערה נפלאה, שאין טענת אני "לא יכול", כמה היה חסר וכמה הבריאה כולה היתה מפסידה אם היתה מתקבלת טענתו של משרע"ה במה שאמר "אני ערל שפתים".

כל אחד ואחד לפי מה שהוא, ולפי אותם הכוחות שנמסרו לו מן השמים, נברא לקדש שם שמים, ויכול לעשות את זה, ושום טענה לא תוכל לפטור אותו ביום הדין, שאז תתגלה האמת שאז יתברר לו לאדם שהאמתלה שהוא המציא להצדיק את עצמו מקורה בעצלות ובקריירות, ולכן לפני שהאדם מורה היתר לעצמו לבצע או לא לבצע שם פעולה כל שהיא עליו לבדוק ולפשפש היטב האם חשבונותיו ממקור קדוש יחלכון ("קול מנחם").

והקב"ה מצוה למשה שיקח בידו את המטה, שהמטה – רמז למצבם של ישראל בגלות.

השם הורה למשה כי כך היא ההנהגה עם ישראל בגלות שלפעמים עץ יבש המטה, נעשה מושל ומיצר לישראל כנחש, ואף שאין לו שום סגולות מיוחדות לא בחכמה ולא בדרך ארץ אך ברצון השי"ת לפתע נעשה מושל ומציק.

ולעומת זה ברנע קטן "שלח ירך ואחוז בזנבו ויהי למטה בכפו", נופל מאיגרא רמא לבירא עמיקתא וחוזר להיות עץ יבש.

ותראה שאמרו בזוה"ק (ח"ב כז, ב) שיש תנין שכוחו בזנבו "לית מאן דיקום קמיה". וז"ש השי"ת למשה שלח ירך ואחוז בזנבו, כלומר החזק בעיקר כוחו שהוא בזנב ואל תירא ממנו כי חיש קל יחפך לעץ יבש וכמו שבאמת היה.

וכך היה גם האות השני "והנה ידו מצורעת בשלג" ומיד "ויוציאה מחיקו שבה כבשרו" שהרי מצורע חשוב כמת ורמז לו השי"ת על הצרות שישראל מתנסים בהם בגלות שהיא כמיתה ממש כמו שפירש"י (סנהדרין צב, ב ד"ה משל היה) שהיה מרמז

להם על הגלות כאדם מת שחוזר וחי כך ישראל ישובו מן הגלות. אמנם בן רגע שבה כבשרו כי ישועת ה' כחרף עין במהרה בן יהי רצון.

ביאור הפדות ומהות הגלות

"ושמתי פדת בין עמי ובין עמך למחר יהיה האת הזה" (ח, יט).

"ג' במסורה, דין חסר וב' מלאים: 'פדות' שלח לעמו' (תהלים קיא, ט) 'והרבה עמו פדות' (תהלים קל, ז). כי זה הפדות לא היה שלם, אלא מפני הערוב, אבל כשיצאו ממצרים היה שלם, וזהו 'פדות' שלח לעמו, ולעתיד יהיה ג'כ הנאולה שלימה, וזהו 'והרבה עמו פדות'." (בעל הטורים).

וכתב בס' ייטב פנים, ששמע לפרש עפי"מ שאחז"ל במדרש עה"פ "ישראל נושע ב-ה' תשועת עולמים" (ישעיה מה, יז), שבשתהיה הנאולה ע"י הקב"ה בעצמו – אזי תהיה תשועת עולמים. אבל הנאולות שעברו, לפי שהיו ע"י משה ואהרן ועזרא, ובשר ודם מה הוא עובר, אף הנאולה שבאה על ידו עוברת, לכן לא היתה נאולה שלמה.

וז"כ המסורה: "ושמתי פדת" חסר וא"ו, כי לא היתה נאולה שלמה, שעוד יבואו גלויות אחרות. והטעם כי "פדות שלח לעמו" – ע"י שליח, אבל לעתיד כתיב: "כי עם ה' החסד", כלומר, שהוא יפדה את ישראל, ואז – "והרבה עמו פדות" – מלא וא"ו, שתהיה נאולה שלמה.

וז"ש ושמתי פדת חסר וא"ו וכו', למחר בזמן הנאולה יהיה האות הזה הנחסר, הוא וא"ו עב"ד פח"ח.

ובספר באר משה עה"ת עמוד קצ"ד ואילך, פי' את המסורה ע"ד זו, שישנן ג' דרגות בהתנהגות ה' עם ישראל לפי ערכם:

א. האחת – ושמתי פדות בין עמי ובין עמך", כלומר: כשמעריכים זה לעומת זה ישראל מול אוח"ע, אזי ודאי שישאל ראויים לישועה.

ברם, דרנה זו היא היסרון לישראל, לפי שנוקקין להשוואה עם האומות. והוא שאח"כ (דברים ט, ד): אל תאמר בלבבך בהדוף ה' אלוךך אותם מלפניך לאמר בצדקתי הביאני ה' לרשת את הארץ הזאת וברשעת הגויים האלה ה' מורישם מפניך, לא בצדקתך וביושר ללבבך אתה בא לרשת את ארצם, כי ברשעת הגויים האלה ה' אלקיך מורישם מפניך". ופירש"י: "אל תאמר בלבבך, צדקתי ורשעת הגויים נרמו, כי ברשעת הגויים, הרי כי משמש בלשון אלא".

כלומר, ישועתך נובעת רק מרשעת הגויים בלבד, ולא בזכות מעשיך. והיינו לאחר שהשי"ת מסתכל במעשיהם בכלל, ורואה שאתה צדיק לעומתם, או כתוצאה ממעשיהם הרעים כלפיך, שמצירים ומציקים לך, ודבר זה מעורר רחמים אליך, ואזי במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם, יאמר להם בני א-ל חי (הושע ב, א).

وهוא שאמרו (בפסחים פז, ע"ב): א"ל הקב"ה להושע, לא היה לך ללמוד ממשח רבך שכיוון שדברתי עמו פירש מן האשה, אף אתה בדול עצמך הימנה. אמר לפניו: רבש"ע יש לי בנים הימנה, ואיני יכול להוציאה ולגרשה.

א"ל הקב"ה: ומה אתה שאשתך זונה, ובניך בני זנונים, ואי אתה יודע אם שלך אם של אחרים הן כך, ישראל שהם בני, בני בחוני, בני אברהם יצחק ויעקב, אחד מד' קנינים שקניתי בעולמי – תורה, שמים וארץ, וביהמ"ק, וישראל, וכו', ואת אמרת העבירים באומה אחרת.

ויש לשאול: לכאורה, מה התרעומת על דברי הושע, הרי אדרבא מפני שעם ישראל הם בני אי"ו, כיצד הם רעים עד כדי כך.

אמנם הכוונה היא כך, כי בעוד שהאומות הם חוטאים בעצם ולא במקרה, הרי שישאל בני אי"ו הם בעצם טובים והחטא הוא רק בדרך מקרה. ולפיכך שמם בני א-ל חי.

נמצא שרק ההשוואה עם אוח"ע היא שנותנת מקום לפדות את עם ישראל מהצער.

ומצינו בחז"ל (ערוכין כא, ע"ב): דרש רבא: מ"ד לכה דודי נצא השדה וגו', אמרה כנ"י לפני הקב"ה: רבש"ע, אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהם גול ועריות ושבעת שווא

ושבועת שקר, אלא "נצא השדה", בא ואראך ת"ח שעוסקים בתורה מתוך הדוחק, "גלינה בכפרים" אל תקרי בכפרים אלא בכופרים, אראך בני עשו שהשפעת להם מובתך וכפרו בך.

הרי שכנסת ישראל מבקשת שהשי"ת יעריך אותה כנגד אזה"ע שאז בודאי תזכה בדין.

ב. ההתנהגות השנייה – "ושמתי פדת בין עמי ובין עמך" היינו שלא רק כאשר הם עמי, אלא אפי' חלילה בשעה שישראל הם בדיומא התחתונה וקשה להבדיל בינם לבין האומות, עד שאפשר לומר עליהם "עמך", בכל זאת ושמתי פדות. וע"כ המילה פדת במקרה זה חסרה.

כמ"ש (ישעיה מה, יא): "למעני למעני אעשה, כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן". יחל – חולל, כלומר: איך אוכל לעשות דבר שיחלל את שמי, שהשי"ת עושה למען שמו הגדול שלא יתחלל בגויים, וע"ז נאמר: "פדות שלח לעמו" כי אז השי"ת מרבה ללמד סניגוריא על עמו.

ובמ"ש במדרש "שוחר טוב" (תהלים כ): יענך ה' ביום צרה – צרה שהיא לעליונים ולתחתונים, והקב"ה אומר לאומות העכו"ם: בואו ודונו עם בני, שנא': קרבו ריבכם יאמר ה', הגישו עצמותיכם יאמר מלך יעקב" (ישעיה מא, כא), והם אומרים: רבש"ע, מי עושה קומטומוריסון – (סניגור) של בניך, והוא אומר להן: אני כביכול, שנא' (תהלים סח): הוא נותן עוז ותעצומות לעם.

ושרי אומות העכו"ם אומרים: רבש"ע, וכי משוא פנים יש בדבר, אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות, אלו שופכי דמים ואלו שופכי דמים, אלו עובדים ע"ז ואלו עובדים ע"ז. מפני מה הללו יורדים לגיהנום והללו אינן יורדים.

באותה שעה נמצא סניגורן של ישראל משתתק, שנא' (דניאל יב): ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך, והיתה עת צרה אשר לא נחיתה מהיות גוי עד העת ההיא. ואין העומד אלא משתתק, שנא' (איוב לב): חתו ולא ענו עוד שרצה ללמד סניגוריא על ישראל.

כיוון שהוא משתתק, אומר לו הקב"ה: מיכאל, נשתתקת ואין אתה מלמד זכות וסניגוריא על בני, שאני מדבר עליהם צדקה ומושיעים שנא' (ישעיה סג): אני מדבר בצדקה רב להושיע.

ג. והאחרונה – "והרבה עמו פדות", אולי בבחינת: וחנתי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם. דהיינו שעם ישראל מגיע למצב שהוא הגרוע שבאומות מ"מ הקב"ה מרחם.

ושלושת הבחינות הנ"ל מרומזות בתחילת הפרשה: "וארא אל אברהם וכו'" – היינו בשעה שישראל ראויים מצד עצמם כאבותיהם, ואז "פדות שלח לעמו". ואילו "וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבירים אותם", כלומר, רשעת הגויים המצרים לישראל, אזי "פדות" חסר. והאחרון "ואזכור את בריתי", שזה למעני, למעני אעשה – "והרבה עמו פדות", וזה: "לכן אמור לבני ישראל אני ה'", כלומר שהשי"ת יעשה למען כבוד שמו "אני ה'".

באו"א נוכל לבאר מסורה זו, כי בעצם קיימות ג' גלויות כידוע. גלות ישראל בין האומות, גלות הת"ח בין שונאי התורה, והאחרון גלות האדם עצמו אצל יצרו.

"ושמתי פדות בין עמי ובין עמך" – גלות ישראל בין האומות. לכן הפדות הזאת אינה שלמה. ולעומתה הפדות מגלות הת"ח בין שונאי התורה, היא כבר יותר מלאה – "פדות שלח לעמו", ומשמע (ב"מ לג ע"ב), ש"עמו" הכוונה לת"ח הכשרים. ולכן נכתב כאן "פדות" מלא, ואלו השלמות האמיתית בישועה, היא בגאולת הנפש מכבלי היצר – "והרבה עמו פדות", שהפדות היא עמו לבדו, שאז אין לזרים חלק איתו.

ועוד אפ"ל בביאור המסורה, דהיא כחוראת חיים בדרכי עבודת השי"ת, כי שלשת הפסוקים שבהם נזכר "פדות", מורים לא רק על משמעות של גאולה ופדיון, אלא גם עניין של הפרשה והבדלה.

וכמו שפירש"י, וכן בתרגום אונקלוס: "ושמתי פדות שיבדיל בין עמי ובין עמך". והכוונה היא התבדלות והרחקה מוחלטת מהנהגת אומות מצרים והאחרות. לא רק במעשה ובדיבור, אלא גם במחשבה, כידוע בשם רבנו הבעש"ט זי"ע: "במקום שאדם חושב שם הוא בולו".

ודבר זה נרמז בכתוב (במדבר כג, ט): הן עם לבדד ישכון – ובגויים לא יתחשב. היינו: אימתי לבדד ישכון, כאשר "ובגויים לא יתחשב", שאפי' מחשבתו תהיה נפרדת בתכלית ממחשבתם.

ונחזי אנן, עם ישראל היו גדורים בעריות למרות היותם בערוות הארץ – מצרים ובבל זאת נכשלו בע"ז. איך זה יתכן. כי כל זה נבע ממה שלא התרחקו ממחשבת המצרים, לכן איתא בשם הבעש"ט שהדעת היתה בגלות מצרים, כי דעת היינו הבדלה (ירושלמי ברכות פ"ה הל' ב), וכשלא נבדלו מהגויים נמשכו אחריהם, אע"פ שהגוף נשאר טהור.

בא וראה שאמר הכתוב (ישעיה ב, ו): "כי נטשת עמך בית יעקב כי מלאו מקדם, ועוננים כפלשתים, ובילדי נכרים ישפיקו", ובתרגום יונתן "ובנמוסי עממיא אולין".

וכתב הרד"ק: "עוזבים תורת ה' ומתעסקים בספרי הכישופים והניחושים ומספיקים בהם, והם אומרים דיינו באלה הספרים. והם ספרים נולדים לחם מקרוב, כמו שאמר מרע"ה: חדשים מקרוב באו, שלמדו אותם מהאומות". ובמצודות: "מספיקים עצמם במחשבות ועצות פילוסופיות", ואינם חוששים למחשבת התורה ולעצתה.

הרי מפורש שישורש הרעה הוא לחשוב בדרך המחשבה של העכו"ם, שהרי בפסוק שלאחר מכן נאמר: "ותמלא ארצו אלילים, למעשה ידיו ישתחוו לאשר עשו אצבעותיו". ומוכח שדרכו של היצח"ר היא לפתות תחילה לעסוק בחכמת העכו"ם, ורק אחרי זה מסית לע"ז.

לכן, על מנת שלא להיכשל בזה לא מספיק לסור מהרע, אלא צריך גם ועשה טוב. ע"י מחשבות טהורות של קדושה, כי סוף מעשה במחשבה תחילה. וזה רמז המסורה: פדת בין עמי ובין עמך.

דהיינו, אם ההבדל הוא רק בסור מהרע, אז הפדת עדיין חסר, אבל פדות שלח לעמו – כשהתרחקות היא גם בעשה טוב שהוא מראה על עצמו שהוא עמו של הקב"ה, כמו שנא': ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי – ע"י העשה טוב, אז הפדות הוא מלא.

וכל זה נאמר לגבי הנאולה הכללית, אבל לגבי הנאולה הפרטית – כמו שאמר דוד הע"ה: "קרבה אל נפשי נאלה" (תהלים סט, יט) – נאולה מהיצח"ר. ע"ז נא': "והרבה עמו פדות", כי נאולה זו היא השלימות האמיתית, שזוכה להתגבר על יצרו ולהתרחק מהרע.

ועניין זה נרמז גם במכת הערוב, שהתורה השתמשה במלת פדות המורה על הנאולה במובן של הבדלה בין בני לבין מצרים רק במכת הערוב, ולמה לא השתמשה בביטויים אחרים, כגון: במכת החושך נא: ולכל בני ישראל היה אור במושבותם, וכן במכת דבר נא: והפלה ה'. וכן במכת בכורות נא: למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל.

כי מצינו בזה"ק (ח"ג קכג ע"א) "ובג"ד מאן דאיהו חייבא וייעול למנדע רזין דאורייתא, כמה מלאכי חבלה דאתקריאו חשך ואפלה נחשים ועקרבים חיות ברא אתקריאו ומבלבלין מחשבתיה דלא ייעול באתר דלאו דיליה." ומפורש יותר (שם בדף רלח ע"א): לית זר אלא יצה"ר, דדמיא לכל חיון ועופין דורסין.

הרי שהיצה"ר וחילותיו מכונים על שם חיתו טרף, ולפיכך נאמר דווקא בערוב ושמתי פדת בין עמי ובין עמך, להורות שישאל חייבים להתרחק ממחשבת העכו"ם שהם בבחינת חיותו יצר כמ"ש (ב"מ פג, ב): חיתו יצר אלו הרשעים, וגלותם חיתה גלות הדעת.

ומידה כנגד מידה כשישראל רחוקים מהם ומהמונם, אז גם הקב"ה עוזר להם – והפליתי וכו' לכלתי חיות שם ערוב, שלא תהיה שליטה ליצה"ר.

ובשם שבנאולה הכללית יש ב' בחינות: "יציאה מגלות" ו"כניסה לנאולה", כמבואר בשם המהר"ל: "והוצאתי והצלתי", כך גם בנאולה הפרטית מהיצה"ר.

רעיון זה נתבאר גם בדברי האו"ח בשמות (ו, ח) וז"ל: והבאתי וגו' קשה כי דברי אל עליון דברו טהור הוא, כי יוצאי מצרים הם הנכנסים לארץ דכתיב והבאתי אתכם אל הארץ, ולא מצינו שכן היה, אלא ואת בניהם הביא שמה אבל כל דור יוצאי מצרים מבן עשרים שנה נפלו פגריהם במדבר ותגדל הקושיא, למה שאמרנו שנשבע ה' על כל הדברים באומרו "לכן", ואמרו ז"ל (שמו"ר ו ד) אין לכן אלא לשון שבועה.

ונראה כי מקור החכמה נתחכם על קושיא זו, וקודם אומרו והבאתי אתכם וגו' אמר וידעתם כי אני ה' המוציא וגו', פירוש תנאי הוא הדבר ובוה והבאתי וגו', וזולת זה אם תנאצו ה' אין כאן הבטחה זו, ואשר על כן כתב פרט זה של ידיעת ה' וגו' באמצע הבטחות הטובות ולא אחר ולא הקדים, לומר עד כאן הוא בשבועה בלא תנאי, אבל פרט זה של הבאתם לארץ תנאי הוא הדבר, וידעתם וגו' אז והבאתי וזולת זה יהיה מה שיחיה.

כלומר, כל מטרת היציאה ממצרים והכניסה לגאולה זה רק למטרה אחת וידעתם כי אני ה'.

לכן פדת חסר, כי עדיין צריך להשלים: "שובה אלי כי גאלתיך" – בהתדבקות בקדושה בתורה ובמצוות לעשות נח"ר להשי"ת, ואז: "והרבה עמו פדות".

ומכאן תוכחת מגולה, עד כמה יש ליזחר בספרים חיצונים אפי' אם הם פירושים על התנ"ך או ספרי סיפורים אבל נכתבו שלא ע"י יראי שמים אלא ע"י אנשי רוח למיניהם, שקריאה בהם יכולה להשפיע על העתו של האדם, וכשהדעת נפגעת, אזי הדרך בטוחה לניצחון היצר הרע.

וכבר אמר הרב יהודה צדקה זצ"ל שנשמת הכותב מתלבשת באדם הקורא ובוודאי שצריך זהירות גדולה. ובתקופת ההשכלה לא היו מכניסים שום ספר שאין עליו הסכמת הרבנים.

ופגם הדעת חמור כ"כ, שאדם יכול להיות בביהמ"ד ולעסוק בתורה, אולם אם מחשבתו נמצאת בדברי הבל ורעות רוח, אזי נחשב שלומד בבית הכסא, שהיכן שדעתו של האדם שם הוא.

וזו גלות הדעת שהיה במצרים שלא היה דעת לחבתיך, שאין הבדל בין גילוי עריות לעב"ז ולזה צריך הבטחה מיוחדת של גאולה.

פרשת בא

חובת ביקוש האמת

ולמען תספר באוני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתי בם וידעתם כי אני ה' (י, ב)

וביאר רש"י, וז"ל: התעללתי – שחקתי כמו (במדבר כב) כי התעללתי בי (שמואל ו) הלא כאשר התעולל בהם האמור במצרים, ואינו לשון פועל ומעללים שאם כן היה לו לכתוב עוללתי, כמו (איכה א) ועולל למו כאשר עוללת לי אשר עולל לי.

אולם בתרגום אונקלוס ובדיל דתשתעי קדם ברך ובר ברך, ית ניסין די עבדית במצרים וית אתותי די שויתי בהון ותדעון ארי אנא ה'. שביאור התעללתי זהו עשיתי.

ויש ראייה לכך שהלשון התעללתי זהו מלשון התעלות, שהקב"ה נתפרסם שמו בעולם ונתעלה ע"י מה שעשה במצרים.

ויש שרמזו יותר שזהו מלשון עלה להורות למצרים. שיש עילת העילות וסיבת הסיבות. שהקב"ה הביא את המצב הזה בשביל שע"כ כולם יאמינו.

והנה לדברי רש"י יש להבין מהו השחוק שעשה הקב"ה מהמצרים, ונראה לבאר ע"פ מה שמביא הרמב"ם באיגרת המוסר לבנו, וז"ל: יש לך בני לדעת, כי פרעה מלך מצרים הוא יצר הרע באמת. וישראל כלם גם כן באמת הם כדמות דבר בענין השכל האנושי ותבין זה מענין המלה והרכבתה. ומשה רבינו ע"ה הוא השכל האלהי, ומצרים בכללו הוא הגוף רוצה לומר הגוף בכללו. ע"כ באיגרות באורך, וכל המכות שהיה שם והניסים אלו הם דרכים להילחם ביצה"ר.

אומנם האבן עזרא כתב בפרשת בשלח (יג, יז), וז"ל: אויל מורד בעושהו היצלה. בשלותו כבדו חץ יפלה. ראה שוכב ושים אל לבך. כל דבר פרעה בפרשת בשלח. מבואר בדבריו שאלו דרכים להילחם ביצה"ר.

והנה הרמב"ן בפרשת וארא (ו, ג) כתב: ואני אקשה את לב פרעה אמרו במדרש רבה (שמו"ר ה' ו) גילה לו שהוא עתיד לחזק את לבו בעבור לעשות בו הדין, תחת שהעבדים בעבודה קשה. ועוד שם (יג, ד) כי אני הכבדתי את לבו (להלן י, א), אמר רבי יוחנן מכאן פתחון פה למינין לומר לא היתה ממנו שיעשה תשובה, אמר רבי שמעון בן לקיש יסתם פיהם של מינין, אלא אם ללצים הוא יליץ (משלי ג, לד), מתרה בו פעם ראשונה ושניה ושלישית ואינו חוזר בו והוא נועל בו דלת מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שחטא כך פרעה הרשע, כיון ששגר הקב"ה אצלו חמש פעמים ולא השגיח על דבריו, אמר לו הקב"ה אתה הקשית את ערפך והכבדת את לבך, הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך.

והנה פירשו בשאלה אשר ישאלו הכל, אם השם הקשה את לבו מה פשעו, ויש בו שני טעמים ושניהם אמת – האחד, כי פרעה ברשעו אשר עשה לישראל רעות גדולות חנם, נתחייב למנוע ממנו דרכי תשובה, כאשר באו בזה פסוקים רבים בתורה ובכתובים, ולפי מעשיו הראשונים גדון. והטעם השני, כי היו חצי המכות עליו בפשעו, כי לא נאמר בהן רק ויחזק לב פרעה (להלן פסוק יג, כב, ח, טו), וכבד פרעה את לבו (להלן ח, כח, ט) הנה לא רצה לשלחם לכבוד השם, אבל כאשר גברו המכות עליו ונלאה לסבול אותם, רק לבו והיה נמלך לשלחם מכבוד המכות, לא לעשות רצון בוראו ואז הקשה השם את רוחו ואמץ את לבבו למען ספר שמו, כענין שכתוב והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וגו' (יחזקאל לח כג). עכ"ל.

מדברי הרמב"ן מבואר שקיבל את המכות בשביל שישלחם לא מכבוד המכות, אלא מתוך כניעה לקיום רצון ה'.

ולכא' הרי קי"ל שמתוך שלא לשמה בא לשמה. א"כ מדוע הקב"ה לא איפשר לו לשחררם מתוך רצון להיפטר מהמכות, ולמה חיבה עד שיגיע להכרה בהקב"ה.

והוסיף המשגיח ר' יחזקאל לוינשטיין זצ"ל האדם שלומד תורה שלא לשמה פחות טמא מפרעה, שלא רצה לשחררם אלא מחמת כובד המכות.

והטעם לכך, ביאר ע"פ דברי המסלת ישרים בפרק ט"ז וז"ל: ואולם כבר נתבארו דברי החכמים ז"ל שיש מינים שונים שלא לשמה. הרע מכולם הוא שאיננו עובד לשם עבודה כלל, אלא לרמות בני האדם ולהרויח כבוד או ממון. וזהו שאמרו בו (ירושלמי ברכות פא): נוח לו שנהפכה שליתו על פניו, ועליו אמר הנביא (ישעיה סד): ונחי כטמא כלנו וכבגד עדים כל צדקותינו.

אם האדם לא יבקש את האמת, אלא יבקש את טובתו דרך האמת, הוא הרע שבכולם. אולם אם מחפש את האמת, ובדרך מרויח עוד דברים שגורמים לו להמשיך לבקש האמת, ע"ז אמרו חז"ל לעולם יעסוק אדם שלא לשמה שמתוך וכו'.

כמו כן היה אצל פרעה, שביקש העתירו בעדי, והתחנן כ"כ והגיע להכרה כביכול בהקב"ה. אולם כל זה שקר. והראיה בדבריו שאמר לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלת, דהיינו שגם אם אדע לא אשלת.

וזהו שאמר הרמב"ן חוסיף טומאה על טומאתו, שמעולם לא חתר לבקש האמת, ולכן לא מספיק במה שאמר אצבע אלוקים או ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים, כיון שזה בשביל שיוכל להישאר מלך ובאלוהותו לפי דעתו.

ועפ"ז מבארים מהו שאמרה התורה ובחרת בחיים, שלכא' זו עצה וכי התורה נותנת עצות, אלא ודאי דאין זו עצה אלא תנאי, שמתו יש לאדם ב' דרכים ברכה וקללה, זה רק כשתבחר בחיים, שאם לא יבחר בחיים אין עבודת ה' של האדם שווה כלום ולעולם לא יגיע לחיים. ולא יועיל לזה לא חכמה ולא מכות.

וזה מה שרש"י הביא בתחילת שמות, שהקב"ה היתרה בפרעה בתחילה הנני הורג את בנך בכורך והלא זו מכה אחרונה. אלא הקב"ה אין מידותיו כבשר ודם שמעלים את התוכניות אלא מראש גילה לו את התוכניות.

ועם כל זה, אפ' ששמע את המכה הכי קשה, בכ"ז הקשה ליבו וזה בגלל שלא ביקש וחיפש את האמת.

אותו הדבר בחיי היום יום כמה שאדם יהיה חכם ומשכיל ומצליחן, אם לא יבקש את האמת הכל יעמוד לו לרועץ, ונזח לו שנהפכה שיליתו על פניו.

ופוק חזי מה קורה אצל רופאים ומדענים שרואים הרבה ניסים, ובכ"ז לא מגיעים להכרה בהקב"ה אלא כמה בודדים, משום שאין הם מחפשים אלא את עצמם.

פרעה הגם שאמר קומו צאו, מ"מ רודף הוא אחרי בני, כי קשה לו להודות ולהכיר באמת. למרות המכות. וכך כותב הטורי זהב בדברי דוד שזה מה שאומרים בפסוק אל נקמות ה' אל נקמות הופיע. שאל זה מידת החסד לפני הנקמה ולאחר הנקמה. והיינו משום שהקב"ה מעורר את האדם לפני הנקמה שמא יחזור בתשובה. וגם אחרי הנקמה משאיר לו פתח שאולי יחזור בתשובה.

ולא רק זה, אלא אל נקמות הופיע, שהקב"ה מגלה את הנקמה שאולי יחזור בו וגם זה מחסדיו יתב"ש. כשהאדם חושב שהקב"ה בעת נוקם בו יתכן ויגיע לנקודת האמת.

והשחוק של הקב"ה הוא על השיטה של פרעה (היצח"ר). שהראה שיש לו כח ומחזיק מעמד. ואינו מתרופף ונכנע. ובאמת זו סיבת רעתו שבגלל שהחשיב את עצמו קיבל את המכות, דבלא זה אם היה נכנע מיד היה חוסך מעצמו ומעמו את כל היסורין האלו.

עוד מצינו רעיון זה אצל יתרו, שנאמר עליו מה שמועה שמע ובא, למרות שהחליף הרבה אלילים זהו משום שהיה בו חיפוש אחר האמת, ולכן הגיע בסופו של דבר לעם ישראל ליכנס תחת כנפי השכינה.

עוד כתב הרוח חיים על אבות שמה שאמרו לעולם יעסוק אדם בתורה שלא לשמה. זהו בדוקא לעולם שתמיד ילמד כך, והסיבה לכך שלחגיע ללשמה זהו קשה מאוד. ורק ע"י שמחפש להגיע לשמה. ועוסק לא לשמה ע"מ להגיע ללשמה רק כך יגיע.

והנה ידוע כשתפסו את אייכמן ימ"ש כולם התפלאו על החכמה והכישרון לתפסו ולהביאו למשפט. וביארו בספר המוסר שאין זה נובע מכח ההודיה לה' על זה שנתפס, אלא יש בזה תערובת של כפירה גמורה שכוחי ועוצם ידי, מכיון שאין כאן ביקוש האמת.

והראיה, שאמר הקב"ה למלאכים מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה, למרות שהמצרים אכזרים היו ורשעים מאין כמותם, והתעללו בצורה האכזרית ביותר בעם ישראל ומגיע להם העונש, מ"מ למלאכים אין לומר שירה כי אלו מעשי ידי.

חובת האדם היא לבקש האמת, ואם לא הוא מוסיף טומאה על טומאתו כפרעה. כמ"ש הרמב"ן.

לא יחרץ כלב לשונו

"ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו, למאיש ועד בהמה, למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל". (יא, ז)

יש להבין לשם מה הגם הזה ומה התועלת ממנו, וכי בחשכת הלילה יצאו בניו כדי שינבחו עליהם הכלבים.

ועוד, בפרשת משפטים פירש"י על הפסוק לכלב תשליכון אותו, לפי שאין ה' מקפח שכר כל בריה (שנעשתה טובה ע"י) ומה הטובה שנעשתה ע"י.

אלא הביאור הוא כך, ה' פרסם בעולם, שמכת בכורות איננה מכה טבעית, כתוצאה ממניפה שהתפשטה עקב מחלה מעפוש האויר, ופגעה בבכורי מצרים כפי טענת חלק מהמצרים, אם כי גם טענה זאת מוכחשת מאליה, כי איך המגפה מבחינה בין מצרי לבין יהודי.

מ"מ ליתר שאת רצה ה' לפרסם את השנחתו, שאפי' הכלבים שבדרך כלל חוש הריח מפותח אצלם, ומרגישים ברעה העומדת לפקוד את אזורם, והם מתחילים להשתולל כאן לא תרצו לשונם, וכמו שהצפורים נדים למקום שאין המחלה מתפשטת, וכך מרגישים הבע"ח בארצות החמות, בטרם תבוא רעידת האדמה במקום. מלאך המות בא לעיר כלבים בוכים, ומשום זה גם שתקו כדי להוכיח שהקב"ה בכבודו ובעצמו הכה את הבכורות.

ומה שלא אמר בקצור ולכל בניו ולבהמתם לא יחרץ כלב לשונו, בא ללמד שאפי' לאנשים הדומים לבהמה (והם הערב רב) למאיש ועד בהמה, שהקב"ה עשה שכולם יהיו שווים לטובה.

על דרך מה שהסביר החיד"א בשמחת הרגל, אומרו כי ביד חזקה בתור טעם ללמען תהיה תורת ה' בפיו, שהקב"ה היה צריך ליד חזקה, כדי לבטל הקטרוג של מה אלו אף אלו. ובזכות זה שישאל יעמדו לקבל את התורה אח"כ, הקב"ה גאל אותם עכשיו הרי דבמה עסק התורה וכותו גדול, לכן באה מצות תפלין שכתוב בה יציאת מצרים כפרש"י למען תהיה תורת ה' בפיו.

כתב בספר "קול אומר קרא" בטעמא דקרא לפרשת בא: עבודת האלחות של אומות העולם, דיניהם מנהגיהם ונמוסיהם מסורים אך ורק לכהני הדת שלהם, אבל המוני העם אינם יודעים את מקורם של המנהגים האלה, והם רק שומעים את המעשה שעליהם לעשות. לא כן דת ישראל גם לאדם הנבער משכל, מחויבים להסביר לו את טעמי הדת והמצוה.

טעם הדבר, לפי דרשת אבא שאול עה"פ "ואנח"ו" הוי דומה לו (מסכת סופרים פ"ג) והנה ראינו את הקב"ה שנאל את ישראל, למרות שלא היו עדיין ראויים ולשם כך השתמש ביד חזקה. וכל זה משום שקוה לעשות מהם פרות טובים בקבלם את התורה.

כן גם אנחנו אסור לנו להתיאש משום אדם, כי המאור שבתורה יחזירם למוטב, והמגיד הסביר את הפסוק "והגדת לבנך", על הבן שאינו יודע לשאול, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, ולמה והגדת לבנך בגלל בעבור זה, בעבור קיום המצוה הזאת עשה לי ה' בצאתי ממצרים, וע"ז בא הציווי ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה, דהיינו ללמד אף את האיני משכיל שנים רבות אולי זה יועיל לעתיד.

האמונה וקיום הברית יסוד לקיום עם ישראל

"ויקרא משה לכל זקני ישראל וכו' ושמרתם את הדבר הזה לחק לך וכו'". (יב, כא – כד).

והנה יש לדקדק חדא ושמרתם את הדבר הזה לחוק וגו', דמשמע דאדלעיל קאי, וכבר אמרו רבותינו מה בין פסח מצרים לפסח דורות וכו', דאין פסח דורות טעון הוא, ועוד דלמה לא כ' בקיצור ושמרת את הדבר הזה עד העולם או ושמרתם את החוק הזה, והשתא כתיב ושמרתם את הדבר הזה לחוק, משמע כאילו בא להוציא מבחינה אחרת שאינה לחוק, ועוד הרבה דקדוקים.

ובעניותי לפרש עפ"י מה שפרשנו פסוקי כי תבוא, יקימך לו ה' לעם קדוש כאשר נשבע לך כי תשמור, וגו' וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך והותירך ה' לטובה בפרי בטנך וגו' על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיך לתת לך.

ורבותינו אמרו בברכות (ו, ע"א) "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך – אלו תפילין שבראש", והדבר פלא שדווקא במצווה זו מטילין אימתן, ועוד הרבה לבשו ולא יראו מהם.

אבל בעניותי עפ"י משנה מגילה (כד, ע"ב), נתנו על מצחו או על פס ידו ה"ז דרך המינים, שהם דורשים בין עיניך ממש, דהחילוק הגדול בין אנו בני מאמינים לאפיקורסים כי זה האחרון אינו מאמין אלא במה שעיניו רואות במה שהשיג בעיני שכלו האנושי הקצר ראות. וזה מביאו לידי הכחשה נמורה כי במה שהוא לא השיג בעיניו רחוק הוא מכליותיו.

וע"כ פירשו הקדמונים, עיין בספר "אור החיים" לרבנו יוסף יעב"ץ זי"ע פ"ה, שמע ישראל ה' אלקינו וגו', דראה ישראל לא כתוב, דאילו כתיב "ראה", הייתי אומר דאין לו לאדם להאמין אלא במה שראו עיניו ראייה נשמית ושכלית, אבל יסוד אמונתנו השמיעה ששמענו וקיבלנו מאבותינו, זה קדוש לנו וע"ז אנו מוסרים נפשנו, ובזה הובדלנו מן האומות, שגם להם ניתן חקירת השכל האנושי אבל לא אמונת ה' בתום, וע"כ התפילין המורים על האמונה צריכים להיות רחוק מן העין ורק על הלב משכן הנשמה.

ובמו"כ בתפילין של יד המורים על כוח יד הנבורה, ואין גיבור אלא הכובש את יצרו וע"כ הם נגד הלב לשעבד מחשבות לבנו, ואלו המניחים על פס ידם – הם חמה בעלי הזרוע שאומרים כוחי ועוצם ידי, ובזה חמה מאמינים וכל זולת זה כפירה אצלם.

וע"כ וראו וגו' אלו תפילין שבראש, שאם הגויים מרוממים עם ישראל אינם מרוממים אותם לא על השכלות – אנושיות, ולא על גבורת סוס, כי מזה יש להם הרבה יותר מישראל, אבל אינם יראים אלא מאמונת ה' בתום ויושר ומהיות כל ישראל צדיקים נקרא עליהם שם ה' בכל מהלכם.

וע"ז כתוב לפני זה כי תשמור מצוות ה' אלוך והלכת בדרכיו, ודרשו ע"ז מה הוא רחום וגו' מה הוא גומל חסדים וגו', דהיינו גם דברים שהיינו משיגים בשכל האנושי – לגמול חסד עם הבריות, גם זה אנו עושים רק בשביל המצווה לא בשביל שהסברא האנושית מחייבת זאת.

ע"כ "כי תשמור מצוות ה' אלקיך" שהכל כאשר לכל לא תעשה רק לשמור מצוות ה' אלוֹקִיךָ ואפילו על והלכת בדרכיו דקאי על גמ"ח וכיו"ב, וזה בשביל וראו כל עמי הארץ הם התפילין, והיינו בחינה הנ"ל קבלת עול מלכות שמים לא מחמת הראות אלא מהשמיעה.

ועל ידי זה "והותירך ה' אלקיך לטובה בפרי בטןך" וגו' כי כל אלו שהולכים בהשכלה ומדעים אינם זוכים לבנים יראי אלוֹקִים, וכמ"ש בספר "אור החיים" הנ"ל, וגם אברהם אבינו לא הבטיח לו הקב"ה להיות לו לאלוֹקִים ולזרעו אחריו אלא רק אחרי שציוה אותו התהלך לפני ה' תמים, שמצווה אותו על התמימות ולעזוב לגמרי את דרך החקירה והאצטגנינות, כאמרם ז"ל: צא מאצטגנינות שלך.

כי ע"י דרך הראשון אם כי קירב בזה הרבה רחוקים אבל אין לו הבטחון שיתקיים לו זרעו אחריו באמונת ה' כי לאו כל מח סביל דא להכנים עצמו בהשכלה, אבל האמונה פשוטה והתמימות זהו נחלת עם הקדוש וזה קיומם לדורות, וע"כ ע"י אמונה בבחינה של תפילין שבראש כתב אחריו – "והותירך ה' אלקיך לטובה בפרי בטןך", כי יתקיים לך הזרע בקדושה על האדמה אשר נשבע לך.

וראיתי בזה פי' מתוך ס' מכתב סופר להגה"ק מהר"ש סופר זצ"ל בדרוש י"ג, "אבות יאכלו בוסר ושני בנים תקחינה", (יחזקאל יח, יב) הוא משל נפלא על ההולכים בדרך המחקר, כי כל מחשבותיהם רק בוסר חמה, כי לעולם לא יבשילו את האמת בשכלם הפעוט, ועל ידי זה שיני בנים תקחינה.

וע"כ אמר שלמה (משלי כ) "מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו", כי ע"י התמימות שלו באמונה זוכה לבנים, וכמבואר לעיל, דגם אברהם אבינו ע"ה לא זכה לבנים עד שנצטווה על התמימות, ע"ש.

אמנם עוד תנאי צריך לכל הנ"ל והוא קיום אות ברית כמבואר בפרשת מילה כמ"ש בס' אור החיים הנ"ל דע"כ כתיב (תהילים כה) "כל ארחות ה' חסד ואמת לנוצרי בריתו", ועוד כמה כתובים המורים ע"ז, והדבר נראה בחוש בכל מקום דאיכא הפקרות בהפרת ברית איכא הפקרות באמונה, שכן מצינו בבנות מואב, ואין צחוק אלא ע"ז, ואין צחוק אלא גילוי עריות.

ובאשר אנו רואים בעינינו בזמנינו שהני תרי יצרי חולכים שלובים זה בזה, ואשים מחסום לפי כי מה נאמר ומה נדבר הכל מחסרון אמונה, וע"כ גם א"י לא נתקיים בידם אלא ע"י ב' דברים הנ"ל אמונה וקיום הברית.

ובדרשתם ז"ל בכ"ד ועיין במ"ר סוף פרשת לך, דורש שם עה"פ "וזה הדבר אשר מל יהושע", דבר אמר להן יהושע ומלך, אמר להם: מה אתם סבורים, שאתם נכנסים לארץ ערלים יע"ש, ולמה הוצרך לפרש להם זאת הלא כולם קבלו עליהם למול, אלא כדי לבאר להם כי קיום הארץ אם מקבלים מילה הם נכנסים ואם לאו לא, יע"ש במ"ר.

והנראה, דכמו שא"א ע"ה זכה להבטחת א"י ובנים אך ורק ע"י ב' דברים אלו: האמונה התמימה, וקיום אות ברית, ועי"ז יצא מדרך החקירה בשכל האנושי לאמונה שהיא מורשה קהילת יעקב. וככל החיזיון הזה היה בארץ מצרים, שאמרו חז"ל הללו עובדי ע"ז והללו עבדו, ואמרו במדרש (בא ושה"ש) עה"פ "קול דודי הנח זה בא מדלג על ההרים", שאמרו ישראל: היאך אנו נגאלים, הלא כל מצרים מלאה טינופת ע"ז שלנו, אמר להם הקב"ה אני מדלג על ההרים ואין הר אלא ע"ז. יע"ש.

ונראה דע"ז שלהם היתה ההשכלה המצרית שהייתה גדולה בימים ההם והייתה מלאה כשפים ואצטננינות כאשר הזכירו רבותינו בהרבה מקומות וישראל נמשכו אחריהם בהבלים אלו, אם כי ודאי לא כפרו בעיקר ח"ו, דהא "ויאמן העם", ועוד הרבה מקומות דמוכת דישראל האמינו, אלא שחזרו ונפלו בדרך ההשכלה שמביא לידי כפירה וזה טינופות ע"ז שלהם.

וכמו שאמר לו הקב"ה לפני פסח כשבשרו על יצחק – צא מאיצטננינות שלך, התחלך לפני והיה תמים, וציווה אותו על אות ברית מילה וקיומו, והבטיחו על זרעו שיתקיים אחריו והבטיחו על הארץ כמבואר בפר' לך לך, בן ממש היה כאן: משכו ידיכם מע"ז – הוא דרך השכלה אנושית, וקחו לכם צאן של מצווה – שישמחו באמונת קיום המצווה, וקחו דם אות ברית, ושני הדמים יהיו על פתח הבית, וזה בחינת אברהם אבינו ממש.

ומה נעים בזה מה דאיתא בזה"ק, דנתנו את הדם על המשקוף ועל ב' המזוזות כמין ח"א קו למעלה וב' קווים מן הצד, כי אז כאשר נצטווה על הברית הנ"ל אמר לו הקב"ה שמך אברהם והוסיף לו אות ח"א וכאומרם ז"ל בהבראם בח"א בראם באברהם בראם

דהעולם נברא בזכות אברהם ובה"א נברא העולם כאומרם ז"ל פ"ג דמנחות, וזה דרך האמונה של אברהם אבינו.

וכאן הוציאם שוב הקב"ה מדרך אצטגנינות וההשכלה והכניסם לדרך האמונה הפשוטה לעשות כל דבר אף בלי לחבין טעמים כי לא ישיגו בשכל אנוש, א"כ עשה הקב"ה עימם מה שעשה עם אאע"ה, וע"כ אמרו חז"ל פסח נגד אברהם, ואף שפסח זה ר"ל פסח מצרים היה בו נתינת טעם מהקב"ה להשפיל מזל טלה ולפסוח על בתיכם, מ"מ בפסח דורות לא שייכים טעמים אלו, וע"כ ושמרתם את הדבר הזה לחוק לך ולבניך עד עולם.

דהיינו בעתיד לדורי דורות יהיה פסח בבחינת חוק ולא משפט כפסח מצרים, ומ"מ תעשו אותו בכל החום והזהירות כמו פסח מצרים אשר הועיל לכם הרבה ואין פלא כי נזדרזו בו.

וג"ל דמדכתיב "ושמרתם את הדבר הזה הוא כמו הנזכר לעיל מהמדרש ע"פ וזה הדבר אשר מל יהושע לשון דיבור כי משה רבנו אמר להם כיהושע: דעו שבזכות ב' דברים הנ"ל – קיום אות הברית והאמונה, תזכו לבנים כנ"ל ותזכו להיכנס לא"י ותתקיים בידכם, וא"כ האמת אף כי הזאת הדם וכו' לא היה בדורות אחריו מ"מ הבחינה היוצאת מזה שייך לעולם, ולעולם לא יתקיימו אלא בזכויות אלה.

דהיינו ושמרתם את הדבר הזה את הדיבור הזה הנ"ל לחוק לך ולבניך עד עולם, כי בזה יתקיימו הדורות דוגמת הבטחה להיות לך לאלקים ולזרעך אחריו עד עולם, ואח"כ והיה כי תבואו וגו' הבטיחו על א"י בזכות הנ"ל.

ושמרתם העבודה הזאת והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת, כי איתא בספח"ק כי עבודה היא מלשון עבדות ואין שייך לקרוא עבודה, כי אם בעבודת ה', שעושה בתום גם כי לא ידע טעמו אלא כך הוא רצון ה', ועובד מאהבה ומיראה כדוגמת העבד שנמשך אחר ציווי אדונו, יש מאהבה ויש מיראה מ"מ תחילת הצו והפקודה נמשכה מרצון האדון, ומבטל רצונו אליו.

והנה במצרים וודאי לא היה מה לשאול על מה קרבן פסח כי זה הועיל להם הרבה מאוד כנ"ל וכולם הרגישו בתוקף הנס, אבל לדורות אין זה אלא עבדות חוק בלא טעם, וע"כ אף אתה השב לו זבח פסח הוא לה' לעשות רצונו הפצתי, ובזכות אמונה זו פסח על

בתינו במצרים, ויקד העם וישתחוו כי נתן להם הקב"ה את סוד קיום הארץ ואת סוד קיום הבנים באיזה חינוך יתקיים זרעם אחריהם. (שבט הלוי שער נא)

יש בקרבן פסח סגולות עצומות מה שלא מצינו במקום אחר, ולכן ציווה הקב"ה בפסח למצווה הראשונה אחרי החודש הזה לכם, ומצאתי בשם הש"ך על התורה כתב, וז"ל: נתן הקב"ה לישראל ק"פ כי רצה הקב"ה לקדשם ולטהרם ולהאכילם קודש קודשים.

וקרבן ראשון שיקריבו יהיה להם ללבן גופם ולעשותם כהנים נהנים משלחן גבוה, בדבתיב: "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש", ולזה "כל בן נכר לא יאכל בו", והרי זה בעין קרבן חנוך לעבודת השי"ת בכללו כמ"ש בס' נחלת בנימין הקדמון במצוות קרבן פסח יע"ש.

וע"כ מסגולות ק"פ ביטול לע"ז כמ"ש בפרשה "משכו וקחו" משכו ידיכם מן הע"ז וקחו צאן של מצווה.

ובמ"ש הרמב"ן בפ' בא בענין שחיטת הפסח בי"ד אחה"צ, וכן מובא בדברי הימים ב פרק ל בפסח חזקיה, שע"י הקרבת קרבן פסח התעוררו לבער את הע"ז.

ולכן כתוב בפרשת כי תשא אלהי מסכה לא תעשה לך את חג המצות תשמור – ע"י חג המצות תשמור, אלהי מסכה לא תעשה לך, ולכן היה פסח מצווה ראשונה ביציאתם ממצרים כנ"ל, והייתה מצווה ראשונה בכניסתם לארץ יחד עם מילת יהושע לצורך פסח כי שוב נתחנכו בארץ ע"י מילת ופסח, וכן הייתה מצווה ראשונה בימי חזקיה כשהחזיר את ישראל בתשובה כמבואר שם במקראי קודש. (שבט הלוי)

ועניין האמונה צריך להרגיש בחוש, ולא די שמבין בשכלו. משל למח הדבר דומה, לאחר שמכבד את אביו ואומר: באמת אינו מרגיש שזה אביו, אך משום דאוליגן בתר רוב הבעילות אחר הבעל – יודע הוא שזה אביו עפ"י סברא זו, או ואביו לכבוד אב שכוח!... וכן הדבר באמונה: צריך להרגיש בלבבו ובנפשו באמונת אומן כי ה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד מלבדו! (לב אליהו).

"וצדיק באמונתו יחיה" (חבקוק ב), כלומר: אעפ"י שהוא נכשל בעברות, אבל באמונתו הוא צדיק. א"כ העברות באו עליו רק בהתנברות היצר עליו, איש כזה היה יחיה. (שם, אות פב)

וע"פ הדברים דלעיל יובן גודל חיוב ההתבוננות והזכירה של יציאת מצרים, דכתיב:
"ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים" (שמות יג,
ג)

והעניין כי הגה כל מה שהוא מעט המציאות, כלומר נמצא בכמות מועטת בעולם,
הוא יקר מאוד כמו היחלומים והזחב, וזה בגלל שהוא לא כל כך חיוני והכרחי לאדם, לכן
הקב"ה המציא אותו בכמויות קטנות.

לא כן דבר שהוא הכרחי לאדם, הקב"ה יצר אותו בכמויות גדולות כמו המים והלחם
והאוויר לנשימה, כי בלעדי זה האדם לא יוכל להתקיים.

אותו הדבר במצוות: הואיל והם חיינו ואורך ימינו, לכן הקב"ה ראה מה הן המצוות
הדרושות לחייו של האדם וציווה עליהן לקיימן יותר ויותר. אחת מהן יציאת מצרים,
נצטוונו לזכרה פעמים ביום וכל המצוות הן זכר ליציאת מצרים, והיא גם מהשש
זכירות. דבר זה מראה שהמצוות המצויות יש להן חשיבות עצמית כל כך, שבלעדיהן א"א
לחיות, לכן מצווה משה זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים. (אור רש"י שמות)

יציאת מצרים מסמלת הבחנה של הקב"ה

"ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים על
צבאותם". (יב, נא).

איתא במסכת ב"מ (סא, ע"א) אמר רבא: למה לי דכתב רחמנא יציאת מצרים
ברביבית, יצי"מ גבי ציצית, יצי"מ במשקלות.

אמר הקב"ה: אני הוא שהבחנתי במצרים בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של
בכור, אני הוא שעתידי ליפרע ממי שתולה מעותיו בנכרי ומלווה אותם לישראל בריבית,
וממי שטומן משקלותיו במלח, וממי שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא.

רבינא איקלע לסורא דפרת, אמר ליה רב חנינא מסורא דפרת לרבינא: יצי"מ דכתב רחמנא גבי שרצים למח לי. אמר ליה: אמר הקב"ה אני הוא שהבחנתי בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור, אני עתיד ליפרע ממי שמערב קרבי דגים טמאין בקרבי דגים טהורין ומוכרן לישראל.

וכתב המהר"ל בפרושי הש"ס לבאר, כי באלו ד' מצוות נאמר יציאת מצרים, ולפי מה שמפרש בגמ' אצל כל אחד אני הוא שהבחנתי וכו', ולפי זה היה ג"כ ראוי לכתוב אצל חלב: אני הוא שהבחנתי וכו' עתיד להבחין במי שמוכר חלב ואומר שהוא שומן, וכיוצא בזה הרבה כמעט בכל מצוות ומצווה.

אבל אני אומר כי מיוחדים אלו מצוות להבחנה, כי אצל שקצים כתיב (ויקרא יא מ): "להבדיל בין הטמא ובין הטהור", נמצא כי מצווה זו מיוחדת להבדלה.

וכן משקל עצמו עשוי להבחין הדבר ששוקל. וכן הריבית הוא להבחין בין ישראל לגוי דכתיב (דברים כג, כא): לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך. והנה יש כאן הבדל. ויציאת היא להבחנה, כדכתיב: וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה'. ועיקר תכלת הוא ההבחנה, כמ"ש מאימתי קורין את שמע בשחרית, משיכיר בין תכלת ללבן.

הרי אלו הארבעה הם להבחנה. ומכיוון שיציאת מצרים מראה על מעלת ההבחנה הגדולה שהבחין הקב"ה שלא עפ"י הטבע, שהרי אין לו עיני בשר ודם ובכל זאת יודע הכל, נמצא זה שהוא מרמז בד' דברים הנ"ל, כופר בכוח הזה שהשיגו אותו ישראל ביציאת מצרים.

על אף שהקב"ה אין געלם מנגד עיניו, גם מה שהאדם עושה בסתר גלוי וידוע לפניו. מ"מ בד' חטאים הנ"ל שמידת ההבחנה בולטת בהם, נוצר ניגוד למידת ההבחנה של הקב"ה, משא"כ בשאר העברות – מדת ההבחנה אינה מזדקקת לנגד עיני האדם בזמן עשיית העבירה.

וכתב הרב "שבט הלוי" דף קכח, וז"ל: הנה לתלות מעותיו בנכרי לא שכית בזה"ז באה"ק, אבל יש דבר שרמאותו יותר גדולה, היינו לתלות מעותיו בהיתר עסקות מדומות, דכלל גדול דלא שייך היתר עסקא רק אם הלווה עוסק במסחר במעות הללו, או אפי' בגין וקנין דירה כולי האי ואולי. אבל חלילה לעשות היתר עסקא למען הרבות הונו בעבירה, והלווה מוציא הכסף על צרכיו הפרטיים.

וובבטאון בב"ת אלול תשמ"ג גליון 4 שנה ב' כתב בעמוד 60 וז"ל: ראש הישיבה (הרב בן ציון אבא שאול) שליט"א מסר שעור מקיף ועמוק בהלכות ריבית. הרב שליט"א פרש הדברים כשמלה ועמד על כל ההלכות הנחוצות בימינו עקב התפתחות שיטות המסחר ועסקי הבנק והשימוש בדולרים.

ראש הישיבה האיר באור חדש את ההלכות הנחוצות, ובתוך דבריו קרא לצבור בני התורה למשוך את ידיהם מעסקי המניות המכלה כל חלקה טובה. הוא ציין שאין התורה יכולה לשכון בלב העוסק במניות, כי הן מוציאות אותו מהריכוז ומשמשות כאבן נגף לאברך הרוצה לגדול בת"ח, מלבד זאת קיימות חששות רבות של ריבית ומן הראוי להימנע ולהתרחק מהן.

"יש לחדול מלהישאר בחובה", קרא ראש הישיבה בתקיפות. לבד מחששות הריבית הכרוכות בזה, אין זו דרכה של תורה.

איזהו חכם הרואה את הנולד, קונים מצרכים וחפצים שאינם הכרחיים, ושוקעים בחובות. חובות אלה גדולים ומאמירים, והתוצאה – האברך עומד לפני שוקת שבורה ואינו יודע מאין תבוא הישועה והוא יכסה החוב.

הרב שליט"א ספר על אברכים אחדים שהגיעו עד משברים נפשיים בגלל חובות גדולים. אכן צדקו החכמים שאמרו – החלואה – דאגה בלילות וביוזן בימים.

וכיו"ב עניין המשקולות שמוכרין במידות חסרות, ועוד נוסף שמייקרים את השערים.

וכבר כתב הרמב"ם סוף"ז מגניבה וז"ל: קשה עונשן של מידות יותר מעונשן של עריות, שזה בינו לבין המקום וזה בינו לבין חברו וכל הכופר במצות מידות ככופר ביציאת מצרים שהיא תחילת הציווי, וכל המקבל עליו מצוות מידות הרי זה מודה ביציאת מצרים שהיא גרמה לכל הציוויים.

וכתב הה"מ וז"ל: ועניין זה המאמר שהשוקל במידה חסרה הוא כעובר עבירה בסתר שדוחק רגלי השכינה, ופירוש המאמר החוא, שהוא כופר בהשגחה וסובר שהוא כולל בגלגל הירח ולא בארץ הנקראת על צד ההשאלה הדום רגלי ה', כמו שאמר: "והארץ הדום רגלי".

וכן הוא הכופר במצווה הזו. ויציאת מצרים היו בה מופתים מחודשים והם מורים על החידוש ועל ההשגחה. ובזה יתקיימו לנו צווי התורה ואזהרותיה ובלתי כן יתבטלו כולן, וזה מאמרו שהיא גרמה לכל הציוויין. עכ"ל.

וענין תולה קלא אילן בבגדו, לענ"ד נראה ע"פ מה שאמר המדרש רבה ריש ויקרא: "ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו", ואח"כ כתיב: "ברכו ה' כל צבאיו", ואמר: אם בעליונים הכתוב מדבר, הרי כבר כתב "ברכו ה' כל צבאיו", הא אינו מדבר אלא בתחתונים. עליונים – ע"י שיכולים לעמוד בתפקידיו של הקב"ה נאמר: כל צבאיו, אבל תחתונים שאין יכולים לעמוד בתפקידיו של הקב"ה, נאמר: מלאכיו.

ולכאורה תמוה, דקרי להו מלאכיו, א"כ הוא אדם שדומה למלאך עליון, ואיך אתה אומר שאינו יכול לעמוד בתפקידיו של הקב"ה.

ואמינא דרך מליצה, כי הרבה אנשים שמים עצמם כלפי חוץ כמלאכים בצורתם ובמלבושם, ובמעשיהם אינם מלאכים כלל, שגורמים לפעמים חלול ה' במעשיהם.

כמו שכתבו התוס' בשבת מט ע"א ד"ה כאלישע בעל כנפיים. וז"ל: מפני מה לא החזיקו נאמנות באדם המניח תפילין, וקאמר מפני הרמאין שהיו מניחין תפילין לרמות בני אדם, כדמפרש התם מעשה בתלמיד אחד שהפקיד מעותיו אצל אחד שהיה מניח תפילין. כשתבע בו אמר: להד"מ. אמר ליה אותו תלמיד: לא לך הפקדתי אלא לתפילין שעל ראשך.

וכן אמרו בסוטה (כב, ע"ב): אמר רב נחמן בר יצחק: דמטמרא מטמרא ודמגליא מגליא בי דינא רבה ליתפרע מהני דחפו גונדי.

ופירש"י: הנסתרות נסתרות מבני אדם, והגלויות גלויות. ומ"מ לב"ד הגדול כולם גלויות והוא יתפרע מן המתכסים בטליתות ומראין עצמן כפרושין ואינן פרושין.

והיינו ברכו מלאכיו ולא כל מלאכיו, דלא כל מי שנראה מבחוץ כמלאך הוא מלאך באמת, ובעו"ה הרבה חלול ה' יוצא לפעמים ע"י אלה.

וע"ד זה י"ל הרגשת התוס' בב"מ במי שתולה קלא אילן בבגדו, דלאיזה צורך הוא תולה אותם, דלשם מצוות ציצית לעצמו בודאי לא ישטח בעצמו, אם לא שרוצה להראות לבני אדם כמעוטף בטלית של תכלת לרמות חבריות וע"ז בא עונש הנאמר שם.

ואחת מהדרכים להתעלות באמת ולקנות המידות והמעלות הטובות היא ע"י השתיקה שמעלתה לאין שיעור, וכמו שמובא בבטאון בב"ת גליון כסלו תשד"מ עמוד כתוב וז"ל: את סוד אישיותו ומעלותיו בתורה ובהנהגות של הרב מרדכי שרעבי זצ"ל שמעתי (הרב בן ציון מוצפי ר"י תפארת התשובה) מפיו כשבאתי לבקש ממנו עצה.

לחש לי באזני: דע לך בני, שכל המעלות וההשגות שהגיעו אליהם חכמי דורנו היו ע"י מדת השתיקה, ותדע שלמדתי מאביך המקובל חכם סלמאן מידה זו שאחז בה ביותר.

עליה אמר לי כי כתוב בעמוס (ה, יג): "לבן המשכיל בעת היא ידום", וידוע כי כ"מ שנאמר בעת ההיא הכוונה על דורו של משיח, כי קודם שיבוא הגואל יטושטשו הדעות ויתרבו הדרכים והמנהגים הכוזבים והמקולקלים, ויהיה צורך להיות משכיל, דהיינו התבוננות עמוקה וישרה כדי לדעת שצריך רק לידום.

"ודע שכל מי שהוא שותק וידום הוא משכיל ויתעלה מאוד למאוד ואידך זיל גמור".

פרשת בשלח

הכרת הטוב למצרים

"ויהי בשלח פרעה את העם" (יג, יז)

ובי פרעה שלחם, הרי בלעם אמר "א-ל מוציאם ממצרים", וכאן כתיב "ויהי בשלח פרעה". אלא מלמד, שהיה פרעה מלווה אותם ואומר להם: התפללו ובקשו עלי רחמים, שנא: גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דיברתם ולכו וברכתם גם אותי, ואין שילוח האמור כאן אלא לווייה, שנא: "ואברהם הולך עמהם לשלחם". (מד"ר)

ולמה פתח הכתוב בלשון הזה, הפה שאמר "לא אשלח", חזר ואמר "אנכי אשלח אתכם". לכך פתח "ויהי בשלח". ומה שכרו, "לא תתעב מצרי" וכו'.

בלעם העיר את תשומת ליבו של בלק מלך מואב, ואמר לו: אתה אמרת לי בהזמנתך הנה עם יצא ממצרים לא בן הדבר, הוא לא יצא מעצמו, אלא האלוקים הוציאם – א-ל מוציאם ממצרים, כתועפות ראם לו. א"כ אם בלעם עומד על כך לדייק שהקב"ה הוציאם, הרי בוודאי שהתורה בעצמה צריכה לדייק בניסוח שלח ולכתוב: כשד' הוציא את ישראל וכו', ולא נחם וכו'.

זה הביא את רז"ל לפרש מילת "בשלח" מלשון לווייה, הוא ליווה אותם שילכו מהר ממצרים, מחשש שמא העיכוב שלחם יגרום למיתת כל המצרים. ומכיוון שהוסיף על בקשתו של משרע"ה "שלח עמי ויעבדוני", וליווה אותם, פתחה התורה ואמרה "ויהי בשלח פרעה", וע"ז קיבל שכרו – "לא תתעב מצרי".

פלא עצום! פרעה הרשע שבעקשנותו ובכבדות חלב שהיתה לו הביא על עצמו עונשים נוראים ומכות גדולות ונאמנות, אחת יותר גרועה וקשה מחשניה, ובאשר באה עליו המכה העשירית – מכת בכורות, ומפחדו שלא כל המצרים, לא רק הבכורות, אז הוא ליווה את בנ"י שיצאו יותר מהר ממצרים. ועל המספר פסיעות הללו הקב"ה הכיר לו

טובה, הנציח את שמו בתורה לדורות – "ויהי בשלח פרעה". ולא די בזה, אלא קיבל שכר: "לא תתעב מצרי" – הקב"ה הוסיף עלינו מצוות לא תעשה בגללם.

כל זה מלמד אותנו עד כמה הקב"ה מכיר טובה לאדם על כל ניצוץ של רצון טוב המתעורר באדם לעבוד את ה' ומשלם לו שכר עבור זה.

הקב"ה שהוא חוקר לב וכליות יש ביכולתו להבחין בהבחנה הדקה ביותר ולהפריד בין המעשה הטוב ולו הקטן ביותר השקוע בים של מעשה רשעות, כיוון שכל אדם נברא עפר מן האדמה ומנשמה שהיא חלק אלוהי ממעל. נמצא שבכל מעשה או מחשבה של האדם יש בה גם חלק נצחי כמו הנשמה.

והאדם אין בכוחו להבחין בחלק הקטנטן הזה הנצחי, רק הקב"ה שהוא חוקר לב ובוהן כליות, כי בעולמנו אנחנו מוגבלים בחלוקת דבר מסוים רק למספרים, וגם המספר יש לו גבול.

כי רשע כפרעה – על אף שנאמר בו אח"כ "וירדוף אחרי בני", אפ"ה בזמן שפסע ללוותם, אפי' שליווה מתוך אונס, גילה רצון טוב להישמע לקב"ה, בא על שכרו במידה גדולה עד למאוד, מידה כנגד מידה. הוא האיר את הצלם אלוהים שבו, הקב"ה זיכה את אחרים על ידו.

אולי בכך יש להבין את הקשר שיש בין אמירת עשרת הדברות דווקא בפרשת בשלח, כדי שנקבל על עצמנו לרצות לעבוד את ה' בכל התרי"ג מצוות הרמוזות בעשרת הדברות, כי בפרשת בשלח גילתה לנו התורה מה גדול כוחו של רצון טוב קטן ביותר המתגלה, אפילו ע"י אדם רשע ביותר. (וגדולה מידה טובה), וזהו כוחו של צלם אלוהים אשר באדם.

הבדילנו מן התועים

"ולא נחם אלוקים דרך ארץ פלשתים". (יג, יז)

כתב בספר פרע"ח שער יד' שקריה"ת פ' ה': באמרו ברוך אלוקינו שבראנו לכבודו, תכוון בו היטב כי שם סוד הבריאה, ומשם סוד תורתנו ומשם סוד נשמתנו.

בשו"ע או"ח כתב (סי' קל"ט ס' י): ברכה אחרונה אשר נתן לנו תורת אמת, זו תורה שבכתב, וחיי עולם נטע בתוכנו, היא תורה שבעל פה. בא לאפוקי שלא נפרש שה' נתן לנו תורה שבכתב כדי שנוכח בה לחיי עולם, אלא חיי עולם הם תורה שבעל פה.

לפי המובן הפשוט, שהוא עוה"ב, הו"ל חיי העולם בה"א הידיעה, ואם הוא עוה"ז, היה צריך להקדימו לפני "תורת אמת" בהדרגה מלמטה למעלה.

אבל לפע"ד יובן, לפי מה שאנו מתמיהים, עמ"ש חז"ל במסכת שבת (סג, ע"א), אמר רב כהנא הוינא בר תמני סרי שנין הוי גמירנא ליה לכוליה השם, ולא הווה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו עד השתא, מאי קמ"ל דליגמר אינש והדר לסבר.

נראה מזה שחז"ל הפכו העניין ללמוד את בניהם כוליה גמ' והמקראות ע"ד הדרושים מבלי הודיעם פירוש הפשוט, ושאין מקרא יוצא מידי פשוטו, וזה נראה לכאורה רוע הסדר ח"ו, ואין ספק שכן קיבלו איש מפי איש, וכן ראו אבותיהם ואבות אבותיהם.

"ואמר רבא, לעולם ילמד אדם תורה ואחר כך יהנה, שנאמר "בתורת ה' חפצו", והדר "ובתורתו יהנה". ואמר רבא, לעולם ליגרים איניש, ואע"ג דמשכת, ואע"ג דלא ידע, מאי קאמר שנא' "גרסה נפשי לתאבה", גרסה כתיב ולא כתיב טחנה." (ע"ז יט, ע"א)

ואמנם, כולם יש להם ממי ללמוד, מנותן התורה ית"ש, הנה א-ל הוציאם ממצרים ערות הארץ עושי כל תועבות ה' אשר שנא, והוא עם בזוי והיו עבדים נבאשים בין המצרים עושים בחומר ובלבנים, ובלי ספק שלא היו יודעים עשות נכוחה ולא שום חכמה ומדע, וגם לא טכסים אומה ולשון ולא שום דרך ארץ.

כמ"ש ביומא (עח, ע"ב), אמר ר' אחי בר"י, בתחילה היו ישראל כתרנגולים שמנקרים באשפה, עד שבא משה וקבע להם זמן סעודה. הרי שאפילו זמן הסעודה לא היה להם, ואיך קרבה מיד לפני הר סיני במעמד הנבחר, והראה להם מה למעלה ומה למטה,

ובולם זכו לנבואה ונפתח ליבם כפתחו של אולם, ועדיין נשאר להם רוע סידרן כמובן מכל מנהגם ותלונותם במדבר, והלא טוב היה לנהלם לאט לאט ללמדם דרך ארץ כמתוקנים שבאומות, שיחיה ראוי לחושבם עם עב"פ ולהעלותם אחר כך ממדרגה למדרגה עד שיבואו לקבלת התורה על הר סיני.

אבל האמת יורה דרכו, כי גלוי לפניו יתב' כי אי אפשר להבדיל עם בני ישראל מיתר העמים, כי אם בהפרידם מהם ומדרכם לגמרי, ולא ללמוד חכמתם במה שהם משתווים עמנו, ואפילו לא המקרא ע"ד הפשוט, כי בזה הם שווים עמנו, כי חיש קל מהרה ייהפך לב האדם לשוב לחמונם, אם לא ירחיק בתכלית הריחוק.

ואם הקב"ה הי מנהיג את עם ישראל במנהג דרך ארץ תחילה, לא היו זוכים לעולם להגיע לאמיתת התורה והאמונה, כי טרם הגיעו לקצה האחרון, כבר היו נזורים אחר, כי כל הלימודים האלו וסדר הלימוד הנ"ל הוא עודנו קרוב לדעת הגויים החמה, ואם אולי יבינו ישראל כי אלהי העמים הבל חמה מעשה תעותעים ולא יאמינו בהם, מ"מ יפרקו עול לגמרי ולא יאמינו לא בזה ולא בזה.

וכן בנינו וזרענו, אם ילמדו בתחילת גידולם השכל המקראות והחכמות החיצוניות שהם חוץ לתורה, אזי טרם יגדלו ויגיעו לחלק הדרושים ותושבע"פ שהוא העיקר, טרם יגיעו לזה כבר בחרו בהפקירא וכפרו בה' ובתורתו, כאשר עינינו רואות בדור הרע הזה, ע"כ.

על כן עלינו לשבת לה' אלקינו שלא שם חלקנו בהם, והפך הסדר וקרבתו להר סיני טרם למדנו דרכי העוה"ז, ואחר כך למדנו גם אורחות חיי העוה"ז וזה וזה נתקיים בידינו. וזה שאנו מברכים "ברוך אלקינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים", הבדילנו שנתן לנו תחילה תורת אמת, ואחר כך חיי העוה"ז נטע בתוכנו, כדי שלא ניגע לריק, כי דרך זו מבטיחה שהאדם יישאר צמוד לחיי התורה, לא כן בדרך השנייה.

והנה ידוע שעם הפלישתים יותר מתוקנים במנהגיהם ובמעשיהם מהמצרים, והקב"ה מיחה ביצחק לבלתי רדת מצרימה, והוא גר בפלישתים, היות כן היה מן הראוי לפי ההדרגה בצאת ישראל ממצרים, שירגילם הקב"ה לאט לאט ללמדם במנהג הפלישתים, ומהם יעלו למדרגה אחרת הסמוכה וכו', אלא שלא עשה כן מהטעם הנ"ל.

ובל זה מרומז בפסוק "ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים". (ל, ל) שאפילו דרך הפלשתים, שמעשיהם הרבה יותר הגונים משאר האומות, הקב"ה לא רצה שיפגשו בהם וכנתבאר לעיל.

פן ינחם העם

"ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלקים פן ינחם העם בראותם מלחמה וישבו מצרימה". (יג, יז)

"רש"י הקדים לפרש את המלה בראותם לפני המלים פן ינחם העם".

כתב המשכיל לדוד, הטעם שהפך רש"י לפ' בראותם מלחמה קודם פן ינחם העם שכיון בזה לתרץ קושיא עצומה בלשון הכתוב דכתיב פן ינחם שהוא לשון מספק וכדמתרגמינן דילמא, וקשה דאטו איכא ספיקא קמי שמיא, והמפרשים נדחקו בזה.

אבל לפי מה שפירש"י על בראותם מלחמה שהוא דוקא במלחמה הבאה מחמת חטאתם (כפי שיובא להלן) ובזה דוקא הוא דשייך הניחום, ולכך אתי שפיר מאי דכתיב פן וכו' בלשון מסופק דידוע דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שהבחירה ביד האדם. ועיין מ"ש המפרשים על משנת הכל צפוי והרשות נתונה (אבות ג, טו) ובפרט עיין בספ' ע"מ במאמר תק"ד ובס' יושר לבב (משכיל לדוד).

רש"י בד"ה בראותם מלחמה כתב וז"ל: "כגון (במדבר י"ד) וירד העמלקי והכנעני – מכילתא". כלומר ולא מלחמת עמלק המוזכרת בפרשה הזאת – ויבא עמלק וכו'. מפני שקשה לרש"י מדוע הקב"ה לא נתן בלב העמים לפחד מישראל ולא היה צריך להקיפם במדבר בגלל זה.

והוא מתרץ שכונת הפסוק בראותם מלחמה, למלחמה בעמלק המוזכרת בוירד העמלקי והכנעני שהיתה מוכרתת מחמת סרבנות ישראל שרצו לכבוש את ארצם בזמן שה' לא היה עמם בשביל חטאם בדכתיב ויעפילו לעלות ההרה, וכתיב וירד העמלקי וכו' ויכום. וזה כבר היה גלוי וצפוי לפניו יתב' שעתידין יהיו לחטוא בזה (מספר משכיל לדוד).

ובספר שער בת רבים כתב: אמר פן בלשון ספק ומי איכא ספיקא קמי שמיא חיועד עתידות, אך ידוע מחז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. וצדיק ורשע לא קאמר כדי שלא לבטל הבחירה ולא יהיה האדם מוכרח במעשו. לזה אמר פן כי דבר זה תלוי בבחירתם.

ובספר מאור ושמש כתב: והנראה לומר בכתובים הללו נרמז תוכחת מגולה לאנשים המקרבין את כל הבא לידם שמראין עצמם להם שהם חפצים להיות מעובדי ה', הגם שאין תוכם כברים מקרבין אותם ואומרים שבזה מרבים כבוד שמים.

ובאמת מועין הם בזה שלא די שאינם עוזרים כלל בעבודת ה' אלא גם מבלבלים את עובדי ה' אם הם עמם בצוותא חדא. וכמה דברים מקולקלים מתנוצצים על ידם.

ומי לנו גדול ממשנה רבינו ע"ה אב החכמים ואב הנביאים שודאי כונתו היתה להרבות כבוד שמים במה שקרב את הערב רב ואעפ"כ היו כספחת לישראל וגרמו להם כמה רעות כמובא בספרי הקדש. ועד עתה הם הגורמים אריכות הגלות וקושי השעבוד.

והנה גלוי לפניו יתב' שיגרמו לישראל כמה דברים מקולקלים ויבלבלו אותם מעבודת ה' ולא רצה לומר בפ"י למרע"ה שירחק אותם מפני שהבחירה נתונה ביד האדם, ולאשר יחפז יטנה ואולי ישובו מדרכם, אבל רצון ה' לא היה שיקרב אותם מרע"ה.

והנה אם בניי לבדם היו יוצאים ממצרים ולא היה נדבק בהם הע"ר היה השי"ת מוליכם מיד לארץ ישראל דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא, ושם תכלית העבודה ולא היו צריכים לנסי הים והמן ומתן תורה במדבר כי בית הבחירה הוא מעולה מכל המעלות כמו שחושב בעל האגדה האחרון אחרון חביב שהוא בנין בית הבחירה.

אך שצפה הקב"ה שבאם יבואו תיכף לא"י והע"ר בתוכם, יצמח לישראל כמה מכשולות רעות ח"ו לכן הקיפם דרך המדבר י"ס אולי בראותם שסגר עליהם המדבר וכו' וכו' עי"ז יתנו לב לשוב מצרימה, ויתפרדו כל פועלי און – הע"ר מעליהם עכ"ל.

הקב"ה ברא את האדם להיות מואס ברע ובחר בטוב, מבחירתו החפשית והכרעת שכלו העצמית וזוהי תכלית כל הבריאה, ולכן אף שהקב"ה כל יכול ב"ה ואין דבר אשר יבצר מידיו, אעפ"כ ברא את העולם שיתנהל בדרך הטבעית הרגילה אשר גם הנסים של שכר ועונש יהיו מוסתרים בתוך דרכי הטבע, ואף שעוזר לאדם במלחמת היצר, כמאז"ל בקדושין (ל ע"ב) יצרו של אדם מתנבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו, אעפ"כ עצם מהלך הבחירה משאיר ביד האדם.

וגם לאומות העולם מסר הבחירה החפשית בידם למאוס ברע ולבחור בטוב כפי ז' מצוות בני נח שנתחייבו בהן. וגם בידם אינו מונע הבחירה לעשות רע ח"ו, ולכן אם ירצו לעשות מלחמה בישראל כאשר עשו העמלקים ימ"ש אין למנוע בחירתם לעשות רצונם, אף כשמבקשים לחטוא ולעשות נגד רצונו יתב'.

וזוהי היתה הפחד של הקב"ה שמא עם ישראל בבחירתו החפשית יבחר לרעה להינחם ולשוב מצרימה בראותם מלחמה, והבחירה במלחמת היצר השאיר הקב"ה ביד האדם.

ראיה לכך ממ"ש בפסוק ויוגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו. כל זה קרה רק ארבעה ימים אחרי שנא' בשלחו בלח גרש יגרש אתכם מזה וכו'.

עבודת הבחירה של האדם היא עבודה פנימית עצמית המוטלת והמסורה ביד כל אדם. ואף שמחסידי ה' שמעיר את לבו בדרכים ואופנים שונים אף בעת הצורך בעונש ויסורים חיינו כל אלו דברים וחסדים לעורר נפשו להקיץ מתרדמת הבלי העוה"ז, ולחזק את האהבה שלו לתורה ולמצוות המושרשת בנשמתו בעת שנתנה בו.

והרי זה דוגמת אדם ישן שהעמיד שעון מעורר להעירו. אם הוא ישים לב לצלצול השעון יעזור לו, אבל אם לא ישים לב לצלצול אדרבא צלצולי השעון יחזקו אותו לשקוע בשינה עוד יותר עמוקה.

וכבר אמר הגר"ם זצ"ל באגרת המוסר שלו: "אם האדם לא יעיר עצמו מה יועילוהו המוסרים".

וכך היה אומר אחד מגדולי המוסר זצ"ל שאם רוצים לראות באדם את המושג של (מצות אנשים) מלומדה נוכל לראות מחיל השב מהצבא שלאחר שהתרגל במשך שנים

לזריזות ותרגול ביום ובלילה, ברנע שמשחרר מהצבא נעשה עצל שאין כמוהו, עד שהפך למשל: "עצלן כמו חיל".

כי כל אותם השנים היה החנוך חוצה לו ואדרבה בלבו היה מתנגד לכך, וכל שאיפתו היתה היפך הזריזות ומה שעשה היה אנוס עפ"י הדבור, לכן ברנע שמשחרר מוציא מן הכת אל הפועל את תשוקתו כל השנים – הבטלה והעצלות וביתר שאת וביתר עוז כל הכת שהיה לו לזריזות מפנה אותה לעצלות.

וביון שאצל הרוב של בני"י שיצאו ממצרים לא היתה התבוננות מספיקה מצדם לגסי הקב"ה הדברים נעשו בלי השתדלות, לכן היה חשש שמא ראיית המלחמות וכד' יחזירו אותם למצרים אף שהיתה כור הברזל בשבילם ומקום שעבוד ועבודת עבד בפרך.

ועל דרך עבודה זאת צויתנו התורה בפירוש (דברים ד, טז): וידעת היום והשבות אל לבבך, דהיינו הכרת האמת והידיעה הברורה. ואח"כ התבוננות לקבוע הדברים למעשה בלבו ובנפשו יתד בל תמוט.

וזה הדרך היעוצה לכל אדם בס"ד כי הרבה פעמים נפגשים לאדם נסיונות מעשים ומאורעות וכשלונות והנהגות שהאדם מכיר שאין זו הדרך הראויה אמנם מניח הוא המחשבה בתור מחשבה בעלמא ואינו מתישב להתבונן על ערך אמיתותה. לכן כאשר נפגש שוב בנסיון זה נכשל שוב. ואם מתבונן ומקבל ע"ע להתרחק מהמכשול, אלוקי השמים יהיה בעזרו לנצח את יצרו.

איסור החזרה למצרים

"כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם".

(יד, יג)

כתב הרמב"ם בהלכות מלכים (פ"ה ה"ז) ומותר לשכון בכל העולם חוץ מארץ מצרים, מן הים הגדול ועד המערב, ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה כנגד ארץ כוש וכנגד המדבר, הכל אסור להתישב בה.

בשלשה מקומות הזהירה תורה שלא לשוב למצרים, שנא' א', לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד. ב', לא תוסיף עוד לראותה. ג', לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם. ואלכסנדריוא בכלל האסור.

ובה"ח כתב: מותר לחזור לארץ מצרים לסחורה ולפרקמטיא, ולכבוש ארצות אחרות, ואין אסור אלא להשתקע שם, ואין לוקין על לאו זה, שבעת הכניסה מותר הוא. ואם יחשב לישב ולהשתקע שם אין בו מעשה. ויראה לי שאם כבש ארץ מצרים מלך ישראל עפ"י בית דין, שהיא מותרת. ולא הזהירה אלא לשוב לה יחידים, או לשכון בה והיא ביד עבו"ם מפני שמעשיה מקולקלין יותר מכל הארצות שנאמר כמעשה ארץ מצרים.

הרדב"ז כתב בפירושו על הרמב"ם הנ"ל, וא"ת על מה סמכו לשכון במצרים, והשיב כיון שבהתחלה לא ירדו להשתקע כ"א לסחורה, אעפ"י שאח"כ נשתקעו לא חששו לאסור.

וא"ת תקשי לרבינו שהרי נשתקע במצרים, וי"ל דאנוס הוא עפ"י המלכות שהיה רופא למלך ולשרים, וגם אני נתישבתי שם זמן מרובה ללמוד תורה וללמדה, וקבעתי שם ישיבה, וכי האי גוונא מותר ושוב באתי לירושלים, עכת"ד.

ובמכילתא נאמר בשלשתם חזרו שם ובשלשתם נפלו.

הראשונה, בימי סנחריב שנאמר הוי חורדים למצרים לעזרה (ישעיה לא).

השנית, בימי יוחנן בן קרח, שנא' והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים. וחרעב אשר אתם דואנים ממנו שם ידבק אחריכם מצרים ושם תמותו (ירמיה מ"ב)

והנז, בימי טורגינזום בשלשתן חזרו ובשלשתן נפלו הדא הוא דכתיב אפרים יונה פותח אין לב וגו' (הושע ז').

ובמדרש רבינו בחיי בפרשת שופטים, ע"ה רק לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם וכו', וה' אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד, כתב וז"ל: זו מצוה לשעה כדי שלא ילמדו ישראל מעשיהם, ולפי שהיו המצרים נודעים ומפורסמים בכל תועבת, כענין שכתוב (ויקרא י"ח) כמעשה ארץ מצרים וגו', לכן צוה להם כן.

ואינה מצוה לדורות, שיאסור הכתוב הדירה במצרים לעולם, והרי אנו רואים כמה קהילות דרות שם מאז ועד היום, ואלו היתה מצוה לדורות לא היו ישראל קדושים מקילין בזה לדור שם, ואילו עשו כן היו החכמים שבכל דור ודור מוחים בידם. ויש שסוברין שמצוה דורות היה, אבל לא אסר הכתוב הדירה במצרים, אלא לאותן שבאים לשם מא"י, וכן יורה לשון בדרך הזה שאתם הולכים שמגמת פניכם לארץ לא תשובון ממנו למצרים. (והנהגות מימוניות דחה טענה זו ממשמעות שאר פסוקים)

והרב קוא"ק פירש עד"ה בפסוק, ע"כ לא יאכלו בני"י את גיד הנשה (וישלח) ואחז"ל בסיני נאמר, אלא שנכתב במקומו להודיע טעם האסור, משום שהמלאך נגע בכף ירך יעקב. כן כאן במקומו כתב טעם האסור הכתוב בולא ישיב את העם מצרימה" בפרשת המלך מפני "לא תוסיפון לראותם".

וקשה, למה ה' קצף על המצרים יותר משאר האומות שהציקו לישראל, ומה עוד שה' צוה לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו.

וצ"ל, שה' לא קצף על ישיבת ישראל במצרים, ומשום כך חיבים לגמול למצרים בהתאם כי גר היית בארצו, וה' כעס עליהם מפני שהוא קצף מעט, והם עזרו לרעה (זכריה א'). וכעסו יתב/ על הרדיפה של וירדפו מצרים אחריהם וישיגו אותם חונים על הים.

למרות שהם ראו את גבורתו יתב/ חזרו עוד פעם לסורם לכן עם גוי הפכפך לא להתחבר – ויהפך וכו', והו' פי' הפסוק כי אשר ראיתם את מצרים היום, פי' בגלל שראיתם את מצרים היום איך הם התהפכו לרעה לכן לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם.

מבחן האמונה

"ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו". (יד, טו)

כתב האור החיים: קשה ולמול מי יצעק אם לא לה' אלהיו, ובפרט בעת צרה, דכתיב (יונה ב, ג) קראתי מצרה לי, מן המצר קראתי יה (תהלים קיח, ה), ואם לצד שהרבה להתפלל הלא כל עוד שלא נענה מהעונה בצר לו לא ירף מתפלה, עוד רואני כי נתקבלה תפלתו, ואמר לו ה' הרם את מטך וגו', אם כן קבלנות זה שאמר מה תצעק אלי למה.

עוד קשה אומרו דבר אל בני ישראל ויסעו, להיכן יסעו, אם רודף מאחור והים לפניהם, ואם הכוונה אחר שיבקע הים, אם כן היה לו לומר הרם את מטך וגו', ואחרי כן יאמר דבר אל בני ישראל וגו'.

אכן יתבאר הענין על פי מאמרם ז"ל (זוה"ק ח"ב קע ע"ב) שישראל היו נתונים בדין מה אלו בו' אף אלו בו', ודבר ידוע הוא כי כח הרחמים הוא מעשים טובים אשר יעשה האדם למטה, יוסיפו כח במדת הרחמים, ולהיפך ב"מ ימעיטו הכח, והוא אומרו (דברים לב, יח) צור ילדך תשי.

והנה לצד שראה אל עליון כי ישראל קטרגה עליהם מדת הדין, והן אמת כי חפץ ה' לצדק ישראל, אבל אין כח ברחמים לצד מעשיהם כנוכח, אשר על כן אמר למשה תשובה נצחת, מה תצעק אלי, פירוש כי אין הדבר תלוי בידו, הגם שאני חפץ עשות נס, כיון שהם אינם ראויים מדת הדין מונעת, ואין כח ברחמים כנגד מדת הדין המונעת.

ואמר אליו דבר אל בני ישראל פירוש זאת העצה היעוצה להגביר צד החסד והרחמים, דבר אל בני ישראל ויתעצמו באמונה בכל לבם, ויסעו אל הים קודם שיחלק, על סמך הבטחון כי אני אעשה להם נס, ובאמצעות זה תתגבר הרחמים, ואתה הרם את מטך, פירוש באמצעות מעשה הטוב נעשה להם הנס ובקע הים, כי "גדול הבטחון והאמונה" הלז להכריעם לטובה, ותמצא שכן היה, וצדיק הראשון הוא נחשון בן עמינדב ונכנס עד גרונו ולא נבקע הים עד שאמר כי באו מים עד נפש כמאמרם ז"ל (סוטה לו) ובזה נתיישבו הכתובים על נכון.

הקב"ה אומר למשה שעם ישראל צריכים להוכיח אמונה וביטחון בחקב"ה ורק ע"י זה יסתם פיות המקטרגים.

וביארזו בספרי המוסר שהנה בשביל לקבוע אם אדם למדן אפשר לבדוק זאת ע"י שיבחנו אותו אם בקי בש"ס ופוסקים, אולם לבחון אדם אם הוא בדרגת אמונה וביטחון או לאו האמת מידה לזה היא אחרת.

הנה מצינו אצל אברהם שמסכת עבו"ז שלו היתה ארבע מאות דף ויש מד"א ארבע מאות פרקים. שב"כ התעמק בנושא הזה שהגיע לכמות כזאת של פרקים.

והיום כל אדם שמקים מצות קצת בהידור כבר הוא ירא שמים ומאמין...

ועל זה עם ישראל נתבע להוכיח אמונה שבלא זה אין חילוק ביניהם לבין המצרים.

בספר שערי תשובה לרבינו יונה שער נ' אות כג כתב: ודע, כי הירא את דבר ה' יחמיר וידקדק וישים נפשו בכפו על מצוה קלה כמו על החמורות, כי לא יבינו לאשר המצוה הזאת קלה לעומת החמורות, אך יבינו לגדולת המזהיר עליה יתברך. ופקח עיניך היטב לראות כי העיקר הנכבד הזה נתבאר בתורה, עכ"ל.

ירא שמים לא מסתכל על תוכן המצוה אלא על גודל המצוה והמצווה הוא הקב"ה. ולכן אין לו נפק"מ בין קלה לחמורה.

כדי להבין חומרת הענין שאדם שוקל ומעריך המצות מה יותר קל ומה יותר חמור, יש להתבונן במה שהיה אצל שאול. שבזמן שנצטוו להילחם בעמלק הלך ונלחם והשאיר את אנג חי ואת הצאן ואת הבקר, ושמאל הוכיחו על כך.

וביארזו בעלי המוסר ממה נבעה טעותו של שאול שהרי עליו נאמר ששאול באחת ועלתה לו ודוד בשתים ולא עלתה לו. כי לא היה קופה של שרצים אחריו והיה נקי א"כ כיצד הגיע לכך שאמר לו שמואל קרע ה' מלכותך מעליך.

ואפי' שעשה ק"ו שכתוב בגמ' יומא (כב ע"ב) בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא לשאול לך וחבית את עמלק, אמר ומה נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה, כל הנפשות הללו על אחת כמה וכמה, ואם אדם חטא בחמה מה חטאה ואם גדולים חטאו קטנים מה חטאו, יצאה בת קול ואמרה לו אל תהי צדיק הרבה.

ובשעה שאמר לו שאול לדואג סב אתה ופגע בבחנים, יצאה בת קול ואמרה לו אל תרשע הרבה.

ובן בשהגיע להילחם בעיר עמלק, נתגירו ואפ' שהגירות לא טובה כי הם גירי אריות בכ"ז סמך על זה וכשאמרו לו והרי שמעת בת קול אמר תורה לא בשמים אין משגיחין בבת קול.

ולכא' אם אפ' בת קול אומרת לו אל תהי צדיק הרבה, א"כ כיצד טעה טעות כזו והלא שאל בן שנה בהמלכו שהיה זך ונקי.

וביאר החיד"א שהנה שמואל טען לשאול ומה קול הצאן אשר אנוכי שומע, וכונתו היתה כך שנכון שלפי שיקול דעתך הינך רחמן ומרחם על הצאן והבקר ומעונין אדרבה להקריבם לפני הקב"ה, אבל בתוך הקול הזה אני שומע את אכזריותך כלפי נוב עיר הכוהנים.

וזה רק בשאדם סומך על שיקול דעתו, משא"כ אם אדם מקים את ציווי ה' בלי להכניס רצונות וחישובים אפ' ק"ו אלא לקים רצון ה' בפשוטו.

ועד כדי כך יכולה להיות הטעות שהרי דין עגלה ערופה זה על ישראל ולא על חנוים, ובפרט על צאן ובקר איזה ק"ו זה, ובכ"ז שאל הושב שזה ק"ו ושמח שהנה גם העם רוצה להקריב קרבנות.

ושמואל טוען לו הנה שמוע מזבח טוב – שלשמוע לציווי ה' עדיף מהרבה קרבנות, שבשאדם ממרה את פי ה' הרי זו חטאת קסם כמו הקוסם שמהפך הדברים.

ובזה על האדם ליוהר לא לחשב איזה מצות עדיפות ואיזה לא וזו התוכחה של שמואל לשאול.

ודוגמה ליראת שמים, היה כאן בכולל הרב מאיר עיני ע"ה ששאלני פעם מה לעשות בשבת שהוא חזן קבוע בנץ, ולפעמים בשבת מתאחר ויש בעיה להשתמש בשעון מעורר בשבת, ופחד מפני שאם הוא מאחר הציבור מתחילים לרנן הנה החכם בא מאוחר ולא רוצה להכשילם.

יראת שמים זה לדאוג לא רק שהוא לא יכשל, אלא לא להכשיל אחרים כי המטרה היא אחת שכולם יעשו רצון ה'.

ועל זה הדרך אפשר לבאר דברי חובת הלבבות במצות הצדקה, שכתב שהנה לפעמים מצוי שבשאדם רואה נזקק שמבקש צדקה נותן לו וזה מחמת שעולה בליבו רגש

רחמים, אזי לא קים המצוה בשלימות כי זה בא להרגיע את עצמו, אולם כשנותן גם כשאין שום רחמים אלא רק מתוך רצון לקיום מצות צדקה אזי הוא עובד ה'.

ג"כ רואים אנו שאסור לאדם לערב שיקול דעתו והרגשתו במצוות.

כמו שלפעמים מצוי שבני תורה חושבים שפטורים ממצוות שנים מקרא ואחד תרגום כי בזמן זה יכול ללמוד גמרא עם ראשונים ואחרונים או לכתוב חבורה, והרי זו הלכה בשו"ע שהייב אדם להשלים פרשיותיו עם הציבור וזה נובע ממה שאדם מכנים את שיקול דעתו בהלכה.

סיפר הגר"ח לוינשטיין זצ"ל שראה רשימה של הרב יצחק בלאזר זצ"ל שאם אדם רוצה להגיע להכרה בהקב"ה זה יתכן רק ע"י קיום מצוות.

ולדברינו מבואר שפיר שכשלא שוקל בדעתו כיצד לקיים המצוות אלא מדקדק בהם לקיים הרי זו אמונה שלימה. וזה גם מה שהיה נדרש מעם ישראל בהגיעם לים סוף.

וכן יש לבאר מה שדרשו חז"ל ורפא ירפא מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאת ולכא' מהו הלשון מכאן. וביארו שמכאן זהו מביחמ"ד שרק אחרי שאדם מאמין שהכל מאיתו יתברך רק אז יכול הרופא לרפאת הכל תלוי בחיזוק האמונה.

"אז ישיר משה וכו'". (טו, א)

איתא במדרש כל פרקמטיא של משה לא היה אלא באז. אז ישיר משה אז יבדיל משה

וג"ל ע"פ המדרש אז ישיר, הה"ד פיה פתחה בחכמה, מיום שברא הקב"ה העולם ועד שעברו ישראל בים, לא מצינו אדם שאמר שירה להקב"ה אלא ישראל.

והקושיא מבוארת הרי אדם הראשון כבר אמר שירה וכו'.

אלא הפי' הוא שאדם הראשון ואברהם לא אמרו שירה מיד אבל משה אמר מיד. וזו היתה זריזותו של משה שלא התמהמה, וכן אמרו אז יבדיל משה למרות של היו קולטות עד כניסתם לארץ.

אז ישיר משה, במדרש שחורה אני ונאווה בזה שאני שחורה אני נאווה, חטאו בים שנאמר וימרו על ים בים סוף ואמרו שירה בים.

ג"ל ע"פ הפסוק במלאכי אהבתי אתכם אמר ה', ואמרתם במה אהבתנו, הלא אם עשו ליעקב נאום ה' ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי. אם ישראל עובדים את ה' האהבה שלו אליהם לא נראית כל כך, כי גם האדון אוהב את עבדו כשעושה רצונו.

האהבה מתגלית אם גם כשהם חוטאים נאהבים ע"י כאהבת האם לבן, וזה אומרו למרות שאם עשו ליעקב – כלומר שיעקב עושה מעשה עשו, עכ"ז ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי, כי חטאת יעקב לא במרד ולא במעל, כי אם אשמנו מכל עם שגלינו לארצו. וז"א במה שאני שחורה מזה נראה שאני נאווה.

השכינה מסתלקת במקום יוהרא

"ודבורה אישה נביאה זכו' והיא שופטה את ישראל בעת ההיא." (מתוך ההפטרה, שופטים ד, ד)

אמר רב יהודה אמר רב: כל המתייחר, אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו, אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו.

אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו – מהלל, דאמר מר: התחיל מקנטרן בדברים (לאחר שהושיבוהו בראש ומנוהו נשיא עליהם והיה דורש כל היום כולו בהלכות פסח, התחיל מקנטרן בדברים. אמר להם: מי גרם לכם שאעלה מבבל ואחיה נשיא עליכם – עצלות שהיתה בכם, שלא שימשתם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון.

אמרו לו: רבי, שבת ולא הביא סבין מערב שבת מהו, אמר להן: הלכה זו שמעתי ושכחתי, אלא הנח להן לישראל אם אין נביאים הן בני נביאים הן. למחר מי שפסחו מלה תוחבו בצמרו מי שפסחו גדי תוחבו בין קרניו ראה מעשה וזכר הלכה, ואמר: כך מקובלני מפי שמעיה ואבטליון, וקאמר להו הלכה זו שמעתי ושכחתי.

אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו – מדבורה, דכתיב: "חדלו פרוזן בישראל חדלו עד שקמתי דבורה, שקמתי אם בישראל". וכתיב: "עורי עורי דבורה, עורי עורי דברי שיר" וגו' (שופטים כ, ז).

כל המתייחר – הכוונה לומר בזה, כי אפי' מי שהוא עניו ביותר, (שכן אדם יחיר לא יוכח בתורה), אם מתייחר, ואפי' כשעושה זאת לשם שמים כהלל שלא היתה כוונתו לשבת את עצמו אלא לשבת את לימוד התורה, מכל מקום היהירות גורמת לעונש. (עין יעקב) ומלשוננו של הלל אפשר ללמוד זאת שהרי אמר "שמעתי ושכחתי", כלומר: לולא התייחר ודאי היה זוכר, אלא שהדגיש שזה עתה שכח את הדברים.

ג"ל הטעם כי פגם הגאווה בשם י-ה, שהוא כמניין גאווה (15), וכמ"ש רבנו האר"י ז"ל. ואותיותיו י-ה הם סוד חכמה ובינה, ולכן חכמתו ובינתו מסתלקת ממנו. חכמתו, הכוונה לאותו דבר חכמה שבעם בגללו, ממנו, זה מביש יותר שרק "ממנו" הסתלקה החכמה ולא מאחרים, וזה גורם לעגמת נפש יותר גדולה (בן יהודע).

עד שקמתי דבורה – יוהרא, שהיתה משפלת המנהיגים שלפניה ומתפארת לעמה "עורי עורי דבורה" – שנשתתקה מחמת סילוק נבואתה (רש"י). וכן כתב הרלב"ג "אני הייתי אם ומנהגת ישראל".

ובמהרש"א שם: שתלתה השבת בעצמה ולא הזכירה כלל את ברק, ולכן בהאי קרא ד"עורי עורי", תלתה השבת והחילול לברק, כמ"ש: "קום ברק ושבת שביך", והתעוררה השכינה להחזיר נבואתה.

חזינן, שדבורה, על אף שהיא התחמקה מלכתחילה לשאת את התפקיד הזה, ואמרה לברק שאדרבא, רק הוא צריך להילחם בסיסרא לבד, ודאגה שהכל יקרא על שמו, ולא ביד אישה ימכור ה' את סיסרא, והצליחה לשכנע אותו, אך כיוון שאח"כ תוך כדי השירה שכחה להזכיר את שמו של ברק נסתלקה ממנה השכינה.

הקב"ה מדקדק עם חסידיו בחוט השערה, כדי לזכותם ולהשאיר אותם בתפארתם.

ולבן, כל המתיהר, אם תלמיד חכם הוא חכמתו מסתלקת – "מיוסד מלה"ב (תהילים קיט, קמא) צעיר אנוכי וגבוה פקודך לא שכחתי. ודו"ק." (ניצוצי אור").

"איך רבי לאתריה דר' אלעזר ב"ר שמעון, א"ל: יש לו בן לאותו צדיק, אמרו לו: יש לו בן, וכל זונה שנשכרת בשנים שוכרתו בשמונה (מחמת יופיו). אתייה אסמכיה ברבי (שיחיו קורין אותו רבי כדי שיתקנא וישים לבו על ת"ת), ואשלמיה לר' שמעון בן אסי בן לקוניא אחוה דאמיה (הא דהוצרך לפרש לנו שהיה אחוה דאמיה, לומר: בטענה גדולה בא עליו, שיהיה מחויב למפל בו להחזירו למוטב, כי רוב בנים דומין לאחי האם, והנושא אישה יבדוק באחיה, וגמצא הגנאי שלו חוזר אליו ועליו לתקן. בן יהוידע)

כל יומא הוה אמר: לקרייתי (עירי) אנא איזיל, אמר ליה: חכים עבדו יתך וגולתא דדהבא פרסו עליך ורבי קרו לך ואת אמרת לקרייתי אנא איזיל, אמר ליה: מומי עזובא דא (בשבועה הנחתית זאת ולא אשאל עוד לילך).

בי גדל אתא יתיב במתיבתא דרבי, שמעיה לקליה אמר: הא קלא דמי לקליה דר"א ב"ר שמעון, אמרו ליה: בריה הוא, קרי עליה פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם (משלי יא).

פרי צדיק עץ חיים – זה ר' יוסי ב"ר אלעזר ב"ר שמעון, ולוקח נפשות חכם – זה ר' שמעון בו איסי בן לקוניא.

כי נח נפשיה, אמטוהו למערתא דאבות. הוה הדרא ליה עכנא למערתא, אמר ליה: עכנא עכנא פתח פיך ויכנס בן אצל אביו, לא פתחה לחו כסבורים העם לומר שזה גדול מזה, יצתה בת קול ואמרה: לא מפני שזה גדול מזה, אלא זה היה בצער מערה וזה לא היה בצער מערה.

הגמ' מספרת עוד בהמשך, שרבי נזדמן למקומו של ר' טרפון ושאל אם השאיר אחריו בן, ואמרו לו שבן אין לו אבל השאיר אחריו בן בת מושחת, ורבי הבטיח לו את ביתו אם ישוב. יש אומרים שהתחתן אתה וגרשה, וי"א: לא נשאת כלל, כדי שלא יאמרו בשביל זו חזר זה. ולמה ליה כולי האי (רבי, למה לו לחזור על בני אחרים לשאול אם יש לו בן).

דאמר רב יהודה אמר רב, ואמרי לה ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן, ואמרי לה אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן: כל המלמד את בן חברו תורה זוכה ויושב בישיבת של

מעלה, שנא': אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד (ירמיה טו), וכל המלמד את בן עם הארץ תורה, אפי' הקב"ה גוזר גזרה מבטלה בשבילו, שנא': ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה.

והרב ישרש יעקב ז"ל הקשה, דיליף מקרא "כפי תהיה", ומורה דשקולים הם, ואם הקב"ה מבטל גזרתו, נמצא שהוא גדול מהשי"ת, דצדיק מושל לבטל גזרותיו, וצ"ע. עכ"ל.

והחיד"א "במראית העין" כתב, וז"ל: ולק"מ דאפי' לפי דבריו הכא קאמר אפי' הקב"ה גוזר גזרה מבטלה בשבילו, ור"ל דבזכותו הקב"ה מבטלה מעצמו, ולא שהוא מבטלו. והיינו דכתיב "כפי תהיה", כמו שאני גוזר, כך מועיל זכותך שאבטלנה. ואעיקרא ח"ו לומר שהוא גדול וכו'.

ולשון צדיק מושל וכו' הוא לשון מושאל, דהקב"ה מלא רחמים ומדת הדין מקטרגת, וע"י הצדיק המליץ טוב ושואל לבטלה מגביר הרחמים ומתבטלת הגזרה, דאהני טובא מה שאומר הצדיק לבטל המקטרג.

ובמ"ש פי' אין דורשין, דאמר אליהו הנביא ז"ל דקב"ה לא אמר הלכה משם ר"מ דלמד מאחר, ואמר רבה בר' שילא: ר' מאיר תוכו אכל קליפתו זרק, ואמר אליהו זכור לטוב: השתא אמר הקב"ה מאיר בני אומר, והוא פלא, דברגע שדיבר רבה בר' שילא אהני, והיינו שהוא מלא רחמים, רק שיש מקטרג. וכאשר צדיק בעוה"ז פתח פיו ליזכות, מהני לבטל הקטיגור, עכ"ל.

ותדבר מרים ואהרון, זהו שאמר הכתוב: "ברוב דברים לא יחדל פשע וחושך שפתיו משכיל" (משלי י'), מי שחושך שפתיו מלדבר בחברו משכיל. אמר רשב"ג: כל ימי גדלתי בין חכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה.

אמרו רבותינו שני דיקולוגין (מליצים) היו עומדים לפני אדריינוס. היה אחד מהן מלמד על הדיבור שהוא יפה, ואחד מלמד על השתיקה שהיא יפה. א"ל האחד: מרי, אין טוב מן הדיבור, אילולי הדיבור היאך הכלות מתקלסות, והיאך היה משא ומתן בעולם והיאך היו הספינות פורשות בים.

מיד א"ל לאותו שהיה מלמד על השתיקה שהיא יפה: היאך אתה למד על השתיקה. מיד בא לדבר, עמד אותו שהיה מלמד על הדיבור וספרו על פיו. א"ל המלך: למה ספרת אותך, א"ל: מרי, אני למדתי מן הדיבור על הדיבור, וזה בא ללמד משלי על שלו.

אמר שלמה: לא אמר הקב"ה שתאלם פיך ותהא חושב ושותק כחרש, אלא "וחושך שפתי" מלחסיח בחברו, תן דעתך שלא תיענש. אין לך גדול מאחרון ומרים, הבאר עולה ומשקה את ישראל בזכות מרים, וענני הכבוד מקיפין את ישראל בזכות אחרון, וכיוון שנתנו רשות בפיחם והסיחו במשה – לא שתקתי להם. (ילקו"ש בהעלותך רמז תשל, יב).

והרב חובות הלבבות כתב, שהדיבור נברא לחבר את האנשים זה עם זה, והחרב נברא להפריד בין הדבקים, אבל אצל חסידי עליון עם ה', הדיבור להפך: הדבור מפריד והחרב מדבקת. על הפסוק "לא ישכב עד יאכל טרף" שבק"ש שקוראים הורגים שונאיהם, וע"י החרב – איזמל של מילה, נעשית דבקות בינם לבין אלוהים. וזו אות ברית בינינו, וזהו רוממות קל בגרוגם וחרב פיפיות בידם לעשות נקמה בגויים, וכל זה הדר הוא לכל חסידיו (דרשות "חתם סופר" ח"א דף מז).

"ואלה דברי דוד האחרונים" וכו', אמר א-להי ישראל, לי דבר צור ישראל, מושל באדם צדיק מושל יראת אלקים (שמואל ב כג, ג). מאי קאמר, אמר ר' אבהו: ח"ק אמר אלקי ישראל לי דבר צור ישראל, אני מושל באדם, מי מושל בי, צדיק. שאני גוזר גזרה ומבטלה (מועד קטן טז ע"ב).

ולא יתכן שכוונתם הוא שהצדיק יבטל גזירות הצור תמים פעלו שכל דרכיו משפט, יען כי גם משפטיו ודיניו הקשים הם מלאים חסד ורחמים, כמ"ש: ברוגז רחם תזכור (חבקוק ג, ב), ולכן ראה יחזקאל הנביא מגילת ספר והיא כתובה פנים ואחור, וכתוב אליה קינים והנה והי (יחזקאל ב, י).

ואחר שנצטווה לאכלה, כמ"ש (יחזקאל ג, א): "ויאמר אלי בן אדם את אשר תמצא אכול, אכול את המגלה הזאת" וגו', אשר הכוונה על ההשגה את הנהגתו יתעלה עם עמו, שגם משפטיו ודיניו הקשים המלאים למו קינים והנה והי, גם הם חסד ורחמים, והוא לטובתם. אז אמר יחזקאל אחר השגתו זאת: "ואוכלה ותהי בפי כדבש למתוק". (שם ג).

ואם כן, איך יתכן שיבטל הצדיק גזירות המקום ב"ה, ואדון הנביאים לא היה מבקש תחינה על ישראל באותו מעשה, אם לא היה מרמו לו ה' יתעלה שזהו רצונו, באומרו: ועתה הניחה לי ויחד אפי בהם ואכלם, וכי מי היה תופס בהקב"ה כביכול שהוא אמר הניחה לי, מכאן אמר משה: מפני שהקב"ה רוצה שאפיים על ישראל, לפיכך הוא אומר ועתה הניחה לי. (מד"ר שמות פר' מב)

ובן כל הנביאים והצדיקים ואנשי מעשה, כולם קיבלו עליהם תמיד גזרותיו יתעלה באהבה ובחיבה, וסבלו כל אשר עבר עליהם בשמחה, ולא חילו פניו מעודם לבטל גזרותיו, כי אם בדברים שהבינו ממנו יתעלה וידעו שזה עצמו הוא רצונו – שיחלו פניו ושיבקשו ממנו תחינה על דבר זה.

אפס כוונתם במ"ש שהקב"ה גזר גזירה וצדיק בא ומבטלה, הוא סובב על הטבע אשר הוא וגזרותיו יתעלה, והצדיק יבטל אותן בכוח בחירתו הטוב.

והיינו, שהקב"ה גזר על האש שישרוף ועל המים שיתפשט, על הרוח שיעלה מעלה ועל העפר שיתנועע למטה בכבודות, והאדם שהוא מורכב מכולם – יתגבר על יצרו שהוא בא מיסוד האש ולא יכעוס, יתאמץ על תאוותו הבא מן המים – ולא יתור אחרי עיניו אשר הן זונות אחריהם, יתחזק על רוחו המשיאו להתנאות – ולא יקפיד ולא יתרומם. יעזו על העפר מבלי יתעצל בעבודת קונו – וימחר להתנועע כצבי ולהיות קל כנשר לעשות רצון אביו שבשמים. הרי אין לך בטול גזרותיו יתעלה יותר מאלו שהקב"ה גזר עליהם וצדיק בא ומבטלן. וזה באור נכון ואמת. (ס' מורה חיים על איוב – מאמר "תוכן הנבואה").

ובספר חיי עולם (להנאון ר"י קנייבסקי זצ"ל) ריש פרק ל', כתב: ואמנם חז"ל הקפידו שלא להתפלל על שינוי הטבע ומעשי ניסים, כמבואר במס' תענית (כד ע"ב) עיי"ש, ומ"מ בתורת יוצא מן הכלל אשכחן כמה פעמים שעשו בדרך צדיק גזר, או בתפילתם דברים נוראים מאוד, בשביל איזה הכרח שהיה להם, מהם בחולין דף ז' ברפכ"י שחלק נהרא, ובירושלמי דמאי פ"א ה"ג כמה מעשיות נוראות מרפכ"י ועוד.

כדי להבחיר את האמור כאן, נציין למ"ש במס' אבות (פ"ה מ"ב): יהודה בין תימא אומר הוי עז כנמר וכו' לעשות רצון אביך שבשמים.

והקשה ע"ז בתפארת ישראל על מס' ברכות (פ"ט מ"ה ס' כב בועז אות ג): חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה, שנא': ואהבת את ה' בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך, בכל לבבך – בשני יצריך, ביצר הטוב וביצר הרע.

דיצה"ט הוא כוח לישות, ואהבת החריצות והזריזות וההשתדלות, ובכוח הזה ישתמש האדם למצוות עשה ויצה"ר הוא כוח שלילי וסרבנות ועצלות לבלי לפעול, ובזה הכוח ישתמש למצות ל"ת להתעצל ולבלי לעבור ח"ק.

ולולי מסתפינא ג"ל עוד לפרש, דעבודה לה' בב' היצרים הוא יכול להיות באופן זה שישתמש אדרבא באש דיצה"ר, כמו החמדה והתאוות והכעס והגאווה והקנאה להתלהב עצמו לפעולות המצווה ולעשות מע"ט. נמצא משתמש ביצה"ר למ"ע.

ובקרירות ומנוחת היצה"ט ישתמש לעכב ולקרר עצמו לבלי לעבור על מצוות ל"ת, וזהו אלכעמיא נפלאה שבאמצעות החכמה הזאת חיפשו וחקרו להפך כל המתכיים לזהב וכל טרחתם היה לשוא.

אבל על דרך היראה באמת נוכל להפך המתכיים המזולזלים של התאוות לזהב מזוקק שבעתיים, וכמו שנא' ברחל: "ותקנא רחל באחותה", וכמ"ש באלהו – "קנא קנאתי", או לחשב בעצמו: מי אנכי בן מלך להתגולל עצמי בעפר ארץ החומרי.

ובזה מובן ג"כ המאמר (בפ"ה מ"ב דאבות): יהודה בן תימא אומר הוי עז כגמר וכו' דקשה, וכי יעלה על הדעת שנאמר לאדם כשנרצה לזרזו לשלמות שיהיה בחיות רעות טורפי טרף, והלא היה טוב ונאות יותר לומר: היה כאחד מהגדולים והטובים בארץ שהיו לפניך, באברהם יצחק ויעקב משה ואהרן וכדומה.

אבל הכוונה היא לגלות לנו החכמה הנפלאה איך נוכל להפך התאוות הרעות לסבות אמצעיות להוציא מעט מהכוח אל הפועל.

והנה יש ד' מצוות רעות העומדות בראש כל התאוות והמידות המושחתות, והם:

- א. עזות מצח – ודמיונו הנמר שהוא עז שבחיות.
 - ב. הגאווה – ודמיונו הנשר המגביה עוף על כל בעל כנפיים.
 - ג. קלות הדעת לבלי לחשוב במתינות על הנולד מכל מעשה – ודמיונו הוא הצבי בקלות ומהירות מרוצתו.
 - ד. קשיות עורף – ודמיונו הארי אשר לא ישוב מפני כל בחילחמו עם אחת מן החיות.
- ובדרך משל, אם ירצה אדם לנסוע לעיר רחוקה בזמן קצר, אזי לא יאסור לפני רכבו זבובים חלשים הזוחלים לאט לאט, שבאמת אין היושב על המרכבה כזאת בסכנה ליפול ממנה, אבל גם לא יבוא אל תכליתו.

אך בהפך: יאסור לפני רכבו סוסים דוהרים ודולקים באש הכוח והמהירות, וכאשר המוליך את העגלה בידו החזקה ובעין פקיהא יבין לנהוג מרכבתו על דרך הישר, חיש מהר יבוא שלם אל מטרת עוז תכליתו.

וכן הוא עם האדם עלי ארץ, שהוא בדמות דיוקנו של מעלה יושב על מרכבה של ד' חיות בוערות באש המהירות, ואעפ"כ לא יפול רוכבו אחור, אלא בהשתמש בחכמה בהחיות האלו למעשה העבודה – במהרה יבוא אל עיר תכליתו הנקרא רצון אביך שבשמים. עכ"ל.

ומה שנענש ר' אליעזר בכך שיצא ממנו ר' יוסי בעל מידות רעות למשך תקופה קצרה, נראה להסביר את הסבה לפי מה שספרו חז"ל (תענית כ), שפעם אחת בא ר' אליעזר ב"ר שמעון ממגדל מבית רבו והיה רכוב על החמור ומטייל על שפת נהר ושמת שמחה גדולה, והיתה דעתו נסה עליו מפני שלמד תורה הרבה.

נודמן לו אדם אחד (יש ספרים שכתוב בהן אליהו זכור לטוב והוא נתכוון להוכיחו שלא ירגיל בדבר) שהיה מכוער ביותר, אמר לו: שלום עליך רבי, ולא החזיר לו. אמר לו: ריקה, כמה מכוער אותו האיש, שמא כל בני עירך מכוערין כמותך, אמר לו: איני יודע, אלא לך ואמור למי שעשאני כמה מכוער בלי זה שעשית.

כיוון שידע בעצמו שחטא, ירד מן החמור וגשתתח לפניו, ואמר לו: נענית לך, מחול לי. אמר לו: איני מחול לך עד שתלך לאומן שעשאני ואמור לו כמה מכוער בלי זה שעשית.

היה מטייל אחריו עד שהגיע לעירו, יצאו בני עירו לקראתו והיו אומרים: שלום עליך רבי רבי מורי מורי, אמר להם: למי אתם קוראין רבי רבי, אמרו לו: לזה שמטייל אחריו. אמר להם: אם זה רבי אל ירבו כמותו בישראל. אמרו לו: מפני מה. אמר להם: כך וכך עשה לי. אמרו לו: אעפ"כ מחול לו, שאדם גדול בתורה הוא. אמר להם: בשבילכם הריני מחול לו, ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן.

מיד נכנס ר' אלעזר ב"ר שמעון ודרש: לעולם יהא אדם רך בקנה ואל יהא קשה בארז, ולפיכך זכה קנה לימול הימנה קולמוס לכתוב בו ס"ת תפילין ומוזוזות. (תענית כ ע"ב).

כוונתו של ר' אלעזר היתה ביעור רוחני, כלומר: דרש מהאדם שפגש אותו יותר עליה בתורה ממה שנמצא בה, ולמד זאת מעצמו שכשהתמסר לתורה ונטמן במערה י"ג שנה

יצא עם מטען גדול מאוד. ובכל זאת נענש: מכיוון שזחה דעתו עליו בעבור זה, יצא בנו לתרבות רעה בצורה קיצונית כ"כ, לתקופה מסוימת.

דוגמא לכך מוצאים גם בחזקיהו המלך, שכשנתבשר ע"י הקב"ה שהוא מרפא אותו וגלגל החמה חזר בחזרה עשר מעלות, הביא מלך בבל מנחה לחזקיהו כששמע על המופת.

וחזקיהו הראה להם את הכסף ואת הזהב ואת הבשמים ושמן הטוב וכל כליו ואת הלוחות וספר התורה, ואמר להם: בזה אנו עושים מלחמה ונוצחים. ובדאי היתה כוונתו להראות את גדולת והצלחת עמ"י בכוח התורה, אבל מ"מ כעס עליו הקב"ה ונתן לו מנשה.

ובילקוט מלכים (ב' כ, רמז רמד) נא': ויאמר חזקיהו מארץ רחוקה באו, מכאן אמרו לא ייהנה אדם מדברי התורה ויתנאה בהם, שמא עוקרין אותו, שכן מצינו בחזקיהו שנתנאה ובקשו לעוקרו מן העולם, ובשכר שאכל עם העו"א והראה לו הארון וגלה לו סוד עליונים נתנו לו מנשה בנו – "ולא כגמול עליו השיב חזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלים". (דברי הימים ב לה, כה).

ומזה יכולים ללמוד כמה יכולה להיות השפעתו של האב על הבן הן לטוב והן ח"ו למוטב, ועד כמה שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים אף בחוט השערה.

וכן מצינו רעיון זה ביתר ביאור בספ' אורח ישרים (ב"מ): כל שהוא ת"ח ובנו ת"ח ובן בנו ת"ח, שוב אין תורה פוסקת מזרעו לעולם וכו'. ובס' ד"ש מביא בשם בעל קצה"ח מליצה נפלאה המבארת ההבדל שבין ת"ח משלשלת היחס, ובין ת"ח שאינו משלשלת היחס, שהוא כמו שיש הבדל בין אש הבא מתבן וקש, לאש הבא מעצים.

האש הבא מתבן וקש – אף כי בשעת הבערה האש גדול מאוד, האש ההוא אינו כ"א על רגע, אך בעת כי יבער האש. אבל לאחר כי יכבה האש – אף גחלת אחד לא תמצא, ולאחר רגעים אחדים לא תמצא עוד אף ניצוצי אש. לא כן האש הבאה מעצים, אף אם האש אינו גדול כ"כ, אמנם אף לאחר כמה שעות עוד תמצא גחלי אש וניצוצי אש, ומה גם אש הבאה מעצי רותם – ייעצר בהגחלים אש זמן מרובה.

כן הוא באדם גדול שהוא משלשלת היחס. אף כי יכבה האש של התורה כמה דורות, אח"כ יוכל היות שלאחר כמה דורות עוד תמצא ניצוץ אש ומהניצוץ תהא יוצא אדם גדול

שיאיר בתורתו. לא בן אדם גדול שאינו משלשלת היחס, אף כי בשעתו יצא אור גדול בעולם, אבל כאשר יכבה האש בשובו לעפרו לא ישאיר אחריו ניצוצי אש.

וזהו שאמר הכתוב "מעתה ועד עולם", כי התורה מחזרת אחר אכסניה שלה אף לאחר כמה דורות, כי אף שתכבה לפעמים האש כמה דורות, עכ"ז ניצוצי האש תשאיר מעתה ועד עולם. עכ"ל.

פרשת יתרו

יתר ע"ש שיתר פרשת ואתה תחזה

"וישמע יתרו כהן מדין חותן משה אל כל אשר עשה אלקים למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים". (ית, א)

רש"י מביא את המכילתא יתרו: שבע שמות נקראו לו וכו' יתר ע"ש שיתר פרשה אחת בתורה ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלקים אנשי אמת שונאי בצע וכו' (כ"ד).

ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל ויתן אותם ראשים על העם וכו' (כ"ה).

ולכאור' נשאלת השאלה ממה נפשך, אם רצונו של הקב"ה בזה למה הוא לא צוה את משה על כך לפני כן. ועוד, הרי משה בודאי חכם יותר מיתרו למה לא עשה את זה מעצמו.

"האחד בא לגור וישפוט שפוט", ודרשו חז"ל שבאותו היום התגייר – כבר מחזה דעה לארון הנביאים ואיך לא פחד לאחר ששמע את גדלותו של משה, ועוד אומר לו נבול תבול וכו'.

הרי שלמה המלך שפט עם גדול בהרבה מששים רבוא בדכתיב (מלכים א' ג, ח) ועבדך בתוך עמך וכו' עם רב אשר לא ימנה ולא יספר מרב ובכל זאת לא בקש מהשי"ת אלא "ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך".

ואלו משרע"ה זכה להיות מ' יום ומ' לילה במרום האם לא יכול לשפוט את העם.

כתב האור"ח הקדוש וז"ל: וראיתי לתת לב איך זכה יתרו שתכתוב על ידו פרשה זו והן אמת כי הוא כבר משה עבד ה', והנה שכרו שכבדו ה' אלא היה ה' יכול עשות לו דרך כבוד אחר, לא בדרך זו שיראה כפחת ידיעה בעם ה' עד שבא כהן מדין והשכילם.

ונראה כי טעם הדבר הוא להראות ה' את בני הדור ההוא וכל דור ודור כי יש באומות גדולים בהבנה ובהשכלה, וצא ולמד מהשכלת יתרו בעצמו ואופן סדר בני אדם אשר בחר כי יש באומות מכירים דברים המאשרים.

והכוונה בזה כי לא באה הבחירה בישראל לצד שיש בהם השכלה והכרה יותר מכל האומות, וזה לך האות השכלת יתרו הא למדת כי לא מרוב חכמת ישראל והשכלתם בחר ה' בהם אלא לחסד עליון ולאהבת האבות.

ויותר יערב לחיך טעם זה, למד יתרו קודם מת"ת בא כי נתחכם ה' ע"ז קודם מת"ת לומר שהגם שיש באומות יותר חכמים מישראל, אעפ"כ אותנו הביא ה' אליו ובחר בנו. וע"ז בפרט עלינו לשבח לאשר בחר בנו מצד חסדיו.

גם למד אחר מת"ת יש טעם במה שסדר ביאתו קודם, להראות הכוונה הנזכרת שזולת זה אין הכוונה הנזכרת נגלית והבן, עכ"ל.

והרב "באר משה" עה"ת כתב וז"ל: ברם לאמיתו של דבר, לא היה זקוק משה לכל זה, אלא שהכוונה היתה לדורות, בזמן שלא יהיה מנהיג כמשה עד ביאת המשיח צריכים לשרי אלפים וכו' שיהיו לעזר למנהיג הדור וכחם של בתי דין אלה הוא מבית דינו של משרע"ה.

ולכן לא צוהו ה' על כך, מפני שבאמת הוא עצמו אינו צריך לזה ובגלל זה לא עשה הוא מצד עצמו, שהרי אנכי עומד בין ה' וביניכם לא ייעף ולא ייגע. וגם אהרן והזקנים לא הוצרכו ליעץ לו עצה כזו.

אבל כיון שמשש חייב בכבוד חותנו מן השמים שמו בפיו עצה כזו שתהיה תקנה לדורות.

וכשם שפרשת נחלות לא נאמרה אלא כתוצאה מבקשת בנות צלפחד, ואף שאמרו (במדבר רבה שם) שזה היה עונש למשה שנתעלמה ממנו הלכה, וזהו לפי הטעם הנגלה, אבל בפנימיות אדרבה בזה כבודו שלא נאמרה הפרשה בקשר אליו, שהרי לאחר מכן תבע שבניו יירשו אותו ולא נענה, ואין זה לכבודו של משה שתאמר פרשת נחלות ואילו הוא עצמו כאילו מוצא מן הכלל.

אמנם כאשר נאמרה בקשר לבנות צלפחד אין ניכר כ"כ. וממילא אין זו פגיעה בכבודו. ולכן גם כאן אילו נאמרה לו עצמו היה בזה פגיעה בכבודו חלילה שהרי הוא עצמו אינו צריך לכל זה ונתגלגלה הזכות ע"י יתרו שהוצרך לתקן הדין.

וכל בית דין שואב כחו מבית דינו של משה רבינו ע"ה, כמ"ש (בר"ה כח, א) ירובעל בדורו כמשה בדורו, היינו שכחו של ירובעל בתור שופט נובע משה, אבל לא שיש איזה דמיון ביניהם, כי א"א להיות כמשה כמ"ש (שם כא, ב) אלא שכשם שמשה היה נעלה על שופטי דורו, כך ככל דור ראש הדור הוא בבחינת "גבוה מעל גבוה שומר".

ולפי זה התבאר לנו תמיחה מופלאה שנקרא יתרו על שם שיותר פרשה בתורה ובי אפשר לומר שיש חלילה פרשה מיותרת בתורה.

אולם לדברינו הכונה לדורו של משה, שאז באמת כל הענין מיותר לגמרי אלא שנעשה אז אך ורק בתור הכנה לדורות, וממילא אין כל קושיא הכיחד העו יתרו לעוץ עצה זאת למשה, משום שהיה בזה שלוחו של מקום לעורר ולהכין לדורות.

ותראה שקראו בזוה"ק (ח"ב סח, ב) לעצת יתרו בשם "מלה דהדיוטא" וז"ל: ות"ח לא ינהיג בר נש קלנא באחרא ומלה דהדיוטא משה איהו, דהא במשה כתיב "וישמע משה לקול חותנו ויעש כל אשר אמר".

(מכילתא: וישמע משה לקול חותנו ודאי, ויעש כל אשר אמר לו חותנו דברי ר' יהושע רבי אלעזר המודעי אומר וישמע משה לקול חותנו ויעש ככל אשר אמר לו אלוקים, ע"כ. יש הבדל בין שמיעה בקול ובין שמיעה לקול, שמיעה בקול מורה שקבל דבריו, ושמיעה לקול מורה ששם לב אל דבריו ושקל אותם בפלס שכלו.

ותמוה מאד שהרי הסכים הקב"ה על ידו כמ"ש במכילתא כאשר אמר לו האלקים, א"כ מדוע נקרא מלה דהדיוטא.

אמנם להאמור לעיל מובן שעצתו של יתרו אינה לכל הדורות אלא רק עד ביאת המשיח וא"כ אינה ככל התורה אלא "מלה דהדיוטא" כי יתרו לא הבין שאז לא היה צורך בכלל לעצה זו אלא רק לתקופה שמאחר משה ועד ביאת המשיח.

כמ"ש בשמו"ר פ"ב, עה"כ משה משה, הוא שלמד תורה בעוה"ז והוא עתיד ללמד לעוה"ב, שעתידין ישראל לילך אצל אברהם ואומרים לו למדנו תורה, והוא אומר להם לכו אצל יצחק שלמד יותר ממני, יצחק אומר לכו אצל יעקב ששימש יותר ממני, ויעקב

אומר להם לכו אצל משה שלמדה מפי הקב"ה, נמצא שלעתיד לא יצטרכו לבל זה אלא משה עצמו ילמד ויורה דעת לכל ישראל כי משה הוא משיח כמ"ש בתיקוני הזוהר (תיקון סט קיא ע"א ועי"ע בביאור הגר"א שם. ועי"ע בזוהר – רעיא מהימנא כרך ג פרשת פנחס רמו ע"ב)

מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך

"וישמע יתרו כהן מדין חתן משה את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו כי הוציא ידוד את ישראל ממצרים". (ית, א)

דע שהדת הישראלית נחלק לשני דברים בדיעות ובמעשים.

הנה בדיעות יש עשה ויש לא תעשה, וגם במעשים יש עשה ויש לא תעשה.

בדיעות העשה היא אנכי ה"א וכו', והנה מדוע דרך רשעים צלחה כבר שאל משה הודיעני נא את דרכיך וכו' וצריך להאמין בהשגחה פרטית, וזה דבר קשה מאד וחמור.

והל"ת הוא קל, שהאדם לא יאמין בע"ז ובשיתוף שזה חבל ושוא נתעה לכל במושכל ראשון. ואלו במעשים הדבר להיפך המצוות עשה כגון לעסוק בתפילין ובציצית נוח לו לאדם לקיימן יותר מאשר מצוות לא תעשה הזהירות ממאכלות אסורות ובפרט במקום שאין ישראל, וכן הביטול ממלאכה בשבת ויו"ט ובזמן חריש וקציר וכדומה.

על פי הקדמה זו נוכל להבין מדוע בדברות הראשונות כתוב זכור את יום השבת לקדשו שזה מרמז על מ"ע, ואילו בדברות האחרונות כתוב שמור את יום השבת שזה מרמז על מצות לא תעשה.

כשישראל היו במדבר נזונו מלחם שמים ואכלו משולחנו של מקום הרי לא היו צריכים מאומה וכמו שאמרו בספרי על הפסוק צדקת ה' עשה "וכי מה צדקות עשה בישראל והלא כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר באר עולה לחם והמן יורד להם

ושליו מצוי להם וענני כבוד מקיפים אותם", (אלא שלמד תורה לישראל שנא' וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצות הזאת). א"כ לדידם היה הלא תעשה בשבת קל, לכן צוה אותם בלשון "זכור" שזה מרמז על מצוות עשה שזה קשה.

אבל בדברות האחרונות שנאמרו קודם כניסתן לארץ היה צורך להזהירם על הלא תעשה שזה קשה אצלם יותר, כיון שחסרו כל אותה נוחיות גשמית לכן אמר להם בלשון "שמור" אם כי נאמרו בדבור אחד והבן. ע"כ דברי הרב משך חכמה.

רואים איפוא שגם בחלק היחדות הנוגע לעניני השקפה ישנן מצוות עשה וא"א להסתפק רק במצוות לא תעשה, ועפ"י ניתן להסביר את קושית המפרשים על הפסוק "וישמע יתרו" מה שמועה שמע ובא, קריעת ים סוף ומלחמת עמלק, למה דוקא שני האירועים הללו השפיעו עליו ומה הקשר ביניהם.

יתרו חשב בהתחלה שמספיק להאמין בחקב"ה במחשבה בלבד בלי שום מצוה מעשית, לאחר שהתרשם מהנסים והנפלאות ובמיוחד מקריעת ים סוף שראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי החוזה, אבל לאחר שראה שלמרות כל זה מסוגל עמלק הרשע לבוא ולהלחם בישראל וכל הרושם הגדול מהנסים חלף הלך לו סימן שבמחשבה לבד אי אפשר לשמור על האמונה בחקב"ה לכן הצטרף ובא לקבל את התורה שיש בה את המצוות המעשיות כדי שהאמונה תחזיק אצלו מעמד.

וזה"ש "תכלית חכמה מצוות ומעשים טובים". ושואלים לשם מה צריכים את כל המעשים מספיק שמאמינים בה, התשובה היא כדי שהאמונה וההכרה בה' ישארו אצל האדם זה אפשרי רק ע"י קיום המצוות והמעשים הטובים.

כוחו של מעשה: כתב הרב רוח חיים באו"ח סי' ס"א אות ד' עיניך תראה בס' מ"ן אות מ"ט מעם נכון דצריך להשים ידיו על עיניו באמירת ה' אחד דא"צ להביא ראיות יע"ש.

וכן אמרו באבות כל שמעשיו מרובים מחכמתו חכמתו מתקיימת, שהמעשה הוא האמצעי לקיום החכמה.

עוד כתב הג"ל בס' קע"א אות א' "לא יתן מדבר מאכל שיש בשולחן לכלב או להתול הרב ר"ח שער הקדושה כיע"ש. והמשליכים עצמות הדגים ובשר תחת השולחן ובאים להתולים לאוכלם לא מוב עושים בעת ההיא.

ובכתב הרב בלי יקר בפירושו למלכים ב' סי' א' וז"ל: ושמעתי מפי קדוש החכם השלם המקובל האלקי כמוהר"ר משה קורדיבירו ז"ל ששמע מפי ישראלים ענאמו"ש שמפחד וגזירות עשו כל דברי חז"ל בשירים, והיתה עיר אחת מיוחדת על בעל זבוב זה שהוא ממש זבוב, והיה זה כי בת פרעה אשת שלמה ברצותה לעשות ע"ז שאלה מאת שלמה לאמר תן לע"ז שלי איזה דבר, והיה זבוב אחד על לבוש שלמה ודרך לעג אמר לה תקחי זה הזבוב והרשעה הזאת לקחתו ויסדה ע"ז על שמו, והוא בעל זבוב אלהי עקרון הנז' ע"כ ת"ד ז"ל.

ומכאן היה נזהר שלא לתת מסעודת מצוה שהרי באותו הזבוב לרמתו של שלמה נעשה יסוד מוסד לטומאת ע"ז אלהי עקרון עכ"ל. ונראה ודאי כי כוונתו הוא שלא לתת מסעודת מצוה שום דבר מאכל לגויים ע"ז.

עוד כתב הרב הנ"ל בסי' ק"ע אות ג' נקיי הדעת שבירושלים לא היו מסובין בסעודה אא"כ יודעים מי מיסב עמם מפני שגנאי הוא לתלמיד חכם לישוב אצל עם הארץ בסעודה.

דקדקתי ממ"ש "אצל" ולא אמר "עם" דבא לכלול דאפי' דעורכין ב' וג' שולחנות באותה סעודה והת"ח לא ישב עם עם הארץ, נקוט מיהא דהוא אצלו בסעודתא חדא ברואין זה את זה וליזמון הם מצטרפים, וא"כ יזהר הת"ח שלא לסעוד אפילו בברית מילה וז' ברכות כ"א לפרקים.

"כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין" ולכאורה היה מקום לומר שאם רואה אותה בהסקרותה יזיר עצמו מן היין אבל בזמן שרואה אותה כשמשקים אותה מי סוטה הרי זה עצמו תוכחה ומוסר בשבילו למה יזיר עצמו מן היין.

בא ללמד שכל התרשמות שהאדם מתרשם מדברי מוסר או נס אם לא יקשרו אותה למעשה לא תחזיק מעמד לאורך ימים לכן אמרו הרואה סוטה בקלקולה דוקא אז יזיר עצמו מן היין, בלי מעשים גשמיים אין קיום לדבר רוחני.

טעמי המצוות: טעם יש לה שתי משמעויות טעם – סבה, טעם – הנאה.

טעמי המצוות אלו הם פירושים הנותנים הנאה לקיום המצוה ולא סיבה לקיום המצוה כי אנחנו לא יודעים טעמי המצוות – סיבתן.

ולזה התכוון המגיד לענות לבן הרשע ששואל מה העבודה הזאת לכם אף אתה הקהה את שיניו ואמור לו, הכוונה היא שאומרים לו לרשע קיום המצוות המעשיות הברחי לשמירת האמונה היהודית ולא מספיק רק אמונה במחשבה שאל"כ גם השינים של האדם לכאורה הם מיותרים לדבריו של הרשע.

והוא עפ"י מ"ש ח' חזון עובדיה על ההגדה כי חנה השינים הם כדי ללעוס בהם דבר קשה כמו לחם ובשר, וידוע מחכמי הכימיה כי מליטרא אחת של לחם שהאדם אוכל התמצית מזה מה שנותן כח לאדם הוא רק כמידת כפית קטנה, והשאר נדחה עם הפסולת.

וחכמי הכימיה יכולים להוציא את התמצית מן הלחם במרוכז למזון האדם ומה שצריך האדם לכל "עבודת" האכילה, לפי שאם יאכל האדם רק התמצית מן החם ימות בזמן ידוע, וזה מה שעונים לרשע שאם כדבריו מספיק לחשוב וזכר ליציאת מצרים או למה לך שינים תאכל רק תמציות של אוכל האם תוכל להתקיים.

(עוד פ"י השינים הם רק מאפשרים ליהנות מהטעם של האוכל וגם אדם שאין לו שינים מאכילים אותו כדי שיתקיים הגוף, ואם הרשע חושב שכל האוכל הוא רק בשביל הטעם א"כ למה מאכילים את האדם שאין לו שינים).

לבן הקדימו עם ישראל נעשה לנשמע כי זהו הסוד שמאפשר קיום התורה בידי האדם הנעשה, כפי שהסבירו חז"ל וידעת היום והשבות אל לבבך ידיעה לבד לא מספיקה צריך להחדיר את זה ללב וזה אך ורק ע"י מעשה.

עוד מצינו בעירובין (נג ע"ב) ברוריה אשכחתיה לההוא תלמידא שהיה גורם בשקט בעטת בו ואמרה לו הרי כתיב ערוכה בכל ושמורה וכו' כי חיים הם למוצאייהם וכו' ע"י הדבור התורה מתקיימת.

המעשים מקרבין את האדם להקב"ה וחסרונם מרחקים אותו.

משמעות האות ו'

"וישמע יתרו כהן מדין חותן משה וכו'" (יח, א)

וכתב רש"י יתרו: "שבע שמות נקראו לו: רעואל, יתר, יתרו, חובב, חבר, קיני ופוטאל. יתר – ע"ש שייתר פרשה אחת בתורה – 'ואתה תחזה', יתרו – לבשנתגייר וקיים המצוות הוסיפו לו אות אחת על שמו. חובב – שחיבב את התורה, וחובב הוא יתרו שנא' (שופטים ד): מבני חובב חותן משה." עכ"ל.

והנה יש לדקדק בדברי רש"י, א. אם לבשנתגייר הוסיפו לו אות ו' ע"ש, יוצא שרק בגוויתו היה נקרא יתר, ואחרי שנתגייר בטל השם הזה בכלל ונשאר לו רק ו' שמות, ב. איך נאמר שרק לאחר שנתגייר נקרא יתרו, הרי כבר כתוב "ומשה היה רועה את צאן יתרו חותנו", ג. היות ורש"י מעתיק את לשון המכילתא, מדוע הביא טעם לג' שמות מתוך השבעה, ולא כתב את הטעם לשאר השמות.

והנ"ל, שכך הוא פירוש רש"י: שבעה שמות היו לו ליתרו גם קודם שנתגייר, על אף שהשמות יש בהם כאלה שיוחסו לו בגלל קרבתו לה', וזה היה רק לאחר שנתגייר, אעפ"כ התורה קראה לו בהם לפני שנתגייר ע"ש העתיד, והראיה שחז"ל אמרו שהוסיפו לו ו' על שמו לאחר שנתגייר, כלומר שמו הגויי היה יתר, והמכילתא בעצמה אומרת שקראו לו יתר ע"ש שייתר פרשה אחת בתורה של 'ואתה תחזה'. ע"כ שגם השם יתר נקרא בו ע"ש העתיד. א"כ הוא הדין נמי שנקרא יתרו ע"ש העתיד.

לכך רש"י מביא טעם על השמות יתר ויתרו, כדי לתרץ את שתי השאלות הראשונות, ומה שפ"י טעם לשם חובב – כדי שלא יקשה, שלכאורה יש רק ו' שמות, כי כתוב במסע הדגלים: "ויאמר משה לחובב בן רעואל", כלומר שחובב היה בן יתרו ולא יתרו בעצמו. לכך הביא את הפסוק, שחובב הוא יתרו, כדכתיב "מבני חובב חותן משה". ומה שקרא לו שם "חובב", ע"ש שחיבב את התורה. (טעם זה מובא בספרי, ואילו במכילתא הנ"ל מובא הטעם שהיה חביב למקום).

ובאשר להוספת האות ו' דווקא, אומר הרב "משכיל לדוד" ז"ל: נראה דשם יתרו היה עיקר שמו, תדע שהוא הרגיל טפי מכולהו, וטעמא שבו רמזים כל שאר שמותיו, דר"ל ית"ר ו', כלומר יתר ועוד שישה אחרים יש לו, נמצא דבי קרי ליה איניש בשם יתרו, היה מעלה כל שמותיו על שפתו. ע"כ.

החיד"א ז"ל בחומת אנ"ך כתב וז"ל: "וישמע יתרו – ר"ת "וידע יתרו שנשמחו מקין עלתה", ליקוטים כ"י. וס"ת "יתרו בהן מדין חותן משה", גימ' "קין" עם הכולל.

והאר"י ז"ל בספר שער הפסוקים (פרשת שמות, סי' א), כתב: יתרו הוא קין. בהן מדין בנימ' "זהו קין" עם הכולל. ונקרא בהן מדין, כי הוא בהן, והבכור וראשון למדינים לקטמות ולמריבות ומחלוקות עם אחיו (הבל), וכן נקרא "קיני", ונודע כי שורש של מחלוקת הוא הגאווה וגבהות נגד זולתו. וכן אחז"ל (סוטה מו): משרבו זוחי חלב (פירש"י: בעל גאווה, חולין ז), רבו מחלוקות בישראל, ומאן דמתייר אפי' אינשי ביתו לא מתקבל. (ב"ב צח), שמביא לידי מחלוקת עם אנשי ביתו. ונא' (תהילים לא): "ומשלם על יתר עושה גאוה", ופירש"י ז"ל: "יתר הוא לשון גאוה, כמו: יתרה עשה (ישעיה טו), ומשלם על יתר, על הגאווה משלם בגאווה, מידה כנגד מידה." עכ"ל.

לפי"ז מובן למה בגוויתו קראוהו יתר, ע"ש הגאווה שהביאתו למחלוקת.

ואיתא בילקוט פר' קורח, וז"ל: "בוא וראה כמה מחלוקת עושה, שכן "מחלקת" חסר וא"ו בנוטריקון: מכה, חרון, ליקוי, קללה, תכלית, כלומר: בליה, סוף. ומדוע מחלוקת חסרה וא"ו כדי לדרוש נוטריקון, אבל כיוון שאות וא"ו מרמזת על השלום, א"כ איך יתכן שאות זו תבוא בתוך המחלוקת.

וכך הוא ההבדל בין מצה (– מריבה), לבין מצווה (– צוותא, חיבור). וכן בין תורה לתרה, שתורה עם ו' – מורה על שלום, כדכתיב "דרכיה דרכי נועם". אבל בלי ו' – תרה אותיות חרת, שפירושו ריב, כדמתרגם: "כי יהיה ריב" – חרת. וכן ביאר האבודרהם: היום חרת עולם פי' ריב, והיינו דווקא כשחסר אות ו', אולם עם ו' משמעה תורה, שהוא שלום ולא ריב ומחלוקת.

ועפ"ז מובן מעם הוספת אות ו' לאחר שנתגייר, שע"י התחברו בתורה הפך את המצה למצווה ויכול היה להוסיף פרשה בתורה שהוא שלום ואחדות, ודווקא בסידור עניין המשפטים, שהוא תכלית השלום בין אדם לחברו¹. (בעה"ט פר' משפטים, וסנהדרין ז, ע"א)

¹ והרב ידי משה על המד"ר כתב מעם להוספת הו', שניתוסף לו ו' מעלות שיהיו במשיח, כדכתיב "והריחו ביראת ה'" וכו', וקחשיב שם ו' מעלות, כן היה ליתרו.

כיוון, שע"י המשפטים וחוקי התורה והמצוות, מתאחדין כל ישראל בברכות השלום, כנאמר: "ה' עוז לעמו ייתן, ה' יברך את עמו בשלום", על אף שה' עוז – עזות, לעמו ייתן, לא יבואו לריב ומחלוקת, כי ה' יברך את עמו בשלום.

ומובן מה שנאמר בתורה ל"ו פעם "ואהבתם את הנר", דאחרי שנתגייר ניתוסף לו אות ו', ואות ו' במלואה כך: ו"ו, והיא כפולה, ו' פעמים ו' מניין ל"ו, כדאיתא בתיקון תיקון מב. וזה הרמז מניין ל"ו פעמים ואהבתם את הנר שכתוב בתורה, משורש אות ו' שניתוסף ליתרו אחרי שנתגייר וקיבל מצוות התורה. (ראה בספר חסידים).

וכן כתב השל"ה שהטעם להוספת ו' ע"ש משום שקיבל תורה ומצוות, כי המצוות הם תרי"ג, צא מהם ו' מצוות שהיו לו כבר מבני נח, ורות ג"כ נקראת "רות" ע"ש תר"ו מצוות שקיבלה, וק"ל.

הכנעת מרע"ה כלפי יתרו

"ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם ויעמוד העם על משה מן הבקר ועד הערב. וירא חותן משה את כל אשר הוא עושה לעם ויאמר אליו מה הדבר הזה אשר אתה עושה לעם מדוע אתה יושב לבדך וכל העם ניצב עליך מן בקר עד ערב". (יח, יג – יד)

וביאר רש"י "וישב משה וגו' ויעמוד העם": יושב כמלך וכולם עומדים, והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודן של ישראל והוכיחו על כך, שנא': מדוע אתה יושב לבדך וכל העם ניצב עליך.

ובפי' הראב"ע הקשה על רש"י וז"ל: ורבנו שלמה אמר בעבור שמשה יושב לבדו וישראל ניצבים ואין זה דרך מוסר, ואין ספק כי מעלת משה גדולה לומר ככה, כי הגה אחרון שהיה גדול לכל ישראל והיה גדול בשנים ממה שהיה אומר לו בי אדוני, ומשה עשה הדרך הנכונה. כי השופט יושב ובעלי הריב עומדים וכן כתוב ועמדו שני האנשים

אשר לחם הריב, ולא אמר לו מדוע אלא בעבור שהיה יושב למשפט לבדו ואין שופטים אחרים שיעזרוהו. (ואמר רבי מרינוס כי מילת מדוע כמו מלכם מזה בידך כי כל אחת שתי מילות. ובכח מדוע מה דעתך לעשות ככה) עכ"ל.

והרב משכיל לדוד ביאר החקשה לרש"י דמכדי כתיב: "וישב משה לשפוט את העם אמאי הדר וכתב ויעמוד העם הול"ל ויעמדו דפשיטא דהעם קאי.

ולכך מפרש דה"ק שכל העם היו עומדים לא בלבד אותם העומדים ונידונים לפניו דהנהו פשיטא שדינם להיות בעמידה וכמו שטען הראב"ע ז"ל, ומיהו משו"ה דייק רש"י וכתב יושב כמלך וכולם עומדים, כלומר שגם אותם הממתנים עד שיגמר דין הראשונים אינהו נמי בעמידה, וזה שהוקשה ליתרו והוכיחו.

א"נ משום שהיה בהם ת"ח רבים וגם הם כשהיו באים לדין היו עומדים, וזהו שהוקשה ליתרו דהא לצורבא מרבנן צריך להושיבו, וכדאמרינן בסנהדרין דעשה דכבוד תורה עדיף לכו"ע, וזהו שהוכיחו באומרו וכולן עומדים, והרי בכולם יש ת"ח הרבה. ולפי פירוש זה נמצא שגם רש"י התכוון למה דפי' הראב"ע.

בסגנון דומה חק' הט"ז על רש"י ז"ל: קשה הא עיקר הדין הוא כן שנא': "ועמדו שני האנשים".

ונראה דיתרו חק' למה כל העם עומדים והלוא די בשני בעלי דינים שיעמדו ויטענו ואח"כ יבואו שני אחרים לטעון.

והשיב לו משה: "כי יבוא אלי העם לדרוש אלקים כי יהיה לחם דבר" וגו', דהיינו בשעת פסק דין שאני אומר ביניהם והודעתי את חוקי בו, פירוש בטעם הדין שאני פוסק, ולזה יש תועלת לכל העם לא לבעלי דינים לחוד. וזהו שפירש התרגום: "למתבעה אולפן" – לשאול תלמוד מפי הגבורה היינו לימוד בטעם פסקי הדינים נמצא שיש כאן לימוד ודין.

והשיב לו יתרו: לא טוב וכו' כי ימשך זמן רב שיוכלו לקבל טעם הדינים ממך, כיוון שאין לחם דיין אלא אתה, וא"א לבוא אל התכלית בזה.

אלא תעשה מזה שתי קביעות, דהיינו: והזהרת אתהם את החוקים ואת התורות. בימים מיוחדים או בכל יום עצמו חלק מהם, ותוכל ללמוד הרבה עמהם. ועוד קביעות אחרת לדין, ושמא תאמר שאותו עת שתדין לא יספיק להם, לזה אמר: "ואתה תחזה מכל

העם", ממילא יספיק לדין ויהיה לך פנאי ללמוד עםם ולחודיע חוקי אלוקים בזמנים מיוחדים, כנ"ל נכון בזה, עכ"ל.

וכתב בספר אור רש"י (מאמר רס): מצינו ברבן של כל ישראל שמסר נפשו על כלל ישראל לחוציאם ממצרים ולקרוע להם הים ובא משה וחוריד לארץ תורה שהייתה בגובהי מרומים, ולא הייתה ראויה לילודי אישה.

והנה יתרו שהיה מפתם עגלים לעכו"ם וכששמע יציאת מצרים בא ונתגייר, ותיבך ומיד בקר את משה רבן של כל ישראל, וז"ל רש"י יתרו פסוק יג: והקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודם של ישראל והוכיחו על כך, יעוין בפנים.

והיה הדבר קשה לי מאוד שיהיה מרע"ה מוטעה ח"ו בדבר שיתרו ראה, עד שבעזרתו ית' זכינו ליישב בטוב מעם, כי גם בזה היה צריך להיות רבן של כל ישראל להראות לדורות כי גם היותר גדול יהיה אוהב תוכחה מהיותר קטן כי הלא היה מבזים פנחס ב"ב, והיו קורין אותו בן פוטי זה, והנה משה רבנו ע"ה שקבל תורה מן השמים, לא יעלה בלבו דבר שגור שבא להתגייר עמד על זה, והקב"ה הסכים, וזה לימוד נפלא לכל הדורות שהקטן לא יבוש מלבקר היותר גדול בדברים של מעם.

וזה כמה שנים אשר הארכנו בקוואנה בבית המוסר דשם, כמו שכדי ללמוד בשר בחלב צריך לדעת מה בשר מה חלב, ואח"כ הלכות בשר בחלב, כן בגאווה אדם צריך לדעת קודם מה זו גאווה, ואח"כ לדעת חומר העוון של הגאווה, ושהיא תועבה בעובר ע"ז וככופר בעיקר, ויזהר ממנה.

משא"כ אם לא ידע מה זו גאווה האיך יזהר בה, והארכנו הרבה בזה על התערה תזו עד שנפל אימה ופחד עלינו מזה, והנה מצאנו מעט ראיות על זה מה זאת, הנה מצינו בדבורה שהייתה שופטת כלל ישראל, והייתה נביאה עד שברק לא רצה לילך אם לא תלך עמו, ועכ"ז בעבור שאמרה "עד שקמתי אם בישראל" וכוונתה בודאי הייתה שהביבים ישראל בעיניה כבנים לאמם.

ועב"ז אמרו חז"ל ע"ז פסחים (סו, ע"ב) כל המתייחר, אם חכם הוא חכמתו מסתלקת הימנו, אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו. מיוסד בלשון הכתוב (תהילים קיט, קמא) "צעיר אנכי ונבזה פיקודיך לא שכחתי" (ניצוצי אור).¹

הרי שתפסו זאת ליוהרה ונסתלקה נבואתה ממנה אף לאחר שנעשה על ידה גם גדול כזה לישראל, וכן להתפעל שם, מי לנו גדול מהלל עד שאמרו (שבת ל, ע"ב): לעולם יהא אדם ענוותן כהלל, ואעפ"כ אמר עליו רב כל המתייחר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת הימנו, דאמר מר התחיל מקנתרן בדברים, וקאמר הלכה זו שמעתי ושכחתי, הייתכן שהלל המשובח במידת ענוותו היה מתייחר, אלא שהיה נראה כגאוה, אף כי בלבו אינו מתנאה.

וכן מצינו בשבת (קיג, ע"א): אמר הונא אם יש לו להחליף יחליף, ואם יש לו ישלשל בבגדיו ופרש"י: כדרך העשירים וכו' מתקיף לה רב והא מתחזי ברמות רוחא וכו' יעו"ש. דהרי דאף הנראה ברמות רוחא אסור, וזה היה עניין הלל.

וזה היה עניין דבורה, ח"ו, שהייתה מתנאה, פוק חזי מה נאמר עליה בשופטים (ה, ג) ברש"י בשם המדרש, לא קיפח הקב"ה שכר תבור וכרמל, שבאו למתן תורה לתת עליהם את התורה וחזרו בכושט פנים, אמר הקב"ה אני פורע לכם כפליים, נאמר בסיני אנכי ה' א'. בתבור יאמר אנכי וכו'. יעו"ש. הרי דברים כאלו אמר הקב"ה, וזה שכר כפול של הר תבור וכרמל.

הרי כי אי אפשר שדבריה הייתה בגאוה, רק מתחזיא כיוהרא. ונענשה תיכף לפי שעה כנ"ל. וכן משה רבנו ע"ה בא לידו להורות לכלל ישראל כמה צריך האדם להודות על האמת.

כי משרע"ה היה לו לחשוב פן יחרהרו ישראל אחריו, כי לא עלה על דעתו מה שעלה ליתרו על דעתו, וא"כ אין לסמוך עליו, אבל האמת חביבה לו מכל והודה לו, וכן ישראל הבינו כי זה בא לידי רבן של כל ישראל להורות להם הלכה למעשה. גבורת מודת על האמת.

¹ עיין בתענית דף ד, ע"א בתוס' ד"ה והיינו וכו', כי פנחס נענש בשביל שלא הלך ליפתח להתיר גדרו "לפנים היה ה' עמו" יעוין במד' בפנים.

בית יעקב אלו הנשים

"ומשה עלה אל האלקים ויקרא אליו מן ההר לאמר כה תאמר לבית יעקב ותניד לבני ישראל". (יט, ג)

פירש רש"י ז"ל: "כה תאמר, בלשון הזה וכסדר הזה. לבית יעקב, אלו הנשים, תאמר להן בלשון רכה (אמור להן ראשי דברים). ותניד לבני ישראל, אלו האנשים, להם תניד דברים קשים כגידין, עונשין ודקדוקין."

ויש לדקדק, דלא מצינו כלל ששינה לזכרים מלנקבות, ולא ראינו כאן שהניד שום עונש לזכרים, דהכי כתיב במקראות שלאחריו: "אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי, ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ, ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, אלו הדברים אשר תדבר אל בני ישראל."

ופירש"י: "אלה הדברים, לא פחות ולא יותר". וא"כ חזינן, שגם לבני"י שהם הזכרים לפירש"י לעיל גבי "ותניד לבני", לא הניד להם פחות ויותר ממ"ש כאן, ואין כאן דברים קשים אלא מתוקים מדבש. גם יש לדקדק מה היה לו להשי"ת לומר "אלה הדברים" – לא פחות ולא יותר, מה היה לו לפחות או לחותיר. גם, למה לא אמר בסיפא נמי "אלה הדברים אשר תאמר לבית יעקב ותניד לבני ישראל", כמו ברישא.

ויש ליישב, דהנה ע"ה "והייתם לי סגולה" פי' הרמב"ן: שתהיו בידי סגולה, כדבר נחמד לא ימסרנו המלך ביד אחר, כך אין הקב"ה מחליף ישראל באומה אחרת, ולפי"ז צריך לדחוק קצת בהמשך הפסוק כי לי כל הארץ, שהוא מיותר.

אמנם יש לפרש ע"פ דרך מוסר כך, דהנה כתבו חכמי המחקר והמוסר שלא ידמה אדם בנפשו שהשכר הוא טבעי להמצוות כדבר הרפואה המרפא בטבע, כי אם צדקת מה תתן לו, ומי הקדימני ואשלם, כלום קיימת מעקה עד שלא נתתי לך בית, כלום מלת בנך קודם שנתתי לך בן, עשית ציצית עד שלא נתתי לך טלית.

וכן אמר דוד: "ממך הכל ומידך נתנו לך", וא"כ אין השכר בטבע כ"א סגולי בלי טעם, וכן כתיב "לא תאמר בלבבך בצדקתי וביושר לבבי" וכו'.

נמצא, שאעפ"י שהאדם צדיק גמור, לא יאמר כי השכר לו בטבע, כ"א הכל בחסד ובסגולה בלי טעם, שהרי ממך הכל ומידך נתנו לך, וכן כתיב: "ולך ה' חסד, כי אתה תשלם לאיש כמעשהו."

וזו כוונת הפסוק: אם תשמעו בקולי ותשמרו את בריתי ותהיו צדיקים גמורים, מ"מ יוהייתם לי סגולה, ולא טבעי, כי לי כל הארץ וממני הכל, ע"ד מי הקדימני ואשלם.

נמצא שלפי"ז הפסוק הזה הוא מוסר גדול למבינים. אמנם לנשים ולקטנים יובן כפשוטו בלשון רכה.

גם הפסוק השני יש לחבין: "ואם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש", לפי תרגום אונקלוס משמע, דמילי מילי נקט שיהיו מלכים וכהנים וגוי קדוש, אבל לפירושו חסר וא"ו וגם את הפסוק יש לפרשו ע"ד מוסר, שארז"ל: לא שררה אני נותן לכם, אלא עבדות אני נותן לכם, שכל המתמנה פרנס על ישראל – עבד הוא לעם הזה. וכתיב: "לבלתי רום לבבו מאחיו", וכן כתיב: "לא מרובכם חשק ה' בכם, כי אתם המעט מכל העמים. ודרז"ל: אמר להם הקב"ה לישראל, חושקני בכם, שאפי' בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטים עצמכם לפני.

והנה "כהנים" פירושו – משרתים, וזה אומרו "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים" – מלכות משרתים, שכל זמן שאני משפיע לכם מלכות וממשלה, תמעיטו עצמכם ותהיו משרתים ועבדים לפני. ואלה הדברים יאמר אותם ברכות לבית יעקב, ולבני ישראל כגידין. ועפי"ז יתיישבו כל הקושיות, ומובן, "לא פחות ולא יותר" פירושו: לא פחות – כי לי כל הארץ, וגם לא יותר – וא"ו שבמילת "כהנים" – וכהנים.

ובכלל יש לחבין, היאך נהג הקב"ה בצורה כזו, לדבר קודם לנשים ואח"כ לגברים, ובמיוחד ביום מתן תורה, הרי זה נהג של תקופתנו, שיש מדינות שחקקו חוק כזה, כמו באמריקה ובשאר מקומות דומים, לחקדים את האישה לגבר.

אולם הניסיון כבר הראה, שבמצוות ה' ראוי לדבר ראשונה עם הנשים ואח"כ עם האנשים. וההוכחה לכך מאדם הראשון, שמצווה אחת ויחידה נצטווה: שלא לאכול מעץ הדעת, וזה היה כאשר אשתו, חווה, לא נבראה, באופן שלא היה לה להתרעם מדוע ה' לא ציווה אותה.

והילקוט בסוף בראשית מביא: פעם אחת היה ר' אבהו מהלך בדרך, ונתלו לו גוויים, אמרו לו: כתיב בתורה "ויצו ה' אלוקים על האדם לאמר, מכל עץ הגן אכל תאכל, ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו." הרי אדם נצטווה שלא יחטא, אבל האישה לא נצטוותה. אמר להם: למה אמר הכתוב "ויצו ה' אלוקים על האדם לאמר", מהו לאמר, לומר לאיבריו, והיא הרי נקראת אחת מצלעותיו, עכ"ל.

כלומר, הקב"ה ציווה מראש לאדה"ר לצוות לאיבריו שלא יאכלו מעץ הדעת, גם הוא בעצמו לא יאכל, ומה יצא, חווה שנבראה מאחת מצלעותיו לא שמעה, למרות שאין לה שום זכות תביעה למה הקב"ה לא ציווה אותה, אעפ"כ חטאה ולא שמעה.

וממילא, נתאר לעצמנו מה היתה עושה האישה ביום מתן תורה, כאשר היא כבר בעולם בתור בריאה בפ"ע ממש. אם ה' לא היה מצווה אותן, ובתחילה לא היו נשמעות לגמרי לדברי בעליהן לשמור את דרך ה', והיו מוחות בבעליהן על שקיבלו את התורה, ואין הם מקבלים חוקים, דינים ומשפטים שיש בהם כדי להכביד את עול החיים על הנשים, ובפרט כאשר חלק גדול מהתורה, עבודת הכשרות של המאכלים, וטומאת הנידה, וספירת שבעה נקיים, וטבילה, ושמירת השבת וחינוך הילדים, הכל נעשה על ידי הנשים. ואם הן אינן מקבלות את דעת בעליהן, הרי ודאי שחבילים היו נכפפים לדעת נשותיהם, ותורת ישראל לא היתה מתקיימת, כי אי אפשר לדור בכפיפה אחת עם נחש.

והלא כבר ראינו אצל אדם, כאשר שאל אותו הקב"ה: האם מן העץ אשר ציוויתך לבלתי אכול ממנו אכלת, השיב: "האישה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל". ואמרו חז"ל במדרש: "ואכלתי לא כתיב, אלא ואוכל, מלמד שאמר – אכלתי ואוכל עוד". והוא פלא, היאך התחצף לדבר בצורה כזאת.

ופי' הרב דרש אב, שאדה"ר טען לפני הקב"ה: אתה אמרת לי כי ביום אכלך ממנו מות תמות, מהמוות אני איני מפחד, כי להתקוטט עם האישה בבית זה מר ממוות, והיא תוכל להמיתני מיתה עזה, ותקברני עשר פעמים ביום אחד, לזאת אני אומר לך אכלתי ואוכל, כי איני יכול להתקוטט איתה בכל פעם.

ואם אדה"ר שהיה יציר כפיו של הקב"ה, אשר השגתו באלוקות היתה כה גדולה, ועליו נאמר (יחזקאל כח): "חותם תכנית מלא חכמה", כ"ש אצלנו, אנשים קטני השכל בדורות הללו, בודאי שהיינו נשמעים לדברי הנשים, ולא היתה מתקיימת קבלת התורה.

ולזאת הסכים הקב"ה לדבר עם הנשים תחילה, וכך הוא מובא במדרש (ש"ר פ' כח):
א"ר תחליפא דקיסרין, אמר הקב"ה: כשבראתי את העולם לא ציוויתי אלא לאדם
הראשון, ואח"כ נצטווית חווה ועקרה וקלקלה את העולם. עכשיו אם איני קורא לנשים
תחילה, הן מבטלות את התורה. לכך נאמר: "כה תאמר לבית יעקב".

וכאשר הנשים תקבלנה על עצמן איזה דבר, הן אינן חוזרות בהן, ונשארות נאמנות
יותר מהאנשים. וכך ראינו במעשה העגל, לאחר שהעם אמר על הר סיני "נעשה ונשמע",
חזרו בהם, וכשאמר להם אהרון: "פרקו את גומי הזהב אשר באזני נשיכם והביאו אלי",
באו הגברים אצל הנשים וביקשו מהן את גומיהן ולא נתנו להם.

הגמרא מספרת במסכת גיטין (סח): אשמדאי מלך השדים, כאשר בלע לשח"ה
והשליכו מביתו ארבע מאות פרסה, באותה שעה היה עני ולא היה לו מה לאכול, והיה
מחזר על הפתחים. ובכל מקום שהיה ניגש היה אומר, שהוא קהלת בן דוד שהיה מלך על
ישראל בירושלים. והאנשים היו שוחקים עליו, אז גמר בדעתו שיהיה דרשן, וביקש
שהקהל יתאסף לשמוע את הדרשה. וכמובן שהוא כבש את לב ההמון בדרשותיו, עד
שהאנשים התרשמו ממנו מאוד והיו אומרים שהוא דרשן נפלא, רק יש בו שיגעון אחד,
שהוא משלח את עצמו שהוא מלך על ישראל. וכך התקיים.

פעם אחת לאחר הדרשה קרא לו גביר אחד שיסעד אצלו ארוחת ערב. כרגיל,
כשבעל הבית עם הארוחת מגיעים לבית, מי נכנס הראשון לבית, כמובן בעל הבית, והו
סעוף מפורש בהלכות דרך ארץ. כשנכנס בעה"ב והודיע לאשתו שהדרשן יסעד אצלם
הערב והוא עומד להיכנס, התפרצה האישה בקול על בעלה, שאם הוא ייכנס, היא תפצע
אותו במקל. אז יצא בעה"ב בחזרה, והודיע לדרשן שיחכה לו קצת, עד שאשתו תנוח
מכעסה ויסביר לה העניין, ויבוא ויקרא לו שוב. הוא חיכה.

כשהבעל שאל את אשתו מדוע היא מתנגדת שהדרשן יאכל אצלם, אמרה לו: הוא
אומר על עצמו שהוא קהלת, והלא הוא ביזה את הנשים והשפילן בתכלית ההשפלה,
שאמר: "אדם אחד מאלף מצאתי, ואשה בכל אלה לא מצאתי".

הבעל ניסה להסביר לאשתו שזהו סתם שיגעון שלו לומר על עצמו כך, והאישה –
היא בשלח, אינה משתכנעת. הבעל יצא לקהלת ואמר לו שאשתו אינה מסכימה, אמר לו
קהלת: תניד לה שתרשה לי מעל פתח הדלת להסביר לה את מה שכתבתי בספרי קהלת.
היא הסכימה, ואז ניגש קהלת ואמר לה, שמה שכתב הוא אך ורק לתועלת האישה,

ובך התכוון: שאם היה משווה את האישה לאיש, והיה אומר שגם אישה אחת מאלף מצאתי, היה כל אחד רודף אחר אישה שאינה שלו, כי היה נדמה לו כי היא היא האחת מאלף הטובה והישרה. אבל עבשיו יודע הוא כי כל הנשים שוות, ולא ירדוף אחרי אחרת, כי לא תהיה טובה מזו שיש לו.

וזהו אמנם הכוונה הפשוטה של הפסוק, אבל קהלת ממשיך ואומר שהוא התכוון לדברים יותר עמוקים המדברים בשבחה של האישה, והוא:

נאמר בחטא העגל (פרשת תשא): "ויפל מן העם ביום ההוא בשלושת אלפי איש." והאמת שגם מספר זה לא עבדו את העגל, וא"כ מדוע מתו שלושת אלפים. חז"ל מסבירים: כיוון שהם עבדו את העגל שהוא אחד מבעלי החיים שבמרכבה – שור, והם נגבו אותו ועבדו אותו, והדין אצלנו הוא, שמי שנוגב שור וטבח ומכר, משלם פי חמישה.

לכן החשבון הוא כך: שש מאות איש עבדו את העגל, כלומר: על כל אלף, אחד. (משישים ריבוא), כפול חמש, יוצא שלושת אלפים איש נפלו בעוון העגל.

וזהו היתה כוונת קהלת: אדם אחד מאלף מצאתי, ששינה את דיבורו קודם אמר "נעשה ונשמע", ואח"כ עבד את העגל, אבל אישה בכל אלה לא מצאתי, כי הנשים נשארו בשרות ונאמנות, ואז נתקררה דעתה של האישה.

נמצא שיש להיזהר כשמדברים אל הנשים – לדבר בלשון רכה, שאל"כ עלולות למנוע מבעליהן לעשות מה שליבם חפץ.

כוח אתערותא דלתתא

"ומשה עלה אל האלוקים ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר כה תאמר לבית יעקב ותניד לבני ישראל". (יט, ג)

והקשו המפרשים: כיוון שכבר עלה, אם כן לאיזה צורך באה הקריאה, וכתב הרב אהר"ח הקדוש ז"ל: "ויקרא אליו ה', פי' בשקדם הוא ועלה תכף קרא לו ה'.

ויש לך לדעת כי בחינת הקדושה לא תקדים אלא למזמין אותה, ומעיר על הדבר, והוא מאמרם ז"ל: באתערותא דלתתא אתערותא דלעילא. והוא סוד או' ואד' יעלה מן הארץ והשקה מלמעלה את כל פני האדמה, וירמוז באומרו "ויקרא" לשון יקר וגדולה עשה ה' למשה על חכנתו וזריזותו בדבר.

וכך מובא בזוהר (אמור דף צב סוף ע"א): ותנין בעובדא דלתתא אתער עובדא דלעילא, אי בר נש עביד עובדא לתתא כדקא יאות. הכי אתער חילא כדקא יאות לעילא עביד בר נש חסד בעלמא אתער חסד לעילא, ושאריו בההוא יומא ואתער ביה בניניה ואי איתדבר (נוהג) ב"ג לרחמי לתתא, אתער רחמי על ההוא יומא, ואתער ברחמי בניניה וכדין ההוא יומא קאים עליה למדוי אפוסרופא בניניה בשעתא דאצטריך ליה.

כנוונא דא, בהפוכא דדא, אי עביד ב"ג עובדא דאכורי הכי אתער בתהוא יומא, ופנים ליה ולבתר קאים עליה לאכורי לשיצאה ליה (לכלות) מעלמא בההוא מידה דב"ג מודד, בה מודדין לו.

קודם לכן מסביר הזוהר מדוע תענית חלום מועיל דווקא בו ביום, מפני שאין לך יום למטה שאין שולט עליו יום אחר עליון, וכשהוא שורה בתענית חלום למדנו שיום ההוא אינו עובר עד שתבטל אותה גזרה, ואם דוחה את התענית ליום אחר – כבר היא שליטה של יום אחר ואין יום אחר נכנס בחברו.

ובספר שפת אמת כתוב, דזה מה שאחז"ל דדרך ארץ קדמה לתורה, דהוצרך ללמדנו דרך ארץ קודם קבלת התורה, כי דרך ארץ היא חכמת האדם מכוח הדעת שבה, ומרע"ה רצה שמתן תורה יהיה על פי הקדמת אתערותא דלתתא, כי אז תהיה התורה בת קיימא וזה הקדמת דרך ארץ קדמה לתורה.

ולכן לא נתפרש בתורה עניין קבלת התורה בשבועות, דהכוונה היתה שתהיה התעוררות מבני ישראל עצמם, וכתוצאה מזה תבוא העזרה מן השמים שייגמר העניין בכי טוב. ומשום זה כתוב "מתן תורתנו" ולא "מתן תורה", כיוון שהיא מתנה, אבל היות שקודם לה נעשה התעוררותנו מלמטה על כן בגלל זה נקראת תורתנו. עכ"ה.

והמהר"ם אלשיך ע"ה גם הוא בפי' לפרשת אמור כתב וז"ל: והנה ראיתי שואלין מה זה היה שבחג השבועות לא נאמר בתורה על שום מה, כאשר נאמר בשאר מועדים ובתפילות המועד סידרו בהן קדמונינו יום (ומן) מתן תורתנו, ולמה לא נזכר טעם זה בתורה.

ותירץ: "ואחשבה בשום לב אל הזכיר פרטי הקורבנות בו, מה שאין כן בשאר המועדים וכו', אמנם אין ספק שלא ייבצר שהוא יום מתן תורה, שגדול כ"כ עד שביים ההוא קנה העולם קדושה וטהרה שאין כמוה בעולם, עד גדר ארז"ל (שבת פח), שאומרו ויהי ערב ויהי בוקר יום השישי – שהוא גמר הבריאה, שאומרו יום השישי בה"א הידיעה, הוא לומר שכל העולם שנברא תלוי ביום השישי של מ"ת, והיום ההוא הוא קיים לעד כמ"ש על פסוק ביום הזה באו מדבר סיני, שאין מלת "זה" נאמרת, אלא במה שמונה לפנינו, וא"כ הל"ל ביום ההוא, אך הוא שקנה הוויה וקיום.

ארז"ל על ויקרבו ימי וכו', כי ימים שנעשו בהם מצוות הם חיים וקיימים, ומה גם יום מתן תורה שלא נחיה כמוהו כנודע, שודאי שלא חלף עבר, כי אם קנה עצם קדושה רוחנית קיימת. וא"כ כדאי הוא לקבוע עליו יום חג לה'.

אך אמר אלוקים, אם אומר להם בחודש השלישי בשישה לחודש שנתתי לכם התורה, חג לה', הלא יתחמץ לבב ישראל באומרים: איך נשמח ונחוג את חג ה', אחר שעד שהמלך במסיבו נהפך לאבל מחולנו ושמחה לתונה נהפכת, בכל הרעה אשר נהיית על תבנית שור אוכל עשב.

ע"כ אמר הוא יתברך: איני עושה עיקר לפרש טעם החג חלו רק על מה שטיהרתי אתכם ממדריגה למדריגה עד היותכם יותר ממלאכים, ראויים ונאותים לקבל התורה ולהיות קדושים, כי ע"כ יום שנגמר זיכוככם עד גדר עצום ורב, תחוגו אותו. עכ"ל.

שוב רואים שקבלת התורה באה רק לאחר מדרגות הטהרה והזיכוך שהאדם השיג אותם קודם לכן.

הגמ' במסכת ברכות (סג, ע"ב): ועוד פתח ר' יהודה בכבוד תורה ודורש: הסבת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם, וכי אותו היום ניתנה תורה לישראל, והלא אותו יום סוף מ' שנה היה, אלא ללמדך שחביבה תורה על לומדיה בכל יום ויום כיום שנתנה בו תורה.

והקשה ע"ז ביערות דבש (חלק ב' דרוש ג' ד"ה וזהו כוונת), דהל"ל "בחביבות התורה", ומה זה לשון "בכבוד התורה".

והשיב, וז"ל: ואמרתי בדרך דרוש כך, דר' יהודה הליץ בעד המוני עם טפשאי יתקרי דאחז"ל בגמ' דמכות (כב ע"ב), וז"ל: הני טפשאי דקיימי מקמי אורייתא ולא קיימי מקמי גברא רבא, ופרש"י: המוני עם.

ולכאורה יש להבין איך שייך בזה לשון טפשאי, הלא היו עוברים על מצוות דאורייתא, שנאמר מפני שיבה תקום וכו'.

אך נאמר בש"ס ופוסקים החילוק במקום שאין צריך לעמוד בפני ת"ת, כגון אומנים בשעת מלאכתן, וז"ל: המוני עם הנ"ל היו עומדים בפני אורייתא אף כשהיו עוסקים במלאכתן, ולא קמי גברא רבא ועל זה נאמר שפיר לישנא דטפשאי.

אמנם חז"ל אמרו במסכת ביכורים פ"ג במשנה: לפני מביאי ביכורים כל בעלי אומנויות שבירושלים עומדים לפניהם, וכתב ר"ע מברטנורא "אע"ג דאין בעלי אומנויות חייבים לעמוד בפני ת"ת בשעה שעוסקים במלאכה כדי שלא יתבטלו, כאן היו חייבין לעמוד בפני מביאי ביכורים, והטעם דחביבה מצווה בשעתה".

וזהו כוונת ר' יהודה כי פתח "בכבוד התורה" דהיינו לעמוד בפני אורייתא אפי' אומנים בשעת מלאכתן וכדעת המוני עם הנ"ל, דרש את הפסוק הסבת ושמע וכו', ללמדך שחביבה תורה בכל יום ויום כאילו היום נתנה, וחביבה מצווה בשעתה וא"ש. עכ"ל.

והרב כלי יקר בפ"י על הפס' עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמישים יום והקרבתם מנחה חדשה לה' (ויקרא כג, טו): סימן ליום מתן תורה, כי התורה צריכה להיות חדשה אצל האדם בכל יום כאילו היום נתנה, וקבלה מחר סיני.

ומה שלא נזכר בתורה בפרוש כי יום זה מתן תורה, וכן לא נזכר בתורה בפ"י כי ר"ה הוא יום הדין, וטעם שניהם אחד הוא, כמו שכתבתי בחיבורי עוללות אפרים, שעל מתן תורה לא רצה ה' להגביל יום ידוע, לפי שצריך האדם שיהיה דומה לו בכל יום ויום מכל ימות השנה כאילו באותו היום קבלה מחר סיני, כי באמת ארז"ל שהתורה נמשלת לדד.

מה דד זה שב"ז שהתינוק ממשמש הוא מוצא בה טעם חדש, כך התורה כל החוגה בה מוצא בכל יום טעם חדש. ע"כ דין הוא שיהיה דומה אליו בכל יום כאילו היום קבלה מחר סיני, וא"כ כל יום הוא מתן תורה אצל החוגים בה, ע"כ אין ראוי להגביל יום ידוע לנתינתה.

וע"כ אמרו"ל שיהיו ד"ת חדשים עליך ולא בדבר ישן שליבו של אדם קץ בו, שהרי באמת אתה מוצא בה דבר חדש בכל יום ויום, וע"כ אין יום נתינתה מבואר בתורה יותר ממה שנרמז בהבאת מנחת חדשה לה, להורות מנחת חדשה בכל יום ויום וכו'.

וזה הטעם ג"כ העלם יום הדין של ר"ה, כדי שלא ילך אדם בשרירות לבו וכו' כל ימות השנה, ויחשוב לתקן מעשיו בהיותו קרוב ליום ה' אשר בו ישב על כסא דין, אלא ידמה בנפשו כאילו בכל יום ויום ה' יושב על כסא דין ומבקר פנקסו, ועי"ז יהיה כל יום ויום בתשובה.

וכתב הגר"א בפי' ע"ה במשלי (ו, כו): "כי בעד אישה זונה עד כבר לחם ואשת איש נפש יקרה תצוד", שהאדם רודף אחר הבלי העולם מחמת ב' דברים: או שהוא צריך לזה מאוד, או מחמת שהוא דבר יקר מאוד ואינו בנמצא, ודרך להתכבד בדבר יקר (ונלע"ד) שלכן תרגום של כבוד יקר). נמצא שמי שמוצא חדשות בתורה בכל יום ויום הוא מכבד את התורה, כי הכבוד הוא תוצאה של חביבות, ולכן אומר "הזיכרון שלום" שר' יהודה אמר שהוא פותח בכבוד התורה.

ובספר "גליא מסכת" הסביר את דברי הגמ' בערובין נד – מאי דכתיב (משלי ה, יט) דדיה ירווך בכל עת, למה נמשלו ד"ת לדד, מה דד זה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא חלב, אף ד"ת כל זמן שאדם הונה במ מוצא בהם טעם.

"המשל שלהם נמרי", דכמו שהדרד הזה שהתינוק יונק ממנו כל מה שמוצא שם לפי שעה עד שלא נותר בו מאומה כפי הנראה, עכ"ז באיזה זמן שבא התינוק לינוק מוצא חלב מחדש, מה שלא נמצא בפעם הראשון, וכן בכל פעם ופעם שבא לינוק, וזה משום שכן הטביע הבורא מזונות הוולד לקיום העולם, שיהיה תוצאות החלב של האשה רק כפי שעה וכפי צורך מזונו של הוולד, ואם היתה משפעת החלב בפעם אחת לא היה באפשרי של התינוק להתקיים ליום המחר.

ובן הוא ממש התורה הקדושה כי בכוח התורה שבכתב כלול כל התורה שבע"פ, וליכא מידי דלא רמזי באורייתא, ואף מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש ולהורות בפני רבו.

אמנם ראה הבורא ב"ה וב"ש שאין העולם יכול להתקיים בלתי תורה שבע"פ מה שיחדשו הסופרים בכל דור ודור ולהוציא מהכוח אל הפועל, לזאת לא נתגלה להם בפועל בתורה שבכתב כל החידושים בפעם אחת רק הניח לחכמים שבכל דור ודור להתגדר בה. כי עיקר קיום העולם הוא מה שמתגלה בכל יום ובכל עת ובכל שעה חידושי דאורייתא.

ולכן שפיר המשילו חז"ל את התורה לחלב שבדדי האישה, כי כמו שהתינוק א"א להתקיים בחלב שינק אתמול ומוכרח לינוק בכל עת ובכל שעה מחדש, כן ההכרח להגיון של התורה ולמצוא חידושי דאורייתא, ואלמלא זאת בלתי אפשרי לעולם להתקיים.

עפי"ז אפשר להבין מדוע קבעו לנו נוסח הברכה – "נותן התורה", בלשון הווה ולא בלשון עבר, כותב השל"ה הקדוש (הקדמה בית ה'), שעדיין בכל יום ויום הקב"ה נותן תורה ולא יפסיק, וכמ"ש: "קול גדול ולא יסף", ומתרגמינן: "ולא פסק", כי היה כלול בקול ההוא, וכמ"ש קול ה' בכוח. אבל עדיין לא הגיעה העת לצאת לפועל, עד שתבוא האתערותא דלתתא שבכל דור ודור.

וב"סידור החת"ס" בפ"י על ברכת התורה כתב, כי צריך עיון קצת, מאי טעמא לא תפסיק הליכה לביהכ"נ ותפילה ושאר עסקי מצוות שאנו עושים, כדי שנצטרך לחזור ולברך ברכת התורה, מה תאמר הכל מעניין התורה והמצוות אם כן גם הלילה לא תפסיק שהרי השינה לצורך עבודה גבוהה, כמ"ש בשו"ע, (וכן כתב ה"מאירי" ברכות (ח): כל העושה דבר על דעת שבסיבת אותו דבר תתקיים מצווה, הרי הוא כמו שעושה מצווה, שכן אוכל ושותה בתשיעי כדי שיוכל להתענות בעשירי, הרי אכילתו נחשבת למצוות תענית, והרי הוא כמו שהתענה תשיעי ועשירי, ע"כ).

וי"ל אח"כ, והא דמברכינן בכל יום ברכת התורה, משום שבכל יום מחדש חידושים טובים, כי א"א לגמור התורה, והוא כדד היונק וכו', וז"ש בכל יום אברכך – ברכת התורה, אע"פ שאחללך לעולם ועד בלי הפסק אפ"ה אברכך בכל יום והמעם, משום כי גדול ה' ומהולל מאוד ולגדולתו אין חקר, ואתה מוצא בו חידושים חדשים טובים בכל יום ע"כ.

ההבדל בין דברות ראשונות לדברות אחרונות

"וידבר אלוקים את כל הדברים האלה לאמר". (ב, א)

רש"י מביא את המכילתא: "מלמד שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדיבור אחד, מה שאי אפשר לאדם לומר כן. א"כ מה ת"ל עוד אנכי ולא יהיה לך, שחזר ופירש על כל דיבור ודיבור בפני עצמו."

וכתב המשכיל לדוד וז"ל: אין לנו אלא דברי הרא"ם, והואיל והקב"ה אמרם כולם תחילה בדיבור אחד, אלא שאח"כ משה היה מפרש להם אחד לאחד, א"כ מה ת"ל אנכי ולא יהיה לך בלשון מדבר בעדו, ה"ל בלשון נסתר כמו על השאר. אלא קמ"ל שהקב"ה חזר אחד לאחד, אלא שלא יכלו לסבול ולא שמעו רק הב' דברות ראשונות, ואח"כ אמרו למשה דבר אתה וכו', ומשה כתב הב' דברות ראשונות בלשון שאמרן הקב"ה, ואח"כ בלשון שאמרם הוא לישראל, ע"ש שהאריך.

אלא שבוזא אני בעניי לא משמע לי שמשה שנה מלשון הקב"ה, אלא י"ל שהואיל והקב"ה אמר משם ואילך השמונה דברות בדרך מקרא, לכך אמרם לו בדרך זה שהוא כמו מקרא למשה, שמשים בפיו הדברים דהו"ל למימר. עכ"ל.

וראוי להתבונן, במה נשנו הדברות הראשונות מהשמונה האחרונות, ולבאר העניין יש להקדים דברי הגמ' בשבת (פח, ע"ב): ואמר ר' יהושע בן לוי: בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע מה לילוד אישה בינינו. אמר להם: לקבל תורה בא. אמרו לפניו: חמודה גנוזה שגנוזה לך תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנו לבשר ודם, מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו, ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים.

אמר לו הקב"ה למשה: החזר להם תשובה. אמר לפניו: רבש"ע, מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם. אמר לו: אחוז בכסא כבודי והחזר להם תשובה. אמר לפניו: רבש"ע תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה, וכו' וכו'.

ולכאורה יש להקשות שאלה מרכויות על הויכוח שהתנהל בין משה לבין המלאכים: האם המלאכים לא ידעו שהתורה אינה תואמת את הרכבם הרוחני.

נוסף על כן עוד יש לדקדק: א. בתחילה קראו ילוד אישה, ואח"כ קראו בשר ודם. ב. כפל הלשון מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו. ג. מה זה שאמר שישרפו אותו בהבל שבפיהם. ד. מה עזר לו לאחוז בכסא הכבוד.

עוד מצינו מדרש שמ"ר (פכ"ח) הלוחות אורכן ו' טפחים, ב' טפחים היו בידיו של הקב"ה, וב' טפחים היו בידיו של משה וב' טפחים מפרישין בין יד ליד. גברו ידיו של משה וחטפן מידיו של הקב"ה.

והנראה בביאור המדרש הוא, הבקידושין (ל): תנא דבי ר' ישמעאל: בני, אם פגע בך מנוול זה, משכחו לבית המדרש – ללמוד תורה.

ויש להבין, הייתכן שאדם שהוא נמשך אחרי תאוותו ואחרי שרירות ליבו הרע, תהיה עצה עבורו שילך ללמוד תורה עדיף א"כ שיאמר ישירות, אם פגע בך מנוול זה אל תשמע לו.

אלא, כשם שבחולי הגוף נותנין לחולת רפואה ומרפאים את האדם לאט לאט ובהדרגה, כך הוא בריפוי מחלות הנפש, שיש להחזירו למוטב בהדרגה ע"י שכל פעם ימעיט מתאוותו מעט עד שיעזובם לגמרי.

ואפי' בקיום מצוות עשה ישתף יצה"ר ליצה"ט, ע"י שיקיים את המצוות לשם כבוד וכד', כיוון שהעיקר לעשות, ולא לשבת באפס מעשה, ואחרי שיתרגל בעשייה יוכל לו להרחיק מעליו היצה"ר, היות שבמהות היצר הרע חקרו הראשונים ז"ל אם הוא טבע האדם אשר תמשכנו לעשות הרע בעיני ה', או שיש מלאך מסית וכוה הטומאה אשר יסיתנו לעבור על מצוות ה'.

ובאר הגאון ר"ם זצ"ל בקונטרס גאון ישראל, כי שניהם אמת, כי יש יצר הרע בטבע האדם ויש מלאך מסית. והרב שרני טובא אומר: נראה בעיני שהיצה"ר שבטבע האדם הוא בתאוות שהגוף נהנה מהם, והיצה"ר שהוא מלאך הוא בדבר שאין הגוף נהנה ממנו, כמו דעות נפסדות והשתבשות השכל בענייני אמונה וידיעת ה'.

יצה"ר שבטבע מעשה ידי האדם בידו לתקן ע"י דברי תוכחה, אבל יצה"ר השני הוא יצירת ה', ולכן הקב"ה נותן תרופה: בראתי לו תורה תבלין.

יוצא שמה שאמרו חז"ל "אם פגע בך מנוול זה משכחו לביהמ"ד", הכוונה היא שבביהמ"ד אפשר לקבל שני סוגי טיפולים: טיפול א' בתאוות, ע"י שמיעת דברי תוכחה, ואם היצה"ר הוא בדעות נפסדות ילמד תורה.

ולזה התכוון שלמה המלך במשלי (א, ב): "לדעת חכמה ומוסר", הקשר ביניהם הוא חכמה לשיבוש בדעות, ומוסר לקלוקל בתאוות.

מעתה נראה להבין את הויכוח של מלאכי השרת עם משרע"ה כך:

בתורה יש ג' גדרים: א. מעשה המצוות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, כמו ציצית ותפילין וכדומה. ב. פירוש המצוות שהוא פלפול של תורה, אשר מבלתי זאת אי אפשר לקיים מעשה המצוות. ג. מעמי המצוות הם סודותיה הקדושים. וחלק זה אינו נצרך לקיום המצוות כי מקיימים גם בלי ידיעת הטעמים.

על החלק הא' אין טענה למלאכי השרת שזה מגיע להם, ועל החלק האחרון אין טענה למשה כיוון שבדאי המלאכים ישיגו אותו יותר, כל הויכוח הוא על החלק השני – פלפול ראורייתא, למשה זה נחוץ לשם ידיעת המצוות, ולמלאכים זה נחוץ לעצם הידיעה. אפי' שזה לא נחוץ לעשיית המצוות שאין שייך אצלם.

נמצא שלבני אדם יש להם שייכות לתורה יותר, הן מצד החלק המעשי שלהם, והן מצד הפלפול שגם הוא שייך לעשייה, וגם בחלק הסוד יש מעטים שיש להם השגה בזה.

ומענת המלאכים: כיוון שיש בני אדם שאינם מקיימים את המצוות, א"כ למה להם חלק הפלפול, ושוב הרוב לטובת המלאכים. משום כך לא יכלו בנ"א לנצח את המלאכים.

מה עשה הקב"ה נתן הקב"ה הפלפול למשה, שבו לא היה החיסרון שלא לקיים. וע"כ הרוב היה לצידו. ואח"כ נהג בה טובת עין ונתנה לישראל.

וזהו באור המדרש: הלוחות אורכן ו' טפחים וכו', ב' טפחים היו בידיו של הקב"ה, שלא מסר אותם הקב"ה למשה מפני טענתם של המלאכים, וב' טפחים בידיו של משה – על בטוח, ובדיון על החלק השני שיש בו שייכות גם למשה וגם למלאכים, גברו ידיו של משה וחטפן מידיו של הקב"ה – את חלק הנסתר.

יוצא שכל הויכוח בין המלאכים למשה רבנו היה נטוש רק על השמונה דברות ולא על אנכי ולא יהיה לך, כי השתים הראשונות עם ישראל מוכרחים לקבל אותם משום שהיא (התורה) תבלין המיוחד ליצח"ר המשבשת את הדעות, ולחם עם ישראל לא היו צריכים למשה, אבל לשמונה דברות אחרונות יכלו לזכות להן רק באמצעות משה.

וזה ביאור המכילתא: "בדיבור אחד נאמרו כל עשרת הדיברות וישראל שמעו כולם מפי הגבורה, ואי קשיא לך למה אמרו אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו, שחזר ופירש על כל דיבור ודיבור בפני עצמו, ואז שמעו מפי הגבורה". כלומר, שרק פירוש שתי הדברות הראשונות – אנכי ולא יהיה לך, שזוהו פלפול התורה, שהם מצוות אמונה והקב"ה שברא את היצח"ר ברא לו תורה תבלין, וחלק המעשי של המצוות – כולם שמעו בעצמו גם מפי הגבורה. אבל פירוש שאר הדברות לא יכלו לשמוע, אלא רק על ידי משה רבנו ע"ה.

מובא במסילת ישרים: "יסוד החסידות ושורש העבודה" ויש להקשות, מדוע התבטא בעניין החסידות בלשון יסוד, ואילו בעניין העבודה בלשון שורש.

אלא ידוע הדבר שיש יסוד של בנין ויש שורש של עץ, ויש הבדל ביניהם, שיסוד של בית יכול להישאר אפילו בלי שאחר כך יבנה אותה כעת. ואילו בעץ, עץ בלי שורש אינו קיים, ואפי' אם נשאר השורש אתה מחויב להשקיע, שזה בהכרח שיהיה עץ. א"כ יש לומר, שבעבודה אתה חייב להשקיע, אבל בעמוד החסידות – כיוון שיש לך יסוד אתה לא חייב להשקיע, אלא היסוד יכול להישאר עד שתמצא להשקיע בה.

ולדברינו יובן היטב, דבעבודת ה' שהיא קיום המצוות חובה להשקיע ולכן נאמרו מפיו של הקב"ה ונתפרשו על ידו, אולם שאר הדברות – הנסתר שבתורה, לא נתפרשו ע"י הקב"ה אלא ע"י מרע"ה, ודו"ק.

מצוות כיבוד אב ואם

"כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך וכו'" (כ, יב)

אחת המצוות שהתורה כתבה את מתן שכרה בצידה היא מצוות כיבוד אב ואם, והטעם לשכר כזה דווקא ולא שכר אחר הוא, משום שלפעמים יחיו האבות זמן ארוך עם הבנים, והאבות הם למשא כבד על הבנים, כמ"ש (ירושלמי פאה): גדול הנאמר באביו ואימו יותר מן הנאמר בחקב"ה, כי בה' נאמר "כבד את ד' מהונך" – חיינו אם יש לך ממון, אבל בכבוד או"א לא נאמר "מהונך", אלא סתם כבד את או"א בכל המצבים, לומר שאפי' אתה עני, חייב אתה לחזור על הפתחים וליתן להם.

לבן קבעה התורה שכר מצווה זו אריכות ימים לחיות עמהם, ואם אולי תצטער על חיייהם, תדע לך שעל חייך אתה מצטער. (כד הקמח מרבי"ח בשם רס"ג)

ומעניין לדעת מדוע הקב"ה דואג כ"כ שבנ"י יקיימו את המצווה הזאת וכותב מתן שכרה בצידה בפירוש יותר משאר מצוות.

והנראה להסביר ע"פ מה שכתב המדרש: למה נסמכה מצוות כיבוד או"א לזכור את יום השבת לקדשו, ללמדך שכל זמן שאדם מכבד את אביו ואת אימו אין חטא של חילול שבת ולא שום חטא אחר בא על ידו.

והטעם הוא ע"פ מ"ש הוזה"ק ע"פ זה, כי מה שהבן מאכיל לאביו ואימו והוא רשע אין זה כבוד, ואדרבא, יהי לאבותיו חרפת עולם וביזיון, שאומרים עליהם, ארור שזה ילד, ארור שזה נידל, אלא אם הבן הוא צדיק והבריות אומרים עליו אשרי שזה ילד ובוק. וכבוד זה נשאר גם לאחר מיתת האבות. ואם הבן מכבד את אבותיו, אז בכל חטא שהיצה"ר מסיתו לעשות, הוא זוכר בעצמו: אוי לי, אם אעשה חטא זה יהיה ביזיון וחרפה לאבותי בעוה"ב.

ובך חכמים הסבירו לנו, שבדרך זו ניצל יוסף ממעשי עבירה עם אשתו של פוטיפר: "ר' הונא בשם רב מתנה: איקונין של אביו ראה וציגן דמו, רבי מנחמא בשם רבי אמי: איקונין של אמו ראה" (ב"ר צח, ב).

כלומר, שזכר שהוא בן יעקב הצדיק ובן רחל הצדקת, ואמר לה: בת חמור את, וחמור אינו רואה, ואני מן הרואים, שנא': וירא את המקום מרחוק, וזוהי העליונות שלי, שאני

ממשפחה אשר רואה את הנולד מרחוק, לא כן את, הדבקה בתאוות, אור השכל שלך נכבה ואת אינך מסוגלת לחשוב על תוצאות מעשיך הרעים. – זהו פי' איקונין של אביו ראה ופירש, כלומר, טהרת הוריו מכל תאוות.

נמצא שע"י השמירה על מצוות כיבוד או"א, כל מצוות התורה נשמרים, וכך כתב ספר החינוך בטעם המצוות הזאת ואמר: ראוי לו לאדם שיהיה נומל חסד למי שעשה עימו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה, שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלקים ואנשים, ושיתן אל ליבו כי האב והאם היא סיבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו.

ובשיקבע זאת המידה בנפשו, יעלה ממנה להכיר טובת האל – ל"ב"ה שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אדם הראשון, ושהוציאו לאוויר העולם וסיפק צרכו כל ימיו, והעמידו על מתכונתו ושלמות איבריו, ונתן בו נפש יודעת ומשכלת, שאילולי הנפש שחננו האל – יהיה כסוס כפרד אין הבין, ויעריך במחשבתו כמה וכמה ראוי להיזהר בעבודתו ברוך הוא.

ולא רק בזמן שההורים טרחו עבוד בניהם צריכים לכבד אותם – כמו פרעון חוב, אלא "כאשר צוה ה' אלקיך" המוזכר במשנה תורה, והציווי היה במדבר ששם לא היתה טרחה בגידול הבנים, כי מן היה יורד מן השמים, ומים מן הסלע ובשר מהשליו, והענן היה מנהיג בנדיהם, ובכל זאת ציווה ה' לכבד את ההורים. (משך חכמה)

כיוון שהקב"ה ראה בבנים של האדם לא רק המשך לשושלת גשמית של האבות, אלא גם שושלת רוחנית אשר על ידה עוברים חוקי התורה מהאבות לבנים, שאם ח"ו הבנים ישליכו אחרי גוים את דברי הוריהם ומורשתם, תגרם עי"ז מיתת רוחנית וגם גשמית של האומה, כי כן אמר לנו משרע"ה: "לא תאריכון ימים עליה כי השמד תשמדון" – כאשר לא תקיימו את מצוות התורה.

נמצא שע"י קיום מצוות כיבוד או"א מובטח גם קיומו הגשמי של עמ"י, וזהו שאמר הפי': "כבד את או"א למען יאריכון ימיך על האדמה", כי רק זאת יבטיח את התמדתו והמשך קיומו של עמנו על אדמתנו בארצנו הקדושה.

בכך מובן לנו מפני מה נקבע מקומה של מצוות כיבוד או"א בלוח הראשון ששם נאמרו אך ורק מצוות שבין אדם למקום, משא"כ בלוח השני שנאמרו בו מצוות שבין

אדם לחברו, כיוון שמטרתה של המצווה הזאת היא להביא את האדם לחברה בבורא עולם ובהשגחתו, וממילא לקיום כל מצוותיו.

ובכלל כיבוד או"א חייבים לכבד את מה שהאב היה מכבד בחייו, וכמו שאומר הנביא זכריה (יג, ד-ו): "והיה ביום ההוא יבושו הנביאים איש מחזיונו בהנבאותו ולא ילבשו אדרת שער, למען כחש, ואמר לא נביא אנכי, איש עובד אדמה אנכי כי אדם הקנני מנעורי, ואמר אליו מה המכות האלה בין ידיך, ואמר אשר הוכיתי בית מאהבי".

ואומר המדרש שו"ט ודבריו חובאו בלקוט שמעוני (רמז תקפא): "מה המכות האלה בין ידיך ואמר אשר הכיתי בית מאהבי, המכות האלה נרמזו לי ליאהב לאבי שבשמים, מה לך יוצא ליסקל על ששמרתי את השבת, מה לך יוצא לישרף על שאכלתי את המצה, מה לך יוצא ליהרג על שמלתי את בני, מה לך לוקה בפרגול על שעשיתי רצון אבי שבשמים".

ובני ישראל קדושים הם, שמספיקה להם אוהרה בלבד, בלי שוטר ובלי מושל, הם שומרים על התורה.

כמו שמספרים מעשה על רבי לוי מברדיטשוב זיע"א, שפעם אחת יצא עם השמש שלו לטייל בערב פסח אחר חצות ברחובות ובשווקים של ברדיטשוב. יצאו ופגעו באחד מן הערלים, ממעבירי הגבול וממבריחי מבס. העמידו ר' לוי יצחק ושאלו בלחש: "האם יש לך איזו סחורה אסורה הבאה מעבר לגבול". "יש ויש", ענהו הערל, "מכל המינים, צמר ושיראין מכל מה שהעין רואה והלב חומד..."

הניחו רל"י והלך עם השמש שלו לרחוב היהודים, פגע מאדם מישראל שחוא ממחר ללכת לבית המרחץ לכבודו של חג. העמידו ושאל אותו: "יש לך חמץ בביתך או ברשותך". "חמץ", נרתע הלה, "רבי ומורי, מה עוול מצא כת"ר בי כי יחשדני שאשאיר חמץ בביתי בערב פסח לאחר שש שעות..." – פטרו לשום והלך. פגע ביהודי אחר ושאלו: "יש לך חמץ", נעץ הלה עיניו ברל"י והחל בוכה: "רבי, יהא חלקי עם זה שחושדין אותו ואין בו, חלילה לי מלהשהות חמץ ברשותי לאחר חצות."

נשא רל"י עיניו כלפי מעלה ואמר: "ד' אלוקי ישראל! השקיפה ממעון קדשך מן השמים וראה את עמך את ישראל איך ששומרים הם את מצוותיך, קיסר רוסיה מלך אדיר הוא, כמה שופטים ובתי סוהר יש לו, כמה אנשי צבא וחיילי משמר העמיד לפקח על הגבולות שלא להבריח סחורות חוץ, ואעפ"כ מכניסים כל מיני סחורות מחוץ

למדינה, ומצויות הן למכירה. ואתה הוחרתנו "ולא יהיה לך חמץ", ולא העמדת עלינו שומרים ולא אנשי צבא, ובערב פסח, מבעוד יום אין משהו חמץ בבתי ישראל."

וחביבה המצווה זמעלתה לאין ערוך כמובא בילקו"ש תהילים: "בוא וראה מצוות כאו"א כמה חביבה היא לפני הקב"ה שאין הקב"ה מקפח שכרו בין צדיק בין רשע, מנא לן, מעשיו הרשע, על שכיבד אביו נתן לו הקב"ה שכרו את כל הכבוד הזה.

רבי אליעזר אומר: שלוש דמעות הזיל עשוי, אחת מעין ימין, ואחת מעין שמאל, והשלישית נתקשרה בעינו ולא ירדה. אימתו, בשעה שבירך יצחק את יעקב, שנא: וישא עשוי את קולו ויבך. בוא וראה כמה שלוה נתן לו הקב"ה, שנא' (תהילים פ): "האכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שלישי", שלש אין כתיב אלא שלישי, שלא היו שלוש דמעות שלמות. ומה אם רשע זה על ידי שכיבד אביו פרע לו הקב"ה כך, צדיק מכבד אבותיו עאכו"כ." אמר הקב"ה: מי הוא זה שהקדים כבוד לאביו ולא נתתי לו בנים.

מצוות כאו"א דיבור חמישי הוא בעשרת הדברות, ולוח ראשון חתום בו, שהרי הלוח התחיל ב"אנכי" שהוא כבוד האב העיקרי, וסיום ב"כבד את אביך" שהוא האב התולדי המוליד את הבן, ולא בא מצוות כיבוד אלא לכבוד האב העיקרי.

ובשם שנקרא האב התולדי המוליד את הבן אם כן האב העיקרי שהוליד את הנפש ונפחה מרוח קדשו נקרא "אב".

וגדולים חסדי האב העיקרי אצל בריותיו מחסדי האב התולדי אצל הבן, שכן אמר דוד (תהילים כז): "כי אבי ואימי עזבוני וה' יאספני", וכן הזכיר ישעיה (סג): "כי אתה אבינו, כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו, אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך", יאמר אברהם לא ידענו בגלות מצרים, ולא יעקב במדבר, כי כבר נסתלקו האבות, ואם כן אתה הוא האב העליון העיקרי, גואלנו מעולם שמך – שנאלחנו ממצרים. וכן הזכיר משה ע"ה: "הלא הוא אביך קנך, הוא עשך ויכוננך" (רבנו בחיי בכד הקמת ערך כיבוד אב ואם)

פרשת משפטים

חומרת המקלל מהמכה

"ומכה אביו ואמו מות יומת. ומקלל אביו ואמו מות יומת". (כא, טו, יז)

דינו של המכה הוא בחנק ושל המקלל בסקילה. יש להבין ממה נובעים ההבדלים בין מכה למקלל, בעונשים. וכן שמכה חייב רק אם היה בחייו, ומקלל אף לאחר מותו.

כתב החינוך במצוה זו: שנצטוונו להמית העוברים על קצת מצוות שבתורה, בחנק שנא' מכה איש ומת מות יומת. וזו של 'מכה איש' אחת מהן שמיתתו בחנק, שהרי כתוב בו מות יומת ובפי' אמרו חז"ל כל מיתה האמורה בתורה פתם אינה אלא חנק, למדנו לחייבי מיתות שאינן בתשלומין שנא' "אין כסף מכה איש ומת מות יומת" מבילתא.

שורש מצוה זו נגלה לכל, כי מלך במשפט יעמיד ארץ (משלי כט, ד) שאילולא יראת המשפט יחרגו בני אדם זה את זה על כן ציונו האל ברוך הוא להמית הרוצח, ובחכמתו ברוך הוא ראה שראוי לענוש אותו במיתת חנק, והדבר נאות גם לדעתנו אנו, כי כאשר עשה כן יעשה לו.

והרוצח כוונתו להמית הנרצח במהרה כי מפחדו אליו ימחר מיתתו בכל כוחו, וכמו כן הקלה התורה במשפטו להמיתו בחנק שהיא מיתה ממהרת, ולא בשרפה וסקילה שהן בצער רב.

ואולם במשפטי הזמה שנהנו העוברים בעברה ונמשכה הנאתן קצת, תבוא בהן פעמים שריפה ופעמים סקילה.

עפ"י האמור מובן לנו מדוע במכה אביו התורה הקלה בענשו מפני שמעשיו נעשו במהירות ואילו המקלל זהו קלון מתמשך ולכן ענשו קשה בסקילה.

ורש"י בסנהדרין ג"ג כתב הטעם שמקלל חמור יותר משום שמקלל יש שני איסורים, קלון אביו ואמו, ומוציא שם שמים לבטלה.

ובספר לקוטי אנשי שם כתב לבאר, לפי מה שאמרו חז"ל "התוקע לחבירו גותן לו סלע" ופירש"י שהקנס הוא משום בושת, ולא משום שמכה של צער הוא, אלא מכה של בושת ובזיון. וזה הפירוש "כי הכית את כל אויבי לחי", וכן "יתן למכהו לחי ישבע בחרפה" שכן החרפה שבאה ע"י המכה היא המכה היותר קשה.

ולכן אמרו חז"ל הסותר לועז של חבירו כאילו סוטר לועז של שכינה, כביכול ולא אמרו שהמרים יד ומכה חברו כאילו מרים ח"ו בשכינה, והוא משום שהבושה המורה יותר מההכאה, שההכאה גורמת צער לגוף, אבל המבייש מגיע צער לנשמה הנמצאת מהשכינה. ובזאת הנשמה לבדה מרגישה, ולכן הוא כמבייש פני השכינה. וגם לעולם הבא מרגישה הנשמה בבושה כמו שאמרו חז"ל אוי לאותה בושה וכו', וההכאה גם תתרפא לא כן הדיבור, נמצא א"כ שהאומר בפיו עשה דבר חמור יותר מהעושה מעשה.

ולכך המכה אביו ואמו אחר מותן פטור משום שהכאה הוא צער לגוף ולאחר מיתה אין הגוף מרגיש בהכאה.

אבל מקלל אביו ואמו אף אחרי מותן חייב, שהרי הנשמה שהיא נצחית מרגשת בבושה, ואין הבדל בין לאחר מיתה לקודם מיתה.

ולכן כתבו הפוסקים שהמבייש שוכני עפר עונו גדול וחמור, שלאחר המיתה הנשמה חוזרת למקום אצילותה והמביישה כנוגע בו ית' כביכול.

לפי"ז יובן הטעם למה שערכו של האדם נמדד לפי איכותו ולא לפי כמותו המספרית.

וזה נרמז במה שהתורה צותה בפרשת כי תשא וכו' ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם. היהדות לא רואה בעין יפה ספירת אנשים מישראל, עונשה של ספירה זו הוא נגף, וכמו שמובא על דוד המלך.

ויש להבין מה כ"כ רע בספירה ולמה חטאה כל כך גדול.

הביאור הוא, שספירת אנשים כמות כהודאה בכוח הפיזי כגורם היחיד לעליונות במאבק בין בנ"א.

ועוד שספירת גולגולות כמות כפירה בנס של רבים ביד מעטים, ובפרט שהיא נעשית לגבי בנ"א יוצאי צבא מבין עשרים שנה ומעלה, שאז אין לה משמעות אחרת

מאשר מיון הכת והערבת הסכויים לנצח. לכן התורה אסרה אותה ומענישה את העם בנגף.

להראות שהנצחון הוא פרי התערבותה של ההשגחה העליונה וכי המספר איננו קובע. עיקרון זה אושר לא פעם על ידי ההסטוריה היהודית וחנוכה ופורים יעידו על כך.

והתורה משרישה אמונה זו בכך שמצוה, העשיר לא ירבה והדל לא ימעט, שהאדם לא יחשוב שהעושר החמרי הוא גורם מכריע במהלך ההסטוריה וגם לא המרירות המצטברת בלבו של האדם, כל אלה אינם אלא למראית העין, ורצונו של הקב"ה הוא לבד המכריע.

אמר רשב"ל גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקליהם לשקליו (מגילה יג).

(תוספת מבין המחבר, שמקובל בעולם שע"י הכסף אפשר לשלוט, שהרי בעל המאה הוא בעל הדעה, וכך המן ניסה לשלוט על עם ישראל, ולכך הקדים כביכול הקב"ה לצוות את ישראל על השקלים, שבזה שנותנים את השקלים ע"מ למנותם, מוכיחים הם את אמונתם ביד ההשגחה וממילא אין כוח אחר שיכול לנצחם).

מחובת הרופא לרפא

"וכי יריבין אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרף ולא ימות ונפל למשכב. אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה רק שבתו יתן ורפא ירפא". (כא, יח – יט)

תנא דבי רבי ישמעאל "ורפא ירפא" מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות (ברכות ס'). ובשו"ע יו"ד של"ו ס"א כתב וז"ל: נתנה התורה רשות לרופא לרפאות ומצוה היא ובכלל פקוח נפש הוא ואם מונע עצמו הרי זה שופך דמים.

ופי' הש"ך: שלא יאמר מה לי לצער הזה שמא אטעה ונמצאתי הורג בשוגג.

הרבנותא בזה שלא יאמר אם הקב"ה מכה היאך אני ארפא והלא זה כעושה נגד מעשה ה', שהרי אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה (חולין ז, ע"ב). וע"כ אפשר שהרופא ידאג שברפאותו יסתור מעשי ה'.

ולפי זה יש גם סברא לומר גם על החולה עצמו, שאסור לו להתרפאות באמצעים טבעיים, כי אולי גם זה נגד מעשי ה', וא"כ היה להגמרא לומר מכאן (דכתיב ורפא ירפא) שנתן רשות לחולה להתרפאות כמו שאמרו זה על הרופא, ומדוע החולה לא צריך היתר.

התשובה לכך היא: אפשר לומר שלגבי הרופא זה נקרא בנדר "אין אומרים לו לאדם חטא בשביל שייכח חברך" (שבת ד, א), לכן צריך היתר מיוחד על זה, ולא רק היתר אלא גם חובה.

וזה בכלל מה שאמרו בסנהדרין (עג, א) על הפסוק דפרשת תצא בענין השבת אבידה דכתיב (כב, א) השב תשיבם והשבותו לו, ואמרו, לרבנות אבידת גופו, שאם רואים גוף אדם בסכנה מחויבים להצילו, ובכלל זה גם הרעב והחולה שמי שבידו לעזור חובה עליו.

וזה דומה למצות צדקה לעניים שגדולה מעלתה ואין בזה סתירה לגזרת ה', למרות שאחז"ל במשנה סוף קידושין (פב, א) שלא עניות מן האומנות ולא עשירות מן האומנות אלא הכל לפי זכותו וכו' אלא שהרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי.

ובספר ילקוט הגרשוני אות ר' כתב: ולענ"ד נ' דהנה אחז"ל ורפא ירפא וכו' וכתבו התוס' שם דהו"א בחולי הבא בידי שמים כשמרפא נראה כסותר גזירת המלך קמ"ל דשרי.

דהנה איתא במדרש מיום שחרב ביהמ"ק נגזר על ת"ח שילמדו מתוך צער, מתוך דוחק ומתוך טירוף הדעת כדי שיתפללו על ביאת המשיח, ואמנם מי שהיכולת בידו להסיר צערן ודחקן של הת"ח ולהחיות רוחן הנדכא והנשבר, בודאי תע"ב.

אך המבזה ת"ח על כרחך סובר בדעתו המשובשת אחרי כי כן נגזר עליהם שיחיו חיי צער ודוחק אין לסתור גזירת המלך, א"כ גם כשיחלה ויפול למשכב לא יהיה רפואה למכתו דהא אסור לסתור גזירת המלך, והיינו שאחז"ל כל המבזה ת"ח אין לו רפואה למכתו.

וראה זה פלא דהאבן עזרא (שמות כא, יט) כתב בזה"ל: ורפא ירפא לאות שנתן רשות לרופאים לרפא המכות והפצעים שייראו מבחוק, וכל חולי שהוא בפנים הגוף רק ביד ה' לרפאותו וכן כתוב כי הוא יכאיב ויחבוש.

ותבלין לכל זה מה דאיתא במס' קידושין (פב, א) טוב שברופאים לגיהנם.

ישראל למעלה מן המזל וקדושת הזמן

"כי יגנב איש שור או שה ומבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה". (כא, לו)

נחלקו בגמ' בשבת (קנו ע"א) אם יש מזל לישראל או לאו, והסיקה הגמ' שהכל תלוי אם עושין רצונו של מקום או לאו.

החשיבות של המזל אם ישנו או לאו מתבטא בהרבה דברים. ובספר חסד לאברהם הובא בספר דברים אחדים לחיד"א כתב: שאין אותיות התורה אותיות הסכמים שיובן כונת המדבר בהם, אך הם האותיות רוחות פנימיות כי כל אות רומזת בצורתה לרוחניות ידועה מבחינות הספירות.

כלומר בד"כ השפה משמשת כשפת קשר, והאומות החליטו איך תהיה צורתם, משא"כ שפת לשון הקודש הם לא דברים שבא בהסכמה, אלא הכל יש לו שורשים רוחנים גבוהים.

ולכל אות יש רוחניות ואור נכבד עצום מעשר הספירות שמשתלשל ויורד לאות ההוא. ומהבל פיו תהינה וכו' וזה סוד קדושת ספר התורה וכו'.

אותיות התורה הם לא בלבד שיבין את מצות התורה אלא בעצם ביטויים גורמים לפעולות נשגבות.

בדרך זו ביאר החיד"א את המצ' מדוע צריך האדם להתפלל הרי הקב"ה יודע כבר מה צריך ואם ראוי לזה יקבל את זה. ומה צריך לזה תפילה שבאמת ע"י הדיבור בורא עולמות וכוחות בעולמות העליונים. והיות שיש מזלות שונים ממילא בכל עת שהאדם מתפלל פועל הרבה דברים.

וכן מצינו בתנא דבי אליהו שכל האומר ואחות לוטן תמנע הרי הוא בן העוה"ב, ולכא' מה מיוחד בזה שזוכה לעוה"ב, ובאר החיד"א ע"פ מ"ש גורי הארי שרמוז פסוק זה בתורת ה' תמימה משיבת נפש עדות וכו', ר"ת תמנע הרי רואים שזה רמוז בתורה ואסור לזלזל באף מילה מהתורה.

עוד כתב שענין זה גם מבאר מדוע צריך בתורה והגית בו יומם ולילה. שהנה תורה בנימטריא שש מאות ואחד עשרה, והסמ' ואשתו בנימטריא שש מאות ואחד עשרה, שרק בכח התורה אפשר להכניע אותם ולהגן על הלומד מהם ולכן צריך שמירה יום ולילה.

וזהו ואחות האיחוי והחיבור ללוטן – קללה (ליט בגמ' מלשון קללה) תמנע ע"י המנעות מלימוד התורה – נמשכים על האדם רוחות רעות.

וכן ביארו המפרשים את מה שכתוב בתחילת פ"ו באבות: שנו חכמים בלשון המשנה וכו' כל הלומד תורה זוכה לדברים הרבה וכו'. ולא נתבאר מה הם הדברים הרבה וביאר החיד"א שאלו הם דברים שא"א לשערם מכיון שבעת לימודו נהיה בכל רגע יצירה חדשה רוחנית ואת זה א"א למנות.

ודייק זאת מהלשון שבחר בהם ובמשנתם. שאותו תנא חוזר ומשנן את הדבר שגם על זה יש שכר גדול.

נמצא שכל הכוח הרוחני של עם ישראל להתחבר להקב"ה ולפעול בעולמות העליונים הוא על ידי הדיבור.

ולכא' יש סתירה לדבר זה מביאורו של הבלי יקר על הפסוק יברכך ה' וישמרך (במדבר ו, כד) וז"ל: ועל צד הרמז י"ל ג' ברכות אלו, על דרך שפרשתי למעלה פר' יתרו (יט ד) המדרש (שהש"ר ג בא) האומר שמתחילה קרא הקב"ה לישראל בת, ואח"כ אחות, ואח"כ אם, כי כל זה מורה על הממשלה כי מתחילה קראה בת שמסתמא האב מושל על הבת והוא למעלה והבת למטה ע"כ אמר יברכך ה' וישמרך. שתמשוך שפע הברכות

מלמעלה כי הוא שומריך וכל שומר למעלה מן הנשמר כמ"ש (משלי ו כב) בשכבך תשמור עליך. וכן רבים.

ואח"כ קראה אחות בדומה לו על מדריגה זו נאמר יאר ה' פניו אליך. בעמך לנגדו פנים בפנים בדרך קבלת הלבנה אורה מן החמה בעמדה לנגדה, ואח"כ קראה אם המושלת על חבת כך צדיק מושל ביראת ה' כמו שעניי חבת נשואות אל האם כך ישא ה' פניו אליך כביכול, ואין להאריך בדברים אלו אבל נכוחים הם למוצאי דעת.

ולכא' לפי דבריו משמע שעם ישראל הוא שולט בשפע מחקב"ה ולא שהמזלות שולטים על עם ישראל.

וביאר שואמת לכוכבים יש סדר וע"פ נקבע המזלות, אבל יש להתבונן אם יש אפשרות לשנות את המזל או רק לנצל את המזל להשתמש בו לטוב או למוטב.

וזת ההבדל בין עם ישראל לאומות העולם שאומות העולם אינם יכולים לשנות את המזל אלא הם יכולים להשתמש במזל שיש, אבל עם ישראל יכולים לשנות את המזל בכוחם.

ולזה הביאה הגמ' בשבת (קנו ע"א) ראייה מאאע"ה וז"ל הגמ' שם: אמר רב יהודה אמר רב מניין שאין מזל לישראל שנאמר ויוצא אותו החוצה, אמר אברהם לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם בן ביתי יורש אותי, אמר לו לאו כי אם אשר יצא ממעיך, אמר לפניו רבוננו של עולם נסתכלתי באיצטגנינות שלי ואיני ראוי להוליד בן אמר ליה צא מאיצטגנינות שלך שאין מזל לישראל. שיש בח לשנות את המזל.

עפ"ז אפשר להבין מה שמובא במדרש תנחומא (מטות פ"ו): שאלה מטרוניתא אחת את רבי שמואל בר חלפתא, בכמה ימים ברא חקב"ה את עולמו, אמר לה לששה שנאמר (שמות לא) כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ.

אמרה לו ומאותה שעה עד עתה מהו עושה, אמר לה יושב ועושה סולמות ומעלה לזה ומוריד לזה לכך נאמר (תהלים עה) כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים.

תדע לך כשבקש שיתעשרו בני נד ובני ראובן הפיל את המדינים לפני ישראל כדי שיתעשרו בני נד ובני ראובן, מהו כתיב למעלה וישבו בני ישראל את נשי מדין ואת טפם ואת כל בהמתם ואת כל מקניהם ואת כל חילם בזו, ואחר כך כתיב ומקנה רב הרי

שהשפיל את המדינים ורומם לבני ראובן ולבני גר לקיים מה שנאמר כי לא ממוצא וממערב וגו' כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים.

ולכא' יש להבין שהרי קי"ל במסכת נידה (טז ע"ב) שהמלאך שואל את הקב"ה טיפה מה תהא עליה וכו' ורק צדיק או רשע הקב"ה לא קובע אבל כל השאר כבר נקבע. א"כ לשם מה הקב"ה עוסק בזה להשפיל ולהרים הרי קבע מה יהיה.

אלא ודאי שנקבע על האדם, אבל בכוחו לשנות זאת ע"י מעשיו ולימוד התורה והתפילה.

וכן סיפרה הנמ' (שבת שם) על ביתו של ר"ע שראו בכוכבים שבליל חופתה תמות ובדיוק תקעה הסיכה בראש של הנחש. וזה היה בזכות שעשתה צדקה.

וכן על רבי ירמיה סיפרה הנמ' שאימו אמרה לו שיכסה את ראשו שלא יהיה גנב, ופעם ישב מתחת לדקל ונפל לו הכיפה ומיד עלה והוריד אשכול בשיניו.

דהיינו, שנכון שנגזרה גזירה אבל ניתן כח ביד האדם לשנותה או לפחות להינצל ממנה.

וכתב רש"י בתחילת החומש: אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל ומה טעם פתח בבראשית משום (תחלים קי"א) כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים שאם יאמרו אומות העולם לישראל ליסמים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו.

ולכא' מה מיוחד במצוה זו של קידוש החודש עד כדי כך שהיתה צריכה להיות ראשונה.

וביארנו בעלי המוסר שעל האדם לדעת שהזמן שבידו ובשליטתו ועליו לקדש את הזמן. והרבה מצות קשורות בזמן. כגון ק"ש ושבת וכו'. ואם במעשים טובים הדברים כך ה"ה להיפך כמ"ש בפרשה לגבי הנגב שטבח ומכר שמשלם ארבעה וחמשה.

הנה אמרו בנמ' בבא קמא (עט ע"ב): אמר רבן יוחנן בן זכאי בא וראה כמה גדול כבוד הבריות שזר שהלך ברגליו חמשה שנה שהרכיבו על כתיפו ארבעה.

ויש להבין מדוע מחמת הבושה יורד תשלומו בשה אחד בלבד, ובכלליות יש להבין מהו הארבעה וחמשה והכפל שמשלמים הנגב.

וביארנו שהנה הנגב כפל משום שהוא נגב גם את הקב"ה שעבר על ציווי ה' והתעלם ממנו שאמר לא תנגוב.

ורמזו זאת גם במה שאומרים חילול ה' שנקרא כך משום שעושה המעשה מרגיש שהמקום חלל – ריק בביכול ממצאות ה' יתברך. כמו"כ הנגב ולכן נענש שמשלם כפל.

ה"ה גם כלפי התשלום של ארבעה וחמשה זהו עבור גם מה שטבת ומכר אבל כשיש בושה יורד ממנו האחד שהיה צריך לשלם עבור התוספת.

האדם צריך להרגיש שבכל מעשה ומעשה שעושה הוא עושה דברים רוחניות ופועל בעולמות העליונים וזהו רק בידעת מציאותו יתברך בכל עת ובכל זמן.

ועל האדם להיזהר גם בדיבורו ובפרט בעת התפלה לבטא האותיות כמו שצריך ולא להפך מלעיל למלרע ועוד כל מיני שיבושים שהרי המילים האלה פועלות בעולמות העליונים ובשאינם כתיקונם הרי פוגמים הם יותר ממה שהם בונים.

וכוחו גדול של הדיבור שאפ' ר"מ שלמד מלאישע אחר מכיון שחזר ושינן זאת נחשב כתורה שלו ולא כתורה של אחר. שכל דיבור פועל אחרת גם אם זה אותו דין.

וזהו שאמרו חז"ל בעירובין (נד ע"א): כי חיים הם למוצאייהם – למוציאיהם בפה.

גודל הזהירות מדבר שקר

"מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרוג כי לא אצדיק רשע" (כג, ז)

וביאר הראב"ע: עם הדיין ידבר, שלא ידון דין שקר. וכמוהו "צדק צדק תרדוף". והספורנו הוסיף לבאר: מכל דבר שיוכל לסבב שקר, כאמרם ז"ל (אבות) הוי זהיר בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר.

והרמב"ם בחל' שבועות פ"ב ה"ח כתב וז"ל: "צריך להזהר בקטנים הרבה וללמד לשונם דברי אמת בלא שבועה כדי שלא יהיו רגילים להישבע תמיד בעכו"ם. וזה הדבר כמו חובה על אבותיהם ועל מלמדי תינוקות".

וכתב שם הרדב"ז: "גם זה מבואר בדברי הנאונים ודברים שהשכל מורה עליהם".

והמהר"ן חיות מצא מקור לדברי הרמב"ם הנ"ל מדברי הגמרא בסוכה (מו, ע"ב) א"ר זירא לא לקני איניש הושענא לינוקא ביומא טבא קמא, מ"ט, דינוקא מקנא קני אקנויי לא מקניי ואשתכח דקא נפיק כלולב שאינו שלו.

וא"ר זירא לא לימא איניש לינוקא דיהבנא לך מידי ולא יחיב ליה, משום דאתי לאנמוריה שיקרא, שנא' (ירמיהו ט) "למדו לשונם דבר שקר".

ופירש"י לא לקני וכו', במתנה עד שלא יצא בו הוא: מקנה קני, דרבנן תקנו ליה זכייה לנפשיא: אקני לא מקני, אינו יכול לחזור ולחקנותו לאביו במתנה דלאו בר דעת הוא.

ופי' בר"ן שמדובר בתינוק שלא הגיע לעונת הפעוטות, דזוכה לעצמו ואינו מזכה לאחרים, דאי בשהגיע לעונת הפעוטות כבן ו' או כבן ז' אקנויי גמי מקני, שהוא קי"ל הפעוטות מקחן מקח וממכרן ממכר במטלטלין, ומסקינן גמי בפ' הנזקין (דף גט, ע"א) דמתנתו מתנה.

וא"ת, והא איהו על מנת להחזיר יחביה ניהליה ואי אקנויי גמי לא מקנה ולא מצי לאהדורי, נמצאת מתנתו בטלה, ליתא, דהא קי"ל (גיטין דף פד, ע"א), דכל תנאי שאי אפשר להתקיים בסופו והתנה עליו בתחילה, תנאו בטל ונמצא הקטן קנאו, ואע"פ שאינו יכול להחזירו.

יוצא לפי זה, שהפ' בגמ' דהתינוק לא יהיה יוצא ידי חובה, כיוון שאין בידו להחזיר. אולם קשה, כיוון דהוי קטן, הרי אינו בתורת חיוב, א"כ מאי נפקא מינה אם אינו יוצא, ויש בזה רק עניין של חינוך שאם יהיה גדול יוצא ידי חובה במתנה ע"מ להחזיר.

וצ"ל כיוון דהאב מבטיח לתינוק שנותן לו הלולב כדין לצאת יד"ח, ובאמת אינו יוצא יד"ח כיוון שאינו יכול להחזיר, שוב אייתי לאגמוריה שיקרא וזו היא כוונת אד"ר דר"ז דלא יאמר לו דיחבי לך מידי ולא יהבי ליה וכן כאן התינוק לא יוכל לצאת ידי חובה, משום דאקני לא מקני. (מהר"ץ חיות)

הרי כי גם בפעם אחת חזרו חז"ל להזהר שלא ירגיל התינוק מזה לדבר שקר, ומה עוד אם הוא רואה זאת מאביו או מאחרים פעמים רבות, ומה עם התינוק שאין לו דעת להתלמד מאחרים מה שהוא רואה, ועכ"ז חששו חכמים ז"ל שלא יעשה רושם בתינוק לדבר שקרא פי' מפעם אחת, וכש"כ הרבה פעמים, ובלא ספק ידעו חז"ל טבע האדם שגם בתינוק עושה רושם כל דהו.

ועל פי זה תראה נפלאות בדברי חז"ל, גרסינן בשבת (ע"ב): ת"ר כתב אות אחת גדולה ויש במקומה לכתוב שניים פטור, מחק אות גדולה ויש במקומה לכתוב שתיים חייב. אמר רבי מנחם ב"ר יוסי: וזה חומר במוחק יותר מבכותב.

ופי' רש"י: "כתב אות אחת גדולה פטור שבקרשי המשכן שתיים היו כותבים, אחת בזו ואחת בזו כדי לזווגן כשסותרים אותם, מחק אות אחת וכו' חייב, שאין מלאכת מחיקה חשובה אלא ע"מ לכתוב, והרי יש מקום לשתי אותיות, אמר רבי מנחם ב"ר יוסי, הא קמ"ל מאן תנא קמא ר' מנחם ב"ר יוסי.

ובספר "שבת של מו" כתב וז"ל: והכרח של רש"י היה משום דקשיא ליה מאי אתא לאשמועינן ר' מנחם באומרו זה חומר וכו', הא כל העיני בשר לו יראה שהוא כן, אלא דק"ל על זה תינתן אלו היה דברי מסדר הש"ס אבל כיוון דהכל ברייתא היא איך יתכן דהברייתא אתא לאשמועינן דת"ק הוא רבי מנחם, וכי סני ליה לרבי חייה למתני בהדיא בתחילה אמר רבי מנחם ב"ר יוסי כתב אות אחת וכו'.

אבל רמז בזה רבי מנחם ב"ר יוסי עניין עמוק מאוד: כי הלא מוחק הוא רק הכנה לעבירה, והיינו מוחק ע"מ לכתוב, והכתיבה היא עצם העבירה, ומי חמור יותר העבירה עצמה או ההכנה לעבירה.

ואמר רבי מנחם ב"ר יוסי, כי למדנו מהברייתא הזאת שלפעמים ההכנה לעבירה יותר חמורה מהעבירה בעצמה. שהרי אם כתב אות אחת הרי זה חצי שיעור ואינו חייב כלל לא קרבן ולא מלקות, ואילו על המחיקה ע"מ לכתוב חייב סקילה כי המעשה לא היה רק חצי מעשה, ואילו ההכנה – המחיקה – הייתה על מעשה שלם – כתיבת ב' אותיות.

נמצאנו למדים, שאע"פ שיעקר העבירה חמור בוודאי מההכנה לעבירה, אבל כשההכנה היא על עניין בהיקף רחב יותר כמו על שתי אותיות, הופכת ההכנה להיות חמורה יותר מעצם המעשה, כי לעומת מה שעתיד לצאת מההכנה מעשים יותר, עושה אותה חמורה יותר מעצם המעשה, בבחינת יש מאין.

ולכן אמרו חז"ל על "למדו לשונם דבר שקר" שלא לומר לתינוק דבר שקר, כי ידעו שזה הכנה על הרבה פעמים לומר שקר, ומעתה אנו מבינים מה שרמז רבי מנחם ב"ר יוסי בדבריו הקצרים.

ומעתה אם התינוק שאין לו דעת להתלמד מאחרים, וממילא הימשכותו אחר זולתו מועטת, עכ"ז חששו חז"ל על ההכנה הקשה הזו, שלא יצא ממנה ריבוי פעולות בגדלותו, א"כ גדולים אשר יש להם דעת להתלמד מאחרים, וממילא הימשכותם אחר מעשי אחרים מרובת, כמה וכמה עושה עליהם ההכנות רועות יותר על ריבוי פעולות רעות, וכל מה שבכוח ההכנה לצאת ממנה פעולות רעות יותר, עוון ההכנה גדול יותר. כנ"ל מהברייתא והוא מבהיל.

וזה מה שכתב רבנו יונה ז"ל (שע"ת שער א' ב') על הכתוב "נir רשעים חטאת" (משלי כא, ד): פ' ההכנה היא הנir לצאת ממנה פעולות רעות רבות.

ומעתה נקל להבין כמה צריך האדם להיזהר גם משב ואל תעשה, ומכ"ש מפועל ממש, ואפ"י אם גם עתה אינו עושה מעשים רעים, בכ"ז צריך לחשוב ולשים מבטו שלא תעשה אצלו הכנה רעה לצאת ממנה אח"כ הכנות רעות.

ומעתה יצא לנו מזה דבר איום, הנה אמרו חז"ל (חגיגה יא) גול ועריות נפשו של האדם מתאוות להן ומחמדתן, והרי גם אם לא יעשה האדם הפעולות הרעות הללו בפועל ממש, אבל אם לא יעמול לעקור החמדות הללו, הלא הטבע עושה את שלו, והרי הם הכנות רעות על פעולות רעות רבות ר"ל.

כמו אם אינו זהיר על פריעת בעל חוב בזמנו, גם אם ישלם אח"כ, אבל גזל זמן גזל הוא, וזהו זה בדרך לווה רשע ולא ישלם, ועושה ח"ו הכנה רעה על פעולות רעות רבות חלילה, כג"ל מתינוק וכ"ש בזה.

ודי לעורר את האדם להיות זהיר מהכנות ומכש"כ מפעולות רעות בין מאדם למקום בין מאדם לחברו, שלא יעשה אצלו ניר חטאת – הכנה על פעולות רעות רבות ר"ל.

וה"ה לקנות את התורה בעי עמל, וכמ"ש בחפץ חיים על התורה פרשת "שלח לך" על הפסוק "וראיתם אותו וזכרתם" וכו' ובמעשי למלך שם שהביא את פירוש הח"ח על המשנה באבות פ"ב חמישה תלמידים היו לו לריב"ז וכו' ר"א בן הורקנוס בור סוד שאינו מאבד טיפה.

כלומר, שנתן ד"ת על לבו בהשתוקקות נפרוה, עד שאפילו דבר אחד מד"ת לא שכת, ממש בור סוד, וזה האות על חביבות התורה שכ"כ נתאהב עליו עד שנעשית חרותה על ליבו, וזוהי מן המידות שעל האדם להידבק בהן ושאינן נקנות אלא ביגיעה.

עפ"י האמור לעיל שהרושם המתקבל אצל התינוק קובע הרבה את טיב מעשיו בעתיד יובנו דברי הנמרא (חגיגה יג) הקהל את העם האנשים וגו' והטף. אנשים באים ללמוד, נשים לשמוע, והטף למה הם באים, אלא כדי ליתן שכר למביאייהם. אמר ר' יהושע לתלמידיו: מרגלית טובה הייתה בידכם ובקשתם לאבדה ממני.

וזהו אדרבא, הקטנים מפריעים ללימוד הגדולים, עוד מגיע להם שכר, אלא כיוון שהם מביאים את הטף כדי שיקבלו רושם טוב מהקדושה העומפת את מצוות הקהל, וזה יעזור להם בעתיד לבן מגיע למביאים שכר.

וזהו המרגלית הטובה שזכה בה ר' יהושע, שגם אמו נהגה כך שהביאה את עריסתו לבהמ"ד כדי שאוזניו יקלטו ד"ת. (משך חכמה וילך)

ובמכילתא פ' בא פרשה ט"ז איתא: כיוצא בו ועשו לי מקדש – למה נאמר, והלא כבר נאמר את השמים ואת הארץ אני מלא (ירמיה כג), הא מה תלמוד לומר ועשו לי מקדש (שמות כה), כדי לקבל שכר על העשייה.

כבר שבתו תלמידים ביבנה ולא שבת שם ר' יהושע, וכשבאו תלמידים אצלו א"ל: מה דברים היה לכם ביבנה, אמרו לו: אחר כך רבי, אמר להם: ומי שבת שם, אמרו לו: ר' אלעזר בן עזריה, א"ל: אפשר ששבת שם ראב"ע ולא חידש לכם דבר.

אמרו לו: כלל זה דרש, אתם נצבים היום כולכם טפכם נשיכם, וכי טף היה יודע להבין בין טוב לרע אלא ליתן שכר למביאיכם לרבות שכר עושי רצונו, לקיים מה שנא': ה' חפץ למען צדקו (ישעיהו מב).

אמר להם: איזה דבר חידש יתר ע"ז, הריני כבן שבעים שנה ולא זכיתי לדבר הזה בלתי היום, אשריך אברהם אבינו שאב"ע יצא מחלצ'ך, אין הדור יתום שראב"ע שרוי בתוכו. עכ"ל.

והנה יש להבין למה התלמידים רצו למנעו מחידוש זה. וגם למה התפעל כ"כ והתרגש ר' יהושע מדברי ראב"ע, וכי מה חכמה יתירה יש בזה שלא זכה בה ר' יהושע.

והנראה בעניותי כי עיקר דיוקו של ראב"ע ממה שיחדה התורה הציווי גם על הטף, דודאי אם כולם אנשים נשים וטף עולים לירושלים ולא נשאר פרסה בכל גבול ישראל, עליהם לקחת את הקטנים עמם. אמנם חזינן דעשתה התורה מזה מצווה ודבור לבד, אתם ניצבים היום וגו' כמו שהחשיב הראשים, חזקנים, והנשים בפני עצמן, החשיב בדיבור מלא "טפכם", וכן כאן הקהל וגו' "והטף", מכלל דמעמד ה' לא יהיה שלם עד שיהיו גם הקטנים שם.

בא להורות, כי כל עיקר מגמת מנהיגי ישראל יהיה על הדור הקטן הצעיר, ולא יאמרו שממילא יבואו אחרינו, רק יתכבדו הקטנים בזה שהקריאה יצאתה במיוחד להם, וכמה התרשמו בזה הנשמות הטהורות בשמעם שמשח נביא ה' ומלך ישראל אינו שוכח אותם, ואינו מתחיל לקרות עד שהפעוטים נתקבצו כולם, ואף שעדיין לא ידוע מה יהיה מהם, הטובים יהיו אם לא, אבל אין התורה מוותרת על נשמה אחת, כי המאור שבתורה יעשה את שלו.

והנה בימי ר"ג כשהיה ר' יהושע אב"ד ור"ג נשיא, הייתה השיטה: כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לביהמ"ד, כמבואר ריש פ"ד דברכות (כת, ע"א), ובאותו יום שהמליכו את ראב"ע נשיא פתחו שערי ביהמ"ד ואמרו יכנסו כולם, ובימי ר"ג ור"י לא קרבו ליכנס רק גדולי ערך, לא תלמיד סתם וכ"ש לא קטנים.

ואעפ"י שר' יהושע בעצמו אמרו עליו "אשרי יולדתו". (אבות פ"ב) ואיתא בירושלמי פ"ק (יבמות ה"ו) דקרא עליו ר"א בן הרכינס מקרא זה את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב וגו', דאמו של ר' יהושע בן חנניה הכניסה את עריסתו לביהמ"ד כדי שיקלמו אוזניו ד"ת.

אמנם מה שנעשה עם ר' יהושע ע"י אמו הצדקנית לא נעשה כל זמן שבעים שנה חיי ר' יהושע בתקופת היותו אב"ד עם ר"ג הנשיא, וע"כ כשדרש ראב"ע בדרשתו, והוא לשיטתו דבר לקרב הכל עוד מימי קטנותם, חששו תלמידי ר' יהושע שזה יגרום חלישות הדעת לרבים שלא עלה בימי הנחגתו לעשות כן.

ובשאלתו לו נתרש מאוד מקו הנחגה שנקט ראב"ע שע"י ירבה תורה בישראל, ואמר הריני כבן שבעים שנה ולא זכיתי לדבר הזה וכו' ר"ל כי אני לא זכיתי בימי הנחגתי לכך, אמנם לפני שבעים שנה זכיתי לכך שהכנסתני אימי הצדקת לבחמ"ד. (דרשות שבט הלוי ע' נ"ד).

רצה הקב"ה לזכות את ישראל

"ראשית בכורי וכו' לא תבשל גדי בחלב אמו". (כג, יט)

אמר ר' יצחק: בשלושה מקומות כתיב לא תבשל גדי בחלב אמו, אחד לעניינו, ואחד לענין תורה, ואחד לענין מעשרות. לענינו, דכתיב: "ראשית ביכורי אדמתך" (שמות כג, יט), מה כתיב אחריו, "הנה אנכי שולח מלאך לפניך". לענין תורה, דכתיב: "ראשית ביכורי אדמתך תביא בית ה' אלוך" (שם לא, כו), מה כתיב אחריו, "ויאמר ה' אל משה כתוב לך את הדברים האלה". לענין מעשר, דכתיב למעלה: "לא תאכלו כל נבלה" וגו', וכתיב בתריה "עשר תעשר".

אמר הקב"ה: אל תגרמו לי לבשל גדיים בחלב אמותיהן עד שהן במעי אמותיהן, שאם אין אתם מוצאים מעשרותיכם כראוי, רוח אחת של קדים אני מוציא ומשדפתן, כמה דאת אמר "ושדפה לפני קמה" (מ"ב יט, כו). (מדרש תנחומא ראה יז).

עיי' "בעץ יוסף" שכתב ע"ז והוא פלאי, ופי' אותו עפ"י המובא בפסיקתא, שכשבא הקב"ה למסור את התורה למשה, ואמרו המלאכים תנה חודך על השמים וכו', אמר להם הקב"ה: תינוק הנימול מישראל מקיימה יותר מכם, אם היה לו לאכול בב"ח א"א לאכול

חלב עד שירחץ ידיו מן הבשר, ואתם כשנשתלחתם לאברהם הביא לפניכם בב"ח ואכלתם. וכיוון שסילקם הקב"ה בתשובה זו, אמר למשה: עד שהשעה פנויה כתוב לך את הדברים האלה, כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ולא עם המלאכים.

וכן לעניין מעשר: עשר תעשר וכו' למה, כדי שלא תבשל גדי בחלב אמו – הכוונה שתלקח התבואה בעודה יונקת מן האדמה וטרם נגמר בישולה.

אולם, הרב "קול אומר קרא" הסביר את המדרש הנ"ל בדרך אחרת, ואלו תוכן דבריו: יש ג' סיבות המחייבות את האדם לקיים מצוות התורה.

א. סיבה כללית, והיא היראה מהמחוקק שהוא מלך מלכי המלכים הקב"ה, מבלי להתייחס לתוכן המצווה.

דוגמה לכך: שנצטוונו על שמירת שבת (בבראשית ב, ג), נאמר: ויברך אלוקים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלוקים לעשות. וכן נאמר בדברות הראשונות (שמות כ, י – יא): לא תעשה כל מלאכה וכו' כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וכו' וינת ביום השביעי.

ואילו בדברות האחרונות (דברים ה, טו): וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' א משם, ע"כ צוץ ה"א לעשות את יום השבת.

שנה את הטעם כדי שלא תהיה סיבה להתחמק משמירת השבת בגלל הטעם שהוזכר בראשונה, באומרו שה' יכול לשבות יום א' בשבוע מפני שלא חסר לו כלום, אבל האדם שחסר יוכל לעבוד ביום השבת. לכן אמר את הטעם – "וזכרת כי עבד היית", לומר לך: כשם שעבדת לפרעה מפני שהיה מלך ולא יכולת לסרב, עאכ"כ שתעבוד להקב"ה שהוא הוציאך משם להיות עבד לו.

וכן פירש הרב בעל "מעשה ה'" בפירושו להגדה, שהתשובה "עבדים היינו לפרעה", היא תשובה כוללת על כל השאלות שהבן שואל, כלומר: שאנו מקיימים את המצוות מכוח היותנו עבדים בלא שום טעם.

ובספר חובות הלבבות בשער עבודת האלוקים פרק ג' כותב: כדי להגיע "לעבודה נכונה", יש שתי דרכים: האחת, להכניע מלפניו מסיבת יראת העונש (הבאה לאדם ע"י

לימוד התורה שכתוב בה שכר ועונש, והשנית, להיכנע מלפניו יתב' מסיבת הערת השכל המחייב עבודת ה' באהבה ובשמחה שהוא המטיב.

הערת התורה מביאה לידי הערת השכל, והערת השכל חשובה ממנה, שיכולה להביא את האדם אל מדרגת הנביאים ובחירי עליון החסידים, ויהי גמולו בעוה"ז – השמחה במתיקות עבודת ה'.

נוסף על המעלות שיש בגישה זו המפורטות בחובות הלבבות, יש עוד מעלה, והיא שמי שעובד מתוך שמחה יש לו עניין לפרסם את אלקותו יתב', משא"כ מי שעובד מחמת עבדות – לא יטרח לפרסם חיוב העבדות ללא כל תועלת.

כך היתה עבודתו של דוד המלך ע"ה שאמר (תהילים קיט, קי – קיב): נתנו רשעים פח לי ומפקודיך לא תעיתי, נחלתי עדותיך לעולם כי ששון לבי המה, נטיתי לבי לעשות חוקיך לעולם עקב.

וביאורו, הרשעים מצערים את דוד ומתווכחים איתו בטענות מזויפות ולא יכלו לו, ולא עוד, אלא שהשתדל עוד לפרסם שמו יתברך, כי עבודתו היתה מתוך שמחה. ובכל זאת: נטיתי לבי לקיים את המצוות בתור "חוק".

ובכך הסביר הרב "בינה לעתים" (דרוש י"ב), את הפסוקים בשמואל א' (יח, יד): ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו. וירא שאול אשר הוא משכיל מאד ויגר מפניו. והקשה, מדוע לא הזכיר שאול ממה שהיה ה' עמו, מה גם שבפסוק לפני כן כתוב "וירא שאול מלפני דוד כי היה ה' עמו ומעם שאול סר", ועוד הוסיף מאד, ולמה אמר לכל דרכיו בלמ"ד ולא בבי"ת.

אמנם ירצה, כי עם היות שאול ע"ה בחיר ה' שלם מאד, שעליו נאמר בן שנה וגו', מ"מ היה נמשך הרבה אחר מה שישפטהו שכלו נכון וישר, וזה גרם לו שנפל בטעות פעם ופעמיים, אם תחילה כשלא המתין את שמואל ע"ה, התנצל באומרו: "כי ראיתי את העם ואומר עתה ירדו פלשתים אלי ופני ה' לא חליתי ואתאפק ואעלה העולה".

ובזה לא נשתעבד לעשות מאמרו יתברך ע"פ נביא, מבלי התפתות בטענת שכלו.

וכן בעניין עמלק שפט היות דבר נרצה, לקח ממיטב הצאן כדי לזכות לה' עם היות בא הציווי סתמי ומוחלט, וחשב ג"כ להתנהג במידת הרחמנות עם אנג, בהיותה מהמעלות המידותיות השכליות.

אבל דוד ע"ה – מידה אחרת היתה בו, כי אם היה לו שכל ישר יודע דעת ומבין מאוד ככל בני גילו, והיה לו מקום להתנהג בהשכלה ע"פ שכלו, מ"מ היה נכנע ומשתעבד לבלתי נמות ימין ושמאל מרצון ה' לחלוטין.

והוא אומרו "ויהי דוד לכל דרכיו משכיל", כלומר: הן אמת כי דוד היה משכיל בעל השכלה והבחנה, יודע דעת מצד עצמו שיעור מה שהיה מספיק לכל דרכיו לכשיוכל להתנהג בהם כפי השכלתו, אך הוא לא כן עשה אלא ה' עמו תמיד, היה רוצה שיהיה הוא יתברך דבק עימו ומסכים לחלוטין לכל אשר יעשה ולא באופן אחר.

ובחלוף זה ראה שאול ע"ה בעצמו, כי הנח הוא לא היתה בו מידת דוד שלא להתנהג בעצת שכלו, אלא אדרבה: הוא משכיל מאוד עושה כל דבריו כפי מה שישכיל, וישער ביגיעתו מאוד יותר ממה שהיה ראוי, כי בזה לא היה משתעבד לציוויו יתברך. ולפיכך נתיירא מפני דוד, כי ראה בו מעלה זו יתרה עליו, שאין מידתו של שאול ע"ה רצויה לפניו יתברך.

והם דברי המשורר ע"ה: אלוקים משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דורש את אלוקים. הוא יתב"ש צופה ומביט אם יש צדיק מעולה בשלמות זו שיהא משכיל וכו', ועב"ז משליך השכלתו מנגד והוא דורש ומבקש אלוקים, שאינו רוצה להתנהג אלא לפי מה שהוא יתברך יורהו וילמדהו, ובקושי נמצא איש כזה. עכ"ל.

ב. הסיבה השנייה לקיום המצוות הוא מצד התועלת המגיעה לאדם כפרט – חינוכו למדות טובות ומעשים טובים, וכן מצד התועלת לכלל לנהל חיי חברה תקינים ומסודרים.

ועל אף שהרבה מצוות מובילות למטרה אחת, בכל זאת מקיימים את כולם בדרך שה' הוסיף איברים באדם על צד הויתור והחסד.

ובמו שפי' הרב מהר"י הצרפתי הכתוב (במשלי כ, יב) "אוזן שומעת ועין רואה ה' עשה גם שניהם", הכוונה אע"פ שעין אחת רואה ואוזן אחת שומעת, עכ"ז ה' שהוא בעל רחמים עשה גם שניהם לרווחתו. וזו גם כוונת המאמר ר' חנינא בן עקשיא אמר רצה הקב"ה לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות.

ובעניין זה כתב הרב "בעל העיקרים" במאמר שלישי פרק כט: וראוי שנחקר כאן חקירה גדולת התועלת מאוד, והוא אם התורה האלוקית נותנת שלמות בכללה או בחלקיה.

ונאמר שהדבר הזה נחלקו בו רבי שמעון בן לקיש ורבי יוחנן בפרק חלק (סנהדרין קיא, ע"א), אמרו שם: לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי-חוק (ישעיה ה), אמר ר"ל: למי שמשירי אפי' חוק אחד מן התורה, אמר ר' יוחנן לא ניתנה ליה למריהו דאמריה עליהו הכי, אלא למי שלא קיים אפי' חוק אחד מן התורה.

והיה נראה שהוא ראוי שתהיה נותנת השלמות בכללה ולא בחלקיה כדברי ר"ל, לפי שאם היה חלק ממנו מספיק להקנות השלמות האנושי, למה יעמים ה' יתברך עלינו ריבוי מצוות ואזהרות, כי מה שאפשר שיושג בפועל אחד יראה שיהיה פועל בטל שיעשה בהשגתו פעולות רבות.

כי מי שיוכל לרפאות חולי אחד בסם אחד פשוט קל ההשגה, שיעשה הרכבת רבת הסמים קשי ההשגה, היא פעולת שווא בלי ספק, כמאמר החכם: לשווא יעשו בפעולות רבות מה שאפשר לעשות בפעולה אחת, ולזה יראה שכל המצוות והאזהרות שבאו בתורה הם הברחיות להקנאת השלמות האנושי שאם לא כן היה השם יתברך מצווה אותנו בהם.

אבל שנאמר שכל המצוות והאזהרות שבאו בתורה הם הברחיות בהקנאת השלמות, הוא דבר זר וקשה מאוד, שאם הדבר כן א"א לשום אדם שיקנה השלמות ההוא, לפי שאדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ואם יחסר לו אחת מן המצוות, לפי זה הדעת א"א לו להקנות השלמות האנושי, ויהיה א"כ התורה שנתנה לישראל דרך חסד להביאם כולם לחיי עולם הבא היא בעצמה המונעת אותם שיוכו לנועם ההוא, וזה היפך מה שביוון ממנה.

כי אין צ"ל שלא ישיגוהו כולם, אפי' יחיד בדור לא יוכל להקיף על כלל הדעות שבאו בתורה, ולא לעשות כלל החוקים ולא לקיים כל המשפטים שבאו בה, ויהיו כלל ישראל לפי זה יורדין לבאר שחת, חלילה לקב"ה מרשע ושדי מעול, עם שהמקובל באומה הוא היפך כל זה שהרי אמרו במשנה (סנהדרין צ, ע"א) כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא וזה ספק חזק שראוי שנשתדלו בהתרתו.

וביאר, שכוונתו יתברך היא לתת אפשרות לכל אדם מישראל לקנות את השלמות אפי' במעשה אחד, אם יעשה אותו בשלמות. ע"כ הרבה מצוות ובכך הרבה חודמנויות לאדם שלא יוכל להישמט בטענות שווא.

והביא את דברי הרמב"ם על אותה משנה, וז"ל: מעיקרי האמונה בתורה כי כשיקיים האדם מצווה מתרי"ג מצוות בסדר וכהוגן, שלא ישתף עימה דבר מכוונת העולם בשום פנים, אלא שיעשה אותה לשמה מאהבה. כמו שביארתי לך, הגה זה יזכה בה לחיי העולם הבא, וע"ז אמר כי בהיותם הרבה, א"א שלא יעשה אדם בחייו אחת מהן על מתכונתה ושלמותה, ובעשותו אותה מצווה תחיה נפשו באותה מעשה.

וממה שיורה על העיקר הזה רבי חנינא בן תרדיון (ע"ז יז), ששאל את ר' יוסי בן קסמא מה אני לחיי העוה"ב, והשיב: כלום מעשה בא לידך, והשיבו כי נודמנה לו מצוות צדקה על דרך שלמות בכל מה שאפשר, וזכה בה לחיי העוה"ב. עכ"ל. (עיין שם עוד דברים ערבים בנדרון זה).

ובזה נתן להבין את משמעותו של מחז"ל בסוכה כח ע"א: העוסק במצווה פטור מן המצווה, וריבוי המצוות בא רק כדי להגדיל את האפשרויות להשיג את הטוב התועלתי לנו, כמש"נ (דברים ו, כד): "ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה' אלוהינו לטוב לנו כל הימים לחיותינו כהיום הזה".

ואם תשאל: כיוון שהמצוות ניתנו כדי לצרף בהם בני אדם, וסגולתם להשלמת האדם, מדוע לא נתבארו סגולות אלה בפ" בתורה, התשובה לכך היא: התנא בפרק דר"א השמיענו: "אורייתא וקב"ה חד הוא", הכוונה שתכונת התורה דומה בכמה צדדים להקב"ה.

כמו שהוא יתברך לא יושג ברעיון ומחשבה ואין קץ ונבול לגדולתו, כן היא תכונת התורה"ק בעניניה, כמ"ש דוד (קיט צו): "לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאוד", כלומר: לכל דבר שאדם מתאוה יש קץ לתאוותו, חוץ מהתאוה לידיעת המצוות שאין לה קץ, כיוון שרחבה היא מאוד.

ובמו שכתב הרמב"ם במורה נבוכים, כי כל מה שנשיג מהקב"ה דהיינו ממצוותיו יתברך הנשגבים הוא השגה שלילית, ובמו שאמר בספר העיקרים¹: תכלית מה שנדע בך שלא נדעך.

משל למה הדבר דומה, לאדם שנמצא קרוב לשמש – הוא לא יכול להסתכל בה, וזה נותן לו להבין עד כמה שאורה רב, אבל אם הוא רחוק ממנה אמנם הוא יכול להסתכל בה, אבל אינו יכול לעמוד על תוקפה.

עפ"י האמור אפשר לפרש כוונת חז"ל (בילקוט דברים): ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, אבל באו"ה קם. והוא פלא לכאורה, ועפ"י המשל לעיל מובן. אפשר להסתכל בשמש (אורו יתברך) מקרוב ומרחוק. משה מקרוב, וסתום העין מרחוק (הכוונה בלעם), ע"ז יצחק אורייתא וקב"ה חד הוא.

ג. היא להבדיל אותנו מאומות העולם, כמש"נ בפסוקים הבאים: "ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי." (ויקרא כ ב). "ופן תדרוש לאלהיהם לאמור איכה יעבדו וכו' ואעשה כן גם אני לא תעשה כן לה"א" (דברים יב, ל). "הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב (במדבר כג, ט)."

מעתה נחזור לבאר המדרש הניצב בפתח הדרשה – מה הטעם לאזהרה "לא תבשל גדי בחלב אמו".

א. חוק כהני האליל לשחוט גדי לבשלו בחלב לתקרובת ע"ז. ראייה לכך ממה שנא' (בראשית ד, ד): והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן, ויש מן המפרשים האומרים כי מחלביהן היינו מהחלב שלהן, שבישל הקרבן בחלב הבהמה שהקריב, והקב"ה רצה להרחיק אותנו מזה לכן אסר אותו אפי' בהנאה.

ב. להרחיק אותנו ממידת האכזריות, שלא נגמול רעה תחת טובה ולכן ציווה שלא לבשל גדי בחלב אמו שהיתה סיבת קיומו ופרנסתו.

ג. גזירתו יתברך בלי כל טעם וסיבה, התועלת של המצוות הוא בעשייתם ולא בידעת סיבתם.

¹ מאמר שני פרק ל'.

שלוש הסיבות לעיל נתן לבנותם בשמות הבאים, עפ"י הסדר הנ"ל:

א. תורה, ועתה אם שמע תשמעו בקולי והייתם לי סגולה מכל העמים, הבדלה מאוה"ע.

ב. ברית, טבע הברית לחבר שני ב"א לתועלת שניהם, וע"י קיום המצוות ישראל והקב"ה נהנים.

ג. חוק, קיום דבר המלך.

עכשיו נראה שגם במצות הפרשת תרומות ומעשרות ישנן ג' בחינות הנ"ל:

ד. מצד החוק – "תן לו משלו שאתה ושלך שלו" כי ממך הכל ומידך נתנו לך.

ה. מצד החינוך למידות טובות – ברית לתועלת שניהם, כיוון שאין ללוי חלק ונחלה והם מקדישים זמנם ללמוד תורה, חייבם לתת להם. ועוד תועלת בנתינת הצדקה, כי טובת החומל על דל דוחה צער מעל עצמו אשר מצאחו מעגמת נפשו וכאבו. חובות הלבבות בהקדמה לשער עבודה האלוקים.

ו. הבדלה מאוה"ע. גם אוה"ע נותנים מעשר, אבל לא מהראשית אלא רק מהעודפים.

גם במצוות מניעת האכלת נבלות וטרפות ישנן ג' בחינות הנ"ל.

א. מצד החינוך לגר אשר בשעריך תתנה ואכילה.

ב. מצד החוק.

ג. הבדלה מאוה"ע – והבדלתם בין הבהמה המהורה וכו' ולא תשקצו את נפשותיכם והייתם לי קדושים ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי.

ובאור המדרש תנחומא הוא: כמו שראינו באזהרה על מעשרות ואכילת נבלות ג' סיבות, היינו הך באסור בשר וחלב, על אף שהוא חידוש, דהא כל חד וחד בפני עצמו שרי. והייתי אומר שאיסור זה הוא רק "חוק" בא במדרש להגיד שגם באסור בב"ח יש גם הסיבות האחרות.

לענינו – חוק, לתורה – להבדיל את האדם מחוקות העמים, למעשרות – לחנך את האדם לצדק וליושר ולחמלה.

ההפרש בין נעשה לנעשה ונשמע

"ויבא משה ויספר לעם את דברי ה' וכו' ויען וכו' כל הדברים אשר דבר ה' נעשה. ויכתוב משה את כל דברי ה' ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" (כד, ז)

ואמרו חז"ל בשבת פת, ע"א: בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, יצתה ב"ק ואמרה: מי גילה רו זה לבני, רו זה שמה"ש משתמשין בו, כדכתיב "ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו".

וצריך להבין מדוע בפעם הראשונה אמרו רק "נעשה", אולם כשקרא להם אמרו "נעשה ונשמע".

והנה הרמב"ן בהקדמתו עה"ת מסביר שיש פשט לתורה ורמזים בה סודות וצירופי שמות ואותיות, ולכן יש חסרות ויתרות, ואם חסר זה פוסל.

עוד יש לדעת, שקיים הבדל יסודי בין ידיעת ה' לבין ידיעת דברים אחרים בעולם. בעולם מקובל שכל דבר, כמה שהוא יותר קרוב אלי אני מבין אותו יותר, משיג אותו יותר. אבל בידיעת ה', ההיפך: כמה שאנו מתקרבים, אנו יודעים שאיננו מכירים עדיין את ה', כמאמר החכם: "תכלית הידיעה שלא נדע".

לכן בתחילה, כשדיבר משה את התורה, אמרו: "כל הדברים אשר דיבר ה' נעשה, כי חשבו שיש בזה רק פשט. אבל אחרי שכתב והמשיך לקרוא מזה, וראו שיש הבדל בין הקריאה לבין הכתיבה בקרי וכתוב וחסרות ויתרות, אז נודע להם שיש עוד סודות רמזים בתורה שאינם בגדר המעשה אלא בגדר השמיעה. לכן אמרו: "כל אשר דיבר" – ולא כל הדברים, "נעשה ונשמע". לכן יצתה ב"ק ואמרה: מי גילה רו זה לבני, שאצל המלאכים נאמר "לשמוע בקול דברו", ולא "לשמוע בדברו".

פרשת תרומה

בנין ביהמ"ק יתכן רק ע"י נדיבות לב ויגיעה

"דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי". (כה, ב)

הרמח"ל בספר דעת תבונות, כותב באות יד: אמר השכל – היסוד הראשון שעליו עומד כל הבנין הוא, שרצה הרצון העליון שיהיה האדם משלים את עצמו, ואת כל הנכרא בשבילו, וזה עצמו יהיה זכותו ושכרו. זכותו – לפי שנמצא שהוא מתעסק ויגע להשיג השלמות הזה, וכשישיגהו – יהיה נהנה רק מיגיע כפיו וחלקו מכל עמלו. שכרו – שהרי סוף סוף הוא יהיה המושלם, ויהיה מתענג בטובה לנצח נצחים.

ובהמשך באות יח הוסיף: ומה שנוכל להשיג בענין זה הוא, כי האל ית"ש הוא תכלית הטוב ודאי. ואמנם, מחוק הטוב הוא להטיב, וזה הוא מה שרצה הוא ית"ש – לברוא נבראים כדי שיוכל להטיב להם, כי אם אין מקבל הטוב אין הטבה. ואמנם, כדי שתהיה ההטבה הטבה שלמה, ידע בחכמתו הנשגבה שראוי שיהיו המקבלים אותה מקבלים אותה ביגיע כפם, כי אז יהיו הם בעלי הטוב ההוא, ולא ישאר להם בושת פנים בקבלם הטוב, כמי שמקבל צדקה מאחר. ועל זה אמרו (ירושלמי ערלה פ"א, ה"ג), "מאן דאכיל דלאו דיליה בהית לאסתכולי באפיה".

כלומר שעל האדם לדעת, שרק ע"י יגיעה יכול להשיג, ובלא יגיעה לא ישיג כלום. וגם אם יראה שמשיג דברים בקלות, זה לא יחזיק מעמד אצלו.

וזהו שאמרו במסכת מגילה (ו ע"ב): אמר רבי יצחק, אם יאמר לך אדם יגעת ואל מצאתי, אל תאמן. לא יגעת ומצאתי, אל תאמן. יגעת ומצאתי תאמן, הני מילי בדברי תורה, אבל במשא ומתן סייעתא הוא מן שמיא.

והנה מאמר זה מפורסם. אולם יש לדקדק בו, דהנה מדוע בשלא יגע ומצא אל תאמין, מה שונה הוא מזוכה בהגדרה, שגם הוא לא יגע, וזכה בממון רב. וכיצד אפשר לא להאמין בשרואה במציאות שלא יגע ומצא.

והמהרש"א שם כותב שעד"ז פירשו את הפסוק בתהילים (קטז, י): האמנתי כי אדבר אני עניתי מאוד, שמתני האמנתי, דווקא בשעניתי מאוד, אבל אני אמרתי בחפזי, אזי כל האדם כוזב ואין להאמינו.

וכך כתב הרמב"ם בפירוש המשניות על אבות (פ"ה מכ"ג): ואמר בן הא הא, לפי מה שתצטער בתורה יהיה שכרך, ואמרו שלא יתקיים מן החכמה, אלא מה שתלמד בטורח עמל ויראה מן המלמד, אבל קריאת התענוג והמנוחה, אין קיום לה ולא תועלת בה, ואמרו בפירוש מאמרו (קהלת ב) אף חכמתו עמדה לי, חכמה שלמדתי באף עמדה לי. ומפני זה ציוה להטיל אימה על התלמידים, ואמרו (כתובות קג ע"א) זרוק מורא בתלמידים.

וגם התפארת ישראל כותב שם, שהטעם שמסיימים פרקי אבות במשנה זו, לפום צערא אנרא, לומר לך, שכל המוסרים והמידות הטובות שניקנו בלא עמל ויגיעה, לא ישארו חקוקים באדם, אא"כ באו ע"י עמל.

וכך ביארו מה שאומרים בתפילה, מלך עוזר ומושיע ומגן, שלכאוף הרי הקב"ה קונה הכל, ולא רק עוזר. אלא הקב"ה עוזר לאדם, בתנאי שהאדם גם עושה מצידו, שיהיה למה לעזור לו.

כמו כן אמרו שברכת הצדיק מועילה, אם היא על כלי מלא. אבל על כלי ריק דהיינו שהאדם לא משנה בעצמו כלום, לא תועיל ברכת הצדיק.

והראיה מעשיו שקיבל גם ברכה מאביו, ובכ"ז נשאר עשיו. שהרי היה איש שדה, וכתב רש"י (בראשית כח, כז): איש שדה – כמשמעו אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות. לכן אפ' שזעק זעקה גדולה ומרה, והצליח לקבל מיצחק ברכה, מ"מ לא הועילה לו כי נשאר עשיו הבטלן.

עוד ראיה לכך, איתא בירושלמי (חגיגה ט' ע"ב): ובי היה המעשה, אבויה אבא מגדולי ירושלם היה, ביום שבא למוהלינגי קרא לכל גדולי ירושלם, והושיבן בבית אחד. ולרבי אליעזר ולר' יהושע בבית אחד. וכו' אמר רבי אליעזר לר' יהושע עד דאינון עסיקין

בדידהון נעסוק אנן בידן, וישבו ונתעסקו בדברי תורה, מן התורה לגביאים וכו', וירדה אש מן השמים והקיפה אותם, אמר להן אבויה רבותי מה באתם לשרוף את ביתי עלי, אמרו לו חס ושלום אלא יושבין היינו וחורין בדברי תורה, מן התורה לגביאים, ומן הגביאים לכתובים, והיו הדברים שמיחים כנתינתן מסיני והיתה האש מלכת אותן כלחיתן מסיני, ועיקר נתינתן מסיני לא ניתנו אלא באש (דברים ד) וההר בוער באש עד לב השמים, אמר להן אבויה אבא רבותי אם כך היא כוחה של תורה, אם נתקיים לי בן הזה, לתורה אני מפרישו. לפי שלא היתה כוונתו לשם שמים, לפיכך לא נתקיימה באותו האיש, ואפי' שזכה אלישע להיכנס עם ר"ע לפרד"ס, מ"מ סופו היה שיצא לתרבות רעה.

וזהו מפני שהתחלה היתה חסרה יגיעה, אפי' שרק אביו אמר זאת ולא הוא, השפיע עליו שיצא לתרבות רעה.

מסופר על הרב מבריסק זצ"ל שהשתתף בברית מילה, ואבי הבן הביא את התינוק לרב שיברכהו, אמר לו הרב שהכל תלוי בו שאם ישקיע בעצמו ויראה דוגמא אישית לבן אזי בנו יגדל לאילנא רבבא, ואם לאו יגדל עשב שומה. ולא יועיל כלל שום ברכה.

ולכן היוזמו בבני עניים שמהם תצא תורה (נדרים פא ע"א), ולכא' הרי התנאים שיש להם מגבילים אותם מלקחת מלמדים ומורים פרטיים, משא"כ בני העשירים, א"כ מדוע דוקא מעניים תצא תורה.

אלא, העני יודע את מגבלותיו, ומקפיד ושומר שלא יאבד ממנו כלום, ומתייגע להשיג כל דבר ויודע את גודל היגיעה עד שמגיע אליה. משא"כ בן העשיר לא יעמול ולא יעריך, ולכן לא ישקע בתורה וזה דבר ברור וניכר לעין כל.

והטעם שמציאה ללא יגיעה אל תאמין, זהו משום שברגע שהאדם לא מרגיל עצמו ליגיעה, מתגבר עליו טבעו, שעיר פרא אדם יולד, ואינו מרגיש בעצמו כיצד זה משפיע עליו.

רעיון זה רואים גם במלאכת המשכן, שאמר הקב"ה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי. ומשמע בפשיטות שרק מי שיתרום בנדיבות לב, יקחו ממנו. משא"כ למי שנותן מתוך הכרח.

והנה יש להתבונן, כיצד יתכן שלא יתנו, ויהיו כאלה שיתנו רק מתוך הכרח, שעליהם בא הציווי לא לקחת מהם. הרי הקב"ה אמר להם תעשו לי מקדש ושכנתי בתוכם לכפר

עונותיהם, וכשעם ישראל יצאו ממצרים העני שבהם היה לו 80 חמורים לובים מעונים כסף וזהב ואבנים טובות א"כ בודאי יתנו בנדיבות לב.

וכן כתב בעל הטורים בפסוק ב' ויקחו לי תרומה – פתח דבר אל בני ישראל בלשון פיוס כמו דברו על לב ירושלים (ישעיה מ, ב) בשביל שהיה בו חסרון, פייסם.

עוד מצינו על בצלאל ואהליאב. שעשו את מלאכת המשכן, ואפי' שזה היה כבוד בשבילם לבנות את המשכן, קיבלו שכר על עבודתם מקופת קדשי בדק הבית, וכך נתקיים ועשו ארון עצי שטים, שזוהו ציווי על כל ישראל.

ולכא' בשביל מה היו צריכים כסף, הרי היה מן שליו כסף וזהב, כבוד, א"כ לשם מה דרוש על זה משכורת.

וביארנו בעלי המוסר, שברגע שהאדם לא עובד על מידת הנדיבות לב, מתעורר בליבו חמדת הממון. ולזה צריך פיוס, לעזור להם לעבוד על מידה זו.

וזה נובע, מחמת שאם האדם לא יגע לשרש את המידות הרעות, אזי לפתח חטאת רובץ והיו בו כל הרעות כולם.

ביהמ"ק מעון לשכינה לא יכול להיבנות ע"י חוסר נדיבות לב.

והענין הוא, נתבאר בספרים שנדיבות הלב הופכת להיות חלק מהאדם.

דהנה הטעם שהקב"ה ציוה לבנות את ביהמ"ק מזהב וכסף ונחושת, כיוון שהאדם קשור מאוד לממונו, ובוזה שנותן לביהמ"ק, מראה את חיבתו להקב"ה, שהיקר לו מכל נתן להקב"ה, ולכן דוקא אם יש בוזה נדיבות לב.

כמשאחז"ל (ב"מ לח ע"א) רוצה אדם בקב שלו יותר מט' קבין של חבירו, וזהו משום שהתעייף על הקב שלו, אוהבו ומעריכו כחלק ממנו, ועדיף על פני תשעה חלקים של חבירו.

והאור החיים על הפסוק (כה ז) אבני שוהם ואבני מילואים לאפור ולחושן כתב: אבני שוהם וגו' צריך לדעת למה כתיב אבני שוהם ואבני מילואים, בסדר אחר כל הי"א מינים, ומן הראוי היה לו לסדרם קודם זהב וכסף, כי הם מעולים מהם, ואולי כי לצד שמצינו שהנשיאים הביאו אותם באחרונה, כשראו שהביאו ישראל כל הצורך למשכן, ותמצא

שאמרו ז"ל (במד"ר יב, טז) שהקפיד ה' על זה וחסר אות אחת מהם, והנשואם כתיב, לזה סדרם ה' באחרונה, לומר כי הם למטה מכולם, ומתעם עצמו שהם באחרונה, והבן.

וכו', עוד נראה על פי דבריהם ז"ל שאמרו ביומא (ע"א) שהעננים היו מביאים את אבני השוהם וכו', אם כן משלחן גבוה היו מביאים בלא טורח ויגיעה, ולא חסרון כים, אשר על כן סדר נדבתם אחר כל הנדבות שמביאין מכיסם ועל ידי טורח.

אפי' שכולם קיבלו מתנות במצרים, ולנשיאים היתה להם חשיבות מיוחדת שירד על יד פתח ביתם האבני שוהם, מ"מ מכיון שחסרה היגיעה נפחתה מעלתם.

וזהו שאמרו חז"ל באבות דרבי נתן (פ"ג מ"ו): אם למדת תורה בשעת הריוח אל תשב לך בשעת הדחק לפי שטוב לו לאדם דבר אחד בצער ממאה בריוח שנאמר בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ירך.

ודבר זה ידוע גם בחינוך, שהדרך להציל ילדים שאין להם מוסר לימודים, ואין הם רואים הצלחה בלימודים, זה רק ע"י שתכבד העבודה על האנשים, שע"י שיעבוד מעט ישאר במסגרת, וח"ו לא ירד לתרבות רעה.

כמו שמסופר על אחד הגאונים שכשהיו מבקשים ממנו שיתפלל עבור אשה המקשה לילד, היה לומד סוגיא קשה, ומקשה ומפרך ובזמן שהגיע לשוב הסוגיא, היתה האשה יולדת בנקל.

והענין הוא, שטבע האשה שבעצב תלדי בנים, ולזה דרוש דבר שישבור הטבע, וזהו רק ע"י עסק התורה ביגיעה, שבכוח היגיעה לשבור הטבע.¹

ומהפרשה מוכח זאת ביתר שאת, שאפילו שראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי, וכל מראות אלוקים, עם כל זה נשאר חמדת הממון, מכיוון שכל מעלות אלו לא באו ע"י יגיעה. אלא במתנת חינם.

¹ וזכרני, שהיה לנו מורה לחשבון בדמשק, שלא היה מאחל בהצלחה במבחנים. והיה אומר שמי שלמד ידע ומי שלא למד לא ידע. ולא יעזור לו איחולם וברכות.

הת"ח עצמו הוא מקדש ומשכן

"ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (כה, ח).

תניא, ר' מרפון אומר: גדולה מלאכה שאף הקב"ה לא השרה שכינתו על ישראל עד שעשו מלאכה, שנאמר: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (אדר"נ פי"א).

ייתכן דמדייק דלפי המשך הלשון והעניין, הול"ל ושכנתי בתוכו ולא בתוכם, ולכן דריש, דבאמת אין שייך כלל עניין בנין בכלל כביכול להקב"ה, וכמ"ש (ישעיה סו): השמים כסאי והארץ הדום רגלי איזה בית אשר תבנו לי.

אלא העניין הוא, שרצה הקב"ה שיתעסקו ישראל במלאכת עבודה לשמו וציווה על בנין המקדש, ומתוך שתהיה חביבה עליו עבודת פועלתם, ישרה שכינתו בתוכם בכל מקום שהם. והרי מבואר מזה שגדולה מעלת המלאכה, עד שתמורתה חנן הקב"ה את ישראל בהשראת שכינתו יתב'. (תורה תמימה).

הנה תצלנה אוניים משמוע בדבר הור הזה, כי איזה הדרך ישכון אור שכינתו ית' בארץ הלזו במקדש כוננו בני האדם. וכאשר ראה בן תמה שלמה המלך ע"ה באומרו: האמנם ישב אלוקים על הארץ וכו'. והן אמת חכמים יגידו, כי הן לו היה המעון הזה בחר המורה, גם כי לא יבצר היות כמו זר נחשב.

הנה תשובתו בצידו, הלא היא כי שם שער השמים, מקום אל חורדת השפע העליון להאיר על הארץ ולדרים עליה, ומאז נברא העולם שרתה שכינה במקום ההוא. כי ע"כ שם הקריבו את קרבנם אדם ונח, ואברהם את יצחק בנו, והטעם – כי הוא מכוון כנגד בית המקדש של מעלה. כמאמר ז"ל על "מכון לשבתך" – מכון לשבתך.

וע"כ אדם ממקום כפרתו נברא, שהוא מזבח אשר שם, נוכח המזבח העליון כי שם יקריבו נפשות ובשל מטה קרבנות אשר הם לעומת גופן. וע"י בן הטיבו אשר דברו רז"ל באומרם, כי הנכנס בבית המקדש של מטה מעלה עליו הקב"ה כאלו נכנס בשל מעלה, והכהן המקריב את עולת איש כאילו מקריב של מעלה, כי לסיבות הנזכר בית המקדש העליון, היה כיורד ומתלבש בבית המקדש של מטה בכל פרטיו. וכאילו מקדש של מטה ושל מעלה יעמדו יחד.

וע"כ לא יפלא שבתו יתב' במקדש אשר על הארץ, כי שם ביתו יתב' העליון כאלו יושב בב' העולמות כאחד.

אבל: "ממה שאמר הפסוק וישכנתי בתוכם, ולא אמר בתוכו וכו', כי עיקר השראת השכינה באדם הוא, ולא בבית וכו', והוא מאמר הכתוב (ירמיה ז, ד): היכל ה' המה וכו', כי נפשותם הם המשכן האמיתי ומהם יתפשט אל המקום המיוחד ההוא וכו', כי אין חפץ ה' לשכון בארץ כי אם ע"י השראתו בנפשות ישראל, שמהם עושה עיקר.

ובהינשואם בהיותם מרכבה לשכינה, ינשאו משכנות לאביר יעקב לעומתם, כי מהם ימשך, ובהעדרם מהיות ראויים לכך עזוב יעזוב את המשכן או מקדש אשר בחר לשכון שמו שם, וזה אחשוב בכוונת הפסוק (תהלים הנ"ל): "ויטוש משכן שילה אוהל שכן באדם וכו'" כי הלא לא עשה הוא יתב' עיקר, רק מאנשים, כי אוהל שכן באדם אך לא בעצים ובאבנים, וע"כ בהעוותם נטש משכן שילה. כי לא ממנו עשה עיקר כמדובר".

בא וראה מה שאיתא בשם רבנו הבעש"ט זי"ע ב"כתר שם טוב" (חב' דף ז, א), כי הנה בנין המשכן נכתב בתורה ונשנה, אע"ג דיש להקשות מה נפקא מינה ומה דהוי הוי.

אלא העיקר הוא ללמד אותנו יסוד גדול לעבודת הבורא ית"ש, איך יוכל האדם לעשות את עצמו מרכבה לקדושה עליונה, כי כל מה שגילו לנו בזה"ק ובכתבי האר"י ז"ל מבנין העולמות העליונים והשמות הקדושים של פרקי המרכבה ושלל ראייה ושמיעה ריח דבור וכו' היא שהאדם בעשותו מצווה או לומד תורה או מתפלל, יעשה עצמו מרכבה לקדושה עליונה, גוף לנפש ונפש לרוח לגשמה ונשמה להקב"ה וכו'.

הרי מפורש שתכלית המשכן היא שהאדם עצמו יהיה כלי מוכן להשרות בו שכינתו יתב'.

וכתב ב"אור המאיר" (דברים) בביאור מארז"ל, "כל מי שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאלו נחרב בימיו" (ירושלמי יומא פ"א הל"א): "ירצה באמצעות כושר דרכו ומידות ישרות שנוהג בימיו, לבנות מלוא קומתו לכוונו לבנין המשכן עם כל כליו וכו', כאילו נחרב בימיו. כלומר: באמצעות דרכו ומצוותיו המנוגות שנוהג בימיו, נחרב ודאי בית מקדשו, וכו'.

התלמיד חכם הוא עצמו מקדש ומשכן.

ועי' עוד בר"ן בדרשותיו (דרוש ח) וכן הספורנו (ויקרא כו, יב) עה"כ "והתהלכתי בתוכם": "כי אמנם בכל מקום שיהיו שם צדיקי הדור, הוא קדוש משכני עליון שבו תשלם כוונתי".

והרמב"ן (דברים יא, כב) עה"כ "ולדבקה בו": "ויתכן שתכלול הדביקה לומר שתהיה זוהר ה' ואהבתו תמיד, לא תיפרד מחשבתך ממנו בלכתך בדרך ובשכבך ובקומך עד שיהיו דבריו עם בני אדם בפיו ובלשונו, וליבו איננו עימם אבל הוא לפני ה'. ויתכן באנשי המעלה הזאת שתהיה נפשם צרורה בצרור החיים, גם בחייהם, כי הם בעצמם מעון לשכינה.

והשתא דאתינן להכי, יש לומר דגם הכלים במקדש שהיו בפנים ביהמ"ק הם מסמלים הוראה ודרך לפנימיות של הת"ת ועובד ה'.

כמ"ש בספר "קול מנחם" ע"ה "ועשו ארון עצי שטים...וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו" – ולמה, כי הלימוד עצמו הוא דבר נעלם ונסתר, הכל לומדים, כולם מתפללים, אולם הפנימיות של כל אחד ואחד גלויה וצפויה רק למי שאמר והיה העולם, ולכן הפנים יהיה מעץ פשוט, שאז בטח יהיה מקובל ומרוצה לפניו יתב'.

"ועשית מנורת זהב טהור, מקשה תעשה המנורה". וברש"י ז"ל: תיעשה המנורה, מאליה. לפי שהיה מתקשה בה, אמר לו הקב"ה השלך את הכיכר לאור והיא נעשית מאליה, לכך לא נכתב תעשה ע"כ, אבל סוף סוף קשה למה א"כ נאמר "ועשית".

ובמעשה המנורה מצינו עוד יסוד גדול, שבשהאדם עושה כל יכולתו, גם אם התוצאה אינה בזכותו, נזקף הכל לזכותו, שכתוב "ועשית".

ובס"ד אפ"ל שמכאן מוסר השכל לאדם איך שהקב"ה לא בא בטרונא עם בריותיו ולא דורש מהם מה שלא יכולים ומסוגלים הם לעשות, ולפעמים אפי' פעולה קטנה כל שהיא, אם זה כל מה שהאדם מסוגל לעשות, נחשב לו כאלו עשה הכל ולכן היות והשלכת הכיכר זהב לאור חייב להיעשות ע"י משע"ה אעפ"י שעצם עשיית המנורה עצמה נעשה ע"י כוח עליון, מעלה עליו הכתוב כאלו הוא עשאה, ושייך לומר בזה ועשית מנורת זהב טהור. (קול מנחם).

ושכנתי בתוכם ולא בתוכו

"ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". (כה, ח).

חז"ל דורשים ואומרים: "בתוכו לא נאמר אלא בתוכם – בתוכו של כל אחד ואחד. כל אדם ואדם הוא בבחינת משכן ה' וצריכים להימצא בתוכו יסודות המשכן וכליו.

יש ארבעה כלים יסודיים ועיקריים במשכן: הארון, השולחן, המנורה והמזבח. דוגמתם צריכה להיות באדם עצמו ובביתו.

א. הארון – מסמל את התורה, יסוד קיומו של העם. "אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי". והתורה היא נחלת הכלל, ולא זכות בלעדית לאדם מסוים או לקבוצת אנשים מסוימת, וע"כ מעידה התורה בעצמה. שבכל הציוויים שנצטווה משה על עבודות המשכן נאמר בלשון "ועשית" – לשון יחיד: "ועשית בדי עצי שטים" וכו', "ועשית כפורת", "ועשית שנים כרובים", "ועשית שלחן". מחוץ לארון שנאמר לו בלשון רבים: "ועשו ארון עצי שטים" – כי התורה היא נחלת הכלל.

ודרשו חז"ל: "ונועדתי לך שם מבין הכרובים", א"ר יהודה בר שלום: אמר הקב"ה, יבואו הכל ויתעסקו בארון, כדי שיוכזו כולם בתורה. מה התורה קדומה לכל, כך במעשה המשכן הקדים את הארון לכל הכלים.

כי זהו היסוד לכל בית יהודי אמיתי, שיחיה מואר באור התורה הקדושה.

ב. המנורה – מסמלת את המשכיות ורציפות הדורות. בדרך כלל המנורה מורכבת בשני חלקים: גוף וקנים. בדרך כלל עלול לפעמים שאחד ייפרד מחברו. לא כן המנורה שהיתה במקדש, היתה כולה חתיכה אחת, אסור שיחיה פרוד. גוף המנורה – אלה החורים, והקנים – אלו חבנים, והקשר ביניהם צריך להיות קשר מקורי יהודי אמיתי, לא קשר מלאכותי מסורתי, שזה ייפסק בהמשך הזמן. והמנורה נעשתה חתיכה אחת, מסמל שהיהודי אסור לו להיות יהודי מחולק – על חלק מהתורה שומר ועל חלק אחר מוותר.

ג. השולחן – סמל העשירות. מהווה אבן בוחן לאדם. אפשר להכיר את היהודי בשולחן יותר באשר בבית הכנסת. התנהגותו של היהודי ליד השולחן קובעת את אורח חייו ואת הצביון של הבית. כל זמן שביהמ"ק קיים, מזבח מכפר על ישראל, ועכשיו שולחנו של אדם מכפר עליו.

וידוע המעשה עם הרבי מברדישוב זיע"א שחיפש בערב יום כיפור אם יש איזה יהודי מתגולל תחת ספסלי ביהכ"נ מרוב שכרות, ואז התפעל ואמר: רבש"ע, תערוך לפני שולחן נגר צוררי, עשה נא השוואה בין שולחן יהודי לבין שולחן של נוי, אז אני בטוח שגם אתה תבוא למסקנה שיש לברך את עם ישראל בכל משאלות ליבם לטובה, דשנת בשמן ראשי כוסי רוויה, תיתן להם שמן וכוס, המסמלים ברכה והצלחה.

ד. מזבח – מסמל את ההתלהבות וההתעוררות¹, אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה – מסירות נפש.

והמבנה המשותף לכולם הוא הרציפות – "תמיד" כמ"ש בשולחן: "ונתת על השולחן לחם פנים לפני תמיד". במנורה: להעלות נר תמיד". במזבח: "אש תמיד תוקד על המזבח". בארון: "לא יסורו ממנו", פירש"י: "לעולם". לומר לך, שהרציפות חייבת להיות שמורה בכל הצורות.

יגעת ומצאת תאמין

"ועשית מנורת זהב טהור מקשה תיעשה המנורה". (כת, לא)

הנה יש לדקדק, כי בכל הכלים נזכר בהם מידת האורך, רוחב וגובה חוץ מהמנורה שהתורה לא הזכירה כלל שום מידות, רק משקל הזהב שממנו תעשה, כמ"ש: "כבר זהב טהור יעשה אותה את כל הכלים האלה". (כת, למ) ורק עפ"י חז"ל נודע לנו שיעור גובהה. והוא תמוה.

¹ אומרים בשם הרבי מברדישוב, שהתורה כשהיא לעצמה היא נשק, אבל נשק קר, ובנשק קר לא יכולים לנצח את האויב. אבל אם מכניסים בה מימות או תהיה יעילה להתגונן בה.

ו"ל הטעם עפ"י פשוטו, כי בפסוק נאמר (שמות כה, לא): "ועשית מנורת זהב טהור מקשה תיעשה המנורה ירכה וקנה גביעה כפתוריה ופרחיה ממנו יהיו", כלומר שמשנה נתקשה בבניית המנורה, עד שאמר לו הקב"ה: השלך את הזהב באש ותהיה נעשית מאליה, מעתה אין צורך ואין שום טעם להזכיר שיעור גודלה, רק משקל הזהב שייקח לצורך עשייתה. ע"כ סיים הכתוב: כבר זהב טהור יעשה אותו ואת כל בליה.

אמנם יש עד רמז במה שלא הזכיר את המנורה, דכבר אמרו חז"ל במגילה (ו, ע"ב): ואמר ר' יצחק: אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי – אל תאמין, לא יגעתי ומצאתי – אל תאמין, יגעתי ומצאתי – תאמין. הני מילי בדברי תורה, אבל במשא ומתן סייעתא הוא מן שמיא (יש יגע ואינו מוצא), ולדברי תורה לא אמרן, אלא לחידודי, אבל לאוקמי גירסא – (שלא תשתכח ממנו) סייעתא מן שמיא היא.

ועד"ז פרשו בקרא: האמנתי כי אדבר אני עניתי מאד וגו', האמנתי שמצאתי, כי אדבר שעניתי ויגעתי מאד בזה, אבל כשאמרתי בחפזי, בלא יגיעה – כל האדם כוונת ולא תאמינו (מהרש"א).

והנה הארון מרמז על תורת ה' לאוקמי גירסא, אשר הוא סייעתא דשמיא, על כן נתן שיעורו מאת ה' והמנורה עם הציצין והפרחים מרמזת על חכמת התורה וחידודה ופלפולה, אשר כל זה תלוי ביגיעתו: כפי ערך אשר ייגע בתורה כן ישיג חכמתו. ע"כ בא הרמז שלא ניתן מן השמים שיעור למנורה, שהוא רמז על חכמת התורה, כי אין זה בידי שמים כי אם ביד כל אחד ואחד.

ומידת היגיעה שיכולה להביא לאדם סייעתא דשמיא, מבוארת בגמ' במסכת מנחות (ז ע"א), שמספרת על אבימי שמסכת "מנחות" איתעקרא איתעקרא ליה, כלומר: שכח אותה. ואתא קמיה דרב חסדא¹ לאדכורי גמריה, ולישלח ליה (לרב חסדא דליתי לגביה) וליתי לגביה, סבר הכי מסתייעא מלתא טפי, וביאר רש"י: "מסתייעא משום יגעתי ומצאתי".

¹ רב חסדא היה תלמידו של אבימי והיה מקבל מכות מרבו כשהיה שוכח את לימודו, כמו שמוזכר בגמ' הנ"ל, והנה עכשיו בא אבימי אליו ללמוד.

הטרתה שאבימי הטריח את עצמו לבוא אל תלמידו רב חסדא, עוזרת לו יותר לאוקמי גירסא.

וכן מובא במד"ר קהלת (י, טו): "עמל הכסילים תיגענו אשר לא ידע ללכת אל עיר", זה תלמיד שעומד במשנתו – (שאינו מחודד ומשונן) אשר לא ידע ללכת אל עיר – לא היה לו לילך לרבו שיחזיר לו תלמודו, בתמיחה.

ד"א: עמל הכסילים תייגענו, זה יפתח. אשר לא ידע ללכת אל עיר, לא היה לו לילך אצל פנחס ויפר לו נדרו. אלא, אמר יפתח: אני ראש וקצין לישראל ואלך אצל פנחס, ופנחס אמר: אני כהן גדול בן כהן גדול, ואלך אצל עם הארץ מביני תרייה ספת ההיא עלובתא, ותרויהון איתחייבון על דמה.

יפתח נישול אבר אבר ונקבר, דכתיב: ויקבר בערי גלעד (שופטים יב), ובכמה מקומות נקבר, דאת אמר ויקבר בערי גלעד, אלא מלמד שהיה נישול אבר אבר ונקבר במקומו. פנחס מה הפסיד, נסתלקה ממנו רוח הקודש מאתיים שנה, דכתיב (ד"ה א, ט): ופנחס בן אליעזר, נגיד עליהם אין כתיב כאן, אלא נגיד היה עליהם לפניו וה' עמו.

ובתנא דבי אליהו רבא פרק יא כתב בנדון זה: זה נוהג גדולה בעצמו וזה נוהג גדולה בעצמו, אוי לה לגדולה שקוברת את בעליה, אוי לה לגדולה שלעולם אינה נורמת טובה וכו'. ויפול בעת ההיא מאפרים מ"ב אלף, מי הרג את כל אלה, הוי אומר לא הרג אותן אלא פנחס, שהיה סיפק בידו למחות ולא מוחה, וגם היה לו להתיר את נדרו ליפתח ולא התיר.

ולא פנחס בלבד, אלא כל מי שסיפק בידו למחות ולא מוחה להחזיר את ישראל למושב, כל הדמים הנשפכין בישראל, אינם אלא על ידו, שנא' (יחזקאל ג, יז): ואתה בן אדם צופה נתתיך לבית ישראל, ושמעת מפי דבר והזהרת אותם ממנו. באמרי לרשע מות תמות, ולא הזהרתו ולא דיברת להחזיר רשע מדרכו הרשעה לחיותו, הוא רשע בעונו ימות, ודמו מידך אבקש. (ואתה כי הזהרת רשע ולא שב מרשעו ומדרכו הרשעה, הוא בעונו ימות, ואתה את נפשך הצלת.) לפי שכל ישראל ערבים זה לזה.

וכתב הרב "מכתב לחזקיהו" בחידושו על מסכת שבת דף פח ע"ב על מאמרם ז"ל – אמר רב חננאל בר פפא: מאי דכתיב, "שמעו כי נגידים אדבר ומפתח שפתי מישורים" (משלי ח, ו), למה נמשלו ד"ת כנגיד, לומר לך: מה נגיד זה יש בו לחמית ולהחיות, אף

ד"ת יש בם להמית ולהחיות, היינו דאמר רבא: למימינים בת סמא דחיי, ולמשמאילים בת סמא דמותא.

וה"ל: ראיתי להעתיק כאן מוסר השכל בנועם שיח שפתי צדיק, אשר דבר בקדשו הרב הדגול כמהר"ח בן עמר ז"ל בס' חפץ ח', כי דבריו נכוחים והם דברים הנכנסים ללב ואין הספר מצוי, ע"כ אעתיק לשונו למען יהיו דברי הרב זיע"א לאות ולטוטפות בין עיני:

והכי אמר רב, מכאן תוכחה מגולה לכת של ת"ח הלומדים בתענוג. וכאשר תרצה להתבונן עמו בעומק הש"ס, מילאה ילאה ויתעצל ויתרשל, ואם כשול ייכשל באיזה קושיא מניחו לעבור עליו, או יבקש לדחות איו דחייה קלה ומקולקלת, לבלתי יטריח והיא בעינה.

אוי לו אוי לגופו, בודאי שעליו נאמר נגידות למשמאיל, שנעשית לו סמא דמותא, ובחתהלכו לא תניחחו ולא תשמור עליו, אדרבא: כלפי ליא רח"ל, אלא דצריך לטרוח בכל כוחו אשר נתון בימין.

וא"ת, למה תלה במימינים ובמשמאילים, הו"ל למימר העוסק בכל כוחו וכו', נראה דתרתיו קאמר והא בהא תליא, וכאשר טורח לא יחוס על גופו, ומה גם אם יפעיל היצה"ר בידיעתו בחיותו בחברת החברים כיו"ב לבל יכוון דעתו, שמא לא יעלה בידו דבר הנשאל בו, ולזה קודם הוא מתרשל וטעמו בנואמו – בז לדבר יחבל לו, כי זה דקדוקי עניות, ועל עצמו ניבא ע"י הדעת העלום.

וזה הולך אחר עצת היצה"ר הנתונה בשמאל אשר יעצו לטובתו בשני עניינים: אחד כדי שיישאר בכבודו במקומו מונח, והשני למה ליה להג הרבה יגיעת בשר.

משא"כ ההולך אחר עצת היצר הטוב הנתון בימין, ותהי עצתו כמה' כאשר ישאל איש וכו'. אשר יטרח במלאכת שמים בכל כוחו הנתון בו מאת ה', ומה גם חש בראשו יעסוק בתורה – רפאות תהי לשרך ושיקוי לעצמותיך (משלי ג, ח), והיא סם חיים.

ועוד אני אומר, שזהו עצמו אומרו "סמא דחיי", דכאשר אינו חס על עצמו לחתיש כוחו, פשיטא דלהיות מאמין שהתורה היא מרפאתו, וכן יהיה וזהו סמא דחיי. משא"כ מי שחם על עצמו לבל יטרח, מגלה דעתו שאינו מאמין בדברי חז"ל דרפאות וגו', וע"ז נעשית לו סמא דמותא, ותהיה לו תושיה ומתשת כוחו ויקרב עתו.

לבן עצה טובה מהבא גמרינן לה, כי לא עליך המלאכה לגמור, וצריך המעיין לבדוק עד מקום שידו מגעת, ואם ידע דאיכא ת"ח מעיין יותר ממנו בפלפול וסברא, יבוא אצלו לידע עומק הש"ס ומוצאו ומובאו, ותבוא עליו ברכה, ופשוט. ע"כ לשון המהור.

והח"ס ז"ל על מסכת נדרים (פא, ע"א), כתב שיש תוספת ביאור בלשון חז"ל שאמרו: כל העוסק בתורה לשמה תורתו נעשית לו סם חיים. למה לא אמרו – כל העוסק בתורה לשם שמים, אלא יש תורה לשם ממש, אך אין כוונתו אלא כדי לקיים המצוות ולידע ההלכה איך יעשה המעשה, וכיוון שכל עצמו של אותו העסק איננו אלא לקיים המצוות, איננו עדיף מקיום המצוות גופא, דבעידנא דלא עסק בה לא מגינא ולא מצלי.

אך עיקר מצוות עסק התורה הוא מצווה בפני עצמה – להנות בה יומם ולילה ולהעמיק ולעיין בכל תוצאותיה ומובאיה, כי עמקן מחשבותיה, ואם בחוקותי תלכו שתהיו עמלים בתורה לא לבד לידע המצוות בשעה שצריך לה, אלא דרוש וקבל שבר, היינו הדרשה עצמה היא השכר והנחת רוח לפני הקב"ה, וזהו עוסק לשמה של תורה, לא על כוונה אחרת והיא המגינה ומצילה.

והביאור למה שהובא לעיל בשם רבי יצחק, אם יאמר לך אדם יגעת ולא מצאת וכו' כתב הרב אורח ישרים: ע"פ דרך המוסרי נ"ל לבאר את דברי ר"י, כי הוא עפ"י מאמרם ז"ל הכל בידי שמים חוץ מיר"ש, כמו העושר והכבוד החיים והמוות משמים המה, ושווא עמל אנוש. ואם ה' לא ייתן לא ייקח ביד, אבל התורה והמצוות – הבחירה ביד האדם אם להוסיף או לגרוע, והכל יודעים ומאמינים בזה, וא"כ מן התימה הגדולה כי אנחנו רואים ההיפך.

כי עמל אנוש כל היום ביגיעת בשר, ביום לא ישקוט ובלילה לא ינוח לאסוף הון ולכנוס כסף, וכל ההשתדלות והחריצות יעשה אדם בזה להתחכם ולצבור כסף, אם ביושר או שלא ביושר ויוכל היות כי לריק יהיה כל יגיעו, ומאומה לא יישא בידו כ"א ה' לא ייתן, שווא כל התחכמות אנוש כנגדו.

ובעבודת השי"ת בתורתו וביראתו אשר בידו הנה, בהן הוא מתעצל עד מאוד ואיננו משתדל אחריהן מאומה, ודי לו במה שהוא. נרפה הוא נרפה, ולא יעשה בהן חריצות והשתדלות.

ואמרתי בזה בדרך הלצה הטעם הוא פשוט, כי ידוע הוא כי הדבר אשר ביד האדם להשיגנו, הדבר ההוא איננו חשוב בעיניו למאומה, ואיננו רודף אחריו, והדבר אשר אינו ביד האדם להשיגנו – הדבר ההוא חשוב בעיניו ונותן ליבו תמיד עליו.

ע"כ היראת השמים אשר ביד האדם הוא, ובנקל יכול הוא להשיגה אם אך יחפוץ, ע"כ איננה חשובה בעיניו להשתדל אחריה.

אולם לא כן העושר, אשר איננו בידו הוא, כי העושר והכבוד ממנו ית"ש, ואף אם יעמול בכל כוחו, אם ה' לא יחפוץ לא ישיגנו, ע"כ חשוב הוא בעיניו ורודף אחריו כל יום, כי מדרך האדם לאהוב תמיד את אשר לזולתו, ואת אשר בידו רע הוא בעיניו, כאשר אמר שלמה ע"ה רע רע יאמר הקונה.

ובספר בניהו על יומא עב, כתב בדומה לזה על מה דאמר רבן גמליאל, כל ת"ח שאין תוכו כבדו אינו ת"ח. וז"ל: ג"ל בס"ד תוך אותיות חכמה במלואם כזה: ח"ת כ"ף מ"ם ח"א, יש אותיות פתאים, רמז הוא כל מי שנקרא החכם בח"א הידיעה, יראה עצמו שהוא מן הפתאים, כי מוסיף לדעת מוסיף קושיות, והמקשן רואה עצמו שהוא מן הפתאים שאינו מבין ד"ת.

אבל מי שאינו בעל חכמה יתחלך למישרים, שאינו מרגיש בקושיות, ונמצא החכם שהוא בעל חכמה – אותיות ברו מורים על חכמה שבה מוליד הקושיות, ותוכו מורה על הקושיות שהם יהיו מן הפתאות, שמתקשה ואינו יודע לתרץ, והאדם שהוא מתקשה יבוש לומר קושיות שלו, שלא יאמרו עליו שהוא פתג, אין זה תלמיד חכם, כי זה לא ילמד בטוב, וכמ"ש התנא: ולא הביישן למד, וכתוב: ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש.

ולכן ראוי שיחיה תוכו שרמוז שם הקושיות כבדו שהם אותיות חכמה, דכמו אם יש לו חכמה אינו בוש לגלות אותה ולאמרה לפני כל, כן אם יש לו קושיות אינו בוש לאומרם ולגלותם, וזהו תוכו המורה על הקושיות – מתנהג בהם כבדו המורה על החכמה שבו.

עלה בדינו, שמעשה המנורה שמרמזת על חכמת התורה שלא נאמר בה מידותיה, להורות לנו שיש להרבות ביגיעת התורה עד לאין שיעור, ורק זה הדרך לזכות לחכמת התורה באמת, וכמבואר.

פרשת תצוה

תרומתו של מרע"ה למשכן

"וַתֵּן תְּצִוָּה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זֵית זָךְ כֶּתִית לַמָּאֹר לַהֲעֵלוֹת נֵר תָּמִיד". (כו, ב).

אם אדם רוצה להתעלות ולהעלות נר נשמתו לתמיד גם בזה וגם בבא, אז "כתית למאור", עליו לכתת את עצמו לגלות את המאור שבו, בחינת אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה.

ובמ"ש בשם המהר"ל הקדוש, שטעם המילה לשמונה, כי מספר שמונה הוא למעלה מדרך הטבע, כי כל הבריאה היתה בשבעה ימים – בחינת דרך הטבע, וביום השמיני התחיל הכל למעלה מדרך הטבע. ולכן מלין לשמונה, להראות על הדרך של מסי"ג, וכשהולכים במסי"ג כל ההנהגה עם האדם היא למעלה מדרך הטבע. (קול מנחם)

אמרו בזה"ק (ח"ג – רמו, א) תלת אינון דגרמין ביש לגרמיהו תרין בהאי בעלמא וחד בעלמא דאתי. (מאן דלייט גרמיה, ומאן דזריק נהמא או פרוין דנהמא בארעא – בהאי עלמא. וחד בההוא עלמא מאן דאוקיד שרגא במוצ"ש עד לא מטו ישראל לקדושא דסדרא וכו').

מאן לון רב ממש, דאמר: ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת. ואמר לצורך, ואע"ג דקב"ה עביר רעותיה. עם כל דא לא אשתזיב מעונשא, והא אתמר דלא אדכר בפרשת ואתה תצווה ואתמחיל מתמן.

¹ "מחני נא מספרך אשר כתבת", ומדוע נבחרה דווקא פרשת תצווה, מחני נא מספר = כ' פרשת תצווה, היא פרשה מס' כ' = 20 מתחילת התורה. ודו"ק.

ובן מצינו "בזוהר חדש" (ס, ב) בפסוק: "ואם אין מחני מספרך אשר כתבת" – קללה דא על תנאי וקב"ה מחיל לחוביהן בניניה דמשה, ואעפ"כ אתמחי מפרשתא מעלייתא באורייתא בפקודא דעובדא דמשכנא, ואיהי פרשת ואתה תצווה דהו"ל למכתב שמיה דמשה בכל מילה ומילה ובכל פקודא ופקודא, דתמן אתמחי מכל האי פרשתא דלא אדכר תמן, הוי קללת חכם אפי' על תנאי אתקיים.

פליאה דעת מאתנו, וכי זו שכרה של מסירות נפש והרי אדרבה עוד נשתבח על שמסר את נפשו, כמו שאמרו (בסוטה יד, ע"א) ע"ה (ישעיה נג, יב) "לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל. תחת אשר הערה למות נפשי ואת פושעים נמנה והוא חטא רבים נשא ולפושעים יפניע".

אלא שלגודל מעלתו היה נראה לעיני אדם כלשון של קללה והרי זה בבחינת "נורא עלילה". שכך גזרה חכמתו יתב' ובכדי להראות לנו עד כמה מגעת חשיבות דבורו של משה לפיכך נדמה כעין עונש.

ותראה בדבר פלא ש"וידבר ה' אל משה לאמר" עם האותיות עולה בנימ' "ואתה תצוה" ולכן לא נאמר "ואתה צו" כמ"ש בסוף פרשת אמור "צו את בני ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד".

ורש"י בפרשת אמור (כד, ב): זו פרשת מצוות הנרות, ופ' ואתה תצווה לא נאמרה אלא על סדר מלאכת המשכן, לפרש צורת המנורה, וכן משמע, ואתה סופך לצוות את בני על כך. נמצא שבאמת הקב"ה הזכיר את שמו של משרע"ה בצווי המנורה.

ולא רק בציווי המנורה, אלא כל מעשה המשכן על שמו של משה, כדאיתא בויקרא רבה (פ"א) עה"כ (משלי כ, טו) יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת, בנוהג שבעולם, אדם יש לו זהב וכסף ואבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה ומובות שבעולם ודעת אין בו, מה קניה יש לו וכו'.

הכל הביאו נדבתן למשכן זהב, הו"ד וזאת התרומה וגו', ורב פנינים – זו נדבתן של נשיאים דכתיב (להלן לה, כז) והנשיאים הביאו את אבני השוהם ואת אבני המילואים וכלי יקר שפתי דעת – לפי שהיתה נפשו של משה עגומה עליו, ואמר: הכל הביאו נדבתן למשכן, ואני לא הבאתי. א"ל הקב"ה חייך שדיבורך חביב עלי יותר מן הכל, שמכולם לא קרא הדבור אלא למשה (ועיין גם מדרש תנחומא פקודי יא).

כל מה שעשו ישראל הוא מכוחו של משה, שהרי לא יכלו להקים את המשכן, עד שבאו אל משה והוא לבדו הקים אותו כמ"ש (תנחומא שם) ובזה הוכח שהוא הוא שעשה את המשכן ואיני כותב לו הקמה אלא על ידך שנא' (להלן מ, יח): ויקם משה את המשכן, וממילא אין צורך שיתגדב, שהרי בלעדיו לא היה המשכן, וכל נדבתם היתה תלויה בו.

"מחני נא מספרך אשר כתבת", ומדוע נבחרה דווקא פרשת תצווה, מחני נא מספר = כ, פרשת תצווה היא פרשה מס' כ' מתחילת התורה. ודו"ק.

תלמידים הרי הם כבנים

"ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו איתו מתוך בני ישראל לכהנו לי אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן". (כת, א).

ואיתא בשמו"ר (לז, ד): הה"ד לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעוניי. כשאמר לו הקב"ה למשה ואתה הקרב אליך הרע לו, אמר לו: תורה הייתה לי ונתתיה לך שאילולי היא איבדתי עולמי.

שהוא היה רוצה לשמש בכהונה, והשיבו ה' שדי לו כתר תורה שנתנו לו דחשיבא טפי, שלולי הוא היה העולם אבד והיא מקימתו, והראב"ע בחומש כתב שלא נתנה הכהונה למשה משום שהיה עליו מורח העם ללמדו תורה ומצוות ולשפוט כל דבר הקשה אשר בלעדם לא יקום העולם. (יפה תואר)

והקשה הכתב סופר, שהדבר תמוה מאוד. איך יתכן שמשם רבנו ע"ה יקנא באהרן על הכהונה, הרי התורה העידה עליו והאיש משה עניו מאוד, ואם אהרן התגבר על מדה זו שה' העיד עליו "וראך ושמת בלב" (שמות ד, יד), ורש"י פירש: "לא בשאתה סבור שיחא מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה". ומשם זכה אהרן לעדי החושן הנתן על הלב, ועל אף שהוא היה גדול ממנו בשנים, עאכ"כ מרע"ה לא היה צריך להצטער שה' לא נתן לו הכהונה.

הנה ידוע שעיקר התכלית של האדם הוא שבכל יום ויום יסגל לעצמו תורה ומצוות ע"ד משרו"ל באבות פ"ד: "יפה שעה אחת בתשובה ובמעשים טובים בעוה"ז מכל חיי העוה"ב" כי במתים חופשי כיוון שהאדם מת נעשה חופשי מהמצוות, ונטלת ממנו האפשרות להיות הולך.

והעצה לזה כשאדם מגדל את בניו לתורה וליראה ולמצוות, בזה שבניו מקיימים תורה ומצוות זה נוקף גם על חשבוננו של האב, שהוא הנורם לכך שילמדו תורה ומצוות, ובאופן זה גם לאחר מותו נקרא הולך, וכמאמר חז"ל: כל המניח בן כמותו כאילו לא מת. (ב"ב קטז, ע"א)

ולאידך גיסא, כל מי שבניו לא הולכים בדרך התורה מפני שהוא לא הדריכם לזה, חובותיהם נוקפים גם על חשבוננו. כמו שבארו חז"ל: כל המעביר נחלה מבניו עליו הכתוב אומר: "ותחי עוונותם על עצמותם" (יחזקאל לב, כז)

התורה נקראת נחלה ע"ש הכתוב – "תורה ציווה לנו משה מורשה קהלת יעקב", וכשאחד מעביר נחלה זו מבניו ואינו מדריכם ללכת בדרך התורה, ממילא כל העבירות שעושים הילדים נקראים על שמו, אף לאחר מותו שהוא כבר עצמות. וזהו הדיוק של הפסוק "ותחי עוונותיו על עצמותיו".

ודומה לזה מאמר חז"ל (ב"ב קטז, ע"א): כל שלא מניח בן ליורשו הקב"ה מלא עליו עברה.

וקשה לכאורה מה אשם זה שלא זכה לבנים, מה חז"ל למעבד, ופרשו המפרשים שלא הניח בן שהאבא יירש אותו – כלומר שחבן יעשה מצוות והאב יירש את הפירות שלהם בעוה"ב, וזה מתאפשר רק אם האב מחנך את בניו על התורה ועל המצוות, ויהיה הבן מזכה את האב אף לאחר מותו.

וזה גם בוונת חז"ל (בר"ה לב, ע"ב): אפשר מלך יושב על כיסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחין וכו', כלומר שגם המתים נחנים מן המצוות של הבנים שעודם בחיים ולחפך ח"ו. על פי האמור מתפרש המאמר: "כל המניח בן כמותו כאילו לא מת". (ב"ב קטז, ע"א)

וכן פירש החת"ס את הפסוקים (מלכים א ב, א-ב) "ויקרבנו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו לאמור אנכי הולך בדרך כל הארץ וחזקת והיית לאיש". וכו'.

מה שייך לומר "ויצו" על המילים "אנכי הולך בדרך כל הארץ", היה צריך להקדים ולומר שהוא הולך בדרך כל הארץ, ואח"כ יצווה אותו וחזקת והיית לאיש וכו'.

ופי' האלשיך ז"ל, שציווה אותו לאמור תמיד "אנכי הולך בדרך כל הארץ", דהיינו שיזכור יום המיתה ועי"כ וחזקת והיית לאיש, שיחזק מן היצה"ר ויחיה לאיש הרמוז על החשיבות, כמו "אישו כהן גדול".

והרב "בינה לעיתים" פי': ויצו את שלמה בנו לאמר, שיאמר תמיד שהוא בנו של דוד וצריך לקנות שלמות כדי שלא יבוש מאבותיו.

והחת"ס כתב ב"תורת משה" פ' שמות בהפטרות פרשת ויחי, שהכוונה עפ"י מה שאמרו חז"ל פרק כל שעה (פסחים מב, ע"א) דלאמור נוטריקון לאו אמור, ה"נ הוזהירו לשלמה שלא יאמר הנני עושה כקלקולי רוב העולם אלא צריך האדם להתחזק במעו התורה נגד אנשי דורו הפורצים נדרי עולם.

ולז"א ויצו את שלמה בנו לאמור, לאו אמור אנכי הולך בדרך כל הארץ – לעשות כמעשיהם, לא תאמר כן אלא וחזקת והיית לאיש.

על פי ההקדמות הנ"ל פירש הכתב סופר את המד"ר שחבאנו בפתחת. שבשהקב"ה אמר לו למשה ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו אתו מתוך בניי לכהנו לי אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן. הרע לו. ומדוע.

כיוון שהוא לא זכה לזה שבניו יהיו כמותו, כמו אהרן שזכה לזה להניח בן כמותו ובאילו לא מת, והשיבו הקב"ה: תורה הייתה לי ונתתיה לך, והתורה נקראת על שמך כמ"ש: "זכרו תורת משה עבדי".

ובמאמר חז"ל נדרים לח: לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו, והוא נהג טובת עין ונתנה לישראל. ובמד"ר (פ' פז, ג): "ד"א כתוב לך, בזכותך אני נותן להם את התורה. ויתנם ה' אלי, לי נתנם ואני נהנתי בכם עין טובה ונתתי אותה לכם לכך נא' כתוב לך בזכותך".

ותלמידים נקראים בנים, כנאמר באלישע שאמר אל אליהו ז"ל: "אבי אבי רכב ישראל ופרשיו". וכן ביאר רש"י במדבר (ג, א) ע"ה אלה תולדות אהרן משה: "ואינו מזכיר אלא בני אהרן, ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה, מלמד שכל המלמד את

בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו. ביום דבר ה' את משה, נעשו אלו התולדות שלו שלמדן מה שלמד מפי הגבורה."

וכן איתא בסנהדרין (צט, ע"ב): כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו. וכן מובא שם (צא, ע"ב): כל המונע הלכה מפי תלמיד כאילו גזלו מנחלת אבותיו. וכן מצינו שת"ח נקרא ע"ש משה, משה שפיר קאמרת במס' שבת (קא, ע"ב).

נמצא בזמן שישראל עוסקים בתורה משה רבנו כאילו לא מת, ומתעלה ממדרגה למדרגה.

וזה מה שפרש רש"י בחוקת: קח את אהרן, אמור לו אשריך, כדרך נתון לבנך מה שאני איני זוכה לכך, מיד חמד משה לאותה מיתה, ובפ' פנחס כשנאמר לו עלה אל הר העברים... ונאספת אל עמך גם אתה כאשר נאסף אחיך.

כלומר, גם אתה אף שלא הנחת בן כמותך, מ"מ האסף אל עמך כאשר נאסף אהרן אחיך, שהוא לא מת מפני שהניח בן כמותו וממלא מקומו, מ"מ תהיה זוכה למה שזכה אהרן, כי זכויות כל ישראל תלויות בכך.

שיחה מכתב ידו של הרב יעקב ענתבי זצ"ל

מי יתן תבא שאלתי ושועתי מאת ה' שומע תפילת כל פה, הוא יבטל מעל כל הקה"ק כל מיני גזרות קו"ר, ויהי ה' אלוקינו עמנו, ויהי גועם ה' אלקינו עלינו.

הן עתה אפתח בדרשא בקהלא קדישא, מאשר חנני ה' אם יראה בעיני מו"ר, ואם יוכשר בעיני ה', ואילין מלייא אימא בדרך אפשר, עני בעוניו עפ"י דרו"ל והודות לה' ואנחנו נברך ית, וה' יהיה עם פי וינחני בדרך אמת, ואל יצל מפי דבר אמת ליעקב עבדו עבד ית.

ליקב"ו לעשות נחת רוח לפניו יתברך, גל עיני ואביטת נפלאות מתורתך ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש. שתי בה' מחסי ומבטחי שיחי שומי, מנחת עני לפי קט שכלי, ואם דל הוא יהי רצון שירצה לפני ה' את קרבני לחמי, וכאלו הקרבתי חלבי ודמי.

ליקב"ו גל עיני ואביטת נפלאות מתורתך בחקותיך אשתעשע בע"ה.

לפני ה' חוקת עולם לדורותם מאת בני". (כו, כא)

איתא במדרש, על פסוק אם על המלך טוב יכתב לאבדם וז"ל: אר"י שמנה עשר אלף ות"ק יהודים, הלכו לבית המשתה, ואכלו ושתו ונשתכרו ונתקלקלו, מיד עמד השמן וחלשין עליהם לפני הקב"ה, ואמר עד מתי תדבק באומה זו שהם מפרישים לבבם ואמונתם ממך, אם רצונך אבד אומה זו, כי אינם באים בתשובה שלימה לפניך.

אמר לו תורה מה תהא עליה, אמר לפניו רבונו של עולם תסתפק בעליונים, וגם הקב"ה השוע דעתו למחות את ישראל, באותה שעה אמר הקב"ה למה לי אומה, שבשבילה הרביתי אותותי ומופתי לכל הקמים עליהם לרעה, אשביתה מאנוש זכרם.

מיד אמר הקב"ה להשמן, הבא לי מגילה ואכתוב עליה כליה, באותה שעה הלך השמן והביא לו מגילה וכתב עליה, מיד יצתה התורה בבגדי אלמנות ונתנה קולה בבכי לפני הקב"ה וגו', באותה שעה רץ אליהו אל אבות העולם, ואצל משה בן עמרם ואמר להם, עד מתי אבות העולם אתם רדומים בשינה, ואי אתם משגיחים וגו' ולאבד את זכרם, אמרו לו אי"ו אם הם עברו על דת הקב"ה ונחתמה גזרתם, מה אנו יכולים לעשות, חזר אליהו ואמר לו למשה, אי רועה נאמן כמה פעמים עמדת על הפרץ לישראל, ובטלת גזרתם

לבלתי השחית שנאמר לולי משה בחירו וגו' מה תענה על הצרה הזאת, כי באו בנים עד משבר וגו'.

א"ל משה כלום יש אדם כשר באותו הדור, א"ל יש ושמך מרדכי א"ל לך והודיעו כדי שיעמוד הוא משם בתפילה, ואני מכאן ונבקש רחמים עליהם לפני הקב"ה וגו', מיד הלך והודיעו למרדכי, הו"ד ומרדכי ידע את כל אשר נעשה וגו'. עכ"ל.

הלצה

מי ומי החולכים, חלוך ודבר בלכתם ילכו, מי בראש אמי"ר ספיר"ת האומ"ר הוה מספ"ר קומ"י, הכר נא למ"י החותמ"ת, פתיחה מעין חתימה בינ"י בינ"י אתיא מבני"א, דנקיט סדרא יקר מחרו"ש מעשה י"ה, י"ה יושיעך לכל האותות אתיא וחמהייא דעבד והדריה לכלליה, שיתי שומ"י אל פתח השער שער עמ"י.

מי חכם ויבן אלה, והחי יתן אל לבו מפלאות תמים דעים, כי נעים גדול העצה ורב העלילה, דחביבא ליה כנסת ישראל, כל זרע יעקב כגפן פוריה, עבד לחו נטירותא יתירתא, כאישון בת עין לעלם ולעלמי עלמא.

כאב את בן הבוחר בעמו ישראל באהבה, כי יעקב בחר לו יח שבכל דור ודור רבים קמים, ומקפי לן כבסלא לאוגי"א. עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם, ויך צריו אחר מכה טריה.

עזרנו בשם ה', מנן בעדי צור קדושי וכבודי מרים ראשי, עד צית שמיא, ולא יעזוב את חסידיו, זרע ידידיו שבטים שבטי י-ה. לא זו מחבבן ומקרבן עד שקראן שמעוני אחי ולאומי.

מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו כה' אלוקינו בכל קראינו אליו, רב לחושיע ישע י-ה גדול הרועה, שמצילנו רועה נאמן, חזו מאי דקמן בקום עלינו אדם הבליעל זה המן, זרע פסול נין עמלק היו היה, ויהי בימי אחשורוש שכל הזוכרו אומר את ראש, מלך טפש היה.

בשנת שלוש למולכו, עשה משתה לכל שריו ועבדיו, חרטומי"א ואשפייא עבד, לחם רב מיני מאכלות אסורות ויין נסיכב, קדלי דחזירי מכל החי מכל בשר, וכל בהמה השמנה היא עגלה יפיפיה, אף היה מתכוין באעבורי אחסנתא בני גלותא.

יתבון בני עממיא, לאכול ולשתות עמהם, בדין עירוב"א ביני עורבבי"א, להעבירם על דת, להפיל אותם ברשת זו טמן בעצת המן, חמא ישראל ויאכלו זבחי מתים, וקלקלו מעשיהם ו"ח אלף ות"ק מישראל, נהנו מסעודתו של אותו רשע, והיה לאכול אוכלי עמי.

מי נתן למשיסה יעקב, וישראל לבוזים, עצה רעה זו דחמן אמר למחומן, להומם ולאבדם על ידי חמאם באכילה ושתיה.

גם ושתי המלכה רעה ומצורעה, כיוונה לרעה, עשתה משתה נשים להחמיאם, בנות ישראל בשבת לא תתן לחם חגיגה.

ביום השביעי כטוב לב המלך ביין, גזר גזירתא להביא החיא מטרוניתא, ושתי המלכה להראות העמים והשרים את יופיה, אמר אתיוה ניהלי בעירום ובחוסר כל, להביא ערומה ערום ועריה, בא מלאך ועשה לה זנב, לשחק בם ולערבבם עבר להו ערבוביא.

ותמאן המלכה ושתי לבוא בדבר המלך, העזה פניה מגו דהעזה ותדבר בסר"ה, וכה אמרה אמרו ליה להחוא שטייא בר אחוריירה דאבא, אין עושין כן אפילו בשפחה הגיורת והשבויה, בת מלך אנכי וכן לא יעשה, לך לבדך בהגלות נגלות, אתה ידעת שבתי וקומי.

מי הקשה אליו ותפעם רוחו על הדבר הזה, וחמתו בערה בו ויהי דבר המלך לפני כל יודעי דת ודין, קודם דייניא דיינוה ניהלי, ויען ממוכן הדיוט קופץ בראש, לא על המלך לבדו עותה, בת קטלא היא למיגדר מילתא, ולמיחש מיהא בעיא.

כי יצא דבר המלכה על כל הנשים, להבזות בעליהן, כי ירא אנכי ראיתי שערוריה. אחת דחה להמית, וגווסרו כל הנשים להיות כל איש שורר, אלה בני שריו"ה ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה משח זיתא דביא.

מה' יצא הדבר, אשה יקרה בת בתה של שרה הצדקת, הכשרה ליהודים חיתה אורה, אשר גדלה מרדכי הצדיק מירא דביא. ותלקח אסתר אל בית המלך בבשמים ובתמרוקים הנשים, אפרסמוגא דביא. מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד מי היא ובת מי.

מי זה מחשיך שם חושך לאור, הוא אחשורוש גדל – את המן, ויצו עליו לפניו יכרעו כל יושבי שער המלך, אחשדרפניא סגנייא. גבר לב בליעל, וישת לו על לבו צלמים, ומרדכי לא יכרע ולא קם ולא זע, ואין ברוחו רמיה. מידי עוברו פשט לו את הרגל, דשטר

עבדותו קשור בה, לרמוז לו עבדי אתה עבדא בישא סורי הנפן נכריה. כלום יש עבד מורד ברבו, ויפוג לבו עבדא דמאן עבדא רמייא.

וימלא חימה ויבו בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו, נפק דק מחשבתו נכריה להובדא ולהשמדא, את כל היהודים עם חכם ונבון, להוריד שיבתו בדם מדם חלל ושביה. השב"י ישראל אנשים ונשים ומק, לבית אבותם למשפחותם, לשוחם משפחת השוחמי.

מי נטה עליו קו תוהו, הפיל פור הוא הגורל, וירא כי באדר מת משה ועלמה היה, ולא זכר כי היא עת הלידה בו נולד ג"כ בר בתי"ה, וזכות הלידה דרעיא מהימנא, יכולת היא שתגן ויקום משה ויושיען, עמו עוז ותושיה.

לית מאן דידע לאשתעווי לישנא בישא כהמן לשון רמיה. ויאמר למלך ישנו עם אחד מפורז ומפורד, חלק לבם עתה ודתייהם שונות מכל עם, ומפקי לשנתא בשח"י פה"י, ומתפללין לאל יקום להובדא כולחו עממיא. ואינן אמרין עתיד למיתי להו משיח חכם גדול, דמטמרן ליה גלייא. ברוח שפתיו ימית, והיו כל העמים משרפות סיד, ואין בהם הנייה.

אם על המלך טוב, יכתב לאבדם ויאמר להשמידם, ונראה מה יהיו חלומותם אימת אתי להו עייר וקדיש מן שמיא. ועשרת אלפים כבר כסף אשקול להביא אל גנוי המלך עלי ידי רמיה. השיבו המלך הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך, אתה יכול לעמוד על אופיאי, ויסר המלך את טבעתו ויתנה להמן לאמר לו כתוב וחתום זה שמי.

מי אלה רשעים, שניהם דבר עבירה נתכוונו, רשע עריץ כבעל התל ובעל החריץ, הסכימו לקעקע ביצתן של ישראל יחד כולם, כל אפיא וכל מקום אשר הגיע דבר המלך ודתו, אבל גדול ליהודים, געו כולם בבכיה.

מספד מר בלב חומרמר, כי חמר ושק ואפר יוצע לרבים תאניה ואניה. טובה הסרת הטבעת, צעק לבם אל ה' ישובו בג"י בתשובה, ויקרע מרדכי בגדיו ויצא בתוך העיר, ויוצק ברחובות קריה, שובו שובו שמעוני אחי, אוי מה היה לנו כי באו בנים עד משבר, ובח אין, שאו למרום עיניכם ואנו ליה, וליה עינינו, לך תלויות עד שתחננו, אנא ה' הושיעה נא ותוציאנו לרויה, חוס ורחם על עמך עשה למען שמך, פן יאמרו ח"ו תשש כוחו מבלי יכולת ה', כי שמך נקרא עלינו, גם איש שלומי.

מי זאת הנשקפה כמו שחר, אילת השחר, שמעת ילתא אסתר מלכתא, והיא מר לה, ותתחלחל המלכה מאד, ותשלח להתך לדעת מה זה, מה כל החרדה הזה ומה היה, ויגד לו מרדכי את מעשה אשר קרהו, בן בנו של קרהו נין עמלק, האי מאן דנכית ליה חו"א.

ואת פרשת הכסף נתן לו להרות את אסתר, ולצוות עליה לבוא אל המלך, אז אמרה דה עקא דמי אלי כאריא. ותצוהו אל מרדכי, לך כנוס את כל היהודים וצומו עלי, גם אני ונערותי אצום כן, על המחיה ואחרי כן אבוא אל המלך שלא כדת, וה' לי בעוזרי, עזי וזמרת י-ה ויהי לי לישועה, רב לחושיע ומחפכנא בזכותיהו דישראל, כדת מה לעשות לכרמי.

מי יתן תבוא שאלתי, כאשר עם לבבי בי להפוך לבו אשתני לעלויא. ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות, נשאה עיניה למרום הושיעני מפי אריה, אלי אלי אליך נשאתי עיני לשמיא, וכראות המלך את אסתר, ותשא חן וחסד לפניו חופנא סנייא.

ויושט לה המלך את שרביט הזהב, ותגע בראש השרביט, ותשוב רוחה אליה נפש חיה, ויאמר לה המלך מה לך אסתר המלכה, ותאמר יבוא המלך והמן היום אל המשתה אשר עשיתי, אחת שאלתי דא בע"א.

ויאמר המלך מהרו את המן, לעשות כן פחים טמנה ללכדו עבדא ליה קנוניא. עבדא אסתר ככולהו תנאי ואמוראי, מילתא טבא מלתא דשוויא. ויצא המן שמח וטוב לב, כי גם למחר קרוא לה עם המלך, וכראות המן את מרדכי, ולא קם ולא זע ממנו, לבש קצף בקנאתו בערה כאש חמתו, צוות ככרוביא.

וכל זה איננו שווה לי, בכל עת אשר אני רואה את מרדכי יושב, לא ידענא מי נדחה מפני מי.

מי ראה כאלה, שס"ה יועצים היו לו, וזרש אשתו עדיפא מכולהו, יעצוהו עשה זאת, עץ גבוה חמשים לתלות עליו את מרדכי, במקום שהנשמה תלויה, ובא עם המלך שמח וטוב לב משתה תמיד, את אשר עדין לא היה, ויטב בעיניו הדבר, ויעש העץ לו הכין קל, נחית מן שמיא.

בלילה החוא נדדה שנת המלך, ויאמר להביא את ספר הזכרונות, כתב דוכרנא ויהיו נקראים לפני המלך, אשר הנגיד מרדכי אל בנתן ותרש, שבקשו לשלוח יד במלך בסם המות, דהוי כמכת חלל דמיא.

ויאמר המלך מה נעשה יקר וגדולה למרדכי, ויאמרו לא נעשה עמו דבר עדיין תלויה. והמן בא בזיהרא בקדרותא דצפרא, לעשות אשר זמם, ויאמר המלך יבוא.

ויבוא המן, ענה מלכא איעצך, ויהי אלקים עמך, הודיעני נא מה לעשות לאיש אשר המלך חפץ ביקרו, שאלת סתומה. אמר גבל בלבו, למי יחפון ביקרו יותר ממני, דקא ספו לי מעלי"א. אז אמר יביאו לבוש מלכות, וסוס המלך ואשר נתן כתר מלכות בראשו, וגדול אחד משרי המלך הפרתמים העבד, לרוץ בכרוזא קריב חיל נותן הודיית, ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו. והיה אדירו נגיד לאומי.

מי שמע כזאת, נכנסו דבריו באוזני המלך, ויאמר לו בן משפטיך יהיה, מהר קח מכל אשר דברת, ועשה בן אתה למרדכי היהודי, עבד לרוץ לפניו הלוך וקראת, דין אשר המלך חפץ ביקרו, ככה יהבי ליה מן שמיא.

ויען ויאמר מארי מלכא, די לו במנה אחת יפה כפלים לתושיה, השיבו המלך גם זה צא תן לו, זה וזה יהיה לו. האי ב"ר טבי"א חזר ואמר, אדוני ר"ם נתון תתן לו חר כפר או מדינה אחת, לאכול מפריה לעולם וזה יפה לו. אמר להוי כדין, וכדין שוב אמר אתן סך גדול ויהיה זה ע"י שר אחר, בי אדוני שלח נא ביד תשלח כי קשה כמות עלי, דליהוי יציבא בארעא וגיוורא בשמי שמיא.

גזר המלך אל תפל דבר מכל אשר דברת, אתה חרצת וילך הלוך ילך ובכו, אזיל ועינוי מטיפין כעבדא קמיה מאריה, אבל וחפוי ראש עלו בו עצבי"ם, כסתה כלימה פניו וידאג מאד דואג האדומי.

מי ישום אילם, אשתקיל מלוליה ממה דמטא ליה, ויאמרו לו חכמיו אם מזרע היהודים מרדכי נפול תפול לפניו, הקול קול יעקב נצחו טליא, וסריסי המלך אצים לאמר לך לך, ויבהילו להביא את המן, אל משתה אסתר להשקותו כוס התרעלה, ולבערו כאשר יבער הגלל עד תומו, ולא יוסיף להקימו, ליטרקיה חויא.

ויאמר המלך לאסתר גם ביום השני, במשתה חיון מה שאלתך אסתר המלכה, אז נתעוררה לפניו בקול בכיה, אדוני המלך אם נא מצאתי חן בעיניך, תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתך, וכל אחד תהיה לו נפשו לשלל, ונפשו ל"ו חי"א.

ואילו לעבדים ולשפחות נמכרנו חרשתך, לית לן בה אכתי עבדי אחשורוש אנן, זו הדרך כי ימכור איש את בתו לאמה, אמה העבריה. ויאמר המלך מי הוא זה אשר מלאו

לבו לעשות כן, לאמה מהורה סולת נקיה, ותאמר איש צר ואויב המן הרע הזה, והמן נבעת כי ראה כי בלתה אליו הרעה, חשך משחור תוארו כסתה כלימה פניו נכר שפחמי.

מי פקד עליו יגלו שמים עווננו, בא אליהו זל"ט ויאמר למלך גם הנה העץ אשר עשה, וראשו מגיע השמימה כלפי שמיא, לתלות עליו מרדכי הצדיק, אשר דבר טוב על המלך, ויבו לו בלבו חכמת המסכן בזויה.

עומד בבית המן גבוה, והנו ניצב ויאמר המלך תלוהו עליו, ויתלו את המן ואת עשרת בניו, עשרה גמלים בנים משחיתים, כולחו בחדא זקיפא, ואבי אבות המומאה, לעילא מן כל, זקיף בחויא.

וישבות המ"ן ממחרת הפסח, הוא וכל זרעו זרע מריעים יחדיו, ירדו בשאל תחתיה, ובטיל גזירתא, כי המן בן המדתא האנגי, החוא גברא בשמתא צורר כל היהודים, כמעשה זקנו רע דדמי לחויא.

ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים לאבד זכר עמלק. ליהודים היתה אורה זו תורה, וששון ויקר נמשלו הם ולא יעזוב את חסידיו, זרע ידידיו ויברכם ביום החוא אמר ה' ברוך עמי.

מי אל גדול כה, המעדיף טובו עלינו ויוציאנו לרויה, ממות לחיים והימים האלה מעשה נסים, נזכרים ונעשים, אתקשה זכירה לעשיה, והודות לה' על הנסים ועל הפורקן, לסעודה מתוקן והכל חיבים במקרא מגילה, קריאה זו הלילא כמאן דאמר הללו י-ה, ועשו אותו יום משתה ושמחה, והיתה הרוחה משלוח מנות, ב' מגדנות ומתנות לאביונים ולשמת לב גרבאים יחדיו ירגנו, כל הנשמה תהלל יח.

ושבת זו זכירה דאוריתא אית לה מעליא, ויוסף ישראל תוספת דאוריתא, נפק אודיתא ליקרא דאוריתא דהדור קבלוה השתא, לכן יומא כהאידהא, קבעוה חובה כנוף כו"ע ואתו לבי כנישתא, וקדמא שכינתא ואתיא ולכבוד התורה והשכינה דורשין, ומוסיפין בחדושי תורה איש לפי שכלו, אשר חננו ה' תורת ה' תמימה אף אני להבל דמה, והבל הבא אשר הזמין ה', לענ"ד לפי קט שכלי ואני בתומי.

מי אנכי ומי עפרא דארעא, עפר יעקב המוטל בהריס"ה, מדרך כף רגל לבא בקהל קדושים, אראלים ותרשישים יפה שתיקה נאלמתי דומיה, אכן זאת אשיב אף כי ידענא

בנפשי, מעוט ערכי עלי מהבל ימעט, שאין בו ממש לאו בר זכיה, אפי"ה ההכרת לא יגונה, חובתי ואעשנה ומצוה להביא מן ההדיוט.

בחורמניתייהו דמו"ר כל הקה"ק הזה מחנה שכינה, הגדולים עם הקטנים, זרע ברך ה' זרעא מעליא ומתוכם כעין החשמל, וכוכבי אור נכבדי יחידי ושועי הקהל, החכמים הרמים יחידי סגולה עם ה', עם בחר לנחלה, אתה ה' תשמרם שמירה מעליא, ישבו תמיד בנוה ש' ובמשכנות מבטחים, ששים ושמחים בריח ניהוחים, כי שם יצוה ה' את הברכה, ברכת ה' תחול עליהם עולת תמיד העשויה, ועילא מכל חו"ר ישראל דשכיחי חבא, בקהל קדושים ה"ה הח' הש' הדח"מ, ואת לרבות הרבנים המובהקים, דנהירין להו שבילי דשמיא ה' צבאות יגן עליהם, ויריק להם כל טובו שפע רב מתעלת הברכה העליונה, מתמן נסבין חבריא כ"ה יאמר ה' לכו לחמו בלחמי.

מי לנו גדול אחד המיוחד, ציץ ישענו ומשוש תפארתנו, תפארת ישראל חד מבני עליה, דורש טוב לעמו, ותהי המשרה על ש' שר וגדול הוא ליהודים, כולו מחמדים הודינו והדרנו, והו"ד ידו נטויה להקים דגל התורה, לתומכה ולסעדה הוא הודה, ממשפחת רם הסנניא. כת"ר לי סתו"ר הדרי בי, החכם הש' השר והמפסר רצ"ו, המלאך רפאל יהיה בעזרו, ויהי ה' אלהיו עמו, ויט אליו חן וחסד לפניו בעיני הכל, ויאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו הי"ו בקרב כל ישראל.

גם דור עשירי יולדו על ברכיו, ויהי רצון דתהוי מלכותיה מלכות עלם, אור עולם עד ביאת הגואל, וכסאו כשמש יהיה נכון על כל מכון, ואויביו יהיו נגפים לפניו, עפר ילחכו ועינא דחזו להו בבישותא ליפקע, יצא לחוץ וחור באתריה, ירום ונשא וגבה, ולו א"ה המלוכה, מאן דחמא חמה פני משה כפני חמה הי"ו, ובני אחיו הי"ו יחד כולם ישאו ברכה מאת ה'.

ומתוכם כעין החשמל רב הו"ד יוסף בחירי יצ"ו קונו, ויהי ה' את יוסף בפ"י הי"ו ובניו ח"י עד כי יבוא שילה, לעצור בעמי.

מודעת זאת לכל, היות זכירת עמלק הברחית הרבה מאד, על כן בא חיוב זכרונו בתורה, כמ"ש זכור את אשר עשה לך עמלק וגו', ודרז"ל זכור בפה לא תשכח בלב.

וכתב הרמב"ן ז"ל זכור בפה, שנקרא פרשת עמלק בצבור, וכ"כ התוס' בפר"ב דמגילה, בפרשיות המחויבות לקרות בס"ת בצבור, כגון פרשת זכור וכן נראה סברת

הרא"ש פ"ג דברכות גבי ר"א דשחרר עבדו להשלימו לעשרה, ומשני מצוה הרבים שאני וגו', כגון לקרות פרשת זכור שהיא מן התורה וגו'.

ובתשובת תרומת הדשן סימן ק"ח כתב כן בפשיטות, דקס"ת פרשת זכור דאורייתא הוא לקרותה בעשרה, ור"א ששחרר עבדו להשלימו לעשרה לפרשת זכור הוה לדעת הבה"ג. עי"ש.

ומעם הדבר הוה שגדלה מאד, שנאת ה' את עמלק, יותר מכל הקמים עלינו לרעה, וגם לא השמידו מיד עדי אובד, כי אם הניח הדבר לדור דור, וצוה זכור את וגו', כתבו הראשונים ומכללם מהרמ"א ז"ל, כי הנה ידענו מרז"ל כי אין הקב"ה מפיל אומה למטה, אא"כ מפיל את שר האומה למעלה תחילה.

ובכמ"ש יפקוד ה' על צבא המרום וגו', גם אמז"ל כי שרו של עמלק הוא ס"מ הוא שטן הוא יצר הרע, ולהפיל את עמלק צריך להפיל שרו תחילה, גם ידוע הוא כל עוד שישראל חוטאים מוסיפים לו כח ואומץ להס"מ, ואיך יכול להפיל אחריו את עמו.

וזה מאמר הכתוב ואתה עייף ויגע ולא ירא אלוקים, כי אם היינו אז יראי אלוקים, היה תש כוחו יכשל עוזר ויפול עוזר, ובהיותך לא יר"א לא היה יכולת להפיל שרו ולא לעמו, ע"כ נשאר הדבר מסור מדור דור, עד שיהיה דור זכאי.

וצוה הקב"ה זכור וגו', להודיע ולהודיע כמה החטא גורם, וישוב האדם בתשובה שלימה, ויפשפש במעשיו כי עמלק זנב כל הנחשלים אחריו, פגע בחוטאים ושלט בהם בבח שרו ס"מ, עד עת בוא דור שכולו זכאי.

ומדברי חז"ל יש ללמוד עוד ב' טעמים, מה נשתנה עמלק יש"ו מכל הקמים עלינו לרעה, שצוה ה' תמחה את זכר עמלק, ולגטור לו איבה. שדרז"ל אשר קרך בדרך רבנן אמרין הקירן בפני אוה"ע, משל לאמבטי רותחת וגו' כך כיון שיצאו ישראל ממצרים, נפלה אימתן על כל אומות העולם, אז נבהלו וגו' תפול עליהם אימתה ופחד וגו', וכיון שבא עמלק ונזדווג להם, אעפ"י שנמל את שלו מתחת ידם, הקירן בפני אוה"ע ע"כ.

ועפ"י היינו טעמא, יען כי הוא הסובב עלה וסבה ראשונה להתגולל עלינו וגו', והוא פרץ גדר תחילה, היינו דכתיב לאבד זכרו מן העולם, הא והא גרמא ליה שהוא תמיד היה רצועת הרדות לישראל.

ובמובא בילקוט פרשת זכור, למה היה עמלק דומה, לנבוב שהוא להוט אחר המכה וגו', ואיתא התם שכמה פעמים בא על ישראל, ובין שהיה מוכן לפורענות, וכל עת שהיה מוצא מקום להלחם בישראל, היה נלחם ועקר עצמו ממקומו כמה פרסאות, להלחם בנו, כשימצא מקום בכל עת ורגע דיינין ליה כאלו עתה בא עליהם, כי הוא אויבנו ומבקש רעתנו תמיד כל הימים.

ולזה כיונו הני קראי דשמואל יד' טו', ושאל לכד המלוכה על ישראל, וילחם סביב בכל אויביו וגו', ויעש חיל ויך את עמלק, ויצל את ישראל מיד שוסהו וגו', ויאמר שמואל אל שאול, אותי שלח ה' למשחך למלך על עמו על ישראל, ועתה שמע לקול דברי ה', כה מאר ה' צבאות, פקדתי את אשר עשה עמלק, אשר שם לו בדרך בעלותו ממצרים, עתה לך והכית את עמלק וגו', מאיש עד אשה מעולל ועד יונק וגו' והדקדקים מבוארים.

ואקדים, מאי דאיתא באגדת שמואל, על פסוק ושאל לכד המלוכה, שהיה עני שהיה שפל רוח שהיה ירא חטא, שהיה מבובו נכסיו וחם על נכסיהם של ישראל, יהודה בר נחמן אמר, שהיה בן תורה בי מלכים ימלוכו וגו', ע"ב.

וידוע שאיש כזה הוא ראוי להכניע הס"מ לבטלו, ובפרט שכת עמלק שבא כשרפו ידיהם מהתורה, ושאל היה בן תורה, הוא ראוי לגדעו, ודורו של שאול כולם היו זכאים צדיקים, כמשרו"ל.

ווי"ש ושאל לכד המלוכה בכח מדותיו, והכניע ס"מ כי לא הרבו כח לקטרג עליו, ויעש חיל בכח מעשיו הטובים, כידוע שהעושה מצוה גברא ממנה מלאך טוב לסייעו, ויך את עמלק הוא שטן, נחלש כוחו ובכוח זה ויצל את ישראל מיד שוסהו, הוא שטן הוא יצר הרע, ששוסה בישראל תמיד.

ויאמר שמואל אל שאול, אותי שלח ה' למשחך למלך, להשרות מרוחי עליך שהיה שקול כמשה ואהרן על עמו, ועי"ז נעשו צדיקים באמצעותך, ונקראו ישראל על ישראל צדיקים, ובין שאתה וישראל צדיקים, ועתה שמע לקול דברי ה', כי עתה הוא העת והזמן המוכן להכניע הס"מ, שר עמלק הוא שטן.

כה אמר ה' צבאות, פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל, שהוא היה כזבוב וגו' ובכל עת וזמן שהוא רואה זמן להלחם בישראל, תכף מתעורר הוא זה דרכו כסל, והיינו טעמא שמצוה לאבד זכרו.

וגם טעם אחר אשר שם לו, בדרך שאינה גבורה כלל, ולא היה בא בגבולו אלא מרוב שנאה, שרפו ידיהם מן התורה, וגם בעלותו ממצרים שהיה ברום המעלות, שמעו עמים ירגזון והוא קיררן, משל לאמבטי וגו', וזה שאמר בעלותו ממצרים. וגם לרמוז שעדיין לא – היה בידם מצוות רבות, שיוכלו להכניעו הוא ושרו, עתה שיש להם מע"ט הרבה, והוא והדור צדיקים, לך והכית את עמלק בלי ספק, והחרמתם וגו' ולא בזמן משה שנאמר ויחלוש וגו', כי עתה תצליח למחות זכר עמלק עילא ותתא.

ובאופן אחר, נלע"ד אפשר לומר בכוונת הני קראי, והוא בהקדים מ"ש הרב נאות יעקב בדרוש חנוכה, בשם הרב במהר"ר חיים אלפנדרי ז"ל, בטעם עמלק שהיה זורק ערלותיהם של ישראל למעלה וגו'.

כי הנה איתא במדרש ר' תנחומא, ששאל הקיסר לר"ע איזה דבר טוב יותר, מעשה בשר ודם או מעשה שמים וגו', עד וא"כ למח לא ברא לכל הברואים כאשר הם נימולים, וגם דבר זה בעצמו, אמרו בפרק ר' ישמעאל ששאלו את ר"ג, אם הקב"ה אינו חפץ בע"ז, מפני מה אינו מבטלה, אמור מעתה דהכל עולה בקנה אחד, שבענין המילה כשנמול האדם, בה מוכיח דמעשה בשר ודם עדיף, וממילא תברא לטענת ע"ז, דהא מעשה בשר ודם עדיף, וכבר צוה ה' לאברהם על ידי בשר ודם.

ולכן עמלק היה זורק ערלותיהם של שבט דן, שהיו עובדי פסל כמ"ש שם.

וזה הדבר אשר רמז הכתוב בפרשת יתרו, ועתה אם שמוע וגו' ושמרתם את בריתי וגו', כי לי כל הארץ וגו', כלפי מ"ש בילקוט וז"ל: את בריתי רעק"א זו ברית מילה ועבודה זרה ע"כ.

ולכאורה יפלא מה ראו להתקרב מילה וע"ז, אבל הוא הדבר אשר דברנו, דע"י מילה וקיומה יוכחש ענין העבודה זרה, ולז"א ושמרתם את בריתי, ועי"כ וחייבתם לי סגולה מכל העמים להיות לי, ולא להיות אחרי אלוהים אחרים, והיה בנותן טעם כי לי כל הארץ, רצונו לומר דחביב עלי כל ענין, שיהיה נעשה על הארץ על ידי בשר ודם, כמו ענין הברית מילה דבחר להיות נעשה על ידי בשר ודם דעדיף ממעשה שמים.

ומינה נמי דלא אל חפץ בעבודה זרה חס ושלום, אבל צוה לאברהם על ידי בשר ודם דעדיף ליה טובא וגו'.

ולכך היוונים שהיו באים בעקיפין לומר, כתבו לכם על קרן השור, כי אין לכם חלק באלוהי ישראל, קרן השור דייקא שם לחם, רמז על מעשה העגל שעשו כתבנית שור, ואם באמת לא היה רצונו בעבודה זרה, מפני מה לא בטלה הוא יתברך את העגל אשר עשו, עד שבא משה ובטלו.

אך עומד לנגדם וגו' שבת ר"ח, דהמה מוכיחים דמבשר ודם עדיף, ובטל כל טענתם, על כן עשו בערמה לבטל מהם שבת וראש חודש ומילה, עד כי ישכח וגו', ובכן תושלם עצתם להכתיב לחם, שאין להם חלק באלוהי ישראל, רק בע"ז ח"ו בטעם דאם לא היה רצונו בעבודה זרה, מפני מה אינו מבטלה וגו'.

עוד הנה מקום איתי לפרש וגו', שבאים מחמת טענה כי רבים הם, ואחרי רבים להטות, וכמ"ש בש"ר פרשת משפטים, גוי אחד שאל את ריב"ק כתוב בתורתכם אחרי רבים להטות, מ"מ אין אתם משווים עמנו בע"ז וגו', אך עומד לנגדם ככותל ענין השבת.

והוא מ"ש התוס' בפ"ק דהגיגה דף ג' בשם המדרש, ג' מעידים זה על זה ישראל ושבת והקב"ה וגו', הקב"ה ושבת על ישראל שהם יחידים באומות, ומה"ט תיקנו במנחת דשבת אתה אחד וגו'.

והוא מ"ש ריב"ק לאותו גוי, שישראל גוי אחד ונפש אחת ואינם עובדים אלא לאלוה אחד, לא כן הגויים וגו', ענין המילה גם היא שובר גדול לכל גויי הארץ הבאים בטענת רובא, והוא מה שכתב הרמב"ם וגו' טעם המילה אצלי שיהיה לאנשי זאת האמונה כולם, רוצה לומר: עם בני ישראל אות גשמי שיקבצם, ולא יוכל שאינו מהם לומר שהוא מהם, והוא נכרי ויהיו ניכרים כל אנשי זאת האמונה באות מיוחד, ע"כ.

והנה בזהר הקדוש פרשת תרומה (דף קסד') איתא, לית עמא בעלמא רב וסגי בישראל, ואם תאמר הא הני אדום וישמעאל הא כמה אינון, הא ודאי הכי סנאין אינון, אבל בכל שאר עלמין כולחו מתערבי דא עם דא, בנין אית לעמא דא בעם דא, ואילין בנין באחרא, ואילין באחרא, ובנין כך לית עמא בכל עלמא רב וסגי בישראל, עמא ברירא יחדא, אילין באילין בלא ערבוביא כלל, ועל דא ברוב עם הדרת מלך, הידורא היא דמלכא עילאה קודשא בריך הוא, ע"כ.

הנה תשובה מוצאת לאומות העולם, הבאים מחמת טענת הרבים, דודאי ישראל הרבים באמת, דאינון בלא ערבוביא כלל, לא כן בני אומות העולם, דבני זנוגין המה, ומתערבין אילין באילין. ע"כ לשון הרב נאות יעקב ז"ל.

אשר בזה נראה לי, טעם נכון למה בועל ארמית הקב"ה ויתר דמו, קנאין פוגעין בו בלא ביד, ולמה בעס ה' מאד על ישראל ואמר "כי חילל יהודה קדשו וגו' ובעל בת נכר" ולמה החמיר במזנה עם הגויים, יותר מדישראל.

כי עי' יהיה ערבוביא גם מזרע ישראל בגויים, ויהיה ח' ככל הגויים כנו'. ובזה יובן לע"ד כוונת הכתוב באומרו, שרים רדפוני חנם ומדברך פחד לבי, שש אנכי על אמרתך, כמוצא שלל רב, שקר שנאתי ואתעבה וגו', דהכוונה שרי אומות העולם רדפוני חנם, וטוענים שאהיה עובד עבודה זרה, דאם אינו חפץ בעבודה זרה למה אינו מבטלה, וגם טוענים אחרי רבים להטות, והם רבים והם רוצים שאעבוד עבודה זרה כמוהם.

וה' שרים רדפוני חנם, ומדברך שאמרת אנכי ה' א-לוקיך וגו', פחד ליבי או מדברך שגזרת אחרי רבים להטות, פחד ליבי כי ירא אני אותם בטענה זו מה אשיב להם, אז עונה לו שש אנכי על אמרתך היא המילה כידוע, וכמו שכתוב כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו, והכוונה ששמחתי במצות המילה שממנה מוכח מעשה בשר ודם עדיף, וגם מינה יבטל טענתם אחרי רבים להטות, כי אנו הרבים גוי אחד ונפש אחת ואות זה סימן בבשרינו, שאין בנו תערובת ואנו רבים, ומוכח מינה ביטול גמור לטענת אומ"ה, ומוזה שמחתי כמוצא שלל רב, ועל ידי זה שקר שנאתי ואתעבה כי לדברך יחלתי וכנו"ל.

המורם מהאמור: שישראל הם הרוב כיון שהם גוי אחד ונפש אחת, ובזה אין טענת אומ"ה שהם אומרים אחרי רבים להטות.

וגם מצאתי להרב אשד הנחלים, נחל קישון דרוש ג' בסופו, שהביא בשם ספר שמינה לחמו, שאמר כיון שהקב"ה מונה את ישראל בכל שעה להראות חשיבותו, שהן דברים שבמנין ואפילו באלף לא בטיל, אם כן לא בטיל ברוב.

וכתב בשם טירת כסף פרשת כי תשא, שכתב לזה עמ"ש התוספות בזבחים עלה עב', עמ"ש בגמרא דדברים החשובים שהם דברים שדרכם להימנות, כגון אגוזי פרך וכיוצא אפילו באלף לא בטיל, דבפסיקתא בפרשת כי תשא על פסוק אל נינת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל, איתא שנמשלו ישראל לאגוזי פרך שנפרכו מעצמם יע"ש.

והיינו לע"ד דמיש"ה נמשלו ישראל קדושים הם, הו' דבר שבמנין ולא בטלו ושמחתם של אומ"ה, שהיו אומרים כיון שהם רבים אחרי רבים להטות, לתונה נהפכה, כי ישראל קדושים נמשלו לאגוזי פרך יע"ש.

ולא היה צריך לזה כי גמשלו ישראל לכובבים, שמוציאם – במספר וגו' כמ"ש רש"י בפסוק ואלה שמות, והא ודאי דחשיבי טפי, ובוה פירש התם מאמר רז"ל גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שעתיד המן לשקול וגו', לפיכך הקדים שקליהם, שהכוונה שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל, בטענה ודתייהם שונות מכל עם, והם המעט מכל העמים, ואולינן בתר רובא וצריכים לעבוד עבו"ז ככל העמים.

לפיכך הקדים שקליהם לדברי המן, והוו דבר שבמנין שאפילו באלף לא בטיל, עיי"ש. ועל פי זה גם כן פירש הרב שם מאמר רז"ל אמר משה לפני הקב"ה במה תרומם קרנם של ישראל, מטענת אומות העולם אחרי רבים להטות, השיבו בבי תשא ודו"ק.

ובזה יובן לע"ד טעמא דביאת עמלק או להילחם בישראל, דכתיב ויחנו ברפידים ודרשו בו קרי ביה ברפידים שהיה פירוד לבבות, ואז לא הוה ליה גוי אחד ונפש אחת, ולכך התעורר עמלק עליהם, כי אחרי רבים להטות, ולמה לא יהיו כל הגוים.

וגם לדרשת על שרפו ידיהם מן התורה, דעיי"ז בטלה קדושתם וחשיבותם, ולא הוו דבר חשוב שאפילו באלף לא בטיל, אלא בטלי ברוב וקם עמלק בכוח שרו ס"מ לבטלם, ולכך בדורו של שאול שהיו צדיקים, והיו מאוחדים ושאל ליכד את המלוכה שהיה שפל וגו', שהיה בן תורה וכולם אולו אבתריה, ואחבו אותו והיו בנפש אחת כולם, לכך בא אליו הציווי אותי שלח ה' למשחך למלך על עמו, עם אחד המיוחד על ישראל, שהם עתה עושים רצונו של מקום, וחשיבי כנפש אחת ודבר חשוב.

ועתה העת הוא שמע לקול דברי ה', כה אמר ה' צבאות פקדתי את כל אשר עשה עמלק בכרות ערלות ישראל וגו' לביבוטלו מלחיות דבר חשוב, ושלא יהיה הוכחה דמעשה ב"ו עדיף, כדי להכריחם לעבוד עבודה זרה, אשר שם לו בדרך בעלותו ממצרים, תיכף בהיותם ברפידים, קרי ביה ברפידים. או על שרפו ידיהם מן התורה, עתה שאתם נקיים מכל זה, לך והכית וגו' כי עתה דוקא ועתה העת דוקא שבטלים טענותיו, ותוכל לו לאבדם ולמחות כל זכרון עמלק מן העולם, ובה תעשה להם.

או אפשר לפרש במה שראיתי הרב קול יעקב דרש טז', ישנו בנותן טעם דחקירת הראשונים שחקרו דאם חטאת עון עמלק כבדה מאד ומעוות לא יוכל לתקון, א"כ הקב"ה אמאי מאריך אפיה לעשות נקמה בעמלק, עד דורו של שאול או עד דורו של מרדכי או עד ימות מלך המשיח, ולא כלה אותם כרגע בעת ובעונה אחת שבא עמלק על ישראל

וילחם עם ישראל ברפידים, יעיר כל חמתו עד השמידו עדי אובר, ולא יזכר שם עמלק עוד כלל.

וכתב הרב שם הטעם, במ"ש המפרשים טעם לעכוב לידת בנימין, משום שמסורת בידנו שאין עשיו נופל אלא ביד בניה של רחל, שנאמר אם לא יסחבום צעירי הצאן, וא"כ צריך שלא להכניע מבניה של רחל מקמי עשו, דלא ליתרע מזלינו.

מעשה יוסף שהשתחוה לעשו, בדכתיב ואחר ניגש יוסף ורחל וישתחוו, חלש חיליה דיוסף, ואם היה גם בנימין אז בעלמא, והיה משתחוה לעשו הוה חליש חיליה ג"כ, ולא היה תו יכולת ביד בניה של רחל לעמוד כנגד עשו בכח גדול, וביד חזקה להכרית שמו מן העולם.

ולכך נתעכב לידת בנימין לעמוד תקיף בחיליה ובריא מזליה, לעמוד כנגד עשו ולכלותו מעל פני האדמה, וכיון שבדורו של משה לא היה אז מבני בנימין צדיק גמור, וקדוש לעמוד לפני עמלק, ולא היה כי אם יהושע מבניה של רחל, אמנם היותו מזרעה דיוסף, דהשתחוה לעשו לא הוה בידיה להכרית זרעו של עמלק לגמרי, אלא חולשא דוקא, להיותו מבניה של רחל, ומשום"ה ויחלוש יהושע חולשה דוקא ולא הכרתה.

ואמטו להכי שאול בחיר ה' משבט בנימין, תקיף חיליה להכרית זרעו של עמלק, כאשר ציוה לו ה' אלא שטעה בדעתו זת"ד. הרב קול יעקב ביישוב חקירה הנז'.

ובשם המפרשים כתב שם, יש מהמפרשים תשובה נצחת על זה שישאל שבאותו הדור, רפו ידיהם מן התורה, מלמד שהחטא גורם מאריך אפיה וגבי דיליה, עד עת קץ בשוב ה' את שיבת ציון.

ובמשרז"ל וגו' וא"כ אף שעמלק וגו', מכל מקום לא היו ראויים באותה שעה לכלותו מעל פני האדמה, כיון שהחטא גרם שלא לעשות להם גם כזה וגו', עש"ב מילתא בטעמא.

ובזה יובן שפיר מאי דפליגי בפירוש ושאל לכד המלוכה וגו' כנז"ל, איכא מ"ד פי' שהיה עניו ושפל רוח שהיה ירא חטא וגו', הכוונה שזו כמערכת הטעם שצוהו היה לו דוקא, להכרית כל זרע עמלק שהיה מבנימין, והיה צדיק גמור קדוש ה' עניו שפל רוח ירא חטא, ולו נאה ויאה להכרית את זרע עמלק, דאתי מעשו והוא תקיף חיליה ובריא מזליה נגד עשו, וס"ל הך מ"ד מה שויחלוש יהושע וכו' כהוא טעם דהרב קול יעקב.

ואידך מ"ד ס"ל כטעם היש מפרשים, דע שהיו רפויין מהתורה ה"ט ויחלוש יהושע דוקא, ולכך דריש הבא ושאל לבד המלוכה, שהיה בן תורה בי מלכים ימלוכו שע"י היו מתחזקים בת"ת אז, וא"כ הוא היה הזמן הנכון ושעת הכושר להכרית זרע עמלק, ולזה נמר ויאמר שמואל אל שאל אותי שלח ה' למשחך על עמו, שאני שקול הייתי כמשה ואהרן ושופט את ישראל, וכדין מלך אני והסירני הקב"ה לי, ועשאתי שליח למשחך על עמו עם ה' הנקראים על שמו על ישראל, שהיו כולם צדיקים דור שכולו זכאי.

ומדנבחרת אתה למלוך עליהם יותר ממני, ונדחיתי אני מפניך ש"מ שאתה מובחר שבאחריך, וצדיק אתה וכיון שאתה משבט בנימין שלא השתחוה לעשו דתקיף חילך ובריא מזל לגנדי עשו, יותר ממני יען שבנימין היה בבטן אמו, והוא ג"כ מבניה של רחל, לכך אני נדחיתי מפניך, יען שאתה הוא שיכול תוכל להכרית כל זרע עמלק דאתי מעשו ולא אני.

ועתה שמע לקול ה', כי עד עתה לא היה ראוי והגון ויכול להכרית זרע רע עמלק כי אם אתה, עתה לכן כה אמר ה' צבאות פקדתי וגו' אשר שם לו בדרך בעלותו ממצרים, שלא היה מצוי אז איש צדיק נמור וקדוש מבני בנימין, וגם שהיו אז מטורפים בדרך, ורפו ידיהם מן התורה, ולכך לא יכלו אז להכריתו, עתה הוא העת לך והכית וגו' כי אתה ראוי ומוכן לכך, וזהו סבת מלכותך עתה.

והנה מה שאמר לו אחר כך, ויאמר לו שאל ברוך אתה לה' הקימותי את דבר ה', ויאמר שמואל ומה קול הצאן הזה באזני, דאיכא למידק אמאי קאמר מה קול ולא אמר ומה הצאן, ואף אם נאמר שהיו רחוקות עדיין, ומה קול הוא דידע, לא נאה לשמואל הנביא לומר דלא ידע אל מן הקול דידעו.

ותו אומר באזני, וכי הוא לבדו היה שומע והלא כל העומדים שם שמעו, ותו אמאי הקפיד על הצאן ולא הקפיד על אנג שהביאו חי.

ופירש הרב קול שאל דף מט', בחקדים מ"ש רז"ל שבאותו הלילה בא אנג על שפחתו, שעשאה על ידי כישוף הצאן, ומשם יצא המן הרשע שגרם לישראל והביא עליהם את כל הצער הגדול שהיה בימי אחשורוש.

ובלילה היה מעשה דאנג, ובלילה היה עיקר ההצלה מהמן, שאמר במדרש ע"פ בלילה ההוא נדרה שנת המלך, מלכו של עולם, והיה יושב על כסא הדין בשביל עוונותיהם של ישראל, וחללו משמאילים וכו' אמר הקב"ה קול גדים וטלאים אני שומע, אמרו מלאכי

השרת ומשה רבינו לפני הקב"ה, רבש"ע לא נדים ולא טלאים, אלא קטני עמך הם שרויים בתענית ג' ימים, ועוסקים בתורה ומחר וגו', מיד עמד הקב"ה מכסא הדין, וישב על כסא רחמים, ויאמר להביא את ספר הזכרונות וגו'.

מעתה כשאמר שאול לשמואל הקימותי את דבר ה', אמר לו שמואל ומה קול הזה באוזני דיקא, שם רמז לקול נדיים וטלאים ששמע הקב"ה בימי המן, ודייק לומר באוזני שדוקא הוא שהיה נביא ידע מזה, ואם איתא דקימת את דבר ה' במחיית עמלק, מהיכן יצא המן הרשע נין עמלק אשר מבטן פשע, שרצה לקעקע ביצתן של ישראל, ויצעקו בני ישראל אל ה' ותעל שועתם בקול הצאן, וז"א ומה קול הצאן הזה באוזני דוד"ק.

ויאמר שאול מעמלקי הביאום אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר, למען זכות לה"א ואת היותר החרמנו וכו', וישב שמואל אחרי שאול וישתחו שאול לה' ע"כ.

והנה הפסוקים הללו רבו בהם הדקדוקים, ואני אין דרכי להאריך בדקדוקים וממילא יבוארו.

וגלע"ד בכוונת הני קראי, והוא דעקר טעות שאול היתה, שהעם חמלו על מיטב הצאן, וכך רצו שיקחום להקריבם לה', והוא לא תקף עליהם בזה להחרימם, כי נתירא מהם וגם שאין כוונתם ליקח אותם לעצמם, אלא להקריבם לה', וכיון שכוונתם לשמים, גם הוא הסכים לדעתם שלא להחרים מיטב הצאן לזכות לה'.

ובזה חטא כי החשיב עצמו לאין ופחד לבו מהעם, והסכים לדעתם והמנהיג וגדול הדור, צריך להיות לבו כלב האריה, ולא ישוב מפני כל להכריחם על היושר ורצון ה', וזה חיוב עליו וב"מ הרמב"ם בפ"ב מהלכות מלכים, כבוד גדול נוהגין במלך, ומשימין לו אימה ויראה כלב כל אדם וגו', שהמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול וגו', ועומדים לפניו ומשתחווים ארצה, ואפילו נביא עומד לפני המלך ומשתחוה ארצה וגו'.

וכן מצוה על המלך, לכבד לומדי תורה וכשיבנסו לפניו סנהדרין וחכמי ישראל, יעמוד לפניהם ויושבים בצדו וגו', בד"א בזמן שיהיה המלך לבדו הוא ועבדיו יעשה זה בצנעה, אבל בפרהסיא בפני העם לא יעשה ולא יעמוד מפני אדם, ולא ידבר רכות ולא יקרא לאדם אלא בשמו, כדי שתהא יראתו בלב הכל וכו', כך צווהו לבו בקרבו שפל וחלל וגו', וכשמדבר אל הקהל כולו בלשון רכות ידבר וגו', לעולם יתנהג בענוה יתירה וגו' ע"כ.

והנה שאול אמר ב' טעמים א' כי חמל העם וגו'. ב' לזכות לה'. וכשהשיבו שמואל אז גלה בפירושא שאין ממש בדברי שאול, ואמר לו לסתור כל דבריו ב' הטענות, ויאמר שמואל אל שאול הרף ואנידה לך את אשר דבר ה' אלי הלילה, ויאמר לו דבר, אז השיבו על מ"ש אשר חמל העם וגו' והכוונה, שנתירא מהעם ונהג ענוה יתירה שלא להכריחם, כי כן חובה היא על המלך לעולם יתנהג בענוה יתירה.

לזה השיבו שמעה בטענה זו, ויאמר שמואל הלא אם קטון אתה אמת שחייב אתה להתנהג בענוה יתירה ולחשוב עצמך קטון, אבל זה יהיה בעיניך דוקא, כך ציוהו ה' להיות המלך ליבו שפל וחלל בקרבו דוקא, שלא יהיה לו בתורה גסות הרוח, אבל צריך הוא לנהוג נשיאותו ברמים שתהא אימתו עליהם בלב חבל, ולא ידבר רכות ולא יעמוד מפני אדם ולא יקרא לאדם אלא בשמו כגו'.

וה"ש ראש שבטי ישראל אתה, וימשחך ה' למלך על ישראל הכוונה בזה שאתה צדיק מהכל, אעפ"י שכולם צדיקים בשם ישראל הם, אתה בפרט זה ראש שבטי ישראל, שאתה מובחר שבאחיק בצדקות, והדור זכאי ולכך וימשחך ה' למלך על ישראל, ולכך וישלחך ה' בדרך, ויאמר לך והחרמת את החטאים את עמלק, ונלחמת בו עד כלותם אותם ורשעים ביד צדיקים יפלו.

למה לא שמעת בקול ה', ותעט אל השלל ותעש הרע בעיני ה'. ויאמר שאול וגו' ויקח העם מהשלל צאן ובקר ראשית החרם לזכות לה"א בגלגל, וכיון שהם לקחו המובחר לשם ה' לזכות לו ולא לעצמם, לא עכבתי בידם כיון שכוונתם לשם שמים.

ויאמר שמואל החפץ לה' בעולות וזבחים כשמוע בקול ה', הלא שמוע מזבח טוב וגו', ואין אלו טענות כלל, יען מאסת את דבר ה' וימאסך ממלך, כי לא היה לך לנהוג ענוה בכך, וגם שמועה לדבר ה' עדיף מזבח, אז הודה שאול ויאמר שאול אל שמואל חטאתי כי עברתי את פי ה', שלא החרמתי הכל ואת דבריך שציותני לנהוג נשיאותי ברמים, ושתהא אימתי עליהם, וחטאתי כי יראתי את העם ושמעתי בקולם אנכי חטאתי בזה.

כי לא היה לי לירא מהם ולא לנהוג אז בענוה יתירה, והיה לי להכות על קדקדם במקל לקים דבר ה'. ועתה שא נא חטאתי ושוב עמי ואשתחוה לה'.

ולחבין ג"כ תשלום הני קראי, ויאמר שמואל אל שאול לא אשוב עמך כי מאסת את דבר ה', וימאסך ה' מהיות מלך על ישראל, ויסוב שמואל ללכת וגו' כי לא אדם הוא

להנחם ויאמר חטאתי, עתה כבדני נא נגד זקני עמי ונגד ישראל ושוב עמי והשתחית לי לח"א, וישב שמואל אחרי שאל וישתחו שאל לה'.

להבין כוונתם בזה לע"ד, והוא בהקדים תחילה מ"ש הרב הגדול יעקב שמשון שבתי סיניגאליה רב דאונקונא, סוף ספרו שבת של מי, בקונטרס יעקב לחק בלימודי ה' לימוד א', שנשאל התם על ראשי עם וממוני הקהל שנמנו ונמרו ונתועדו למעט במעלות התלמיד חכם בספר תורה, ושלא יאמרו להם אלא כך וכך, כרצון גבירי הקהל וממוניו, ועשו הסכמה ע"ז אם יש ממש בהסכמתם.

והשיב הרב תשובה, בראשית מאמר: שפתי אפתח ופי אניד, מאי דכתיב מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, דדרוז"ל בקידושין (דף לה:) זה שקנה חכמה, ואיזהו הידור לקום מפניו ולכבדו, ואפילו ליניק וחכים וכו"י הגלילי, וכן פסקו הפוסקים. ומהר"ם בשח"ט ביור"ד סימן רמד' וכ"ש שלא לבזותו וגו'.

והכוונה היא, מי שאינו מאמין בפירוש הפסוק כפירוש רבותינו ז"ל, ה"ל מין שהולך אחרי פשטיה דקרא זקן ממש. והוא בכלל המינים והאפיקורסים, ולכך אמרו בסנהדרין איזהו אפיקורוס זה המבזה תלמידי חכמים, וחד אמר זה המבזה חבירו בפני תלמיד חכם, כי העושה כן בודאי הוא סובר מפני שיבה תקום והדרת פני זקן הוא כפשטיה, ולא בא לכבד את תלמיד חכם והוי מין.

וכתב עוד הרב שם, ואין גם אחד שישית על לב, מה דאיתמר בסנהדרין (דף ק') אמר ר"פ איזהו אפיקורוס כגון דאמר הני רבנן, ור"פ אישתלי ואמר הני רבנן, וייתיב בתעניתא, והשתא ומה אם כשאמר תיבת רבנן, משום דאמר הני לשון גנאי והו"ל אפיקורוס ק"ו וגו'.

ופוק הוי מה דפסק הרב משפט צדק ח"ג סימן עו', דקהל אחד שקיבלו לת"ח לרב לשתי שנים לבד דווקא, דינא הוא שחייבים לנהוג בו כבוד אפילו לאחר שתי שנים, כבתחילה בלי גרעון, דמעלים בקודש ואין מורידין אפילו לזמן, וכדפסק בחקרי לב אור"ח סימן יח' יט', דמעלין בקודש הוי דאורייתא ודאי. ובפסק ספרי דבי רב בפרשת שופטים דף רמ"א רמ"א.

וכן פסק מהר"י הלוי סימן נ' בראיות חזקות כראי מוצק ע"ש וגו', ואין לחלק בין רבו לשאר תלמידי חכמים וגו' ליכא חלוקא כלל, וכל המבזה לת"ח אין לו חלק לעולם הבא, והוא בכלל דבר ה' בזה וכמו שפסקו הראשונים ומרן הקדוש בסימן רמג' ס"ו.

ובל כי האי אין להם רשות להסכים נגד כבוד התורה, כי אינם יכולים להתיר האסור כמו שסיים הרשב"א בתשובה סימן ס"א, בעניין מעין דוגמא לזה דאינם יכולים להסכים, שאם נדע לא יהיה נדוי.

וכן מוכח מתשובת הרשב"א ז"ל סימן ת"ם וגו', מה שצוה הרב לקט הקמת בריש הלכות כבוד ת"ח וז"ל, ובתשובה שלי הוכחתי כי בכלל המבזה את החכם הוא מי שקורא אותו בשם בלא תואר של חכם הראוי לו וגו', כי לאו בפרנסה הקהלה תלויה חכמת החכם וגו', וחמסי על קצת לומדי תורה וגו', והם הנורמים לעשירים ועמי הארץ שנהגו בזיון זה, וכיוצא בו בלומדי תורה וגו', ואלו החכמים חכמי הזמן היו וגו', והיה כבוד שמים וכבוד התורה וכבודם מתרבה וגו', הרי שלך לפניך כמה כוחא דאיסורא וגו', חייב כל אדם להרים דגל עטרת תפארת החכמים, ולא כל כמיניהו לעשות הסכמה נגד כבודם כי זה נקרא קשר רשעים.

כמ"ש הריב"ש בתשובה סימן ס"ח וגו', וחייב כל אדם לגלות דעתו להרים מכשול, ולמחות בידים כמ"ש מהר"י אדרבי סימן רצה, ומהר"י הלוי סימן ק' מעובדא דרבי אלעזר בר"ש, דנענש משום דלא מיחא בזילותא דרבנן עיין שם.

ואפילו אם התלמיד חכם עצמו רצה למחול על כבודו, אין כבודו מחול ואדרבה אסור לו למחול, ואם מחל נענש שזה בזיון התורה בפרהסיא כמ"ש הרמב"ם וגו', הריב"ש סימן רב' בשם הראב"ד.

ואעפ"י שאמרו הרב שמחל על כבודו, כבודו מחול היינו במידי דלית ביה בזיון, כגון לעמוד לפניו וכיוצא בו בהנהו יכול הוא למחול, (נ"ל דדוקא כשאין רבים שכיחי, אבל אי שכיחי רבים והם עמדו הוא נשאר יושב ולא עמד, אין לך בזיון מפורסם גדול מזה ברבים, ולא מצי מחיל. ויש ראיה לזה מדברי הרמב"ם הנז"ל דגבי מלך, אין לו לקום ברבים וגו' עי"ש) וגו'.

כדאמרינן בפרק בתרא דמנחות, א"ר יהושע בן פרחיה בתחילה כל האומר לי עלה, אני כופתו ומניחו לפני הארי, עכשיו האומר לי לירד אני מטיל עליו קומקום של חמין, וכמ"ש הריב"ש בסימן רע"א, אבל על בזיונו אינו יכול למחול ובנידון דידן אין לך בזיון גדול מזה להשפילם וגו'.

אמר ר"י אמר רב כל המבזה תלמיד חכם, אין רפואה למכתו וגו' ואל יפתוך חטאים בשפת חלקות, דאין לנו עוד וגו' כימים הראשונים, דימלא חצץ פיהם לכל האומרים כן,

דהרי מהרד"ק כתב להדיא הכל מה שהיה נוהג בזמנים הראשונים, בדין כבוד תלמידי חכמים, נוהג בזמן הזה ושאר הפוסקים דרבו מלמנות.

וכן דעת מרן כל שתורתו אומנותו, תורתו קבע ומלאכתו עראי, אעפ"י שאינו ראוי להוראה הוא בגדר ת"ת לפוטרו מהמס, ולכבוד ת"ת וכמו שהאריך בפרט זה הרב דרכי נועם, ובודאי לאו כל כמיניהו להורידם ממעלתם, דמעלין בקודש ואין מורידין וגו', והביא התם פסק ארוך מהרב הגדול כמהר"ר יחיאל הכהן זלה"ה שהאריך הרחיב בזה, ובפרט בהך פרטא דמעלין בקדש ולא מורידין.

והאריך להוכיח מה שצריך לברוח מהשררה קודם שנכנס בה, אבל משנכנס בה לאו הכי, וכמו שמצאנו גבי שאול וגבי ר"י בן פרחיא, וגבי רבינו הקדוש בסוף הוריות, ומשם למד הריב"ש ז"ל בסימן רע"א אפילו החזיק בשררה הוא בעצמו זכה בה, ואין נוטלים אותה ממנו.

לשון צח להוכיח במישור, תוכחת מגולה על מנהיגי הדור, אשר עי"ז גורמין חלול התורה ובטול תורה ומיעוט לומדיה, על מיעוט כבוד ומיעוט מזונות, אשר כל לומדי התורה נבוכים המה בארץ על המחיה ועל הכלכלה מחוסר כל, ואין איש שם על לב, ועי"ז התורה אולא ומדלדלא תפוג תורה עש"ב. וגם עיין בספרי דבי רב בפרשת שופטים דגם הרב שם האריך בזה.

ובזה נבוא לביאור הני קראי, דשאול אמר לשמואל ועתה שא נא חטאתי ושוב עמי ואשתחווה לה', והכוונה אולי יקבלני בתשובה וישוב ה' וינחם על אשר גזר עלי.

ויאמר שמואל אל שאול, לא אשוב עמך וטעמא טעים, כי מאסת את דבר ה' וימאסך ה' מהיות מלך על ישראל, ונחתמה הגזרה וישוב שמואל ללכת וגו' כי לא אדם הוא להנחם, וכבר הוסרה מלכות ממך בגזרת ה', ואין לך עוד דין מלך לשמוע לך דכתיב אשר ימרה את פיהו וגו'.

אז השיגו שאול שאפילו תימא בג"ד לא נאמר מעלין בקודש ואין מורידין, כיון דאדעתא דהכי נמשחת למלך, ללכת להכרית זרע עמלק וזכרו מהעולם, הא מיהא אף כי חטאתי הוי מלכות לזמן, דאפילו כי בבא הזמן מעבירים אותו, עכ"פ אין לגרוע לו מכבודו, כדפסק המשפט צדק ומהר"י הלוי דינא הוא דחייבים לנהוג בו כבוד אחר עבור ב' שנים כבתחילה בלי גרעון, וכל שלא עשה לו כבוד בפני רבים הו"ל כמבזהו להדיא.

וא"כ שאול מלך ובן תורה כנז, ולז"א ויאמר חטאתי וכיון שאני מתוודה על חטאי, אף כי לענין מלכות לא מהני לי תשובה להחזירני, דבהא תליא מלכותי מכל מקום לענין שלא למעט לי בכבודי מהני, ולכך עתה כבדני נא נגד זקני עמי ונגד ישראל, ושוב עמי ואשתחזה לה' כי אם אתה נמנע הו"ל גרעון כבוד ובזוי הוא לי ברבים, ואין לך בדין לבזותי או לגרוע מכבודי כלום, כי אין דבר זה תלוי בידך להתיר את האסור ובאמור.

אז חודה שמואל לדבריו, דדינא הכי שאין לגרוע מכבודו כלום, אף כי קרע ה' וגו' ועשה לו כבוד כמו מקדם, שווישוב שמואל אחרי שאול, לא עם שאול אלא היה הוא הולך ברישא כמנהג המלך בגדלותו, ושמואל הנביא הלך אחריו וישתחו שמואל לה'.

ושמואל היה עומד שם לכבודו של שאול, דאסור לגרוע מכבודו וכדין רב שקבלוהו לזמן, וכאותם ממונים שהסכימו דאין האמת אתם וכנז' ודו"ק.

והרב הגדול מהרש"ל בספר המעלות לשלמה בסוף דרוש זכור, דרשיננהו להני קראי מסיני, בהקדים מאי דאיתא ברפ"ק דע"ז ד"ד, דתנן התם מקום שנהנו למכור בהמה דקה לנכרים מוכרים, מקום שנהנו שלא למכור אין מוכרין.

ופריך בגמרא למימרא דאסורא ליכא, מנהגא איכא. היכא דנהוג אסורא נהוג, היכא דנהוג היתר נהוג. ורמיננהו אין מעמידין בהמה בפונדקאות של גויים, מפני שחשודין על הרביעה, ומשני ר' אלעזר אף במקום שאסרו ליחד התירו למכור, מ"ט גוי חס על בהמתו שלא תעקר ע"כ.

ופירש"י ז"ל וז"ל: אף במקום שאסרו ליחד, כדקתני בהדיא דאין מעמידין התירו למכור, דיחוד בכל מקום אסור, משום מכשול הרביעה, ולא במנהגא תליא מילתא. אבל למכירה ליכא למיחש לרביעה, דגוי חס על בהמתו מלרובעה, מאחר שקנאה שלא תעקר שנעשית עקרה ברביעה, הילכך במנהגא תליא מילתא.

היכא דאחמור עליהו דלא מזבני אחמור, והיכא דלא אחמור שרי. ולגבי העמדת בהמה בפונדקאות של גויים, שהבהמה של ישראל היא, אין הגוי חס עליה מלרובעה, וקעבר על לפני עור לא תתן מכשול, ואחבי אסור עכ"ל.

וה"נ איתא ברפ"ב דע"ז אהא דתנן, אין מעמידין בהמה בפונדקאות של נכרים מפני שחשודין על הרביעה. ורמיננהו לוקחין מהם בהמה לקרבן, ואין חוששין לא משום רובע

ולא משום נרבע, ומשני א"ר שילא בר אבא משמיה דרב, גוי חס על בהמתו שלא תעקר, ופרש"י נעשית עקרה, הילכך לא רבע לה. אבל אדיהן לא חייש כשעומדת בפונדקי עב"ל.

ופריך עלה התינח נקבות, זכרים מאי איכא למימר, דהיינו בזכרים ניהוש דילמא רבע להו דהא ליכא עקור, וזכר נמי מפסיל לקרבן ברביעה, ומשני א"ר כהנא הואיל ומכחישינן בבשר, דהיינו אפילו זכרים לא רבע להו, משום מכחש בשרא ע"כ.

נמצא לפי זה, דליכא חשש רביעה בבחמתו של גוי, דלא רבע לה דגוי חס על בהמתו שלא תעקר ושלא תכחיש בבשר.

אמנם יש מקומות שחיישי לרביעה אפילו בבחמתו של גוי, ואין מוכרין להם בהמה.

ולפי זה נאמר דשאל המלך הוה שקיל וטרי בינו לבין עצמו, לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא, מילתא בטעמא למען דעת טעמא דמילתא, ואיך ולמה פקד ה' להמית אדם ובחמה גדולים וקטנים, ובתחילה נשא קל וחומר בעצמו מענין עגלה ערופה בנחל איתן, על מי שלא הניחוהו לעשות פירות דהיינו פו"ר, וכל שכן כל הנשמות הללו, ואעפ"י דרשיעי נינהו, קטנים ובהמות מה חטאו, אלא מוכרח הדבר משום דחשודים הן על הרביעה, לכך צוה ה' להמית אדם ובחמה, הואיל וכשלו על ידי הבחמה, וכמ"ש ואת הבחמה תהרוג, שלא יאמרו זו שני' ש' כ' ל פ' על ידה, וה"נ בקטנים משום דחשידי על משכב זכור.

וב"ת דהא אמרינן גוי חס על בהמתו שלא תעקר ושלא תכחיש, הא אמרינן יש מקומות דחיישי על רביעה, אף בהמת גוי, ואם כן אפשר דידע הקב"ה בבני עמלק, דרבעי אף בהמות דידהו, משום הכי גזר אומר להמיתם.

האומנם הני עזי דבי טבחא, שמינן מיטב הצאן והבקר בודאי בהנהו ליכא למימר בהו חשש רביעה, דהו מכחשי בבשר אם נרבעו, והא ודאי לא גזר ה' עליהו, לכך ויחמול שאל על מיטב הצאן והבקר, ועל המשני והזכרים דהיינו השמנים והמפוטמים משום דבודאי לא נעבדה בהם עבירה, ולא נרבעו וחזותם מוכיח עליהו דלא הוכחשו.

ווי"ש כי חמל העם וגו' לזכות לה', דכשירי לקרבן וליכא בהו חשש דרביעה, ובודאי כל כי הני שרו לן, ולזה השיבו טעה בזה דהכא לאו היינו טעמא.

ומ"ש לו הלא אם קטון אתה וגו' יובן, במאי דאיתא בפ"ב דיומא אר"י אמר רב מפני מה נענש שאול, מפני שמחל על כבודו, שנאמר ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה ויבזזהו, ולא הביאו לו מנחה, ויהי כמחריש.

ובתיב ויעל נחש העמוני וגו' ופירש"י ז"ל וז"ל: מפני מה נענש שאול לבוא לידי דבר שעליו נטל ממנו מלכותו, דהיינו מעשה דאנג, מפני שמתחילת מלכותו, מחל על כבודו, נלה על עצמו שאינו כדאי למלוך, דכתיב ויעל נחש העמוני, ומסקנא דמילתא דאמרו ישראל, מי האומר שאול ימלוך עלינו בתמיחה, תנו האנשים ונמיתם, והוא אמר לא יומת איש היום הזה עב"ל.

ובזה יובנו הכתובים ע"ד מאי דאיתא בפ"ב דסנהדרין ד"ט, א"ל שמעון בן שטח, ינאי המלך עמוד על הגליך ויעידו בך. והקשו התוס' דהבא משמע דמלך גרע מת"ח, דהא ת"ח אין צריך לעמוד כשיבוא לדין, והא אמרינן דאפילו למ"ד נשיא שמחל על כבודו כבודו מחול, מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול.

ותירצו דאדרבה משום הכי כבודו של הרב מחול, דהתורה שלו היא ואדם יכול למחול בשלו, אבל כבוד המלך אינו משלו, אלא התורה ציותה עליו שום תשים עליך מלך, שתהא אימתו עליך, ואינו יכול להפקיע מצות המקום ע"כ.

ובזה יובן, דשמואל הנביא ע"ה בא לחזקיר עלה וסבה ראשונה דגרמא ליה לבוא לידי מכשול הזה דאנג, והוא מפני שמחל על כבודו בתחילת מלכותו, והיינו דקאמר ליה הלא אם קטון אתה בעיניך, אף שאינך מחשיב אתה עצמך לכולם, מכל מקום ראש שבטי ישראל אתה, וימשחך ה' למלך על ישראל, ואין זה כבוד שלך אלא גזירת הכתוב היא לנהוג כבוד למלך, דמלכותא לאו דיליה היא, ואינך רשאי להפקיע מצות המקום ולמחול על כבודך, והיאך מחלת על כבודך.

והן עתה ג"כ וישלחך ה' בדרך ויאמר, לך והחרמת את החטאים את עמלק, ולמה לא שמעת בקול ה', ואיך נפלת בעוון גדול כזה לעבור על ציווי ה', שציוך בפירוש על הדבר הזה, אלא זה גורם הוא עוון הא', דעבירה גוררת עבירה, ודין גרמא שמחל על כבודו, ואין כבודו מחול כי משיח ה' הוא צוה ויעמוד, גדול הממליך. והו דברי הרב מהרש"ל ז"ל.

ובזה יובן לע"ד פסוקי מגילה וז"ת, וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כורעים ומשתחוים להמן, כי כן צוה לו המלך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה. ויאמרו עבדי המלך

אשר בשער המלך למרדכי, מדוע אתה עובר את מצות המלך, ויהי באמרם יום ויום ולא שמע אליהם, ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי, כי הגיד להם אשר הוא יהודי.

וירא המן כי אין מרדכי כורע ומשתחוה לו וגו', ואת דתי המלך אינם עושים וגו' והדקדוקים רבים בפסוקים הללו כידוע במפרשים.

ועפ"ה גלע"ד לפרשם, דהכוונה היא כך וכל עבדי המלך אשר בשער המלך מקום דשכיחי רבים, אז כל עבדי המלך כולם כורעים וגו', שום אחד לא היה נמנע שם מזה נגד רבים, אעפ"י שימצא א' בינו לבינו שלא היה כורע לו, ואדרבה אפשר שהוא היה קם מפניו, כי ברבים לא אפשר למחול על כבוד מלכות, כי כן צוה לו המלך והו"ל כמו מלך דמלכותא לאו דידיה היא, ולא מצי מחיל ג"כ הכא כי כן צוה לו המלך.

ואפילו ת"ח דמצי מחיל בשלא קם מפניו בצווי השי"ת, כשהיה ברבים אז לא מצי מחיל דהו"ל בזוי ברבים, ובזיונו אינו מחול וכנו"ל, וכ"ש מלך, ויאמרו עבדי המלך אשר בשער המלך דייקא, דמקום רבים הכא, מדוע אתה עובר את מצות המלך, אעפ"י שאתה גברא רבא ואדם גדול, אתה מחוייב לעמוד מפניו ולכרוע ולהשתחוות לו כיון דמצות המלך, וברבים לא מצי מחיל דהוי בזוי.

ומה גם למשו"ל שהיה מרדכי פשוט את הרגל כשעובר המן, דהו"ל בזוי בקום עשה לעבור על דבר המלך, וכן לא יעשה ובפרט אתה שממשפחת שאול, שנענש על שמחל על כבודו, ודין גרמא לו לשעות עוד להחיות את אנג, שהוציא פגול זה המן הרע, ומשם אתה למד דאין לוותר כבוד המלך כלל.

ויהי באמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם, כי לחלק יצא זה הדין במלכי ישראל איתמר, שישראל חייבים בכבודו, שום חשים עליך מלך שתהא אימתו עליך. לא כן הוא שהוא יהודי כשר צדיק ות"ח גדול הדור, שבבית מצות השי"ת הכל חייבים בכבודו ולעמוד מפניו, אינו חייב בכבוד מלכי אוה"ע, ולא נאמר עליהם שום חשים עליך שתהא אימתו אליך, אלא כשאביו ואמו מישראל מקרב אחיך ממובחר שבאחיך.

ומקרא מלא דבר, לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא, לא תוכל לנהוג בו אימתו עליך כמלך ישראל, כי הוא מלך לאומתו ומלכי אוה"ע נשיאים לאומותם, והם שחייבים בכבודם, ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי, כי הגיד להם אשר הוא יהודי, ופטור ממצות המלך כפי הדין.

וירא המן וגו' לו דוקא, לפי שהוא מזרע רע דעמלק, ולא חשיב בעיניו דאי הוה אחר הוה כרע ליה משום כבוד המלך, אפילו שהוא ממלכי אוה"ע כי עושים כן גדולים ממנו, אז וימלא המן וגו' וז"ש בלישנא בישא, ודתייהם שונות מכל עם, כי כל האומות משתחוים למלך אעפ"י שאינו מלכם, והם אינם כן אלא אין הם דנים בדין מלך נמור, אלא למלכם הישראלי אבל ולאדוני המלך אינם מחשיבין אותו למלך.

ולכך ואת דתי המלך אינם עושים, וזה טעות כי פסק הרידב"ז כל שבידו להמית במאמרו הוי כמלך, ומברכים עליו שחלק מכבודו לב"ו, נמצא שאפילו מלכי אוה"ע הקב"ה חלק להם מכבודו יתברך, וכנגד זה אין שוה להניחם, כיון דלא ילפי מהך דהרדב"ז, אם על המלך טוב יכתב לאברהם, תן להם כמדתם להודיע לכל שבידך להמיתם, והכל חייבים בכבוד המלך ודו"ק.

והרב המופלא וכבוד ה' מלא, סבא דמשפטים מר זקני זלח"ה, בדרוש מגילה דפורים בספר אהל יצחק, שבסו"ס יושב אהלים לחרב מר דודי יצ"ו, דרשינחו להני קראי, במ"ש בב"ר פ' יט', אר"ח בן נח בעד אחד על ידי שליח, שנאמר שופך דם באדם דמו ישפך.

כלומר על ידי האדם דמו ישפך, וכתב מהרש"י אבל דיני ישראל אין דנין בעד אחד, ולא אם הרג על ידי שליח דהמשלח פטור רק שדינו מסור לשמים, אבל כבן נח הורגין אותו בב"ד עכ"ל.

והנה ידוע מ"ש הריב"ש ז"ל, דבהמן לאו יראת הריגה הוא, אלא יראת היוזק הוה, וא"כ עבדי המלך לכאורה חייבים מיתה, על שהיו משתחוים להמן שהיה עושה עצמו עבודה זרה.

אמנם יש לדון ולומר, כיון שהמלך צוה לכל עבדיו להשתחוות להמן, ולא היה מתכוון להעביר על דת, אלא להנאתו של המן כדי לגדלו ולנשאו, א"כ עשאו שליח בדבר הזה, וכיון דקיימא לן כבן נח יש שליח לדבר עבירה, אם כן הם פטורים והמלך חייב.

אמנם לגבי מרדכי שהוא יהודי, הוא והמלך חייבים, דקימ"ל בישראל אין שליח לדבר עבירה, והמלך שהוא מבני נח ובבנ"ח יש שליח לדבר עבירה, אם כן מרדכי והמלך שניהם חייבים, זה נידון כדיניה וזה נידון כדיניה, ועוד ג"כ מרדכי חייב דקימ"ל דבעבודה זרה יחרג ואל יעבור.

ובזה נבוא אל הביאור, ותחילה צריכים אנו לומר שלא היו יודעים עבדי המלך שהיה מרדכי יהודי, וז"ש וכל עבדי המלך אשר בשער המלך וגו', ולא היה שום אחד מהם נמנע מלעשות הדבר הזה, ולא היה שום אחד מהם מתחבא אלא היו כורעים ומשתחוים להמן, שהיה עושה עצמו עבודה זרה.

אע"ג דבג"ח מצווה שלא להשתחוות לעבודה זרה, משום כי בן צוה לו המלך, שעשאו המלך שלוחים להשתחוות להמן, כדי לגדלו וז"א כי בן צוה לו המלך להנאתו של המן, וא"כ הו"ל שלוחי המלך לגדלו, והם פטורים והמלך חייב.

אמנם, ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה. ולזה אמרו לו מדוע אתה עובר את מצות המלך, והא אינך עושה מעצמך שתתחייב, אלא ממצות המלך אתה עושה ואתה פטור, והוא הגיד להם שהוא יהודי, ובדיני ישראל השליח חייב, דאין שליח לדבר עבירה, וכיון שכן הא קימ"ל דיהרג ואל יעבור.

ויגידו להמן טענה זו של מרדכי, משו"ח ביקש לעקור את הכל, על שדתיהם שונות מכל עם, דע"י אית להו אין שליח לדבר עבירה, ועי"ז ודתי המלך אינם עושים ע"כ.

ועל פי זה הן קדם פירשתי בעוניי, כוונת מאמר אסתר שאמרה כי אין הצר שוה בנזק המלך, כיון דהם בני נח ודינם המשלח חייב והשליח פטור, ואם בן זהו עוון גדול שעשה, שנתן רשות להמן להרוג כל ישראל, והמן הו"ל שלוחו של מלך והוא פטור והמלך חייב, וז"א כי אין הצר שוה בנזק המלך, דהמלך לבדו הוא דחייב, וממי ליה נזקא לו לבדו ודו"ק.

ובאופן נאות פירש הרב מר דודי יצ"ו, בדרוש פורים כוונת הך קרא, ואילו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר שוה בנזק המלך. בהקדים מאי דאיתא בגמ', אונקלוס בר קלוניקוס בר אחתיה דטיטוס, הוה בעי לאניוריה, אול אסקיה לטיטוס בנגידא, אמר ליה מאן חשיב בההוא עלמא, אמר ליה ישראל.

ומה הוא לאידבוקיה בהוא, אמר ליה מילייהו נפישן, ולא מצית לקיומינהו זיל איגרי בהוא בהאי עלמא והוית רישא, דכתיב היו צריה לראש וכל המיצר לישראל נעשה ראש ע"כ.

ואם בן יש לומר דהמן יש"ו עבר עליו רוח קנאה וגבה ליבו, ורצה ליקח המלכות מאחשורוש, ולכך רצה להתגרות בישראל להיות ראש, ואם בן זה שאמרה אסתר למלך,

ואילו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי, דקיימא לן מה שקנה עבד קנה רבו, וידוע המן היה עבד למרדכי, ואם כן אכתי עם מרדכי אנן, דאין במכירה זו כלום, מה שקנה עבד הוא המן קנה רבו מרדכי ואין בזה נזק למלך כלל.

אבל כיון דלחשמיד להרוג ולאבד, דהיינו לחשמיד לאבד דתם, ולהמיר גזירת שמד ולהרוג מהם ולאבד בגלות, כפירוש הרב זרע בירך אם כן מזה מוכח שהוא רוצה להתגרות בהם להיות ראש, ולקחת המלכות מידך ואין לך נזק גדול מזה ליקח מידו המלכות וגדולתו לאחר יתן, וכבודו לעפר יגיע.

אז נתמלא אחשורוש חימה, ואמר מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו ליבו לעשות כן, ליגע בכבודי וליקח המלכות מידי, ואעפ"י שהוא מכרם לו הלשון שאמר לו, סובל שני פירושים כמ"ש שם.

ואומדנא דמוכת לפירוש השני, כיון דהא ודאי לא נתכוון לאבד מלכותו, ופסק מהראנ"ח גבי שטר שלשונו סובל שני פירושים, אם איכא אומדנא דמוכת לאחד מהפירושים, אע"ג דהלשון דחוק להך פירושא אולינן בתר האומדנא ולא אולינן בתר פשטא דלישנא דשמרא עיי"ש.

והכא נמי אומדנא דמוכת, שלא כיון לאבד מלכותו וא"כ המן שרן כפשטא דלישנא, מורד במלכות הוה והוא חייב מיתה ולכך נבעת ודו"ק.

ובאופן אחר פירש הרב מר זקני זלה"ה בכוונת הנך קראי והוא: בהקדים מאי דגרסינן בסנהדרין דע"ד, אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק, נמנו וגמרו בעליית בית נתוא, כל עבירות שבתורה אם אומרים לאדם עבור ואל תהרג יעבור ולא יהרג, חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות וש"ד.

ואקשינן ועבודה זרה לא, והא תניא אמר רבי ישמעאל מניין שאם אומרים לו לאדם עבור עבודה זרה ואל תהרג מנין שיעבור ואל יהרג, תלמוד לומר וחי בהם ולא שימות בהם, יכול אפילו בפרהסיא תלמוד לומר ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי, ומשני אינהו דאמרו כרבי אלעזר, דתניא רבי אלעזר אומר ואהבת את ה' בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך, אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך, ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך, אם יש לך אדם שגופו חביב עליו ממונו, לכך נאמר בכל נפשך ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך.

ואיתא תו ה"ם כי אתא רבין אמר רבי יוחנן אפילו שלא בשעת גזירת מלכות לא אמרו אלא בצנעה, אבל בפרהסיא אפילו מצוה קלה יחרג ואל יעבור, ופריך והא אסתר פרהסיא הואי, דהיינו שנבעלה לאחשורוש, ולא מסרה נפשה לקמלא ות' רבא אמר הנאת עצמן שאני, דהיינו היכא שאין חגוי מתכוון להעבירו על דת, אלא להנאת עצמו מתכוון שאני, ואין כאן חילול ה' ליחרג על כך ע"כ.

עלה בידינו דאיכא פלוגתא בהאי מילתא בעבודה זרה בצענה, דרבי ישמעאל סבירא ליה יעבור ואל יהרג, ורבי אלעזר וסיעתו רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוודק, דנמנו ונמרו דבעבודה זרה אף בצענה יהרג ואל יעבור, ובהפרהסיא כולי עלמא מודו דאף על מצות קלה יהרג ואל יעבור.

אמנם היינו דוקא אם הגוי קא מתכוון להעבירו על דת, אבל אם מתכוון להנאתו יעבור ואל יחרג.

והנה ידוע דקיימא לן כר"י וסייעתו דנמנו וגמרו וגו', אבל נחלקו הרז"ה והרמב"ן ז"ל בזה שהרז"ה ס"ל אע"ג דקיימא לן ב-ג' עבירות ע"ז ג"ע ש"ד יהרג ואל יעבור אפילו בצנעה, מכל מקום אם האונס מכוון להנאת עצמו, כגון בגויה או רשעה בת ישראל דאנסה ליה לישראל לעבירה, דלהנאת עצמה הוא יעבור ואל יהרג, ובש"ד בכל נושא יהרג ואל יעבור.

דחא טעמא הוי משום מאי חזית וגו', והאי סברא איתא בכל ענין, אמנם בע"ז כתב איני יודע שיחא בו להנאת עצמו, ומשום הכי החמיר בעבודה זרה דבכל גוונא יחרג ואל יעבור.

והרמב"ן ז"ל בספר המלחמות, הרבה להקשות עליו והעלה דשלוש עבירות אלו אפילו להנאת עצמו של אדם, ואפילו בצנעה יחרג ואל יעבור, וקושיא אחרונה שהקשה עליו השייכת לענינו, – שהביא ראיה ממה שלא היה מרדכי כורע להמן שהיה נעבד, והא התם להנאת עצמו ולכבודו הוה, ואפילו בשעת השמד להנאת עצמו מותר הוא מן הדין לדעת המאור, ואעפ"כ היה דינו שיחרג ואל יעבור עכ"ל.

והנה לדברי הריב"ש דכתב דבחמץ לא היה יראת הריגה אלא יראת חיוץ בלבד, אם כן יש לומר בפשיטות דהר"ז הבי סבירא ליה כהריב"ש, דלא היה בחמץ יראת הריגה משום הכי ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה.

ועוד יש לומר: דהרז"ה סבירא ליה כמ"ש בילקוט, שהמן הנית עבודה זרה בחיקו ועל בגדיו והיה מהרהר בליבו, אם ישתחוה לי נמצא עובד עבודה זרה וכל מי שהיה משתחוה להמן היה עובד ע"ז החקוקה לו על ליבו ע"ש.

אם כן הוה ליה מתכוון להעביר על דת, ולא להנאת עצמו מתכוון ובזה לא קשיא מידי על הרז"ה, וכן תירצו התוס' לקשייתם בסנהדרין דס"א בד"ה רבא וגו' עיי"ש.

עוד תירץ משום ק"ה הכ"ג י"ל לדעת הרז"ה, אף דלהנאת עצמו היה כיון שהיה מתכוון למעט כבוד שמים ולהרבות בכבודו, משום הכי לא השתחוה לו מרדכי לקדש את ה'.

ועפ"י סברת הרז"ה הנז' הנה מקום ליישב מאמר טודוס איש רומי, דאמר מה ראו חמ"ו שמסרו עצמם לכבשן האש וגו', ופירש"י מה ראו שלא דרשו וחי בהם.

והקשו התוס' והא בפרהסיא הוה, ומסקינן בסנהדרין דלכו"ע בפרהסיא אפילו על מצוה קלה יחרג ואל יעבור, ולכך פירש רבינו תם דצלם זה שעשה נ"ג לאו עבו"ז הוה, אלא אנדריתיה של מלכים הוה, שעשה לכבוד עצמו.

ועל פי זה יישב נמי הך דאמרינן בפרק אלו נערות, אלמלא נגדוה לחמ"ו הוו פלחי לצלמא משום דלא עבו"ז הוה, אלא אנדריתיה של מלכים הוה.

ועל פי דברי הרז"ה יתיישב פירש"י, אליבא דכו"ע בין לר"י בין לר"א, דהבא לא היה מתכוון נ"ג אלא להנאתו לכבוד בעלמא להתגדל, ולא להעביר על דת.

ואף דהרז"ה כתב דלא היה יודע דרך בעבו"ז שיהיה להנאת עצמו, משמע הא אי הוה שייך בהך דנ"ג להתגדל הוא דעבד, מודה הוא שאינו חייב אז למסור את עצמו, ולזה אמר טודוס מה ראו חמ"ו שמסרו עצמם, כיון דאינו מתכוון להעביר על דת אלא לכבודו הוא דעבד, להתגדל ולהתפאר ואינם חייבים למסור עצמם.

ובזה נמי אתא שפיר הך דפרק אלו נערות, אלמלא נגדוה לחמ"ו הוו פלחי לצלמא, כיון דלא היו חייבים למסור, כיון דהו"ל להנאת עצמו ויתוקן תיבת פלחי, שדחו ממנה התוס' פיר"ת, דמדקאמר פלחי משמע שהיה עבו"ז, ולא אנדריתיה עיי"ש. ולפי סברת הרז"ה אתי שפיר וכנו"ל ודו"ק.

ובזה נבוא לבאר מאי דאיתא במדרש שיר השירים, על פסוק זאת קומתך דמתה לתמר, וז"ל הלכו חמ"ו אצל דניאל, אמרו רבינו דניאל נ"ג העמיד צלם, והפריש מכל אומה ואומה שלשה, ולנו הפריש מכל ישראל, מה אתה אומר לנו נסגוד ליה או לא.

אמר להם הנה הנביא לפניכם, מיד הלכו אצל יחזקאל, אמר להם כבר אני מקובל מישעיה רבי, חבי כמעט רגע עד יעבור זעם, אמרו לו מה את בעי דיהון אמרין הדין צלמא סגדין ליה כל אומיא, אמר להם ומה אתון אמרין, אמרו לו אנן בעיינן דנתן ביה פגם, דנהוי תמן ולא נסגוד ליה, בגין דיהון אמרין הדין צלמא כל אומיא סגדי ליה לבר ישראל. אמר להם אם בדעתכם המתינו לי עד שאמלך בגבורה וגו' עכ"ל בקיצור.

והרואה יראה כמה קשה מאמר זה, דמאי מספקא להו לחמ"ו ודניאל אם יסגדו אם לא, דבעבו"ז אפילו בצנעה יהרג ואל יעבור, וכ"ש בפרהסיא כדחבא.

אמנם לפי האמור אתי שפיר, דמספ"ל אם הלכה כהרז"ה, דהיבא דמתכוון להנאת עצמו, אף בעבו"ז יעבור ואל יהרג, או דלמא דהלכתא כהרמב"ם ז"ל דס"ל אפי' להנאת עצמו יהרג ואל יעבור.

וגם דניאל עמד בספק זה, משו"ה אמ"ל הנה הנביא לפניכם, ואליו נגלו כל תעלומות, והוא יודע כמאן הלכתא, אמ"ל הנביא כבר אני מקובל, חבי כמעט רגע עד יעבור זעם.

והא במ"ש ר"י על הך דמה ראו חמ"ו וגו' שלא ברחו כדינא ע"כ. שמעינן מדבריו דאע"ג דקימ"ל יהרג ואל יעבור, מכל מקום אם הוא יכול לברוח אסור לו לישב ולמסור עצמו, ולכך אמר להם הנביא כך מקובלני חבי כמעט רגע וגו' וזה אליבא דכו"ע, מחוייבים אתם לברוח, דאתם יכולים לברוח.

אמרו לו מה את בעי, דיאמרו הדין צלמא סגדי ליה כל אומיא, ואפילו ישראל אנו רוצים לקדש שמו יתברך לעיני כל העמים, שנלך ולא נסגוד ליתן בו פגם, ואפי' הרז"ה בנדון דידן משום ק"ה.

ועל זה אמ"ל המתינו לי עד שאמלך בגבורה, והסכים הקב"ה לסברתם דיכולים הם למסור עצמם משום קדושת שמו, וליבא מאי דפליג חבא.

ובזה נבוא לביאור הכתובים הנז', דוכל עבדי המלך וגו' סבירא ליה כהרז"ה ז"ל, וחבא דהוי לכבוד ולתפארת כדי לגדלו ולגשאו, ולא להעביר על דת, יעבור כסברת הרז"ה, ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה.

משו"ה השיגוהו עבדי המלך, מדוע אתה עובר את מצות המלך, דהוי להנאת עצמו דאין אתה רשאי למסור עצמך. אי נמי יכול אתה לברוח וא"כ מאי טעמא אתה עובר את מצות המלך בקום עשה, מוסר עצמך למיתה.

ולזה השיב להם אשר הוא יהודי, מיהודה קאתי כחמ"ו דגם מזרע יהודה שמסרו עצמם ולא ברחו לקדש שמו יתברך, וה' הסכים עמם גם אני אעשה כמו חמ"ו לקדש שמו ברבים ועלתה בידו, והוא נצח ודו"ק.

אשר עפ"י נתנה ראש למאמרין אשר פתח השער, דתחילתו הוא אמר רבי יצחק נפחא חמן הרשע בעלילה גדולה בא על ישראל, אמר חמן לאחשורוש אלוקים של אלו שונא זימה, העמד להם זונות ועשה להם משתה, וגזור עליהם שיבואו כולם ויאכלו וישתו ויעשו כרצונם, שנאמר לעשות כרצון איש ואיש.

כיון שראה מרדכי כך, עמד והכריז עליהם ואמ"ל אל תלכו לאכול בסעודתו של אחשורוש, שלא הזמין אתכם אלא ללמד עליכם קטגוריא, כדי שיהא פ"פ למיד"ה לקטרג עליכם לפני הקב"ה.

ולא שמעו לדברי מרדכי, והלכו לבית המשתה. אמר רבי ישמעאל ח"י אלף ות"ק הלכו לבית המשתה וגו' עד סוף המאמר בכתוב בפתח השער.

ואיכא למידק היכי קאמר שנתחייבו שונאיהם של ישראל בליה, על שנהנו מסעודתו של אותו רשע, אמאי שוי עוון עבו"ז שהשתחוו לצלם, ואפי' כי לפי המאמר חנו' דשיר השירים, לא השתחוו לצלם כי בירר מכל אומה שלשה, ומישראל בירר חמ"ו והם לא השתחוו לצלם.

מכל מקום מאמר רשב"י ותלמידיו חולק ע"ז בידוע, דהקשה לדעתם אם בן של שושן יחרגו וגו', אכן עפ"י לא קשיא מידי, דהי מדרש ס"ל בדעת חרז"ה ז"ל, דאף דישראל השתחוו לצלם של ג"ג, כיון דלהנאת עצמו ולכבודו הוא דעבד, ולא כיון להעביר על דת אין מחוייבים הם למסור את עצמם, ואין עליהם שום חטא בזה.

ואדרבה הוקשה לן מה ראו חמ"ו שמסרו עצמם על להנאת עצמו, והכרחנו לומר כי כוונתם היתה לקדש שמו יתברך ברבים, והסכים הקב"ה על ידם לקדש שמו לעיני כל העמים.

ויהי רצון שתמיד יתגדל שם השי"ת ברבים, ויהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם, בן
יהי רצון אמן.

קצת אזהרות

ישראל גומלי חסדים, ראוי להם לרדוף על גמ"ח עם המתים גחש"א, ולהיות חברה
ממש לגמ"ח ולהשתדל מאד בזה לתקן הדבר.

לבטל הקוביא, וכנסיות של עמי הארץ היושבים לדבר לה"ר ושקר ודברים בטלים,
ומאבדים זמנם לבטלה ואין אבירה באבירת הזמן כידוע.

להזהר שלא להקיף פאת הראש והזקן, ויהיה מסוה הבושה על פניו, ותהיה יראתו על
פניו לבלתי תחטאו.

להיזהר בטבילת הנדה כדין, ובלילה דוקא ואפילו שעבר זמנה, משום סרך בתה
כידוע ולדקדק בזה.

להיזהר בתפילת המנחה שלא להתאחר בה.

פרשת כי תשא

תפקידם של שרי עשרות

(האחריות המונחת על פוסק ומורה הוראה, מהות מצוות מחצית השקל)

"כי תשא את ראש בני"י לפקודיהם ונתנו איש כפר נפשו וכו'". (ל, יב)

"כשתרצה להרים למעלה את ראש בני", תלמד ותיקח דוגמא מפקודיהם, מאלה שנעדרו מאתנו והלכו כבר לעולמם, בחינת לכי לך בעקבי הצאן, ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים." (קול מנחם).

בפרשת יתרו (שמות יח, כא): "ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי א-לקים אנשי אמת ושנאי בצע ושמת עליהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמישים ושרי עשרות".

וקשה להבין, דבשלמא שרי אלפים או מאות ואפי' שרי חמישים היו צריכים, אבל מדוע מינו שרי עשרות, הרי זה בכלל שרי חמישים, והרבה מו"מ הלא לא היו במדבר, דלא היה להם שם לא פרדסים ולא נחלות דיהא צריך למנות על כל עשרה אנשים שופט אחד.

אלא משמע, דלא רק על דיני ממונות צריך שופט ומורה שידריכו את האנשים בדיני התורה, אלא גם בהתנהגותו בחייו היום יומיים הוא צריך מנהיג ומדריך שידריכו ויורו למעשים שהם עפ"י דרכי התורה ומידות טובות.

וזה היה במדבר, דכל ט' אנשים קבלו עליהם אחד שיעורר אותם בכל פעם על התנהגותם אם היא עפ"י דרכי התורה והיראה, ולכן על זה העניין צריך מומן לזמן לעורר, דאף אב ואף ראש ישיבה אינו יוצא ידי חובתו כשאינו מעורר על דברים אלו.

וההתעוררות יכולה להיות לאו דווקא בתוספת התמדה, אלא רק בזה שהאדם מקבל על עצמו לשמור על פיו או על עיניו יותר, וכמו שאמרו על האדמו"ר רבי ישראל אבוחצירא זצוקלה"ה שזכה למעלתו הרוחנית ע"י ששמר על קדושת הפה והעיניים,

ונתקיים בו משחז"ל ע"ה "לא יחל חברו, ככל היוצא מפיו יעשה" שאם האדם אינו מתלל את דיבורו, אז הקב"ה עושה למענו ככל מה שמבקש ומוציא מפיו. צדיק מושל ביראת א-להים.

וחובה גדולה מוטלת על האדם גם להתפלל על זה, שלא ייכשל, וכל מעשיו ודרכיו יהיו על פי התורה, כדאיתא בגמ' בברכות (כח ע"ב) אומרת על המשנה "ר' נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לביהמ"ד וביציאתו תפלה קצרה. אמרו לו: מה מקום לתפלה זו, א"ל: בכניסתי אני מתפלל שלא תארע תקלה על ידי, וביציאתי אני נותן חודאה על חלקי".

ת"ר: בכניסתו מהו אומר, יהי רצון וכו'. וביציאתו מהו אומר, מודה אני לפניך ה"א ששמת חלקי מיושבי ביהמ"ד ולא שמת חלקי מיושבי קרנות. אני רץ והם רצים אני רץ לחיי העוה"ב והם רצים לבאר שחת.

איך אפשר לומר על מי שלא זכה להיות מיושבי ביהמ"ד, אלא נמנה על יושבי קרנות, שה' יתברך שם חלקו איתם והם רצים לבאר שחת, הרי האדם בחר לעצמו את הדרך הזאת.

אמנם היה מקום ליישב ולומר, שהאדם מודה להקב"ה שלא שם מנת חלקו עם יושבי קרנות, הכוונה להשיג את פרנסתו כמו יושבי קרנות שהם עוסקים במקצועות אחרים ואין תורתם אומנותם, ולכן קשה להם לעמוד בניסיון יום יומי שלא ייכשלו וח"ו יבואו לבאר שחת.

אבל בלשון התפילה שבירושלמי כתוב אחרת, וא"א לפרש כן. ומובא שם מודה אני לפניך וכו', ולא נתת חלקי בבתי תרשיאות ובתי קרקיסאות וכו'. וא"כ איך אפשר לומר על הקב"ה ששם חלקו של האדם במקומות כאלה שהם מלאים מע"ז וניהיגום.

ונראה לפרש שהאדם מודה להקב"ה ששם חלקו מיושבי ביהמ"ד שכל הזמן רואה מסביבו אווירה של קדושה ויר"ש ולא שם חלקו לקדש שם שמיים בין יורדי גיהנום כדי להחזירם בתשובה שמא לא יעמוד בניסיון והרי אנחנו מתפללים בכל יום ואל תביאנו לא לידי ניסיון ולא לידי בזיון כי מי יודע אם היה עומד בניסיון.

ומדויק זה בלשון הפסוק שמביא הירושלמי שם, "כי לא תעזוב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת", אם הוא חסיד – איך מגיע לראות שחת – גיהנום, הרי החסידות

היא המדרגה מהמדרגות הגבוהות ביותר, כמו שמוזכר במשנה סוף מסכת סוטה: רבי פנחס בן יאיר אומר: זריזות מביאה לידי נקיות, מהרה, וכו' חסידות, רוח הקודש, תחיית המתים.

אבל אמר "לראות שחת" ע"ד הנ"ל, לפעמים נופל בגורל האדם להיות בסביבה של עוברי עבירה ורואה כל יום השחת לפניו, וצריך להתגבר עליו, והתפלל דוד המלך שלא יבוא לידי ניסיון זה ולא יהיה מהרואה שחת.

"העבר עיני מראות שוא בדרכיך חייני", לא כדאי לראות את השוא, שמא לא יעמוד בניסיון. כמו"כ מצינו: אסור להסתכל בפני אדם רשע.

כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב, שנא': ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשי ידי להתפאר. ואלו שאין להם חלק לעוה"ב – האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים, ואפיקורוס. ר"ע אומר: אף הקורא בספרים החיצונים. (סנהדרין צ, ע"א).

והרמב"ם בחלכות תשובה פ"ג ה"ו כתב, וז"ל: "ואלו שאין להן חלק לעוה"ב אלא נכרתין ואובדין ונידונין על גודל רשעם וחטאתם לעולם ולעולמי עולמים, המינים והאפיקורסין והכופרים בתורה והכופרים בתחיית המתים ובביאת הגואל וכו'." על אף שלא מנה את הקורא בספרים החיצונים, הרי זה רק משום שלא שייך בהם העונש של נכרתין ואובדין, אבל בודאי שאין שום ספק שהקורא בהם עושה איסור גדול.

אמרו על מרן החת"ס זי"ע שדרוש דרש משה פעם התעוררות ומוסר, ולא דרש בעניין ספרים החיצונים וההשכלה, וביציאתו שאל אותו אחד השומעים ע"ז, והשיב לו ואמר, שהוא אינו דורש אלא על אלו שיש להם עוד תקווה לשוב, אבל על מינות כתיב (משלי ב, יט): "כל באיה לא ישובון ולא ישינו אורחות חיים".

ודבר זה כארס בתוך הגוף, בא וראה משחז"ל (חגיגה טו ע"ב) אמרו עליו על אחר בשעה שהיה עומד מביהמ"ד, הרבה ספרי מינין נושרין מחיקו.

ועיין במהרש"א שם, כי במ"ש בשעה שהיה עומד מביהמ"ד (ולא קודם) דר"ל שהיו עמו כמה ספרי מינין, אלא כשבא לביהמ"ד היה מכסן בחיקו ושמרן מלהראותם בפני התלמידים שהיו בביהמ"ד, אבל לבסוף מפני טרדת למודו שם, שכח מלשמרן ונפלו

מתוך חיקון לפני התלמידים – והיינו דהיה זה מן השמים, כדי שיתרחקו החברים ממנו ולא יתפסו בדרכו.

אמנם לולא דבח"ק של המהרש"א, יראה זה רחוק שהכנים ממש כל ספרי המינין שלו בחיקון לביהמ"ד, אבל הענין הוא שהיו ספרים פסולים אלה חרותים בלבם אשר בחיקון אלא דכל זמן שהיה לומד התגברו מחשבות התורה על עניינים החיצוניים, דבתורה היה אחר כתנא.

אבל בשעה שעמד מביהמ"ד, שעה שהיה עומד מלימודו נשרו ספרי חיצונים מחיקון ר"ל חזרו וניעורו כל אלו המחשבות הפסולות כידוע שזה מלחמת מחשבות הזרות, שהרבה סייעתא דשמיא צריך כדי לעקור שורשן באמת.

וזה הקשה שבבחינות שבמינות שארו"ל (ע"ז יז, ע"א) שא"א לפרוש ממנו ושאני מינות דמשכי.

וכ' בשו"ת הריב"ש (סי' מ"ה), דלא אמר ר"ע "המאמינים בספרים החיצוניים" אלא אפי' הקורא אותם, פן יטו את לבבו להאמין בדבריהם, כמו שקרה לאלישע אחר, שאמרין דספרי מינין היו נושרין מחיקון וכו' ע"ש באריכות.

וכ' בס' חפץ חיים עה"ת (פ' בראשית), כי ספרי מינים עוד יותר גרועים מע"ז ממש, יען כי הספרים הם בבחינת ע"ז מדברת, וממשיכים את הקוראים לעבדה. ע"כ.

וגם אחרי התפילות והזהירות וההרחקה מכל דבר שמרית לא טוב לעבודת ה', יש על האדם לזכור את הלימוד והמוסר השכל ממצוות מחצית השקל, שמרמזת לאדם שידע שאין בו שום שלמות, וצריך מי שישלימו. השקפה כזו היא מדה טובה באדם. כמש"ה "הנני נשפט איתך על אמרך לא חטאתי" (ירמיה ב), מצביע על כך שאם האדם יודע את פחיתותו ואומר "חטאתי" – מודה באשמה, ה' לא יבעס עליו.

וכמש"ה "כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים" (חושע ז), העוון מקטרג בזמן שבא ה' לרפאות את ישראל.

והפשיט את העולה – הגאווה, ע"י שינתח לנתחיה, ע"י שיראה שאין במעשה אבריו שלמות ע"ז הגאווה תרחק ממנו.

אבל עדיין מצווה אחת שעושה באבריו הגשמיים יכולה להביא אותו לידי גאווה. אבל כשהאדם בודק את חסרונות איברי הנשימה, שהם הדיבורים והמחשבות, אז יראה כמה דיבורים ומחשבות שיצאו ממנו לבטלה, וכמה דיבורי קודש יצאו ממנו בלי החילו ורחימו, ואז כאשר יראה שאין מתום באיברי נשמתו יתרחק מהגאווה לגמרי.

הנשמה משולה לעולה, כי ידוע שהקרבן הוא תחת האדם. יש קרבן כמו שלמים שהדם והחלב שלהם לנבונה והבשר לבעלים – רומזו לנשמה עם גוף. וקרבן עולה שכולו כליל לה' רומז לנשמה. ולכן אמרו חז"ל: העולה מכפרת על הרהורי הלב – המחשבה – הנשמה. נמצא שהנשמה מכונה בשם עולה, וע"ז רומז הפסוק "והפשיט את העולה" – את הנשמה, וניתח אותה לנתחיה.

הרב הגאון מהר"י מוואלאזין היה קורא לבני הישיבה שלו "ערב רב", ואמר שהוא כמו שאנו קוראים היום שקודם שבת ערב שבת, וקודם יו"ט עיו"ט, שהכוונה שתיכף יהיה שבת או יו"ט, וכן תלמידי הישיבה יהיו בקרוב רבנים, לכן נאה עתה לקרותם בשם ערב רב. (מאמר שיחת חולין של ת"ח).

לאחר שראינו כמה זהירות נדרשת בלימוד תורה לבל ייכשל ויטעה בלימוד, ויאמר על הן לאו, יש לראות גם גודל הזהירות והאחריות המוטלת על מורי החוראה, שלא יאמרו על טהור טמא ועל טמא מהור.

וכתב בעניין זה הפרי עץ חיים, וז"ל: "כשמביאין לחכם שום שאלת אסור והיתר או שום עצה, יאמר תחלה: יה"ר מלפניך האו"א שתורנו בדרך ישרה, שלא יכשלו על ידי, ותורת אמת תהיה בפי, ועולה לא ימצא בשפתי. ובשעת העיון בהלכה יש לכוין לשם ס"ג כוח: יו"ד ה"י וא"ו ה"י, ויועיל לו מאוד והוא בסוד דעת הפנימי שבמ"ל, והו"ה זו סוד העיון והמדע. ויהיה מגמת פניך השם הזה בהמשך זמן עיוןך בהלכה ויועיל לך כו'".

"אם יש שוב נדנוד עצבות, אין להרהר ולעיין בשום עניין ולא לחשוב ולא לתרץ שום הרהור ולא להוסיף... וידוע לכל כי בעצבות אין השכל מיושב, משא"כ כשדעתו של אדם מיושבת עליו, וכן נמי איתא בשם האר"י ז"ל. (ס' זכרון זאת).

ועי' בס' רמ"ב בש"ק ס"ק כא, וז"ל: כתב הב"ח: ומי שמיצר ואין דעתו מיושבת עליו אל יורה בשעה שהוא מיצר, דכתיב: "בצר אל יורה".

ועי' בשאלת יעב"ץ ח"ב סי' כ', שהעיד ששמע מאביו הגאון חכ"צ ז"ל בשם הג' בעל חלקת מחוקק ז"ל, שאין אדם רשאי להורות עד שיהא בכוחו לעקור ולמחוק סעיף מן השולחן ערוך, ע"ש, והוא פלא מאד והוא תוכחת מוסר לזה"ז, והוא רחום יכפר בעד כו'.

ועי' בשח"ג מערכת ספרים אות ד' פסקה יג, ושמעתי מהרב המופלא ח"ק במהר"ח בן עטר זלה"ה, שבזמנו חכם אחד מחכמי המערב קרא בספר "פי נבא" בעניין אחד ולא ערב לו ודיבר עליו סרה, ובלילה בא לחונקו עד שבכה ושאל מחילה, וקיבל שלא לזלזל בשום מחבר.

ועניין הטעות בחוראה אינו רק כשמיקל במקום שצריך להחמיר, אלא גם אם מחמיר במקום שלא צריך להחמיר, אין זה נקרא חוראה אלא חסיד שומה, וכמ"ש בשל"ה, דאין זה נקראת חוראה להחמיר שלא כדין, כמ"ש בברכות: ידי מלוכלכות בדם כדי לטהר כו', אלא ייגע את עצמו כ"כ באם הוא טהור בבירור עפ"י דין כו', ואף לעצמו, שהוא מידת חסידות להחמיר, רק כשיש מקום לחומרא, אבל באם הוא מחמת חסיד שלא למד, זה נקרא חסיד שומה.

וזהו פירוש הגמ' גדול הנהגה מיגיע כפו (שיגע עד שנתברר לו שמותר, יותר מיר"ש שמחמיר ומטריף) עי"ש.

עונש המחמיר שלא כדין מרובה מהמיקל שלא כדין, כי המחמיר שלא כדין צריך לרצות חברו, וסימניך הלכ"ה חמור"ך טרפון רמז על המחמיר ומטריף וכו'. (תשובה מאחבה ח"א סי' קפ"א).

ועי' בתשובת דברי מלכיאל ח"א סי' מ"ז שדייק בלשון רב אשי דקאמר כי הוה אתי טריפתא כו', ולא קאמר ספק טריפתא, וכדאיתא התם בגמרא (סנהדרין ז, ע"ב).

וכתב על דרך צחות דהכוונה בזה דידוע הוא שעבירות שבין אדם לחברו חמור מעבירות שבין אדם למקום, ולזה כשהיה ר"א רואה שיכול להקל לא היה מכניף כלל טבחי דמתא, כיוון שנמסר לו מן השמים להורות, אין לו לחוש שמא יטעה. ועי' נאמר: לא נתנה תורה למלאכי השרת, ואין לדיין אלא מה שענינו רואות, אבל כשראה שמוכרח להטריף, אז הוזה מכניף כולו טבחי משום דהוי דבר שבין אדם לחברו שצריך להפסיד ממון הטבח.

ובכתב בספר מעדני שמואל: ובאמת צריך המורה רחמים רבים שלא יבא לפניו ענין שהוא רע עבור השואל, ובפרט בפסח איזה מחומצת כמה עגמת נפש ובטול שמחת יו"ט יש להבעה"ב.

ובכתב עוד: וכמדומה אלי כי שמעתי בילדותי בשם הרה"צ והק' מאוסטראה ז"ל שאמר ג"כ, כי השאלות מחשש חמץ אשר מזדמנים בפסח הם תלויים בהמורה הוראה שבעיר, וכאשר המורה הוראה לומד הל' פסח קודם לפסח לשם שמיים, וחושב ומאמין בעת למודו כי בכוח הלמוד שלו יגזור השי"ת לבני עירו שלא יסובבו להם שום שאלות מחמץ ח"ו כל ימי הפסח, אז בודאי יצמח מזה תועלת ושמירה לבני עירו שלא יסובבו להם ח"ו שום שאלות מתערובות חמץ בפסח, ע"כ.

ועוד שמעתי בשמו הקדוש, שכמו כן הוא בשאר עניני תערובות או"ה שמזדמנים בעיר, הם תלויים ג"כ בלימודו של המורה הוראה שבעיר.

ובספר ג"ח להנה"צ והק' מוהר"א מקאמראנה וכתב שם בפ"ד מ"י, דראש הדור או ראש העיר ומורה הוראה, צריך לידע ולהאמין שכל מה שבא לפניו הן דיני ממונות או אסור והיתר, ובפרט תערובות או"ה או שהוא צריך להוציא טריפה מפיו, הכל הוא בסיבתו, כי אם לא היה הוא חייב והיה צדיק גמור, לא היה בא לפניו דברים כאלה ולא היה אירע שום דבר רע בכל העיר.

והצדיק החסיד מוה"ר משה אבד"ק בענדין גיסו של הרה"ק רבי אלימלך זצ"ל מליזענסק אמר קודם פטירתו, ששלושים שנה היה רב ולא אירע כתם באשה, ולא שאלה בפסח ולא מענייני תערובות או"ה, ולא נפל שריפה בעיר עכ"ל.

והנה כעין זה עיין בספר עשר צחצחות דף ע' שהביא דהרה"ק מוהר"א מסטרעיטין זצ"ל אמר, דמטעם זה כשהרגו הסנהדרין א' לכמה שנים היו נקראים חובלנית, הגם דעשו עפי' משפט התורה, עכ"ז היה מוטל עליהם להתעלות בדרגתם שלא יארע מקרה של רצח בעירם בזכות דרגתם ומעלתם.

וז"ש (אבות פ"ד מ"ז): "הגם לבו בהוראה (כלומר כמה שאירע לפניו שאלה) שומת רשע וגם רוח." ע"ש.

ובכתב עוד שם: "בדבר מה שהבאתי לעיל בשם ג' צדיקים כי השאלות המזדמנות וכו' הרי הם תלויים בהמורה הוראה שבעיר, הנה לולא דמסתפינא מחבירי ומכ"ש מרבתי

הייתי אומר בזה דבר חדש, דכל דברים הללו היו שייכים ביותר בשנים קדמוניות אשר רובם מאנשי הדור כשרים היו ולבם היה כפוף תחת ראש העיר הוא ניהו הרב שבעיר והיו צייתים למלוכה בכל העניינים. לכן היו תלויים ג"כ בנפשם ורוחניותם וכל מאורעותיהם בהרב המורה שלהם. ואז היה ג"כ בידו ובכוח תורתו להציל נפשם ממכשולים כל רב לפום דרגא דיליה.

אבל לא כן עכשיו בדורות הללו אשר רובא דרובא אין ליבם כפוף כראוי תחת הרב שלהם ואינם תלויים כלל בדעת הרב שלהם ולא ישתוו כלל זל"ז אפי' במקצת לא בדעותיהם ולא במצוותיהם.

וא"כ אפי' אם הוא רב כזה אשר מצידו לא יבצר מלהציל אותם מדברים כאלו, אם אך יהיו כפופים תחתיו, אבל מצידם יבצר, כי הם מושכים את עצמם להלאה רחוק הרבה מדעותיו יען כי לא מחשבותיו מחשבותיהם, ובזה יצא הרב מערכותיו הנ"ל כי אין בידו לעשות להם שום טובה, ובפרט לאותן אנשים הפורשים את עצמם מדרכי התורה בפרהסיא, והמשכיל יבין. עכ"ל המעדני שמואל הנ"ל.

וכזה שמעתי בשם הצוח"ק כו' מוהר"א זצ"ל מטשערנאביל, מנכדיו, כי ההוא אמר, כי בעת שהיו הבע"ב משגיחין על הרב והשו"ב, שיחיה להם פרנסה, אזי גם להם היה פרנסה וברכה בכל מילי, ומעת שחסרו דבר הזה, אזי גם להם חסרו הרבה וכו', ואין לנו להישען אלא על אבינו שבשמים.

ומובא במסכת סופרים (פרק טז ה"ה): "א"ר תנחום בר חנילאי: אילו נתנה התורה חתוכה, לא היתה עמידת רגליים למורה שיורה" נכלומר, ר"ל פסוקה ומפורשת. אלו היה הכל מפורש בתורה ולא היה שום מחלוקת בשום דין, לא היה עמידת רגליים למורה, כלומר אם יהיה הדין מועה באיזה דין לא היה מקום להשיב. אבל עכשיו שלא נתנה התורה חתוכה, יש מקום למורה לתרץ דבריו ולמצוא להם סעד וסמך לדבריו.

"אבל עכשיו מעמדת הגלויים למורה שיורה, שאם טימא – יש מטמאין כיוצא בו ואם טיהר יש מטהרין כיוצא בו". דבכל דין יש דעות הרבה, אלו מטמאין ואלו מטהרין, אלו אוסרין ואלו מתירין, ואלו דברי אלוקים חיים.¹

והחיד"א במדב"ר קדמות מערכת מ' אות לג כתב וז"ל: מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים שאינו טהור, ואלו ואלו דברי א"ח. ויש מי שכתב דהכוונה כי אין האור ניכר אלא מתוך החושך, ואין האמת נבחן אלא מתוך השקר, וכיוצא ונמצא דגם סברות הנגדיות מועילות הרבה, ויש מי שכתב כי גם הסברות הנגדיות הם אמת ויועילו לנושאים אחרים בשינוי מועט שיש בין הנושאים, ונמצא שגם הסברות הדחיות בדין זה הם אמת בנושא אחר.

אמנם האמת הוא כמ"ש הריטב"א בח' ערובין פ"ק משם רבני צרפת: מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים שאינו טהור, והכל אמת, וההכרעה מסר ה' לחכמי דור ודור, ואשר יסכימו תקבע הלכה.

חזינן עוד, השיבות ומעלת האיש אשר כפוף לצדיק, ולא עוד אלא שקשור אליו, שע"י זה תועיל לו זכות הצדיק להינצל מכל מיני מכשולות ברוחניות ובגשמיות.

ובענין זה שמעתי מהמלמד להועיל ידי"ג הרב חיים שלום שוארץ שליט"א בשם האדמו"ר מגור, שכונת חז"ל ב"מכאן נתנה רשות לרופא לרפאות", להדגיש את השיבות הקשר בין האדם לצדיק הדור, שע"י שהוא קשור אליו ובא אליו לקבל את ברכתו ועצתו, אז נתנה רשות לרופא לרפאות, וז"ש מכאן הכוונה ממה שבאים לצדיק אז נתנה רשות לרופא וכו'.

ואמר לי בשם הצדיק מבוניאן זצ"ל, שאמר לאחד החסידים שאם ישתה כוסית קטנה של שמן זית זך במשך ארבעים יום רצופים זה יוציא את האבנים מהכליות. וכך הווה עובדא בשהורה לעשות לאחד החולים בזה, ובקש ממנו שיטיל צרכיו לצנצנת וראה איך שהאבנים יצאו ממנו.

¹ ובמה שנקרא התלמוד "גמרא" שמענו משום הגר"א ז"ל משום שהוא ר"ת גבריאל מיכאל רפאל אוריאל שהם ד' מלאכים הסובבים את כסא הכבוד, ד' חיות הקודש, להורות שכן הסכימו מן השמיים, וכמו שהמה התומים על חתימת התלמוד. (נע"י בשו"ת בל"י החדש בהפתיחה דף ג' ע"ג מעניין שם גמרא ע"ש).

קניין התורה על ידי מאמץ, עבודה ויגיעה

"וירא העם כי בשש משה לרדת מן ההר ויקהל העם על אהרן ויאמרו אליו קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לנו: וירא העם כי בושש משה לבוא" (לב, א)

ידועה השאלה: דור המדבר, שראו את הקב"ה, והצביעו "זה קלי ואנוהו", כיצד הגיעו לירידה כל כך גדולה, לעשות את העגל. ואיך שנבאר את עניין העגל לפי דרגתם של דור המדבר, מ"מ קשה איך הגיעו לחטא זה.

ואחד התירושים שאמרו, שהיות והמדרגה שהגיעו אליה לא היתה ע"י עבודה ויגיעה שלהם, אלא קיבלו בתור מתנה ופרס מהקב"ה, לא החזיק מעמד אצלם, וירדו לעשות את העגל.

ויסוד תרוען זה הוא, שדבר שבא בקלות בלא להתעייף עליו, האדם אינו מעריך אותו, ולא רק זאת, אלא גם לא ישמור עליו לבל יברח ממנו.

כדי להבין את הרעיון הזה יותר בהרחבה, שחשוב מאוד לגבי היגיעה והעמל בתורה – שלמה המלך אומר במשלי (ב, ד): אם תבקשנה בכסף וכמטמונים וכו', ומובא בספרי המוסר שפסוק זה מחייב את האדם ללמוד את העניינים הרוחניים מענייני העולם הזה, שעל האדם ללמוד איך לרכוש ולקנות את העניינים הרוחניים כמו את הכסף והזהב.

ומה המיוחד בכסף ובזהב דוקא, ביארו בזה שכשאדם בא לעשות זאת, הוא מתייעץ עם גורמים המבינים בדבר כיצד לעשות כל דבר כדי שהעניין ישגשג.

הוא הדבר בדברים רוחניים, על האדם לחפש תמיד ולשאול כיצד לעשות כדי שישגשג ויפרח כמה שיותר.

זכורני שכשהיה חילוקי דעות בוועד של הישיבה לגבי איזה הוצאה על פרסומת וכד', ושאלנו בזה את הגאון הגדול הרב עובדיה יוסף, ואמר לנו שהוצאה כזאת נקראת אצל התנא הכנסה, ולכן כדאי וראוי להוציא את זה.

ורואים את זאת בחיי העולם, שהיום יש תקשורת ודפוס ומחשבים כדי שהאדם יוכל להדפיס יותר מהר ויותר טוב ויותר בקלות.

נמצא שאם האדם רוצה להתעלות בתורה ויראת שמים, חייב להפיש עצות כיצד לפתח את הדבר יותר, אף על פי שגם עכשיו מקיים את המצוות. וראה לכך מיעקב אבינו, כתוב "ויפגע במקום וילן שם" וכו' (בראשית כח, יא), וכתב רש"י (שם, יא): וא"ת וכשעבר יעקב על בית המקדש מדוע לא עכבו שם, איהו לא יחייב לביה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעבבוהו.

ורק ברנע ששם את זה על דעתו – הקב"ה נגלה אליו והבטיח לו את כל ההבטחות.

רואים את צורך המאמץ שאדם משקיע מצידו בעבודת ד', כי הרי לכאורה, לפני שהלך ללבן, הלך לשם ועבר והליכתו לשם ללמוד תורה, להתעלות כמה שיותר, ועכ"ז הקב"ה לא נגלה אליו כי לא יחייב דעתיה.

ואם בחזון לא היה מתעכב, לא היה מקבל את ההתנלות ולא את כל ההבטחות, שאז הקב"ה בישר על כל הגלויות ועל ימות המשיח, אפילו שהולך לעשות רצונו יתברך ולעבוד ה', חייב האדם למיתב דעתיה. ולא רק לבקש בבסוף, אלא עליו לעורר עצמו, ואם לא יפסיד הכל.

ומוכיח הנביא ישעיה (כט, יג): "ויאמר ה' יען כי נגש העם הזה בפיו וכשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלומדה", כלומר, שליבו רחוק ממני, דהיינו שעושים הכל ומקיימים הכל, אבל בלא לב.

וחיסרון זה גורם למה שנאמר בפסוק לאחר מכן: "לכן חנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבניו תסתתר", כלומר שגם האנשים החכמים – הכישרונות שלהם אינם נשמרים להם והולכים לאיבוד.

והעניין הוא פשוט. כמו שאדם שעובר ניתוח צריך פיזיותרפיה כדי להחזיר את איבריו לפעילות, ואם לא יעשו לו את זאת, איבריו יכולים למות והוא יקבל נמק, אע"פ שבבחו וברצונו של האדם להווי את האברים, לא יעזור, עליו לעורר את איבריו.

נמצא שאם האדם לא יעזור, לא רק שלא מתפתח יותר, אלא מפסיד גם את מה שהיה לו, וזהו "ואבדה חכמת חכמיו".

עוד כתוב בהקדמה לספרא דצניעותא, מביא ר"ח מוולאז'ין מעשה עם הגר"א שממנו מוכח שעבור מאמץ קטן, ואפילו קטן, אם האדם אינו משתדל לעשות אותו, איזה הפסדים גדולים יש לו.

ובך היה מעשה וכמה יגיעות יגע זה האדם הגדול בענקים, לא יאמן כי יסופר, עד שהוציא כל עניין לאור ברור מובאין ומוצאיו. (כלומר: כל מה שכתב וחידיש עלה לו בקשיים עד שיצא הכל ברור מתחת ידו).

אף כי ידיו היו רב לו בעומק שכלו ורוחב בינתו המלאה לה דעת מכמה דורות שלפניו. (אמרו עליו ששכלו כמו של הרשב"א)

עם כל זה לא רמה סמוך ליבו הטחור בזה עד אשר שקלו במאזני שכלו שכל הקודש כמה מאות פעמים וביגיעה נוראה.

ולא אכל ולא שתה כמה ימים ולילות ותדד שנתו מעינו עד כי חשך משחור תוארו, ונתן נפשו עליו עד אשר האיר ה' עינו לבוא עד קצה תבונתו, וברגע קרן עור פניו המהוא מחדוותא ונהירו דאורייתא. שגורה היתה בפיו הקדוש אשר להבין דברי הזוהר הקדוש והתיקונים לאמיתם, בלתי אפשר בעולם אם לא אחר גודל היגיעה על כל מאמר כמה שבועות. (והיום יש אנשים שהספיקו ללמוד וגם ללמד...)

ופעם אחת מדי דברי עימו מעניין התפילה, אמר לי: פעם אחת הראוני מן השמים גודל עניין התפילה, כי יגעתי יגיעות רבות אחר מאמר אחד בזוהר בעניין ר"ח שניים עשר שבועות, ולא עלה בידי לפרשו לאמיתו, והנה ביום ר"ח אחד, בעומדי להתפלל שחרית, עלה ברעיוני לבאר המאמר ההוא בשבעה אופנים, ומה היה לי לעשות, ואמרתי לו רק לשחות מעט ולסדר הדברים, וכי זה חשוב הפסק.

אמר באמת כן עשיתי, שהיתי כמו רבע מינוט וסידרתי הדברים בדעתי, ושוב חזרתי לתפילתי. ואחרי גומרי את תפילתי התבוננתי לחזור על המראה אשר ראיתי, והנה אין מאומה ביד, כי נשכחו ממני לגמרי. ונצטערתי הרבה ושהיתי כמו חצי שעה להסית דעתי מן הצער כדי לומר החלל.

ובעומדי להתפלל מוסף שוב נפלו ברעיוני אותם שבעה פירושים, אומנם שוב לא פניתי מחשבתי אליהם כלום, ולא נתתי דעתי להרהר בהם כלל, וכסיימי את תפילתי נמצאו ערוכים ושמורים לפני, מסודרים לאמיתם ומתוקים מדבש ונופת.

כלומר, המאמץ הקטן שנדרש מהגאון מוילנא הוא לנתק את המחשבה מדברי הזוהר כדי שלא להפריע את התפילה. וברגע שלא שם לב לזה, נשכחו ממנו כל הפירושים. אמנם כשהתאמץ שלא לחשוב, קיבל מהקב"ה את כל הפירושים.

זוהי דוגמא של מאמץ הנדרש מן האדם כדי לזכות לתורה.

וזהו מה שאומר הפסוק: אם תבקשנה בכסף, שעל האדם לעורר עצמו כדי להשיג השגות, כי אם בא בקלות הולך הכל ונשכח, וזה רק על רבע מינוט, ואח"כ ישוב והצטער חצי שעה על הרגע הזה, שבגללו הפסיד כל כך הרבה.

אם בן רואים את הדגש של "אם תבקשנה בכסף".

והנה, לגבי כסף אמר "אם תבקשנה", לשון בקשה, ועל מטמונים אמר לשון חיפוש.

והטעם לזה – אם אדם אבד לו חפץ, כשהולך לבקשו אין חייב החפץ הזה להיות מוחבא, ולכן שייך על זה לשון בקשה. כמו שכתוב (בראשית לו, טז) אצל אחי יוסף שהלך לבקש את אחיו.

וכך אמר דוד המלך בתחילים (קיט, קעו): "תעיתי כשה אבד בקש עבדך כי מצותיך לא שכחתי", שבקשה שייך על חפץ שנעלם מהמבקש, אולם גלוי הוא לעין כל.

אולם מטמון זהו דבר שנחבא מכולם, ולכן שייך על זה לשון חיפוש.

והנפק"מ בין הלשונות, שבשאדם מבקש יודע שיש לה מחיר וגבול, כמו שאמר איוב (יד, ו): "עד ירצה כשכיר יומו", ששכיר יודע עבור שעה כמה מגיע לו, ויכול לעשות חשבון כמה ירוויח.

אולם כשמחפש מטמון, אי אפשר לדעת אם יצליח למצוא, וגם אם יצליח – כמה זמן ייקח עד שימצא את המטמון.

ולכן אומרים רבותינו שהפסוק הזה נאמר על התורה, שיש לימוד של בקיאות ויש לימוד של עיון.

לימוד של הבקאות זה כמו ביקוש כסף, אפשר להעריך כמה דפים ילמד, אולם לימוד בעיון זהו חיפוש מטמון, זהו אינו אוסף ידיעות, אלא הבנה לעומק, וזה חיפוש מטמון, ולזה דרושה יגיעה רבה, ויגעת ומצאת או תאמין, ובלא יגיעה לא יימצא המטמון.

וראינו בנאון, שדבר זה יכול לקחת גם שנים עשר שבועות, אבל כשמוצאים מוצאים שבעה פירושים יקרים.

וההבדל יוכיח בין קובע עיתים לתורה ללימודי בקיאות הדף היומי, לבין חלומדים בעיון, שהכרת פניהם ענתה בהם כמה כל אחד השקיע. וזהו ההבדל בין סיני שאוסף ידיעות, לבין עוקר הרים שטוחן הסוגיא. ולכן שלמה המלך אמר, שלגדול בתורה צריך את שניהם, גם בקיאות וגם עיון.

ובגשמיות – כשמחפש אין זה בטוח שגם ימצא, אולם בתורה, גם כשמחפש – "אז תבין יראת ה'". כי תכלית כל האדם והבריאה לקיום התורה, ולכן מלמדו בבטן אימו, ואם כשיחפש לא ימצא, למה ילמדו, אלא ודאי שמלמדו שגם כשיחפש ימצא, אולם על האדם מוטל לחפש.

ואם זה רק כבספ, אז אין הבטחה של "אז תבין יראת ה'".

ודוגמא לזה, שבזמן ששרה שמעה שתלד בן ע"י המלאך, כתוב (בראשית יח, יב): "ותצחק שרה בקרבה לאמר וכו' אחרי בלתי וכו'" וה' אומר למה זה צחקת שרה וכו'.

וההבנה הפשוטה, ששרה צחקה בליבה על בשורה זו ולגלגה על זה, ולא קבלה את הדברים האלה.

ובשמתבוננים בדברי חז"ל בעיון, רואים שאין הדברים כן, אלא ודאי ששרה אמנו, אחת מהנביאות, ודאי שלא תלגלג על דברי הקב"ה. אולם מצד שני הקב"ה כעס. אם כן מה בכל זאת החיסרון.

וביארנו חז"ל, שהקב"ה בא בטרוניא על צחוקה של שרה, שהיתה לה שמחה גדולה על הבשורה, והתפלאה על הבשורה שאישה בת תשעים שנה תלד. והתביעה עליה היתה – וכי זה הפלא הראשון שאת רואה, וכי כשהשמש זורחת אין זה פלא, ומדוע אז אין את שמחה ומרוגשת.

ולכן הקב"ה כעס ואמר "למה זה צחקת שרה", למה רק עכשיו את מתעוררת כביכול להתבונן בפלאי הקב"ה.

ועכשיו יובן מה שאמר רבי פנחס מן יאיר (תענית כה ע"א): "מי שאמר לשמן וידלוק הוא יאמר לחומץ וידלוק", ושם אף אחד לא צחק.

ומוכת שאדם במדרגה גבוהה מבין, שאין הבדל בין שמן וחומץ, לעומת הדלקת האש, שהכל הוא פלא מידיו של הקב"ה.

וכן אמרו בברכות (לג ע"ב): ההוא דנחית קמיה דרבי חנינא אמר האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעוז והיראוי החזק והאמיץ והודאי והנכבד המתין לו עד דסיים בי סיים אמר ליה סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך למח לי כולי האי. אנן, הני תלת דאמרינן אי לאו דאמרינהו משה רבינו באורייתא, ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפלה לא הוינן יכולין למימר להו, ואת אמרת כולי האי ואזלת.

ונמצא שעל האדם להתעמק, וזהו לימוד העיון, שיהיה בבחינת לוקח הרים ומותחן זה בזה, ורק אז תבין יראת ה'.

ולכן אנשי דור המדבר חטאו בעוון העגל, כיוון שהכל היה במדרגה של "אם תבקשנה כבסף", אבל לא הפשו ולא התעמקו להשיגם, ולכן הלכו לאיבוד בתקופה קצרה, ולא רק נעצרו בדרגתם, אלא ירדו ונפלו מאוד, כי חסר היה להם "זכמטמונים תחפשנה".

על דרך זה יש לבאר נמי מה שמצינו ביומא (לח ע"ב): "אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אין צדיק נפטר מן העולם עד שנברא צדיק כמותו שנאמר וזרח השמש ובא השמש עד שלא כבתה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל הרמתי".

והקשה הרב "דרכי מוסר": אם כן, איפה כל הנשמות הקדושות שהיו בעולם, היכן התחליף שלהן. אם לכל דבר יש תחליף,

ווישב, שוודאי שהקב"ה דואג להוריד תחליף לאותם צדיקים, אולם ברנע שהנשמה הזאת אינה בוחרת ללכת בדרכי השם, אז הולכת ועוסקת בדברים בטלים.

וזה השאלה אם אותה נשמה שירדה לעולם טרחה על עצמה להמשיך באותה דרך שצריכים להיות לה תחליף.

כמה חכמים וגאונים במדע, כל אלה היו צריכים להיות חכמים וגאונים בתורה, אבל כשאין מאמץ הולכים ומתעסקים בהבלים.

ואין זה מסתיים במאמץ חד פעמי, אלא על האדם לבקש תמיד את ה' בכל צעד ושעל, ואז ה' יהיה בעזרו להשיג כמה שיותר ולזכות ליראת ה'.

מצוות מילה מכפרת כמיתה על עוון העגל

"ויאמר להם כה אמר ה' אלוקי ישראל שימו איש חרבו על ירכו עברו ושובו משער לשער במחנה וחרגו איש את אחיו" וכו'. (לב, כז)

איתא במדרש: שימו איש חרבו על ירכו, משה מל ואהרן פורע ויהושע משקה.

ועיין באבודרהם הלכות מילה שכתב לפרש, לפי שכל ארבעים שנה לא מלו במדבר מפני טורח הדרך ומפני שלא נשבה רוח צפונית, ועכשיו עומדים ליהרג לא רצה משה ואהרן שיהרגו בלא מילה ובלא קבלת מצוות, ולכך היה משה מל ואהרן פורע ויהושע משקה אותם מים בלולים עם עפר העגל שעשו, כמו שאמר: ויקח את העגל וישרוף באש ויטחון עד דק ויזר על פני המים וישק את בני".

ואמרו רבותינו ז"ל (ע"ז מד): שבדקן כסוטות, ואותה השקאה היתה להם בשעת מילה ופריעה למוות ולא לחיים, ולכן המנהג כשאומרים ואמר לך מדמיך חיי נותן באצבעו מן היין על שפתי התינוקות, לומר דהשקאה זו של שעת מילה ופריעה יהיו לחיים ולא כאותה של יהושע, ע"ש.

ועיין בזיכרון צבי, דיש להביא עוד בטעם שציווה משה רבנו אז על המילה, בהקדם לפרש תפילתו של משה שעמד לפני ה': "ויחל משה את פני ה' אלוקיו, ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכוח גדול וביד חזקה וכו', וכו' לאברהם ליצחק לישראל עבדיך אשר נשבעת להם כך ותדבר אליהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים וכו', ויגחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו".

וצ"ב, למה הוצרך להזכיר "אשר הוצאת מארץ מצרים", הלא ידענו שיצאו אז ממצרים, והיה די באומרו – "למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם" וכו'. גם יפלא מה שהפציר "זכור לאברהם וכו' ארבה את זרעכם ככוכבי השמים", הלא הקב"ה אמר לו תכף – "ואעשה אותך לגוי גדול", א"כ אף אם ח"ו יכלו כל ישראל יתקיימו הבטחתו ושבועתו ע"י משה.

ונראה דהנה בגמ' קידושין (מ, ע"ב) אמרו: העולם נידון אחר רובו והיחיד נידון אחר רובו. עשה מצווה אחת – אשריו, שהכריע עצמו ואת כל העולם לכף זכות. עבר עבירה אחת – אוי לו, שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף חובה.

ובן מבואר ברמב"ם ריש פרק ג' מהלכות תשובה: מי שזכויותיו יתרות על עוונותיו, צדיק. ומי שעוונותיו יתרות על זכויותיו, רשע. מחצה על מחצה, בינוני. וכן המדינה: אם היו זכויות כל יושביה מרובות על עוונותיהם, הרי זו צדקת. ואם היו עוונותיהם מרובים, הרי זו רשעת. וכן הוא בכללות העולם: אם כל העולם כולו היו עוונותיהם מרובים מזכויותיהם, מיד הם נשחטין, שנאמר: וירא ה' כי רבה רעת האדם וכו', ע"ש.

ומעתה בן היה בשעת חטא העגל: רצה הקב"ה לדון כללות ישראל לפי הרוב, ומכיוון שכל ישראל נטו אחר העגל, ועד שהמלך במסבנו גרדי נתן ריחו והמירו את כבודו בתבנית שור אוכל עשב, הרי כללות ישראל חוטאים והדין נותן שיאבדו.

אמנם באמת מרע"ה היה שקול נגד כל ישראל, כמבואר במדרש (שיר"ה א, סד): ילדה אישה אחת במצרים שישים ריבוא בכרס אחת, זו יוכבד שילדה את משה, ועיין ברש"י ריש פרשת יתרו: "את כל אשר עשה ה' למשה ולישראל עמו" – שקול משה כנגד כל ישראל. וכן מבואר בזוה"ק שמות דף מז ע"א, וכיוון שמשה רבנו לא חטא הרי שוב כללות ישראל כמחצה על מחצה ותלויין ועומדים.

אולם דבר זה אי משה רבנו שקול כנגד כל ישראל הוי רק אי אזלינן בתר חשיבות האיכות, אבל אי אזלינן בתר הכמות, אזי אינו שקול כנגד כל ישראל, כיוון דהוי רק אחד, אך מיציאת מצרים חזינן דאזלינן בתר האיכות, כי נודע מה שהקשו הקדמונים: הרי הגזירה היתה ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה, ובאמת לא היו שם רק רד"ו, ותרצו כי קושי השיעבוד ועבודת הפרך בחומר ולבנים השלימו את החשבון.

וכתב המהרש"ם בפתיחה לספרו דעת תורה על הלכות טרפות אות ט', דזה יוצדק רק אי חושבין חשבון האיכות, כי בחשבון הכמות היו צריכין להיות ארבע מאות שנה בשלימות, רק בחשבון האיכות יתכן שישלים קושי השיעבוד, ע"ש.

ולכן כשאמר הקב"ה למשה "ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם" שדן בכללות ישראל לחוטאים, המליץ משה רע"ה בתפילתו על בני"י ואמר: "למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכוח גדול וביד חזקה" – עוד לפני הזמן שנקצב להיות שם ארבע מאות שנה, ועל כורחך דאזלינן בחר חשיבות האיכות, דקושי השעבוד השלים הזמן.

ואם בן דהעיקר הוא האיכות, הרי שקול משה נגד כל ישראל, והוי כללות ישראל רק כמחצה על מחצה. וחזר אמר: "זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם

בך ותדבר אליהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים". ובאמת הרי אין מספרם ככוכבי שמים, "כי אתם המעט מכל העמים", ואיך נתקיים שבועתך, אלא על כרחך דהעיקר הוא חשבון האיכות, ובאיכות בודאי בני נחשבים לרב ככוכבי השמים, וא"כ דאוליגן בתר האיכות תו לא היו רובם חוטאים, ועל כן – "וינחם ה' על הרעה אשר דיבר לעשות לעמו".

ובזה יש לפרש מה שדרשו חכמינו ז"ל בברכות (לב, ע"א): ויחל משה, תניא, רבי אליעזר הגדול אומר: מלמד שעמד משה בתפילה עד שאחזתו אחילו. אמר רבי אלעזר: אש של עצמות.

וביאורו, דבאמת משה רבנו היתה ענוותנותו גדולה מאד, וכמו שהעיד עליו הכתוב: "והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה". אך למען טובת ישראל קיים בעצמו ויגבה לבו בדרכי ה', להזכיר זכותו ששקולה נגד כל ישראל – כדי להסיר החרון אף.

והנה מדת הנאווה באה מיסוד האש שבאדם, ועל כן אש רומזת על מדת הנאווה, שמגביה ומנשא עצמו, וכן כאן עמד משה רבנו בתפילה שאחזתו אש של עצמות, להזכיר גודל עצמותו איך שהוא שקול נגד כל ישראל, כדי שבזה יהיה כללות ישראל במחצה על מחצה. אמנם גם במחצה על מחצה צריכין למידת הרחמים של הקב"ה שיכריעו לכף זכות. עי"ש.

והיות שהמוות – מילה מעורר רחמים וחסדים גדולים, כמו שרמזו בתיקוני זוה"ק על הכתוב "מי יעלה לנו השמימה", סופי תיבות הויה וראשי תבות מיל"ה, ולכן צווה משה רבנו למולם אז, שיתעורר מידת הרחמים למעלה ויוכרע המחצה לכף זכות, והבן.

מעשה ידיה קודם לתלמוד דאחרים

"וידבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו ושב אל המחנה ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האוהל". (לג, יא).

א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן: מאי דכתיב לא ימוש ספר התורה הזה מפיד, פסוק זה אינו לא חובה ולא מצווה אלא ברכה. ראה הקב"ה שדברי תורה חביבים עליו ביותר, שנאמר: ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האוהל, א"ל הקב"ה: יהושע, חביבים עליך דברי תורה – לא ימוש ספר התורה הזה מפיד (מנחות צט, ע"ב).

וכתב העמק דבר: הודיע הכתוב דיהושע, אע"ג שכבר היה גדול בשנים – בגיל ג'ו שנה (כל חייו היו ק"י שנים, מ' שנה שהלכו במדבר וי"ד שנה בארץ, ו' שנים שחלקו – א"כ בן ג'ו שנה היה) וגם גדול בתורה ובחכמה, וא"כ היה מועיל הרבה למשה אם היה הולך עמו למחנה בעושי בני אדם, אבל הוא היה כנער, כמו שלא הגיע לפלגות ראובן בעניינים אלו.

והטעם לא ימוש מתוך האוהל, שהיו עסקיו לעמול על התורה שבע"פ שהיה כמעין הנובע באוהל משה, ולא רצה להפנות משקידת לימודו לשום דבר אפי' בשעת משבר.

ולפי מה שידוע, שהיסוד לשם "נער" עניינו ניעור וטלטול קלות ברנליים ובכל הנוף, וזה יונת על איש צעיר הקל לרוץ הנה והנה, וגם זה מצביע על עירנות ואומץ לב (עיין בתוספת ברכה ראיות מהפסוקים ומלשונות חז"ל). יתכן לומר שזה היה השבח של יהושע, שעל אף שהיה כבר "נער" מלא וגדוש בתורה, ואמין כמו "נער" שנא' בשמואל א' (א, כד): ותעלהו עמה כאשר גמלתו בפרים שלושה ואיפה אחת קמח ונבל יין ותביאהו בית ה' שילו והנער נער".

הרד"ק כותב: "וי"מ והנער נער חריף ויודע בין טוב לרע, כמו שמנער הפסולת מן הפשתן". וכמו שדרשו חז"ל על הפסוק "אל הנער הזה התפללתי": א"ר אלעזר: שמואל מורה הלכה בפני רבו היה, שנא': וישחטו את הפר ויביאו את הנער אל עלי, משום דוישחטו את הפר הביאו אל עלי, אלא וכו' אמר ליה: מימר שפיר קא אמרת, מיהו מורה הלכה בפני רבך אתה, וכל המורה הלכה וכו' חייב מיתה (ברכות לא, ע"ב). ובכל זאת – לא ימיש מתוך האוהל. (יעט"ה)

ובא זה הסיפור לדורות, ללמד כמה ראש הדור מחויב להטריח בעת הריסות העם ליישב דעתם, ולא יחוש אחר עזי פנים שיחיו מפריעים מעשיו ומבזים אותו.

וגם למדנו שהתלמיד הבא לקבל תורה מאותו גדול הדור, אין לו להיפנות לשום דבר, במצוות שאפשר ע"י אחרים.

כמו שהגמ' בערובין (סח, ע"א) אומרת: אמר ליה רבא בר רב חנן לאביי: מבואה דאית ביה תרי גברי רברבי כרבנן, לא להווי ביה לא עירוב ולא שיתוף. אמר ליה: מאי נעביד מר לאו אורחיה, אנא טרידנא בגרסאי, אינהו לא משנחי, ואי אקני להו פתא בסלא, כיוון דאי בעו לה מנאי ולא אפשר ליתבה ניהליהו בטיל שיתוף, דתניא אחד מבני מבוי, שבקש יין ושמן ולא נתנו לו, בטל השיתוף.

אביי טרוד בגירסתו ואין שעתו פנויה לגבות את הערוב מבני המבוי, ומצבו הכללי דחוק שאינו יכול לוותר משלו בכל שבת עבור אחרים.

ובירושלמי קידושין איתא, דר' אבהו שלח בנו לטבריה ללמוד, והיה עוסק בגמ"ח. ושלח ליה: האם אין קברים בקיסרין שלחתיך לטבריה, ומשו"ה כתיב "לא ימיש", ולא מש מבעי ליה, אלא ללמד שבך ראוי, שלא ימיש מתוך האוחל עד שיגיע עיתו להגהיג את הדור.

וכתב השאילתות בשאילתא ז' וז"ל: ברם צריך תלמוד ומעשה – איזה מהן קודם, מעשה עדיף, תלמוד גופיה משום מעשה הוא, דאתא דתנן "לא המדרש העיקר אלא המעשה" (אבות פ"א), או דילמא תלמוד עדיף, דאי לאו תלמוד לא ידע למעבד מעשה. ואם תמצא לומר תלמוד עדיף, תלמוד דאחרים ומעשה ידיה איזה מהן קודם, תלמוד עדיף, כדאמרינן או דילמא מעשה ידיה עדיף, דהאי ידיה והא דאחרים.

ת"ש: כבר היה ר' טרפון וזקנים מסובין בעלית בית נתזה בלוד נשאלה שאלה זו בפניהם – תלמוד קודם או מעשה קודם, נענה ר"ט ואמר: גדול מעשה. נענה ר"ע ואמר: תלמוד קודם. נענו כולם ואמרו: גדול תלמוד, שהתלמוד מביא לידי מעשה (קידושין מ, ע"ב).

אשכחן תלמוד ידיה קודם למעשה ידיה, ותלמוד דאחרים מאי, ת"ש דאמר רבא בר בר חנא: ומנא חדא הוה אולינן בתריה דר' יוחנן, כי הוה נפיק מבית הכסא הוה

יעצה בי תשא מורה רלא

שייליגן ליה שמעתא, ולא אמר לן עד דמשה ידיה ומנח תפילין והדר. אמר לן: אלמא מעשה ידיה קודם לתלמוד דאחרים.

והא אמר מר: גדול תלמוד, לפי גרסא זו המובאת בשאלות לא קשיא הא דידיה הא דאחרים (הערוך גורס: הא למנמר הא לאנמורי). פירוש הדברים, שמעשה המצווה של אדם לעצמו קודם ללימוד אחרים, הכוונה שלומדים לעצמם ולא ע"י רב שילמד אותם, ולכן ר' יוחנן הניח את התפילין קודם, כי בין כה וכה היה צריך להפסיק כדי להניחם, עדיף שיניח קודם ואח"כ יענה לרבה על השאלה שלו.

ולגרסת הערוך אומר הרב העמק שאלה, שלדעת ר' יוחנן יותר טוב שילמד הוא בפני רבו משילמד לתלמידים, וזהו אמת ברור כמ"ש. עכ"ל.

ואנן לא קי"ל בר"י, מכ"מ למדנו כמה יקר עניין תלמיד בתחילת השתקע עצמו לתורה שתהא מתקיימת בו.

ובילקוט שמעוני רמז תתק"ד על הפסוק "קוצותיו תלתלים" (שיר השירים): א"ר זעירא: אפי' דברים שאתה רואה אותם קוצים בתורה, תלתלים הם, יכולים הם להחריב את העולם ולעשותו תל, כעניין שנא': והיתה תל עולם (דברים יג).

וביאר הרב לב אריה עה"ת, שעם ישראל סרו מחר מן הדר"ך: החליפו את האותיות הדר"ך האמורים בפסוקים דלהלן:

ד כתיב: "שמע ישראל ה' אחד" (דברים יא), אם אתה עושה דל"ת רי"ש אתה מחריב את העולם.

ר שנא': "לא תשתחוה לאל אחר" (שמות לד), אם אתה עושה רי"ש דל"ת אתה מחריב את העולם.

כתיב: "ולא יחללו את שם קדשי" (ויקרא כב), אם אתה עושה חי"ת ה"א אתה מחריב את העולם.

ה כתיב: "כל הנשמה תהלל י-ה" (תהילים קג), אם אתה עושה ה"א חי"ת אתה מחריב את העולם.

ב כתיב: "אין קדוש כה" (ש"א ב), אם אתה עושה כ"ף בי"ת אתה מחריב את העולם.

כתיב: "בכשו בה" (ירמיהו ה), אם אתה עושה ב"ת כ"ף אתה מחריב את העולם.

המעניין, שכל הפסוקים דלעיל מצביעים על השתעבדותו של האדם לבוראו יתברך – יחידו של העולם. כי המחשבה זו היא שמנינה על האדם מללכת שולל אחר עצת היצה"ר, כי בהעדר מנהיג האדם השטן מוצא בקעה להתגדר בה ובקלות יכול להפילו ברשותו, וזה מה שקרה לעם ישראל, דור דעה, שנכשלו בעוון העגל.

והוסיף לבאר הגר"ח שמואלביץ זצ"ל: "סרו מהר מן הדרך אשר ציוויתם" – בניגוד לשיטתו של היצה"ר, כפי דברי חז"ל בשבת (קת, ע"ב): "כך אומנותו של יצה"ר היום אומר לו עשה כך ומחר אומר לו כך, עד שאומר לו עבוד ע"ז".

ולמרות שהעגל נעשה בהשפעת הערב רב, כפי שדייקו חז"ל מהפסוק "אלה אלוהיך ישראל", ולא נאמר אלה אלוהינו, מ"מ הרי גם הערב רב התעלו למדרגה שראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי, וא"כ איך נפלו והחטיאו את הרבים.

וממה שחז"ל השתמשו בתואר "שפחה", על אף שזכתה לראות יותר מיחזקאל בן בוזי, זה עצמו מתרץ למה באמת נפלו פתאום ממדרגתם, כי הם זכו מן ההפקר ולא על ידי עבודה עצמית. משום כך, ברנע שחלפה השעה – עברו ע"ז. אבל נשאלת השאלה על בניי החוורים מבטן ומלידה – איך הם הגיעו לעבוד ע"ז.

ומבואר בחז"ל (ילקוט"ש כי תשא רמז שצא): "וירא העם כי בשש משה, אל תקרי בשש אלא באו שש, בשעה שעלה משה למרום אמר לישראל: לסוף ארבעים יום בתחילת שש אני בא. לסוף מ' יום בא שטן וערבב את העולם. א"ל: משה רבכם היכן הוא, א"ל: עלה למרום. אמר להם: באו שש, ולא השגיתו עליו. מת, ולא השגיתו עליו. הראה להם דמות מיטתו בענן, והיינו דקאמרי כי זה משה האיש לא ידענו מה היה לו."

היינו, שהשטן השתמש בשני טכסיסים: א' – הראה להם שמושה מת, ב' – ערבב את העולם.

וכתב הרב בן יהודה ע"ה: ג"ל בס"ד, כל אדם מישראל נקרא עולם, כמ"ש בתיקונים על מאמר נחא לך דאחרביה לעלמא גבי ר"א בן פדת, ולז"א ערבב את העולם – דעת כל איש ישראל שערבבו במבוכה זו.

גם ערבב אותיות "עולם" – לעשותו צרופ "מועל", כי בעצתו מעלו מעל בה' לעבוד ע"ז וכו'. ואין הכוונה שבא השטן בדמות אדם ודיבר עימהם דברים אלה, אלא העניין הוא

שהשמן נעשה יצה"ר בלב כאו"א מהם והעלה בלבבם דברים אלו לחשוב כך. אבל לא הועילו דברים אלו לעשות פעולה רעה, אלא רק אחרי שהראה להם דמיון כוזב את מיטתו באוויר ועשה להם כמו מבשף האוחז את העיניים.

השמן הביך את עם ישראל במה שאמר להם "משה רבכם מת", והם היו אובדי עצות. ובשחביא אותם למצב זה, אין לו צורך להשתמש בתכסיסים "היום כך ומחר כך", אלא ישר¹ יכול להגיד להם לכו עבדו ע"ז.

שיטה זו הופעלה גם בשואה, שניהלו הנרמנים יש"ו מדרך אחר האדמור"ם זצ"ל במיוחד, רק כדי לשבור את מצב רוחם של קהילות ישראל, ובכך להקל על מלכתם של הרוצחים.

וזה אולי הטעם למנהג ידוע אצל חסידים, שכשאדמו"ר נפטר ממנים אחר במקומו ומכריזים עליו לפני שאדמו"ר הנפטר יובא למנוחות.

וב"מ בתהילים (סו, יג): "הרכבת אנוש לראשינו באנו באש ובמים ותוציאנו לרווייה". וביאר הרד"ק: אנחנו טרם הגלות לא היתה ממשלת אנוש עלינו, אלא ממשלתך לבד. ועתה הרכבת השלטת אומות העולם לראשנו.

באנו באש ובמים, הצרה נמשלה לאש ולמים: האש שורף והמים שוטף, ואנחנו באנו במצבים אלה ולא כלינו. ותוציאנו לרווייה, הוצאתנו מהם לארץ רווייה, היינו רוויים ודשנים בה, והיא ארץ ישראל שהיא ארץ ברכה וארץ רווייה.

ויש לרמוז גם בזה עפ"י האמור לעיל, שבזמן שהאדם מקבל ע"ע אנוש לראשו (מנהיג), יבוא באש ובמים הרומזים על התורה ויצא לרווייה, כיוון שבזמן שאין לו מנהיג הוא נתון בסכנה, ואין מי שיחשל אותו ללמוד תורה בכל מצב שימצא בו. (יעמ"ה).

וכן שמעתי לבאר על הפסוק "עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים" ברוח הדברים דלעיל, שאימתי עומדות היו רגלינו, כלומר: עמידה איתנה ומוצקה, כאשר בשעריך ירושלים, דהיינו כאשר בשעריך יש תורה, כמ"ש "כי מציון תצא תורה". אולם אם אין בשעריך – ירושלים ח"ו אין לך עמידה איתנה ומוצקה, ודו"ק.

¹ נרמז בפסוק סרו מהר מן הדרך – מה"ר, משה רבנו הלך. מפי הרב מרדכי בן שמעון שליט"א.

מורה

בי תשא

יעטה

רלד

ובן יש לבאר עפ"י מדוע שאלת חכם חצי תשובה, שאם החכם נעשה כאר"י, שואל,
היינו שמרגיש שיש גדול ממנו ויכול לשאול אותו, אזי שיקול דעתו נעשה יותר בהיר
ונהיר, וכבר בשאלה יש חצי תשובה. (יעמ"ה)

★ ★ ★

פרשת ויקהל

והתענג על ה'

"ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון לה' כל העושה בו מלאכה יומת" (לה, ב)

אמר רב יהודה אמר רב: כל המענג את השבת נותנים לו משאלות ליבו, שנאמר: "והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך" (תהילים לו). (שבת קיח, ע"ב)

ויש מי ששאל: איך יתכן שיהיה לו לאדם כל משאלות לבו, וחרי "כל מי שיש לו מנה רוצה מאתים". והשיב, שעל זה אמרו כל המענג את השבת נותנים לו נחלה בלי מצרים (שבת קיח, ע"א)

כלומר, שאין לו מה לרצות עוד, שהרי הנחלה שלו היא בלי גבול, כלומר שאין הנתינה הזו "שנותנים לו משאלות לבו" ממין הקניינים הגשמיים, שהשגתם אינה מספקת את הרצון בלב, אלא אדרבא יוצרים בו רצון יותר גדול להם לפי שאין בהם אושר עצמי, אלא מילוי התשוקה בלבד, ולכן אחרי השגתם הם נכללים באדם ומתבטלים אליו ושוב אינו מרגיש בהם, הם יוצרים בו כלי רצון גדול יותר.

אלא הנתינה היא "נחלה בלי מצרים" שאין אחריה הרגשה של חסרון ועצב מאחר שהיא כוללת הכל.

מילת "עונג" מבטא את תמצית אושרו של האדם ושיא הנאותיו – "אז תתענג על ה'" (ישעיה נח, יד) "אהבה בתענוגים". (שיר השירים ז, ו).

אמנם כלל ידוע הוא, שתענוג תמידי אינו תענוג, וכמבואר בגמ' גידה (לא, ע"ב), כי הוא הופך לתופעה טבעית ואינו תענוג.

לכן אמרו בכרכות סד, אמר ר' חייא בר אשי אמר רב: ת"ח אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב, שנא': ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלקים בציון, וביאר רש"י: אין

להם מנחתה, משיבה לשיבה וממדרש למדרש. כי ד"ת חביבים על לומדיהם כל שעה ושעה כשעה ראשונה. (עירובין נד, ע"ב) מאחר שיש בהם תמיד חידוש אשר מסב עונג לאדם.

ובמו שאמרו על הפסוק "הסבת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם ה"א" (דברים כז, ט), וכי אותו היום ניתנה תורה לישראל, והלא אותו היום סוף מ' שנה היתה, אלא ללמדך שחביבה תורה על לומדיה בכל יום ויום כיום שניתנה מהר סיני.

אמר ר' תנחום בריה דר' חייא איש כפר עכו: תדע שחרי אדם קורא ק"ש שחרית וערבית, וערב אחד אינו קורא דומה עליו כמי שלא קרא ק"ש מעולם. (ברכות ס"ג)

ואף הרגשת עונג שבת נובעת "מחידושה" כמ"ש (בב"ר י"א): ויברך א' את יום השביעי ויקדש אותו, ברכו באור פנים של אדם, קדשו באור פניו של אדם, לא דומה אור פניו של אדם כל ימות השבוע כמו שהוא דומה בשבת.

והנמ' (בשבת ל, ע"א) דרשה על הפסוק: "לא חמתים יהללו" וכו', לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות קודם שימות, שכיוון שמת בטל מן התורה ומן המצוות ואין להקב"ה שבת בו, והיינו דאמר ר' יוחנן: במתים חפשי, כיוון שמת אדם נעשה חופשי מן התורה ומן המצוות.

והביאור הוא, שלר' יוחנן היה קשה לו בפסוק שאמר "במתים חפשי": ואיך יתכן, הרי אם הוא רשע צריך לרצות את עונשו, ואם הוא צדיק – עליו אמרו "ילכו מחיל אל חיל", ולזה תירץ חפשי מן המצוות, כלומר: אינו מחויב, כי אין לו יצר הרע שם שצריך להתגבר עליו והקב"ה משתבח בזה שגובר על יצרו.

והחיד"א ב"פתח עיניים" כתב ששמע מאביו שאמר בשם רבו המהר"א יצחקי זלה"ה שאמר כך: היה קשה לו לר"י מדוע הפסוק אינו אומר המתים חופשיים או המת חופשי, לכן בא רבי יוחנן והסביר: הרי ד' חשובים כמת: סומא, ומצורע, חשוד בנים ועני, שלא תאמר שאלו חופשיים מן המצוות כיוון שהם חשובים מתים, לכך אמר הפסוק "במתים חופשי" לומר שיש רק מת אחד החופשי מן המצוות הוא המת ממש, אבל האחרים חייבים.

והחת"ס בדבריו (ח"א דף קפג) כתב מה ששמע בשם רבו בעל "ההפלאה": אחו"ל, ת"ח מרבים שלום בעולם, והכוונה הנכונה בזה היא כך: כל המידות נבראו מאת השי"ת,

מידות הבושה, העזות, הגאווה הענווה, השלום והמחלוקת, וא"א לעולם בלי שום מידה מהמידות, וא"א לומר שתעקר מידה אחת מכל וכל, אך ראוי להשתמש בהם במקומות הראויים.

והנה המחלוקת נאה ויאה לעוסקים בתורה ובפלפולה ועולים בהר ה' ובמקום קודשו, זה יאמר לפי שכלו וזה יאמר לפי שכלו עד כי יכריח אחד את חברו להעמידו על האמת, במחלוקת שמאי והלל, ועי"ז לא תהיה אחיזה לקליפה לגרום מחלוקת בעולם, כי הטרודים בעבודת ה' מסתפקים במה שבידיהם ואינם משתוקקים למה שאיננו שלהם, ומדריכים דורם בדרך הישרה, ועי"ז מרבים שלום בעולם שמחלוקתם גורם הסתלקות אחיזת הנחש הקליפה.

אמנם בשעה שמתעצלים מלעסוק בתורה ובפלפולה ושלום ביניהם, מתעוררת תאוותם ואינם מסתפקים במה שיש להם, וליבם פנוי לפנות אחר החבל של העוה"ז ופיתויו ומתקנאים איש ברעהו והנחש מתגרה להרבות מחלוקת ביניהם כי א"א לעולם בלא מידה זאת, וכיוון שלא תמצא בקדושה ע"כ תמצא בטומאה.

וע"כ כתיב: "ויחנו ברפידים", ודרשו חז"ל (סנהדרין קו, ע"א): ברפיון ידיים, שרפו ידיהם מד"ת, שהידיים מרמזים על פלפולא דאורייתא ומשקל וטרי בשמעתתא כמו שדרשו חז"ל (ב"ק צב, ע"א) על פסוק "ידיו רב לו", וה"נ מכיוון שנתעצלו ורפו ידיהם, כתיב: ויצמא שם העם למים, כי לא נסתפקו במה שבידם, ע"כ כפירים רשו ורעבו.

אבל ודורשי ה' לא יחסרו כל מוב, ומכיוון שצמאו למים התחיל המחלוקת שלא לש"ש, ע"כ קרא למקום החוא מסה ומריבה, ועי"ז ויבוא עמלק וילחם ע"י ברפידים ברפיון ידיהם הנ"ל, שכל זמן שהקול קול יעקב אין הידיים ידי עשו כידוע.

ועי"ז רמז הפסוק והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק וידי משה כבדים, ויקחו אבן וישימו תחתיו, ודרשו חז"ל (ר"ה ספ"ג): וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה, אלא כל זמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומכוונים את לבם לאביהם שבשמים מנצחים ואם לאו נופלים.

והכוונה בזה להנ"ל, שכל לומדי תורה מכוונים בשם משה, ואמר: כאשר ירים משה את ידו בפלפולא דאורייתא להיות ידיו רב לו בלי עצלות, אזי "וגבר ישראל", שכיוון שהקול קול יעקב אין הידיים ידי עשו. אבל אם יניח ידיו ומתעצל, אזי וגבר עמלק ח"ו.

וע"ז כתיב: "וידי משה כבדים", והולכים בכבודות ובעצלה, אזי – "ויקחו אבן", שהוא הנחש ס"מ, אם אבן הוא נימוח (קידושין ל, ע"ב) "וישימו תחתיו", תחת שהיה מחלוקת הקדושה.

וע"ז אמרו חז"ל: כל זמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדים לבם לאביהם שבשמים, כידוע היצה"ר נקרא לב, כמו שדרשו חז"ל בכל לבבך בשני יצריך, ובשעה שעוסקים בתורה אזי מכניסים הטומאה אל הקדושה ונעשה לו ס"מ חיים (שם) שהס"מ בעצמו שהוא מלאך המוות נעשה חיים. ונמצא שמשעבדים גם ליבם – היצה"ר לאביהם שבשמים ואז נוצחים וההיפך בהיפך ח"ו.

וזה ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלקים, עד שמשגיגים האלוקות. ומ"מ בציון הם נשואים ואינם זזים ממקומם, משא"כ הפורשים מן התורה ואינם מסתפקים במה שיש להם, המה מתנועעים תנועה גופנית שיש בה עמל ויגיעה ואינם מוצאים מנוח לכף רגליהם.

ובשתמצא לומר הרי עובדי ה' מכתתים רגליהם ומתייגעים ללכת מעיר לעיר ללמוד תורה, מ"מ היגיעה היא המנוחה, והמתייגעים לרדוף אחר תאוותיהם בעוה"ז – גם אם ישב שליו בביתו, בכל זאת אינו במנוחה, כי גם בלילה לא שכב ליבו.

וע"ז צוות ירמיה ע"ה: "גלתה יהודה מעוני ומרב עבודה, היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח, כל רודפיה השיגה בין המצרים", פי': אפילו כשהיא ישבה בגוים, מ"מ לא מצאה מנוח, וע"כ כל רודפיה השיגה בין המצרים, כיוון שאין הקול קול יעקב כנ"ל. (וע"י עוד במקנה קידושין שם וב"פנים יפות" שמות יז, ח, במדבר יט, ג.)

על האדם להרגיש בעצמו שאינו מושלם

"וכל חכם לב בכם יבאו ויעשו את כל אשר צוה ה'." (לה, י)

ובמדרש רבה פמ"ח פס"ב מובא על הפסוק ראו קרא ה': ד"א ראו קרא ה' בשם בצלאל בן אורי בן חור, מה ראה להזכיר כאן חור, אלא בשעה שביקשו ישראל לעבוד עבודת כוכבים, נתן נפשו על הקב"ה ולא הניחן עמדו והרגוהו, אמר לו הקב"ה חייך שאני פורע לך.

משל למלך שמרדו עליו לגיונותיו, עמד שר הצבא שלו ונלחם עמהם אמר להם על המלך אתם מורדים עמדו והרגו אותו, אמר המלך אילו ממון נתן לי לא הייתי צריך לפרוע לו, עאכ"ו שנפשו נתן עלי מה אני עושה לו אלא כל בנים שיצאו ממנו אני מעמידם דוכסים ואפרכים.

כך בשעה שעשו ישראל העגל עמד חור ונתן נפשו על הקב"ה, אמר לו חייך כל בנים היוצאים ממך אני מגדלם שם טוב בעולם שנאמר ראו קרא ה' בשם בצלאל וימלא אותו רוח אלהים, ולא זה בלבד אלא כל מי שנתעסק במלאכת המשכן נתן בו הקב"ה חכמה ובינה ודעת שנאמר (שמות לו) ויעשו כל חכם לב ולא בבני אדם אלא אפי' בבהמה ובחיה שנאמר (שם) חכמה ותבונה בהמה, בהמה כתיב שנתנה חכמה באדם ובבהמה ולא נתפרסם מכלם אלא בצלאל הוי קרא ה' בשם בצלאל.

מדברי המדרש מפורש שלא רק העוסקים קיבלו חכמה אלא גם הבהמות קיבלו חכמה.

והיפה תואר הקשה מה שייך לומר חכמה בבהמה ולשם מה צריך לתת לה חכמה, מה זה עוזר למלאכת המשכן.

וביאר, שאולי הכונה לאנשים, שכלפי עבודת המשכן היו רבים ולא היו יודעים כלל לעבוד והם קיבלו חכמה.

והכתב סופר מבאר שזהו כפשוטו שהבהמות קיבלו חכמה, שכשהנשים טוו עליהם את הצמר הם לא התנגדו כיון שידעו שזה לבגית המשכן.

ובספר באר משה הקשה אם גם הבהמות קיבלו חכמה א"כ מה המעלה המיוחדת שיש לבצלאל על פני שאר העוסקים במלאכה שהרי כולם קיבלו חכמה.

ויישב שבאמת בצלאל מעלתו מיוחדת שלכן הקב"ה הדגיש זאת בתורה, שהשיג את רוח הקודש וידע לצרף אותיות, והדרך להגיע לרוח הקודש זה רק כשיש גם מידת הענווה. ובלא זה א"א להגיע לרוח הקודש.

והאמצעי שהאדם ישתכנע שאין לו במה להתנאות זה ע"י שיבוא לאדם ראייה מהבהמה, שלכל בהמה הטביע הקב"ה תכונה שידעו לשמור על עצמם ועל קיומם. למרות שלא למדו זאת מעולם.

וע"י שיתבונן שגם לבהמה יש חכמה יבין שאין לו במה להתנאות בחכמתו.

וזו היתה מידת הענווה של בצלאל שלמד ממה שיש חכמה לבהמות, ולא שקיבלו חכמה מיוחדת. ולפי"ז אפשר להבין את השתי מקומות שהוזכר בהם להורות כאן בפס' לד', ובויקרא י, יא) ולהורות את בני ישראל, שמתי יש את הכח להורות זה רק כשיכיר שהכל מכח מתנת הקב"ה. ואז יוכל להורות.

וכן אמרה הגמ' בחולין (ה ע"ב) אדם ובהמה תושיע ה', ואמר רב יהודה אמר רב אלו בני אדם שהן ערומין בדעת ומשימין עצמן כבהמה, וביאר רש"י שם שהן ערומים בדעת – באדם הראשון ומשימין עצמן כבהמה דכאי רוח.

ומהו באדם הראשון, שהרי אדם הראשון נולד מושלם והוא ודאי לא יכול להגיד שהוא השיג את זה בכוח עמלו, שהרי קיבל הכל מאת הקב"ה אותו הדבר האנשים האלה עושים את רצון ה', לא בגלל שכך מבינים בשכלם אלא בגלל שכך רצון ה'.

וכך כתב "באור יהזקאל" שכאן רואים את חשיבות המשכן שבגלל שרצו לתרום ע"מ לתקן את חטא העגל הקב"ה נתן להם חכמה במתנה.

וכך כתב החיד"א בחומת אנ"ך על הפסוק ראו וכו' שזהו ר"ת יקרב שבזכות שרצה להתקרב להקב"ה קירבו הקב"ה יותר.

וכך אמרו על הפסוק (ירמיה מ, כב) אל יתהלל חכם בחכמתו, ולא כתוב בחכמה משום שזה חכמתו – של הקב"ה ולכן אל יתהלל חכם וכן העשיר והגביר.

בתחילת הפרשה מובא לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת. (לה, ג).

כשנתבונן במשנה שמנתה את הל"ט מלאכות (שבת ז', ב'), נשים לב שהתחילה בזורע, וביאר הברמוןא, שמה שלא פתח בחורש משום שכאן מדובר בחרישה שניה וקמ"ל שגם בחרישה שלאחר זריעה חייב.

ובהמשך המשנה כתוב המכבה והמבעיר, ולכא' היה צריך לכתוב קודם המבעיר והמכבה.

וכך הרמב"ם בהלכות שבת בפרק ז' כתב ההבערה והכיבוי וכן בפרק י"ב שביאר את השיעורים של המלאכות ביאר קודם המבעיר ואח"כ המכבה.

ולחבין הענין יש לחקדים מדוע נקט הפסוק לשון הבערה ולא כתב לא תוציא אש או לא תדליק. כלשון המשנה (ביצה ד, ז) אין מוציאין האור מן האבנים ביו"ט.

והמלבי"ם ביאר שיש הבדל בין הפועל של הבערה, לבין הפועל של הדלקה שהבערה היא העברה מאש לאש אבל ההדלקה הראשונה נקראת הדלקה ולא הבערה.

ולכן כתבה התורה לא תבערו שאפי' להעביר מאש לאש אסור. ולא יאמר אדם שאין בזה טירחה ולא חשיב מלאכה. והראיה שהנמ' למדה שמותר להעביר מאש לאש ביו"ט מהפסוק הזה.

ובביהמ"ק מותר להעביר מאש לאש משום ששם היתה אש תמיד תוקד על המזבח ולא היו צריכים לעשות הדלקה, רק העברה.

רואים מכאן שבחכמה לבד לא סגי ואדם יכול למעות בהלכה אילולי היראת שמים.

וזה מה שכתב היעב"ץ באבות שבשחכמתו מרובה ממעשיו אזי חכמתו היא לרועץ בשבילו.

ושמעתי ממו"ר אבי ע"ה על הפסוק (תהלים עג, כב), ואני בער ולא אדע בהמות הייתי עמך. שביאר מדוע כתוב בהמות ולא בהמה.

ויישב בדרך הלצה שבשאדם הוא בער ולא יודע שהוא בער, הוא לא בהמה אחת אלא שתי בהמות.

עד כדי כך חמור הדבר כשאדם לא יודע את חסרונותיו.

ובך ביאר בספר אורח ישרים את הדרשה שלעיל מהפסוק אדם ובהמה תושיע ה'. שהרי היה צריך קודם להתפלל על הבהמה לפני האדם. אלא ודאי שגם הבהמה חוזר על האדם וזהו כדלעיל שאדם עליו להרגיש את עצמו חסר.

ולכן בני ישראל נצטוו להביא מחצית השקל ולא שקל שלם, שעל האדם להרגיש עצמו שהוא חצי והוא חסר ולא ירגיש את עצמו שהוא שלם ומלא וגדוש.

ובך יש לבאר מה שאומרים בימים נוראים אשרי איש שלא ישכחך ובן אדם יתאמן בך. שלגבי איש אמר שכחה ובאדם אמר התאמצות. וידוע שהזוהר כתב שיש ארבעה שמות לאדם, איש אינש, גבר, אדם.

והנה האדם מורכב מארבעה יסודות אש רוח עפר ומים. ורמזו זאת בפסוק (מיכה ז, ו) אויבי איש אנשי ביתו שלפעמים הצרות שיש לאדם הם מהחומרים שהוא מורכב.

והאיש הוא מעלה יותר גדולה ברוחניות מהאדם, שהאיש הוא מלשון אש רוחנית והאדם מלשון אדמה יותר חומרי.

אולם בכ"ז יש מעלה לאדם על פני האיש משום שהאיש הוא בטבעו נוטה לטוב מחמת הרכב החומר שממנו נוצר, אבל האדם שהוא יותר חומרי ונוטה יותר לרע אם מתגבר על עצמו ומכניע את יצרו והחומר שבו, אזי בזה יותר גדול מהאיש.

ולכן איש סגני במה שלא ישכחך, אבל אין לו מה להתאמן. אולם אם הוא בדרגת אדם. אזי צריך הוא להתאמן בשביל להתקרב להקב"ה.

ולפ"ז מיושב שבמקום אחד כתוב במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד ומצד שני כתוב שמעלת צדיק שלא חטא יותר גדולה. שהכל תלוי אם זה איש או אדם.

כמו שראינו בתענית (כה ע"ב): מעשה ברבי אליעזר שירד לפני התיבה ואמר עשרים וארבע ברכות ולא נענה, ירד רבי עקיבא אחריו ואמר אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה, אבינו מלכנו למענך רחם עלינו וירדו גשמים, הווי מרגני רבנן יצתה בת קול ואמרה לא מפני שזה גדול מזה, אלא שזה מעביר על מדותיו וזה אינו מעביר על מדותיו.

הקשו המפרשים וכי יתכן שהתנא רבי אליעזר לא היה מעביר על מידותיו, אלא כיון שהוא מזרע ת"ח לא היה צריך לעבוד ולשרש מעצמו מידות רעות, משא"כ ר"ע היה צריך לעבוד על מידותיו כיון שמטבעו אמר מי יתן לי ת"ח ואשכנו כחמור.

ולכן אדם הראשון נקרא אדם ולא איש שלמרות שנברא עפר מהאדמה נתקדש והיה יציר כפיו של הקב"ה.

זריזות במצוות מכלה את הרשעים

"ויקחו מלפני משה את כל התרומה אשר הביאו בני" למלאכת עבודת הקודש לעשות אותה והם הביאו אליו עוד נדבה בבוקר בבוקר" (לו, ג).

איתא במדרש לבקרים אצמית כל רשעי הארץ (תחילים קא) ע"י שני בקרים שהביאו ישראל נדבתם כמ"ש והם הביאו עליו עוד נדבה בבקר עי"ז אצמית כל רשעי הארץ. והוא תמוה.

ויל"פ בס"ד ע"פ מה שאחז"ל עה"פ (במדבר כב, כא) "ויקם בלעם בבקר ויחבוש את אתונו וילך עם שרי מואב". "מבאן שהשנאה מקלקלת את השורה שחבש הוא בעצמו, אמר הקב"ה: רשע, כבר קדמך אברהם אביהם, שנא' (בראשית כב): וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו" והוא תמוה.

ושמעתי בשם הגאון המנוח מהר"ם כ"ץ ז"ל שהיה אב"ד דק"ק צעהלים דבאמת יש ללמוד מהרשעים דרכי ה' כשרואים איך שהם הולכים לדבר עברה בהתלהבות ובחשק גדול מכ"ש שיש לנו ללכת בזריזות ובחשק גדול לעבודת ה' ולקיים את מצוותיו.

נמצא איפוא שהרשעים "מזכים את הרבים" ומשמשים להם דוגמא לעבוד את ה' בזריזות ובלעם הרשע רצה ליהנות מחזכות הזאת בא הקב"ה ואמר לו "רשע כבר קדמך אברהם אביהם" הם יכולים ללמוד את הזריזות בעבודת ה' מאברהם אע"ה.

ואם ירצה האדם להקטין את עצמו בעיניו ומי הוא שיעריך את עצמו בערך אאע"ה יביאו לו ראיה מבנ"י בדור המדבר שהתורה מעידה על זריזותם בהקמת המשכן והם הביאו אליו עוד נדבה בבוקר בבוקר שמא יקדימו אחר ונדבתו תהיה מיותרת.

וזו כוונת המדרש ע"י חלמוד מה"בקר"ם – בבקר בבקר, אצמית כל רשעי הארץ והם לא יזכו שילמדו ממעשיהם לעבודת ה'.

מהמדרש הנ"ל לומדים שהזריזות והאחבה בקיום המצוות ע"י האדם מאבדת את הרשעים מן העולם כי זה לא נכלל "בשכר מצוות בהאי עלמא ליכא. (קרן לדוד)"

ולא רק בנדבת המשכן מצאנו את הזריזות המיוחדת, אלא גם בסדר הקמת המשכן אנו מוצאים שהכלל "זריזין מקדימים למצוות" הנחה אותם. שנאמר "ויעשו כל חכם לב בעושי מלאכה את המשכן עשר יריעות" (לו, ח) משמע שהחשובים שבהם עשו היריעות וב"כ הספורנו.

אבל טעמו חלש, כותב הרב "העמק דבר" כיוון שמשמעות "חכם לב" אינה בחכמת המלאכה אלא ביראת ה' וא"כ יש להבין העניין באופן אחר. והוא דאחר שהסכים בצלאל להקדים מעשה המשכן לכלים ומשום זה החל היריעות, וזה ברור דהפרוכת ובגדי כהונה היו מקודשים מיריעות וא"כ נפל ספק לאיזה דבר ימציאו נפשם תחלה אם ליריעות המוקדמים ומשום "זריזין מקדימין למצוות" או להתאחר שלא לעשות עד שיגיע למוקדשים ביותר, והסכימו חכמי לב להקדים ולהודרו ליריעות.

ומובא במד"ר (פרשת מט, ב) "ויעשו כל חכם לב" מה מלאכה היו עושין אלא ראה מה כתיב (שמות כה) וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זו כנסת ישראל שהיא תרומה שנאמר (ירמיהו ב) קודש ישראל לה' ראשית תבואתה.

והמפרשים על המד"ר הנ"ל ביארו כך: "מלאכה" מסמלת עמל ויגיעה ומה שייך יגיעה בבניית המשכן אם הקב"ה אמר לו למשה (מד"ר פרשה לג, ח) אפי' אחד מישראל יכול לעשותו שנא' מאת כל איש אשר ידבנו לבו (שמות כב).

ומתוך המדרש שהגיעה היתה בעיונם שהיו צריכים להשכיל בחכמתם ברמזי עניני המשכן. כי לא נפלו הדברים במקרה כי הכל רמזים. כי תרומה רומז לכנסת ישראל (מיתורא דמאתם קדריש דאתי למימר שהם עצמם התרומה).

והכוונה בזה שעיקר המשכן הוא ישראל כי בתוכם שוכן כבוד ה' ע"ד ושכנתי בתוכם וכן היכל ה' המה ולכן כלל המשכן ופרטיו כנגד ישראל ואפי' כנגד אחד מהם. כנ"ל שגם אחד יכול לבנותו.

ובך כתב הרב "עמק דבר" עה"פ "ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה" התבונן על הטובה שאני עושה בזה שלא תהא צריך לחפש אחר הרבה אומנים מכל המלאכה משונים זמ"ז. ועתה הגה קראתי בשם אומן א' שבו יכלול הכל והוא ישנית על כל מיני אומניות.

כלומר, תתבוננו על מעשה המשכן שאינו כמו פלטין של מלך שהוא חול ומי שרוצה לעשות אותו ע"י הכשר ידיעה במלאכה קודם שבא לעשות הרי הוא עושה אבל לא בן המשכן שהוא קודש ויש בו דבר סגולה.

ובמו שהתורה לא נתנה אלא ע"י משה וכהונה ע"י אהרן כך המשכן לא היה אפשר להיעשות ע"י שום בעל מלאכה הגדול ביותר בעולם אלא ע"י בצלאל ולא משום שהיה מתחילה אומן גדול אלא שהקב"ה מלא אותו עתה ידיעה הנצרכת לזה ומזה ראוי להתבונן גדולת וקדושת הבניין וא"כ ראוי להיזהר בו וזהו כוונת ראו שאמר משה לישראל להלן בפרשת ויקהל "ראו קרא ה' בשם בצלאל וכו'".

חזינן מהבא שבשביל שאדם ייזהר יש להראותו חומר העניין וגדולתו. ולכן אמר משה "ראו קרא", שעי"ז ידעו גדול קדושת הבניין וייזהרו בו. ומזה נלמד לחקיש לשאר עניינים, שכשנדע גדול חשיבותם נזהר בהם יותר, והניין המצוי שנכשלין בו ומקילין בו הוא בבין אדם לחבירו.

ואולי במעט שים לב לגודל חומרת העניין, ניתן לב למעשינו ונטיב דרכינו.

ונקדים לזה דברי הרמב"ם בחלכות סנהדרין פרק כב ה"א, וז"ל: שנים שבאו לפניך לדין אחד רך ואחד קשה עד שלא תשמע את דבריהם או משתשמע את דבריהם ואי אתה יודע להיכן הדין נוטה, אתה רשאי לומר להם איני נזקק לכם שמא יתחייב הקשה ונמצא רודף אחר הדין.

אבל משתשמע את דבריהם ותדע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לאמר איני נזקק לכם שנא' לא תגורו מפני איש שלא תאמר איש פלוני רשע הוא שמא יחרוג את בני

שמה ידליק את גדישי שמה יקצץ נמיעותי. ואם היה ממונה לרבים חייב לחזק לחם (שהרבים יסיעוהו) וכך נפסק בחו"מ סי' יב'.

וכתב הב"ח בשם מהר"י וייל שזה דווקא בדיני ממונות משום דאם כן לא שבקת חיי וע"כ שייך לא תגורו מפני איש אבל באיסור שבין אדם למקום יש להקל לעניין תוכחה ולא למחות בעוברי עבירה היבא דאיכא סכנה.

וכתב בשו"ת מהרשד"ה (ח"א או"ח סי' כ) דמזה משמע דאסורא קיל מממונא עי"ש.

ועיקר התשובה היא על המצוות שבין אדם לחבירו, וכמו שדרשו חז"ל על הפסוק (איכה ה' כא) "השיבנו ה' אליך ונשובה", אמרה כנסת ישראל להקב"ה התשובה שלך היא השיבנו א"ל שלכם היא שנא' שובו אלי ואשובה אליכם נאום ה'. ע"כ.

ופירש בספר יערו דבש (ח"א דרשה ה) דלפי האמת על העבירות שבין אדם למקום בקל מתחרט האדם וגם משתדל לעשות תשובה עליהן, אבל מעבירות שבין אדם לחבירו כבדיני ממונות קשה לו לאדם לפרוש, כי נפשו לחומה לחזוק בגזל, בעושק, ובריבית וכדומה.

וזה מ"ש כנס"י להקב"ה התשובה שלך היא, ר"ל אנו מוכנים לחזור על מה שחטאנו נגד רצונך במצוות הנוגעים לך וזהו עיקר התשובה וע"ז ענה הקב"ה התשובה שלכם היא דהיינו במה שנוגע לכם – בין אדם לחבירו הוא תכלית ועיקר התשובה, כיוון שהקב"ה מקפיד יותר על חמרי שבין אדם לחברו משמקפיד על העבירות הנוגעות לו כי חפץ חסד הוא.

וכבר כתב הרמב"ם בהלכות גניבה (פ"ז ה"ב): "קשה עונשם של מידות יותר מעונשם של עריות שזה בינו לבין המקום וזה בינו לבין חבירו וכל הכופר במצות מידות ככופר ביציאת מצרים שהיא תכלית הציווי וכל המקבל עליו מצות מידות הרי זה מודה ביציאת מצרים שהיא גרמה לכל הצוויין". (ועיי"ש עוד בהלכה ח)

ולשון הספרא (דף מז) על תנאי הוצאתי אתכם מארץ מצרים ע"ת שתקבלו עליכם מצות מידות שהיא הודאה בהשגחה ויציאת מצרים היו בה מופתים מהודשים והם מורים על חידוש וההשגחה וכו' (מגיד משנה).

ובבאר הגולה על שו"ע חו"מ סי' שמח סק"ה ריש הלכות גניבה כתב וז"ל: ואני כותב זאת לדורות שראיתי רבים גדלו והעשירו מן מעות שהטעו את העכו"ם ולא הצליחו וירדו

נכסיהם לממון ולא הניחו אחריהם ברכה ורבים אשר קדשו ה' והחזירו טעויות העכו"ם בדבר חשוב גדלו והצליחו והניחו יתנם לעולליהם.

ובס' חזו"א על ענייני אמונה ובטחון (פ"ג ס"ט) כתב שרבי ישראל מסלאנט כתב באיגרתו בזה"ל: אם אמנם באיסורי טריפות ובשר בחלב שלטו על האדם הרגליו ומגרמיה הוא נרתע עליהם ואין יצרו מתגבר עליו, אבל, לעומת זה בדברים של בין אדם לחבירו בחלקות יעבור וליבו לא יפחד ואף כשחבירו תובעו לדין יחבל תחבולות להתחמק ולהשתמט ממנו.

הלא לאו דלא תגזול חמור מלאו דטריפה שאף יוחכ"פ אינו מכפר עליו וכל שעל פי דין אין הדבר שלו זהו בכלל גזילה. וכל זאת לפי שאין ההרגל מתמיד בשמירת הדין ע"כ נפשו נעדרת מקניין המקנה את אהבת המשפט ופחדו. ואף בני אדם אשר נמול מעשיהם הטובים מחייב לכבדם בשם יראים נכשלים הם בהשתמטות מן הדין שבינו לבין רעהו. עכ"ל.

ואיתא בספר שער בת רבים ח"ג דף ט' ע"א וז"ל: (אבות פ"ג) כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו. יראה להסביר, הנוהר במצוות שבין אדם לחבירו בוודאי הוא נזהר גם במצוות שבין אדם למקום ולהפך וכו'. לכן זה הכלל אם תראה אדם שמתראה לצדיק בינו למקום ואינו מקיים המצוות שבין אדם לחבירו, והוא גונב וגוזל ומרמה את הבריות, ידוע תדע כי בודאי אין תוכו כבדו.

כי כן מדרך הצבועים להחמיר במצוות שבין אדם למקום ולהקל במצוות שבין אדם לחבירו ואם תבדוק אחריו יתוודע לך שהוא צבוע כי נקל לאיש להתפלל בהתלהבות ולהיזהר מלדבר דברי חול בשבת וכדומה, לא כן בדברים שבין אדם לחבירו כי בדבר הנוגע בממון או בכבוד ישליך את צדקתו אחרי גיוו ויגזול ויסיג גבול רעהו וירמה וישנה את דיבורו במו"מ.

והאדם הרואה את חברו שהוא מתפלל בהתלהבות ונושק התפילין אבל אינו עוסק במו"מ באמונה צריך להרחיק ממנו. כי עיקר הצדקות הוא בממון שלא ליהנות ממון אחרים וק"ו מממון גזל וגנבה כמ"ש יגיע כפיך כי תאכל וכו'.

וז"ש ואם נפש כי חטא וכו' והביא איל תמים וגו' ונסלח לו והטעם אמר אשם הוא אשם אשם רק לה' דהיינו שהחטא הוא רק בין אדם למקום, ולכן הקרבן מכפר עליו אבל נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו בפיקדון או בתשומת יד יראה שימת ה'יד

לקניין בדרך הסותרים לקיים המקח. ותקיעת כף דינו כשבועה וכו'. או בגזל או עשק את עמיתו, הרי בזה יש ב' חטאים: בינו לחברו ובינו למקום, שציווה "ואהבת לרעך כמוך" – שלא לגזלו ושלא לעושקו. והיה כי יחטא ואשם, פירש"י: שיתן אל ליבו לחזור בתשובה, יראה תחילה לתקן את החטא שבינו לחברו – "והשיב את הגזלה אשר גזל", ואח"כ – "את אשמו יביא לה". אך אם אינו משיב את הגזלה לחברו, אין הקרבן מועיל, כבב"ק קי.

וכבר נשאל הגאון הצדיק מו"ה ישראל מסאלאנט זצ"ל: הלא לפי התורה"ק איסור דיני ממונות חמור מדיני או"ה כמ"ש לעיל דעבירות שבין אדם לחברו אין יוהכ"פ מכפר עד שירצה את חברו וישיב לו את הגזל אשר גזל ממנו ומדוע אם יקרה שאלת בשר בחלב לא יאכל רק ילך מיד למורה הוראה לשאול את פיו מה דינו ומדוע לא ילך איש להדיין לשאול את פיו בדיני ממונות לידע אם אין חלילה עון גזל בידו שהוא חמור מע"ז ג"ע וש"ד (כמד' ריש פ' בהר) ואינו נמחל לו ואין תפילתו מקובלת לפני ה' ואפי' יוהכ"פ ויום המיתה אינם מכפרים עון גזל עד שישביב את הגזלה לחברו.

ואחז"ל (ב"ק קג ע"א) הגזל את חברו אפילו שו"פ יוליכנו אחריו אפי' למדי יראה אף שהגזל כבר הלך לו לארץ רחוקה מאד שיעלו ההוצאות למאות וגם יש בחליבה זו סכנת נפשות מ"מ מחויב הגזלן להוליך למקום הגזל אף גזילה זו הקטנה משו"פ וליתן אותה לידו או ליד יורשיו.

והגר"א מוולינא זיע"א פי' עד"ה (ישעי' יג) הנני מעיר עליהם את מדי אשר כסף לא יחשבו וזהב לא יחפצו ממילא אם כסף וזהב אינו חשוב כ"כ במדי מגדל עושרם ק"ו שו"פ ומ"מ מחויב להוליכו שם.

לבן לפי האמת כאשר יש לאיש דין ודברים עם רעהו מחויב לילך בעצמו בלא רעהו אל הדיין לדרוש ולידע בבירור אם יש חלילה חשש גזל בכספו ואנו רואים בעינינו כי בכל שנה ושנה קודם פסח אין מנוחה לרבנים ומורי הוראה מצד שאלות רבות בענייני חמץ ומצה כשר וטרפה אבל קודם ר"ה ויוהכ"פ אין איש שם על לב לילך לשאול את פיהם במה לתקן את חטאיו בינו לחבירו כל השנה.

והגם כי רוב האנשים אינם נגבים בגלוי ח"ו מ"מ בעו"ה הלא ישלחו יד בממון זולתם ואף איש הישר החולך לדין אחר תביעת התובע אותו לב"ד מ"מ אינו חולך ברצונו הטוב

רק אחר שיבוא אצלו שלוחא דבי דינא ב' וג' פעמים וגם זה הוא בשביל שחושב שיוכל להיות שהוא יזכה בדין.

ואנו רואים מעשים בכל יום כי אחר פסק ב"ד אם יראה הנתבע שנתחייב בדינו אז ישפוך חרון אפו על התובע ובפנימיות מחשבתו גם על הדיין רק שלא יוכל להעניז בגלוי ולכן מי שהוא עז פנים הוא יעזי וידבר קשות גם על הדיין ואינו רוצה לקיים הפסק ב"ד ואף שהחיוק הוא רק סך קטן.

אולם כאשר יקרה אצל אותו איש בעצמו איזה שאלה בתרגומה וישלח אותה אל הדיין ויטריפה הנה ישליכנה אז לכלבים ואין לו שום תרעומת על הדיין ואפי' אם יקרה לו כזאת בבהמה גדולה שהנוק עולה לסכום גדול יותר מ"מ לא יפצה פיהו מאומה כנגד המורה.

והשיב, כי יותר מה שהעבירה חמורה, היצה"ר בוער באדם ומסמא את עיניו לעשות מאיסור היתר.

ווי"ש (איכה ג) מתחילה נחפשה דרכינו בינינו במה שבין אדם לחברו ונחקורה שבזה צריך חקירה רבה לפי שהוא דבר תמידי שהוא תמיד נושא ונותן עם חברו ואח"כ ונשובה עד ה' על עוונות שבין אדם למקום.

ומפרש דבריו יותר נשא לבבינו אל כפיים מתחילה נרים לבבנו לתקן הדברים התלויים בידיים במה שבין אדם לחברו ואח"כ נתפלל אל אל בשמים כי ימחול לנו ונהיה ראויים לקבל ברכותיו.

ומשל לה"ד, לבן שמרד באביו ויגרשהו האב מביתו בתוך כך התקוטט הבן עם אחיו הקטן והכהו ופצעו. אחר איזה ימים הלך הבן לפיכך את אביו ובראות אחיו הקטן שהוא הולך לאביו הלך גם הוא לבית אביו ויצב מן הצד והבן מפייס את אביו לרחם עליו.

והנה ראה האב את בנו הקטן מוכה ופצוע ושאל לו מי עשה לך כן א"ל אחי זה מיד נתמלא האב כעס ואמר לו איך אתה מפייסני לרחם עליך הלא ג"ז הוא בני ומה שעשית לו הוא כאילו עשית לי וגם עליו כואב לבי והוציאו בכעס.

כך איך אנחנו מבקשים מה' שימחול לנו ברחמיו כרחם אב על בנו ובתוך כך רואה ה' איך שעשינו רעה לחברינו בגוף או בממון והם ג"כ בנים למקום והמצער את הבנים

הוא כאלו מצער את האב לכן אין מתקבל תשובתנו למקום עד שמתקנים חטא הבריות לפייסם ולהיות שלום ביניהם.

וחומרת העניין של בין אדם לחבירו שייכת גם לאחר מיתה בתיקון הנפשות המגולגלות באכילה, דידוע שאלת הקדמונים בעניין הקרבנות כי אם אדם חטא בחמה מה חטאה, והמקובלים כתבו עפ"י מ"ש בתפילת מוסף לר"ה אתה זוכר מעשה עולם ופוקד כל יצורי קדם וכו' כי זכר כל היצור לפניך בא וכו' דאחז"ל (ר"ה לב) בר"ה ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו. כי בר"ה ה' מעיין בדין המתים ג"כ בנשמותיהם אלו לחיי עד שא"צ לבוא להתגלגל בעוה"ז ואלו יקבלו עונשם ויתגלגלו בדצח"ם כל אחד לפי דינו באיזה דבר יתגלגל נשמתו אם בחי בבהמה וחיה אם בצומח באילנות ועשבים אם בדומם בעצים ואבנים עפר מים ושלג עד שיתברר ויתלבן ויצורף לזמן שקבע ה'.

וכאשר יתוקן לגמרי אז יבוא הניצוץ שהוא לאיזה צדיק שאוכל בקדושה ובטהרה ומברך בכוונה על מאכלו ועי"ז הוא מתקן הנשמה המגולגלת בה. אך אם יבוא המאכל לאדם רשע ח"ו אז לא די שאינו מתקנו אלא עוד מקלקלו שנופל מחדש לאיזה דבר להתגלגל ולכן ע"ה אסור לאכול בשר (פסחים מט ע"א) ולא דווקא ע"ה אלא אפי' ת"ח והוא רשע אסור לאכול בשר כי אין בו כח לברר ולתקן וכששוחט בע"ח ואוכלו אז השר הממונה על הבע"ח טובע ממנו דין עלבון דם הבע"ח כי מאי חזית וכו' (חומת אריאל)

ווי"ש (ישעי' סו) שוחט השור מכה איש הוכיח הנביא את אנשי דורו על מעשיהם הרעים והרשע ששוחט שור לאכול בשרו הוא כאלו מכה את המגולגל בתוכו לכן צריך להיזהר מאד בכוונת ברכת הנהנין ובהמ"ז כי שמא מגולגל בו איזה נשמה ובהעדר הכוונה אתה חורגו. (תפארת הקודש)

ובתב האר"י הק', כי לפעמים האדם ישתנה ויתהפך משוב לרע ר"ל והוא אינו יודע מאיזה סיבה והוא עצמו יתמה איך נהפך בדעתו פתאום אך זהו לפי שאכל איזה מאכל שהיה בו חלק מחלקי הרע או נפש רשע בגלגול וכאשר נכנס בו נפש רעה או ניצוץ רע מתגבר בו בחינת הרע.

וזת היה ענין יוחנן שהיה כה"ג פ' שנה ולבסוף נעשה צדוקי שהוא ענין מבהיל כי הלא נכנס כל שנה ושנה ביוחב"פ אל ק"ק ובוודאי היה צדיק דאל"כ היה מת בק"ק כמו הכהנים הגדולים שהיו בבית שני ואיך לבסוף נעשה צדוקי אלא הוא כמ"ש לעיל.

והנה רוב נפשות רשעים הם מגולגלים בבהמה חיה ועוף ולכן אסור לשחוט בסכין שיש בו פגומה כדי שתצא נפשה בלי ייסורים וצער וזהו טעם איסור נחירה ואעפ"י שמצערת בשחיטה זהו לטובתה וכמו הרופא המצער לחולה בהקזת דם אבל כוונתו לטובה לרפאותו מחוליו כן במצות השחיטה וברכתה יתוקן הנפש המגולגלת בה.

וזהו טעם איסור אבר מן החי כי שמא מגולגל בבהמה זו נפש אדם ובחתיכת אבר ממנה תצטרע הנפש מאד ולכן לא נאסר אבר מן החי לאדה"ר כי עניין הגלגול התחיל מדור המבול שאמר ה' לא ידון רוחי באדם לפי דעת ר"ל במדרש תנחומא שאמר ה' איני בורא עוד נפש באדם יראה נפש חדש רק מן הזרע שכבר בא שהוא בסוד הגלגול. (רקנטי פר' בראשית)

וה' מומין לכל חוטא בהמה שמגולגל בה נפש שחטאה ג"כ חטא זה ומקריבה לקורבן וחוזר בתשובה ובזה יש תיקון לשניהם יחד אבל בדגים מגולגלים נפשות צדיקים שעשו לפעמים חטא קל כי אדם אין צדיק בארץ וכו' וה' מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה ולכן דגים א"צ שחיטה שאין להם לצדיקים להצטרע בצער שחיטת סכין רק באסיפה לבד די להם וא"צ יגיעה לתקנם כמ"ש בזה"ק סו"פ שמיני.

כי הע"ה נמשלו לבהמות והת"ח נמשלו לדגים שחיותם במים כן הת"ח חיותם מהתורה הנקראת מים וכמו שבדגים כתיב אם את כל דגי הים יאסוף להם כן בת"ח כתיב ויאסף אל עמיו לכן אין קרבן בא מדגים רק תיקונם הוא ע"י האדם האוכל אותם בשבת ויו"ט לש"ש או בסעודת מצוה (נפש דוד)

לכן כתיב ביעקב ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו, ולא לקח בעל כורחה, אלא מן הבא בידו – מעצמו. כי חשש יעקב על הבהמות שמא מגולגל בהם נפשות בנ"א ואם ישלחם לעשו שהוא עובד ע"ז פן יקריבם לע"ז ונמצאו נאבדים. לכן מה עשה יעקב, הניח הבחירה ביד הבהמות: אלו שבאו לידו מעצמן לקח אותם ושלחן לעשו ואלו שהיה מגולגל בהם איזה נפש הכריחם הנפש שלא לילך.

וזה היה עניין שני השעירים דיוכ"פ שהיו ע"פ גורל איזה לה' ואיזה לעזאזל, דמה צורך היה לגורל, יחלקו השניים כפי ראות עיני הכהן – איזה לה' ואיזה לעזאזל. אלא, שהיה חשש שמא מגולגל בם נפש אדם ואם תלך לעזאזל תאבד לכן צוה ה' להטיל עליהם גורל והשעיר שהיה מגולגל בו נפש אדם נפל עליו הגורל לה' בהשגחתו ית' כדי שיתוקן ולא יידח ממנו נידת ולכן לא רצה הפר של אליהו לילך לע"ז ותקע רגליו בארץ, לומר: לפי

שהיה נפש אדם מגולגל בו והנפש הכריחו שלא לילך עד שאליו דיבר לו באזנו אדרבא לך ועיניו יהיה לך תיקון כי כמו שיתקדש ש"ש ע"י חברו, כך יתקדש על ידך ובוזה ניהא איך דיבר אליהו עם הפר והוא אינו מדבר ושומע ומבין אלא דיבר עם הנפש המגולגלת בו. (שבט מוסר פל"ו).

ולפ"ז י"ל דעל זה כוונת חז"ל באמרם כל הנהגה מיגיעו ובשל אחרים אין לו יד ונוהר בדברים שבין אדם לחברו זה גדול מיר"ש.

איתא בברכות דף ח' ע"א וא"ר חייא בר אמי משמיה דעולא גדול הנהגה מיגיעו יותר מיר"ש דאלו ביר"ש כתיב: הללוי-ה אשר איש ירא את ה' במצוותיו חפץ מאד (תהילים קיב, א) ובנהגה מיגיעו כתיב: יגיע כפיך כי תאכל לחם אשריך וטוב לך (תהילים קכח, ב) אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב ואלו גבי יר"ש טוב לך לא כתיב.

ומסביר הבן יהוידע ע"ה שהעובד את ה' מיראה עושה רק מה שהוא חייב ממילא נקרא שאינו נהנה מיגיעו בעוה"ז כוון ששכר מצוות בהאי עלמא ליכא ושכרו שמור לעוה"ב אבל העובד מאהבה לא עשה מצוות כמספר המצוות שעשה העובד מיראה ובכל זאת הוא גדול ממנו.

מ"מ יש להקשות דנמצא לפרוש זה דגם ליר"ש יש לו שכר לעולם הבא, ובגמ' משמע שלא נאמר בו טוב לך, ולכן אין לו שכר לעוה"ב. ותו, למה לא הביא ראיה על היר"ש מאותו פרק שכתוב בו על ה"יגיע כפיך" שיר המעלות אשרי כל ירא ה' החולך בדרכיו: יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך שהרי הפסוק אשרי איש ירא את ה' במצוותיו חפץ מאד, חז"ל דרשוהו במצוותיו חפץ מאד ולא בשכר מצוותיו ואם יר"ש כ"כ חפץ במצוותיו של הבורא יתב' איך יתכן לומר שהנהגה מיגיעו גדול ממנו.

ועוד, למה בפסוק אחד נאמר אשרי איש ירא את ה' ובפסוק האחר נאמר אשר כל ירא ה' בלי את.

ונראה לפרש עפ"י מה שמובא בכתובות (קיא:) אמר ר' אלעזר עמי הארצות אינם חיים והביא ראיה מהפסוק כי טל אורות מליך וארץ רפאים תפול (ישעיה כו) כל המשתמש באור תורה אור מחייהו וכל שאין משתמש באור התורה אין אור תורה מחייהו כיוון דחזיה ר"א לר' יוחנן שהוא מצטער א"ל רבי מצאתי להן תקנה מן התורה. ואתם הדבקים בה"א חיים כולכם היום וכי אפשר לדבוק בשכינה והכתיב כי ה"א אש אוכלת אלא כל המשיא בתו לת"ת והעושה פרקמטיא לת"ת והמהנה ת"ת מנכסיו מעלה

עליו הכתוב כאלו מדבק בשכינה. הרי מבואר דמי שהוא מהנה ת"ת מנכסיו דומה כאלו הוא בעצמו לומד תורה ומזה הוא חי לעתיד לבוא.

ובמדרש (ויקרא פכ"ה) אילו נאמר עץ חיים היא לעמלים בה לא היתה תקומה לשונאי ישראל אלא למחזיקים בה. אילו נאמר אשר לא ילמד לא היתה תקומה לשונאי ישראל אלא אשר לא יקים את כל דברי התורה הזאת וכמו ביששכר וזבולון וכן בשמעון אחי עזריה.

וכבר בארו הפסוק שמת זבולון בצאתך ויששכר באחליך שזבולון ישמת בצאתו מן העולם כי הוא יקבל על המוכן חצי מן התורה של יששכר בלי שום יגיעה ויששכר השמחה שלו רק בעוה"ז באחלי תורה כי בעוה"ב נגרע חצי משכרו.

לפי האמור לעיל ולפי מה שחז"ל אמרו בקדושין (דף טל) חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב שבר כאלו עשאה יוצא שבהע"ב הפושט ידו במלאכה וקובע עתים לתורה שכרו מרובה יותר מהת"ת השקוע כל היום בלמוד התורה וזהו גדול הנהנה מיגיע כפיו יותר מירא שמים ולכן לא כתיב וטוב לך אצל היר"ש מפני שחלקו חסר בעוה"ב.

ואיך אפשר לומר כך, יוצא שכדאי לו לאדם לעסוק במסחר ולקבוע עתים לתורה וירויח יותר גם עוה"ז וגם עוה"ב.

וכדי להבין את העניין נקדים את מה שכתב הרב "תולדות יהושע" על פרקי אבות (פ"א מ"ג) "בהערה" אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע"מ לקבל פרס ויהא מורא שמים עליכם וזת"ד.

ישנם ג' סוגי יראה, יש יראת העונש, ויש יראת הרוממות, ויש ירא ה'.

יראת הרוממות, היא יראה כללית תמיד כל הימים לעבוד את ה' מאהבה ויבוש מעצמו אם יתרחק ממנו והרחוק הוא הרע שברעות.

יראת העונש, היא בפרט בשעה שעומד בפרק העבירה או בטול המצווה כיוון שדעתו כל עמו וקרוב הוא אצל עצמו ויכול להיכשל אז יפעיל את יראת העונש לחשוב הפסד מצוה כנגד שכרה וכו', ועונשי עוה"ב ולאחר שיצא מרשת היצה"ר יחזור לירא יראת הרוממות. ומביא בשם ספר חברית ח"ב (מאמר א') יסוד נאמן במקראי הקצ"ש בזמן

שהפסוק כותב ויראת מאלקיך המכוון אל יראת העונש ובזמן שכותב את אלקיך המכוון את יראת הרוממות.

מפני שיבה תקום ויראת מא-לקיך, לא תקלל חרש מלפני עור ויראת מא-לקיך, ולא תונו איש את עמיתו ויראת מא-לקיך, ולא תונו איש את עמיתו ויראת מא-לקיך אוהרה מעברה מסוימת, אל תיקח מאתי נשך ותרבית ויראת מא-לקיך, לא תרדה בו בפרך ויראת מא-לקיך, לכן הוזכר ויראת - יראת העונש.

ובזמן שהתורה מדברת על יראה כללית - הרוממות אומרת את מי ייתן ויהיה לבבם ליראה אותי כל הימים (ולא אמר ממנו) (דברים ה) למען תירא את ה'א כל ימי חיך. (שם י) אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים (דברים ד) למען תלמד ליראה את ה'א כל הימים (שם יד) ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי כל הימים (ירמיהו לב)

סוג יראה ה' ירא ה' היא למעלה משני סוגים הראשונים והסבר העניין ע"ד משל:

יש הבדל אם אני אומר פלוני משרת פלוני (בלי את) לבין אם אני אומר פלוני משרת את פלוני כי משרת פלוני הכוונה הוא מתואר בתיאור משרת תמידי קנוי לו אבל משרת את פלוני משמע שעבשיו הוא משרת לעת עתה ותו לא.

וזו ההבדל אם אני אומר פלוני ירא ה' משמעו (בעצמותו) לבין ירא את ה' שמשמעו לעת עתה בלבד לכן ירא ה' מעולה מכולם.

ולפי מתיישבים הדקדוקים ששאלנו על מאמר גדול הנהגה מיגעו וכו' שאלנו למה הביא ראייה על יר"ש מפרק קי"ב ולא מתחילת הפרק של הפסוק יגיד כפיך כי תאכל שמוזכר ירא ה' תחלה וסוף אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו כי כן יבורך גדר ירא ה' אם תגיד שאשריך וטוב לך עולה על שניהם גם על הי"ש וגם על הנהגה מיגע כפיו א"כ שניהם שווים ואם זה עולה רק על "היגיע כפיך" א"כ יביא ראייה מהפרק עצמו.

אולם לפי האמור ניחא שהנהגה מיגע כפיו גדול רק מאיש ירא את ה' ולא מאיש ירא ה' (בלי את) שזה מורה על יראה גדולה ולכן הביא ראייה מפסוק בפרק קיב' ששם מדבר על יראה פחותה שאז באמת הנהגה מיגע כפו גדול ממנו אבל הנהגה מיגע כפו והירא ה' (בלי את) המוזכר בפרק קנח שניהם שקולים אשריך וטוב לך עולה על שניהם. עכ"פ השאלה נשאלת איך יתכן לומר שהנהגה מיגע כפיו גדול מיר"ש.

כתב המהרש"ל כי שכר המצוות והחיוב שלה לפעמים סותרים זה"ז כי מצינו לפעמים שני מצוות אחת שכרה גדולה מהאחרת וחיובה של השנייה גדול מן הראשונה כגון: מצוות ת"ת שכרה גדול כמו ששינינו בפאה פ"א ות"ת כנגד כולם. ובירושלמי אפי' כל מצוותה של התורה אינן שוות לד"א מן התורה. (מגילה טז, ע"ב) אמר רב יוסף גדול ת"ת יותר מהצלת נפשות.

ומ"מ אם היה לומר וראה דרך החלון אדם טובע בנהר חייב להפסיק למודו ולהצילו אעפ"י ששכר מצוות ת"ת גדול מהצלת נפשות. אבל החיוב של הצלת נפשות גדול מחיוב ת"ת.

וכאן נבחן האדם אם הוא עבד לה' אינו מסתכל על השכר אלא מסתכל החיוב ומי שהוא לא עבד מסתכל היכן הוא מרוויח יותר לכן למרות שהנהגה מיגיע כפו מגיע לו שכר יותר לפי החישוב האמור לעיל חשב לעשות מצווה ונאנס וכו' אבל זה שלומד תורה כל הזמן מפני שזהו החיוב המוטל עליו וזהו רצון הבורא ודאי מעלתו יותר גדולה למרות ששכרו פחות והוא במדרגה של בן המלך ולא במדרגה של עבד.

נושא בעול עם חברו

"ויאמרו אל משה לאמר מרבית העם להביא מדי העבודה למלאכה אשר צווה ה' לעשות אותה. ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש ויכלא העם מהביא. והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אותה והותר." (לו, ה-ו)

כתב הספורנו: "הנה נדבת העם היא יותר ממה שצריך לאותה המלאכה שציווה ה' לעשות אותה בלבד בלי תוספת וגרעון, שנתן מידה וקצב למשכן ולכל כליו, עליהם אין להוסיף ומחם אין לגרוע, לא כעניין בבנין שלמה והורדוס".

אצל שלמה כתיב "וינת שלמה את כל הכלים מרב מאד מאד, לא נחקר משקל הנחשת וכו', ואת המנורות חמש מימין וחמש משמאל וכו' (מלכים א ז, מז-מט).

וכי מה היה אכפת לו למשה לקבל את התרומות, הרי עכשיו היו נותנים מרצונם הטוב, אח"כ יתכן שלא ירצו לתת. ועוד, מדוע לא עשה כמו שלמה שיהיו כלים רזרביים, שאם יתקלקל או יישבר יהיה כלי חילופי.

שינוי בולט כזה בין הקמת המשכן לבין בניין ביהמ"ק ע"י שלמה, שמשה הקפיד שלא לעשות כלים יותר מאשר ציוות ה', ואילו שלמה לא הקפיד ע"ז ועשה כלים לרוב, בא ללמד ולומר: "אל תהי צדיק הרבה על חשבון הזולת".

כל כלי מיותר במשכן, ואפי' שנתרם ע"י ישראל, יהיה על חשבון טרחתו של בן לוי, כי כלים אלו נשאו בכתף – "כי עבודת הקדש עליהם, בכתף ישאו". משא"כ במקדש, ריבוי הכלים אינו פוגע בבני לוי, כיוון שהמקדש הוא קבוע ואינו ממלטל.

תניא ר' יוסי בר' יהודה אומר: ארון של אש ושולחן של אש ומנורה של אש ירדו מן השמים, וראה משה ועשה כמותם, שנא': "וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בחר". אלא מעתה "והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בחר" הכי נמו, הבא כתיב כמשפטו התם כתיב בתבניתם. (מנחות כט, ע"א)

ויש להבין, למה באמת רק הכלים ירדו להראות למשה, ואילו המשכן לא ירד של אש, האם עשיית המשכן היתה קלה יותר מעשיית הכלים שבו.

ושבו יתבארו הדברים לפי הרעיון דלעיל, אכן שפיר שמשה נזהר מאו' לא להכביד על אחרים, משא"כ במשכן, שהיה נשא על העגלות לא דקדק.

ועפ"ז מבואר למה ה' עשה גם שהארון ישא את נושאו, והראיה (מיהושע ד), כיוון שישראל חטאו בעגל ונשתברו הלוחות בגללם, ובני לוי שלא חטאו היו סובלים בגללם לשאת אותם בנוסף על הלוחות השניים, לכן ה' עשה להם גם שהארון ישא אותם, שלא יסבלו בגלל בני ישראל.

הדברים הללו כדאי להרהר בהם בכל עת, ובמיוחד לפני חג הפסח, שכל עוד שהקב"ה לא שלח לנו את הרועה הנאמן שידריך את כל עם ישראל בדרך אחת, קיימים עדיין הבדלים פה ושם בקיום המצוות, מנהגים שונים שיש להם מקורות נאמנים בתורת ישראל.

ובשמתאספות המשפחות לערוך סדר ליל הפסח בצוותא, יהיו כאלה שירצו אולי להתחסד או לדבר דברי קטרוג וקנטור על מנהגים מסוימים שאינם נראים להם. אז עליהם לזכור את הכלל החשוב – "אל תהי צדיק הרבה על חשבון אחרים", אם רצונך להחמיר, יפה מאוד, אבל לעצמך. אל תטריח על אחרים. על זאת מדובר במנהגים המושרשים בתורת ישראל.

אבל אם המנהגים האלה התערטלו מקדושתם (כגון: פיתות העירקים במקום מצה שמורה), חובה קדושה להעמיד את האדם הממשיך לנהוג בהם על טעותו ועל האיסור הברוך בהם. מכאן נובעת החובה להצטרף ללמוד הלכות הפסח בימים אלה בבתי הכנסת כדי לקבל מושגים מדויקים על דיני החג, וגדולה שמירת הפסח כשמירת כל התורה כולה. פסח מלא: פ"ה, סמ"ך, ח"ת = תרי"ג.

חובת הביקורת במעשים הטובים

"ויאמרו אל משה לאמר מרבנים העם להביא מדי העבדה למלאכה אשר צוה ה' לעשת אתה. ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש ויכלא העם מהביא. והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אתה והותר". (לו, ה-ז)

האור החיים דייק בפסוקים אלו שלכאורה נאמר כאן דבר והיפוכו מצד אחד היתה דיים. ומצד אחר והותר.

וביאר, שהמלאכה היתה דים למרות שהותרו לפי מה שתרמו, ובכל זאת עשה הקב"ה שכל מה שתרמו נכנס בבניית המשכן.

במקום אחר הוא אומר שהקב"ה עשה נס, שהרי בזמן שהכריזו לתרום למשכן, כל אחד שרצה לתרום הביא מה שרצה, ובדרך כלל כשעושים מגבית בחפצים, רואים שיש חפצים מיותרים שלא צריכים אותם, מוכרים אותם ובדמיהם קונים את הנדרש.

אולם במשכן הקב"ה דאג לכך שכל מה שנתרם למשכן, לא חשוב איזה חפצים ואיזה אבות. הכל הקב"ה הכניס במשכן להראות את חיבתו של הקב"ה לתרומה שתרמו עם ישראל במשכן.

ובך כתב ג"כ בפרשת פקודי (לח, כד) שבד"כ כשאדם עושה עבודות, ועושה למשל כמה דברים אותו דבר כמו האדנים, וכמו היריעות לפעמים נשאר שאריות – ופה בדיוק המלאכה היתה דים. לא נפל שום דבר ולא הלך לאיבוד. ועי"ש באורך.

כל הוזהב העשוי למלאכה. כל הוזהב לכל מלאכת הקודש. עם כל הויכוכים והחיתוכים. הכל השתמשו בו והכל נכנס לעבודת בית המקדש.

לכאורה יש מדרש שסותר קצת את דברי האור החיים הקדוש. איתא במדרש רבה שמות פנ"א פס"ב: והמלאכה היתה דים, נכנס משה אצל בצלאל ראה שהותיר מן המשכן, אמר לפני הקב"ה רבון העולם עשינו את מלאכת המשכן והותרנו מה נעשה בנותר, אמר לו לך ועשה בהם משכן לעדות. הלך משה ועשה בהן כיון שבא ליתן חשבון אמר להם כך וכך יצא למשכן וביתר עשיתי משכן לעדות הוי אלה פקודי המשכן משכן העדות.

הנה כתוב בפירוש שהיה נותר במשכן, שמשח רבנו שאל את הקב"ה מה לעשות עם היתרה הזאת. והתשובה שהקב"ה ענה לו לכאורה היא עוד יותר לא מובנת. הרי כשעשו את המלאכה גם הארון היה בכלל וגם הכפורת היתה בכלל אף על פי שעשה משכן לעדות, ולשם מה עוד פעם כפורת חדשה.

המתנות כהונה במקום אומר משכן העדות לארון ולכפורת. וכן הוא בילקוט משכן לדיברות שהם עדות בין הקב"ה לבין ישראל.

וראיתי בספרי חסידות בשם הרב ר' יששכר בר ע"ה שאמר את זה בשם אביו ר' יהושע שמסבירים את זה כך, עפ"י מה שאומרים בתפילה בישתבח, "הבוחר בשירי זמרה מלך קל חי העולמים אמן".

מה הפירוש הבוחר בשירי זמרה. וכי הקב"ה אוהב זמירות ושירים, אלא הביאור הוא שהקב"ה הוא בוחר באנשים יראי שמים כאלה. שהם בודקים את השירים של המצווה. שיש לפעמים אדם שעושה מצווה אבל לא בודק אחריה. אבל אדם ירא שמים אחרי

שהוא גמר הוא בודק את המצווה שהוא עשה אם יכול לעשות את המצווה יותר טוב, ובאלה הקב"ה בוחר.

וזה הביאור כאן שכשנכנס משה אצל בצלאל, וראה שלכאורה יש יתרה, בדק האם באמת היה יכול לעשות עוד יותר טוב ממה שעשה. למרות שבדאי בצלאל וכל הצוות שעבדו בבניית המשכן כולם ודאי אנשים יראי שמים. אבל אדם ירא שמים בודק את הטוב שעשה. לראות אם היה יכול לעשות עוד.

ובשראה שאפשר לעשות את העבודה עוד יותר טוב. אמר לפני הקב"ה. רבון העולם עשינו את מלאכת המשכן והותרנו מה נעשה בנותר, היינו שיש אפשרות להוסיף לבצע את העבודה עוד יותר בשלמות. מה נעשה עכשיו, אמר לו לך ועשה בהם משכן לעדות, הלך משה ועשה בהם. כיון שבא ליתן חשבון. אז אמר לו הוי אלא פקודי המשכן, משכן העדות.

בזמן שהקב"ה ראה את היראת שמים של משה וכל אלה שעבדו בחקמת המשכן ראה שהם בודקים את מעשיהם לאחר בניית המשכן. אמר לו הדברים הללו ראויים להיות משכן לעדות זה החיבור האמיתי לתורה.

פקודי מלשון חסרון, "ולא נפקד ממנו איש" (במדבר לא, מט), אלה פקודי המשכן החסרונות שראה משה רבינו בבניית המשכן. אלה בעצמם משכן העדות קודש קודשים של עבודת ה'.

כאן רואים הדרכה, בעבודת האדם לקב"ה, שלא רק שאדם יעשה את המצוה וגמרנו ואומר ב"ה עד הפעם הבאה. אלא צריך לבדוק אם היה יכול לעשות את המצווה יותר טוב ואת זה הקב"ה מחשיב למשכן העדות. זה הקודש הקודשים.

מסופר על הנודע ביהודה ע"ה, שפעם אחת בא אליו יהודי אחד ושאל אותו שאלה בעניני מהרת המשפחה, הרב ענה לו. מה שצריך לעשות, והיהודי הלך לדרכו.

לאחר שהיהודי עזב את הרב. אז הרב חשב עוד פעם על השאלה ועל התשובה שנתן לו. וראה שהוא טעה. וח"ו האדם יכול לעבור על איסור כרת, אז הרב לא נח ולא שקט שכר עגלה, וחלף לחפש את אותו יהודי באותו כפר ואז היה זמן חורף.

והרב הגיע אליו לפני חצות ואמר לו כך וכך השאלה ששאלת אותי, אני מעיתי בהוראה ואמרתי לך שזה מעות וזה לא טוב. והרב הודה לקב"ה שעדיין האדם לא עשה מעשה ולא בא לידי מעות.

זה לא אומר לפעמים אם אדם עונה על שאלה אז תיסגור את הספר והשואל הלך לחיים טובים. אלא צריך עדיין לבדוק שלא מעית.

(וזה מה שמורי הוראה ממליצים לא לענות בטלפון, ואם בן עונים לפתוח ספר. כדי לשאול כך וכך היה ואז גם האדם בטוח יותר, הנה פתחתי ספר עניתי טוב. אבל מי שלא פותח ספר הוא אח"כ מסתפק אם ענה טוב או לא וזה חסרון יראת שמים. אבל מי שהוא גדול ויש בו יר"ש ובקי בהלכות בודאי שיכול, אבל מי שלא שיפתח ויעין בתוך הספר).

והנושא הזה של הבדיקה העצמית של האדם, יש לכאורה גמ' מפורשת במס' סוטה (כב ע"ב): תנו רבנן שבעה פרושין הן, וכו' אמר לה ינאי מלכא לדביתיה אל תתיראי מן הפרושין ולא ממי שאינן פרושין, אלא מן הצבועין שדומין לפרושין שמעשיהן כמעשה זמרי ומבקשין שכר כפנחס.

וביאר רש"י על המקום: אל תתיראי מן הפרושין – שהפרושין היו שונאין אותו לפי שהרג מן החכמים הרבה ונהפך להיות צדוקי כדאמר בקידושין (דף סו) ובשמת היתה אשתו יראה מהן שלא יעבירו המלוכה מבניה והיתה אומרת לו לבקש מלפניהם עליה ואמר לה אל תתיראי מן הפרושין שצדיקים הן ולא יגמלוך רעה ולא לבניך שלא חטאו להם. ולא ממי שאינן פרושין – שהם אוהביי. אלא מן הצבועים – כלומר שאין מראיתם כתולדותם אלא צבועין מבחוץ ואין תוכן כברם.

שמעשיהם כמעשה זמרי – שהן רשעים ומבקשים שכר כפנחס, אומרים לבריות לכבדן כפנחס.

במאמר הזה התקשו בו המפרשים להבין מה ההשוואה שינאי אמר לאשתו. שיש כאלה שהיא צריכה לפחד מהצבועים שדומים לפרעושים, שמעשיהם כמעשה זמרי ומבקשים שכר כפנחס.

מי זה הזמרי הזה, אם זה כמו הזמרי שכתוב בתורה זמרי בן סלוא נשיא בית – אב לשמעוני הוא לא היה צבוע הוא היה רשע בריש גליה, ואיפה ראינו שזמרי ביקש שכר כפינחס הוא לא ביקש לא בגלוי ולא בסתר. וכן לא היה צבוע אלא רשע גמור.

ובעל ההפלאה ע"ה ביאר שהכוונה כאן לזמרי שמובא בספר מלכים, זה היה אחד המלכים, שהוא רצח מלך אחר, וכביכול מי שראה אותו ראה שהוא קינא קנאת ה'. והוא מבקש שכר כמו פנחס. (עיין את הפס' בספר מלכים פרק ט"ז).

למעשה מי שקורא בנביא על מעשיו של זמרי שהוא הלך והרג את אלא בן מעשה אז הוא חושב אדרבא שכמו שהנביא אומר שהוא החטיא את עם ישראל ולכן הרג אותו. זה הסברא שהיתה לו.

אבל אחר כך הפס' כותב עליו "על חטאותיו אשר חטא לעשות הרע בעיני ה', וללכת בדרך ירובעם ובחטאתו אשר עשה להחטיא את ישראל" הוא לקח את אלא והרג אותו זה לא מפני שבאמת רצה לעשות את מה שהקב"ה ביקש ע"י הנביא. אלא כל כוונתו היתה כדי שימלוך במקומו. כמו שכתוב "וימלוך זמרי שבעת ימים". בסה"כ ואח"כ כשצרו עליו הוא איבד את עצמו לדעת ששרף את עצמו.

וזה הכוונה שעושה מעשה זמרי, זה צבוע, ומבקש שכר בפנחס – ביקש שכר שמגיע לו שהוא קינא קנאת ה'. כמו שהתורה נתנה שכר לפנחס. "הנני נותן לו את בריתי שלום" אז הוא ביקש שכר בפנחס.

רואים מכאן שזה דרך שחכמים סללו בשביל כל אחד ואחד. שצריך להיות ירא שמים. שידע לבקר את מעשיו.

את המעשים – לא מדובר במעשים הלא טובים אלא במעשים הטובים. המעשים הלא טובים בודאי צריכים בדיקה לבערם. וזה כל אדם צריך לעשות חשבון לבד אם הוא עושה טוב או לא.

אבל גם את המעשה הטוב על האדם לבדוק אם באמת הדברים הללו הם נכונים. דוגמא לזה שמזכירים גם בן הפוסקים והמפרשים ג"כ מביאים אותה על התורה. הרי בפרשת השבוע מדובר על שמירת השבת ושמירת השבת לפי מה שאומרים רבותינו. כתוב לעשות את השבת לדורותם מה זה לעשות את השבת. הרי כל דיני שבת זה באפס מעשה. ואסור לעשות כלום, אלא הקב"ה מתייחס, לדברים הללו של לא תעשה של השבת כאילו מצוות עשה. שהקב"ה משלם ע"ז כאילו מצוות עשה.

בודאי שיש הבדל בין מצוות עשה למצוות לא תעשה. מצוות לא תעשה הקב"ה משלם שכר אבל מצוות עשה יש לזה שכר יותר גדול. אבל בענין המצוות לא תעשה של

השבת הקב"ה משלם לו לאדם שכר כאילו הוא עושה בשביל זה כתוב "לעשות את השבת". למרות שכל שמירת השבת היא תלויה באי עשיה.

למשל נניח יש הלכה אם בן אדם הוא שבת להוציא את התפילין מהשקית של הטלית לפני שבת. ועכשיו הוא צריך לקחת את הטלית. אז אומרים שימשוך את הטלית וישאיר את התפילין במקום.

אולם מה יהיה הדין אם אדם יש לו שקית שיש בה נניח שתי זוגות תפילין. ויש לו טלית שיש בה תפילין של שמושא רבא. יש כאלה שאומרים שהשימושא רבא זה סמל לחרד. עכשיו בשבת הוא רוצה להוציא את הטלית מה עליו לעשות, כתבו הפוסקים שצריך להקפיד, להוציא את הטלית מהצד שיש זוג תפילין אחר. מאשר להוציא את הטלית מאיפה שיש שתי זוגות תפילין.

לכאורה אם כבר התירו למשוך את הטלית מהתפילין א"כ מאי נפק"מ, אמנם יש הבדל. פה יש שתי זוגות תפילין וזה כאילו מזלזל שאתה מזיז מקוצה יותר גדול. כך צריך לעשות והנה אפילו במעשה הטוב שאדם עושה בכ"ז צריך לעשות מה שאפשר לבדוק. לראות עד כמה המעשה הזה הוא באמת מושלם אם היה יכול לעשות אותו בהידור יותר גדול.

וזה הקב"ה בוחר בשירים האלה וזה נקרא יראת שמים אמיתית, והנפקא מינה בכל הדברים הללו שאנו אומרים. בד"כ בחיי האדם כל זמן שהוא עדיין רווק או הוא לא כ"כ מיושב במעשיו בעניניו. והוא תולה תמיד תקווה שבעז"ה הוא יתחתן ואח"כ הוא יהיה יותר מיושב ויותר רגוע. ואח"כ יוכל לשבת על התורה ועל העבודה.

הדברים האלה לכאורה מחשבה שקולה של אדם נכון. ויכולים להבין אותו עד עכשיו היה בחור ולא כ"כ מיושב. אבל עכשיו אחרי שהתחתן הוא יכול לדרוש מעצמו.

הדבר הזה אליה וקוץ בה. יש איזה חוברת ששלחו אותה לישיבות ולא כתוב מי המחבר. אבל נראה שנכתב ע"י אישיות תורנית חשובה. ששם כותבים להעיר את תשומת ליבם. של בחורי הישיבות, אברכים לנקודה הזאת שלפעמים בחור לאחר שהתחתן חושב שהוא נעשה ירא שמים והוא נמצא במקומות העליונים. וכל מעשיו במאת האחוזים, וכל הליכותיו בקודש הם בסדר נמור והוא לא מעלה בדעתו אפי' לבדוק את מעשיו.

אבל כשנסתכלים בעיון ובעומק רואים שדווקא אחרי החתונה אם אדם לא מבקר את עצמו אז ח"ו הוא יכול להיות יותר גרוע ממה שהיה לפני החתונה.

לפני החתונה לכל הפחות אולי אם עשה דבר לא טוב אז לכל הפחות הוא לבד. אבל לאחר החתונה כשיש עליו אשה על צווארו. ואח"כ יש ילדים. אז ח"ו הוא יכול להיות חוטא ומחטיא.

ביון שראינו שלפעמים אדם יכול להיות מקנא את קנאת הקב"ה. כמו הזמרי הזה. שכביכול עשה את מה שהנביא אמר. שכך צריך לעשות למלך ישראל. אבל ברגע שהדברים האלה לא מבוקרים מתוך יראת שמים. אז האדם יכול להיות יותר גרוע ממה שהיה רגיל.

לא מדברים ח"ו על עבירות של גילוי עריות יכולים לשמור אלא דברים אחרים. שהתנהגות בתוך הבית עצמה. בינו לבין אשתו. בינו לבין ילדיו. יכולים להיות ח"ו במצב כ"כ גרוע שיהיה מהפרעושים האלה מהצבועים האלה. ולכן חובה על האדם לבקר את מעשיו. והביקורת הזאת שתהיה אמיתית לראות אפי' כשעושה מצווה. האם המצווה הזאת טובה או לא.

מסופר על הרב קוטלר זצ"ל שפעם אחת בהיותו זקן. ירד והלך לישיבה. לתת שיעור ופתאום אומר לנהג תעצור שכחתי משהו בבית. עלה ברגל כמה קומות. ורצו לדעת מה שכח. אז שמו לב שהלך ואמר שלום לאשתו וירד. ולא עשה שום דבר למעלה.

מבוגר וזקן עלה עוד כמה קומות כדי להגיד שלום לאשתו. אפי' שיכול להגיד אח"כ בטלפון עשרה פעמים שלום. עצר את הרכב ירד ועלה ואמר לה שלום.

זה דוגמא שמעוררת להרבה דברים אחרים.

וכן מסופר על הרב פיינשטיין זצ"ל שפעם אשתו נפלה למשכב. וראו אותו איך שהוא שומק בליים, אמרו לו עוד מעט תבוא העובדת תסדר את הבית ובודאי אנשים כאלה לא משרתים את עצמם.

אמר להם אשתי מתרגזת שהכיר לא נקי. שיהיה לה הנאה שהנה הכיר נקי.

אדם כזה עם כל גדלותו ועם יר"ש, וכל רגע שלו חשוב, ועד סוף ימיו מרביץ תורה, ועונה על שאלות. מ"מ ביקר את מעשיו והעדיף לעשות נח"ר לאשתו וברגע שאדם לא

מבקר את מעשיו אז הוא הופך להיות צבוע, ופעם מתנהג ביראת שמים ופעם לא. והרי הוא בפוסת על שתי הסעיפים.

כמה אחריות וחובה מוטלת על האדם לזהר בעצמו ולבקר את מעשיו ובפרט את המעשים הטובים ובפרט אלו שנובעים מתוך הצידקות.

פרשת פקודי

עשיית החשבון להורות הגורם להשראת השכינה

"אלה פקודי המשכן משכן העדות אשר פוקד על פי משה עבודת הלויים ביד איתמר בן אהרן הכהן". (לת, כא)

וביאר רש"י: "בפרשה זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן לכסף ולזהב ולנחושת ונמנו כל כליו לכל עבודתו".

והקשה הר"ע מברטנורא בפ"י עה"ת "עמר נקא": לכאורה תמות, מה בא רש"י לפרש דבר הנראה לעין כל, כי פרשה זו כוללת כל מנין מעשה המשכן.

ומתרג', שקשה לרש"י כי הפסוק פותח ב"אלה פקודי", ומסיים בעניין אחר שהעושים היו בצלאל ואחליאב, ומה זה שייך למנין, לכן הקדים רש"י לפרש, כי אמנם פרשה זו עיקרה לתכלית המנין, וגם מעשה העובדים במלאכה הוא מעניין הדבר, כי בעבדם באמונה במוח הדבר כי המנין מכון.

ומה שהזכיר הפסוק "עבודת הלויים ביד איתמר בן אהרן הכהן", גם היא באה לחזק את נכונות המנין, על אף שעבודת הלויים היתה לשאת להוריד ולחקים את המשכן וכליו, כי בדרך כלל כשמתכין את הכסף והזהב והנחושת נחסר מהם כשהסינים נפרשים מהם.

וכאן מעידה התורה, שכל מה שפוקד עפ"י משה, אותו משקל בעצמו נשאר גם לאחר שהתיכו אותו ועשו ממנו את המשכן ואת כליו שהלויים נשאו אותם. וזה היה מצד הנס, ועל שם זה קראו משכן העדות, כי זה עדות לישראל ששכינה בתוכם. (כלי יקר).

נמצא שהקב"ה כביכול עושה גם כדי לאמת את המנין שנמסר ע"י מרע"ה, וכל כך למה.

במד"ר פ' נ"א מובא: המשכן פוקד על פי משה, ולמה עשה עימם חשבון הרי הקב"ה יתב' שמו מאמינו, שנא' (במדבר יב): לא בן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא, ולמה. אמר להם משה: בואו ונעסוק במשכן ונחשוב לפניכם, אלא ששמע משה ליצני ישראל מדברים מאחריו, שנא': "והיה כבא משה האהל ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל ודבר עם משה" (שם) והביטו אחרי משה.

מה היו אומרים, ר' יוחנן אמר אשרי יולדתו של זה, ומה הוא רואה בו כל ימיו, הקב"ה מדבר עמו כל ימיו, הוא מושלם להקב"ה. זהו והביטו אחרי משה.

ר' חמא אמר: היו אומרים, חמי קדל (צוואר) דבריה דעמרם וחברו, אומר לו: אדם ששלט על מלאכת המשכן אין אתה מבקש שיהא עשיר (מבין דברי שני המתווכחים יוצא ששניהם האמינו שמשה לקח משלהם), כששמע משה כך א"ל משה, חייכם נגמר המשכן אתן לכם חשבון, אמר להם: בואו ונעשה חשבון, הרי אלה פקודי המשכן, עכ"ד.

והקשה מהר"ם אלשיך: מה הועיל החשבון הזה נגד ליצני הדור, הלא גם עתה יאמרו מי יגיד למו, שלא היתה נדבה יתירה על חשבון הזה.

ובפרט שמשה מנה רק את הזהב ואת הכסף ואת הנחושת, וכל שאר הדברים לא מנאם, רק הזכיר את מציאתן בלבד. א"כ מה התועלת בהגשת הדו"ח, הרי הליצנים לא יפסיקו מלרנן.

והשיב: לכן אמר הפסוק "אשר פוקד על פי משה", ללמדנו כי גם שהציבור לא ירצו לקבל חשבון מהראשים שבהם, הוא מעצמו יבקש ליתן להם חשבון להיות נקי מה' ומישראל. וזהו "אשר פוקד על פי משה", כלומר: שלא היה עפ"י ישראל שביקשו ממנו, כי אם על פיו, שהוא בפיו ציווה להם שיקבלו חשבון, כי אשר פוקד עפ"י משה ולא על פיהם.

וביוון שהיה עדיין מקום לומר שבג"י היה להם לעכב ולא לקבל את הדו"ח, כי הם יודעים שמשה נאמן ואין לו לחוש לליצני הדור, כי אתם אי אפשר לגמור.

לכן משה הוסיף ואמר: "עבודת הלויים" וכו', כיוון שעבודת המשא במשכן היתה על ידם, יכולים לחשוד בהם אי פעם – אולי החסירו מהמשקולות, לכן מסר את הדו"ח של המשקולות, שתמיד יוכלו לוודא שאכן אותו משקל קיים עדיין בידיהם.

"וילמדנו דעת נעשה כמעשיו לתת חשבון ולחוש אף לכל ידברו ליצני הדור"¹ עב"ד.

עפ"י מובן למה גדלה שמחתו של משה כשהוברר לכל שהחשבון של המשכן מדויק בתכלית.

ובדעת זקנים מבעלי התוספות מובא: ד"א, שהיה עדות למשה, כי בשעה שחשדוהו שגנב שקלים ממלאכת המשכן, אמר להם משה: רוצה אני שיהא המשכן עדות, וחזרו ומנו ומצאו שהושמו בוויין לעמודים, ודריש ליה מ"המלאכה היתה דים". ר"ת גימטריא ט"ו וויין, כלומר: ט"ו יותר. ומיד נתן משה ט"ו שבחות להקב"ה, והן בישתבת שיר ושבתה, וכנגדן ט"ו ברוך בברוך שאמר, וכנגדן ט"ו וויין באמת ויציב.

סיבה נוספת לנחיצות המניין אנו מוצאים בדברי הספורנו פסוק כד, וז"ל: כל הזהב, העיד על קצבת הזהב והכסף והנחושת שנכנסה במלאכת המשכן שהיה דבר מועט מאד בערך, אל העושר שהיה בבית ראשון במבואר בס' מלכים, ויותר ממנו העושר שהיה בבנין הורדוס.

ועם כל זה – יותר התמיד מראה כבוד ה' במשכן של משה ממה שהתמיד במקדש ראשון ולא נראה כלל במקדש שני, ובזה הורה שלא קצבת העושר וגודל הבניין יהיו סיבה להשרות השכינה בישראל, אבל רוצה ה' את יראיו ומעשיהם לשכנו בתוכם.

¹ הקשה הרב "אונייט לתורה" זצ"ל: מה טעם בקשו נרגזים חשבון מדויק דווקא משה שהתרימם למשכן, ואילו ב"מגבית העגל", כאשר מכל הזהב שנצטבר יצא רק עגל קטן לא תבעו דין וחשבון. וכן בכל הדורות, מדוע מגבאי הצדקה תובעים חשבון ולא ממאספי ממון לכל מיני "עגלים".

והוא ז"ל מתרץ: כל יהודי בפנימיותו חפץ לעשות טוב כדברי הרמב"ם שכופין את המהויב לגרש אשתו עד שיאמר "רוצה אני", כי כן הוא באמת: היהודי שבו רוצה. ולכן כל אימת שיהודי תורם לדבר שבקדושה למשכן הריהו מעוניין שכספו ינוצל בשלמות למטרה הקדושה. לא כן אם נתפתה ליצה"ר ונתן לעגל, שליבו נוקפו גם בשעת נתינה, ובדיעבד יהיה מרוצה אם הכסף לא ינוצל למטרתו ולא יחשב לו עוון... לא איכפת לו אם הגבאים ימעלו וישימו ממון זה בכליהם...

כן מביאים בשם ר"מ שפירא את השאלה הנ"ל והוא תרץ, נראה מכאן שזוהי דרכם של בנ"א: כשנותנים בשביל עגל הכל מרוצים ואין שאלות, אבל כשנותנים לדברים שבקדושה שואלים שאלות.

ובמ"ש מעם לועז (מלכים א' דף קלד): אמרו חז"ל: שולחנות של זהב שבעים ושבעה, וזה בא מקורות של גן עדן שנתנום לשלמה, ומוזהרים בזהר חמה ולבנה בשמזחירים ברום עולם, וכל כסף וזהב שהיה בעולם מששת ימי בראשית עד יום שמלך צדקיהו לא היו שווים ערך הזהב שהיה מצופה על היכל הבית. ועל הנחושת נאמר במלכים א' (ז, מז) "וינת שלמה את כל הכלים מרב מאד מאד לא נחקר משקל הנחושת".

גם הרב אור החיים הקדוש ע"ה כתב, וז"ל: אומרו "אלה" – לפסול כל מניינים שבעולם, כי בכל מה שימנה אדם מקנייניים המדומים אין מניינו מניין, ושמו מורה עליו: מה אתה מונה. (כלומר משמעות מלת ממון כאילו מה – מון, מה אתה מונה). אבל מניין זה עומד לעולם – "והטעם להיותו מניין המשכן המופלא אשר שכן שם א-להי עולם ה' עב"ל.

וכבר הנדיר זאת החפץ חיים זצוק"ל באומרו: אנשים רגילים לומר, כי כל הטיפשים הם חכמים לעצמם ואני אומר להיפך: כל החכמים הם טיפשים לעצמם, כי האדם עמל ויגע כל ימי חייו לאסוף הון ולבנות בתים וכדומה, ע"ז נותן כל זמנו ומרצו, אבל זה לא לעצמו: "ועזבו לאחרים חילם", "כי לא במותו ייקח הכל", ולדאוג לעצמו אין לו שכל, כי הרי אין מלווין לאדם לא כסף וזהב – אלא תורה ומצוות ומעשים טובים בלבד. עב"ד.

שהע"ה אומר במשלי (כת, ח): "איש אמונות רב ברכות ואין להעשיר לא ינקח" כידוע שהמד"ר בתחילת פרשתנו דורש את הפסוק הנ"ל גם על משה (עיי"ש), וגם על יוסף.

ומפרש הרלב"ג: איש שמתעסק באמונה במדיניות ובדעות הוא רב ברכות: מצד יושרו יצליח כחפצו, ומצד דבקות בש"י. ומי שאינו מתעסק באמונה לא במידות ולא בדעות, אך הוא מתעסק בעול בעסק הממון כדי שיתעשר במהירות ולא יודק בדעותיו כדי שיעבור בכל הדרושים במעט זמן, הנה הוא לא ינקח מרע, וזה מבואר מאד.

"והאבן עזרא" ע"ה כותב בקצור: איש אמונות – שיעשה אמונות, הוא רב ברכות, כלומר שיברכוהו אחרים או השם, והוא הנכון. וסוף הפסוק לעד: ואין, ממחר להעשיר, לא יהיה נקי מן השבר.

בזהר מקץ (קצט ע"ב) דרש את הפסוק "איש אמונות רב ברכות": דא הוא ברנש דמהימנותא דקב"ה ביה, כגון רבי יוסא סבא, דאע"ג דהוה ליה מיכלא דההוא יומא למיכל, לא הוה מתקין ליה עד דשאל מזוניה קמי מלכא קדישא לבתר דצלי צלותיה, ושאל מזוניה קמי מלכא כדין מתקין, והוה אמר תדיר לא נתקין עד דינתנון מבי מלכא.

"ואין להעשיר לא ינקה", בנין דלא בעא לאשתדלא באורייתא דאיהי חיינ דעלמא דין וחיינ דעלמא דאתי, השתא דאיהי שעתא לאשתדלא באורייתא נשתדל.

על אותה הדרך ביאר הרב "דרכי מוסר" שליט"א בדרך צחות: כתוב בפ' תשא: הקב"ה אמר למשה "פסל לך", ואמרו חז"ל: הפסולת שלך, מהפסולת נתעשר משה. לכאורה קשה, אם הקב"ה רצה להעשיר את משה, לא היה לו מקום להעשיר אותו ממנו אלא מהלוחות, ועוד מהו המיוחד שבלשון "פסל לך".

אלא הקב"ה רצה ללמד לנו, כי בשביל להיות עשיר לא צריך לעזוב את התורה, עם התורה יכול להיות עשיר. רק דבר אחד צריך האדם לדעת: שעשירות היא רק פסולת והעיקר הוא התורה, ולא לעשות מהעיקר פסולת ומהפסולת עיקר.

ואחרי העיקר צריך לרוץ להשיג כמה שיותר, כמו שפרש חז"ל הטוב את הפסוק "ולקחתם לכם" ב"אדרת אליהו" לפי הטעמים של הפסוק, והוא אמר שהטעמים על המלים "ולקחתם לכם" הם: אזלא גריש, לרמוז שילך לחזר ולחפש אחר המצוות לקחת אותם בזריזות ונחיצות גדולה כאדם שמגרשין אותו ממקומו, שאינו יכול להתעכב אנה ואנה, וכמ"ש: כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה, ולזה בא הטעם של תיבות ולקחתם לכם אזלא גריש.

וגם רמז בשם אתרוג רמז מוסרי: א"ת גו"ר. א"ת רמז לכ"ב אותיות התורה שהם מתחילים באלף ומסתיימים בתיו, ר"ל שתהיה ירא תמיד לשמור התורה מאלף ועד תיו.

ועל דרך זו אמר גם הרב "דרכי מוסר" על הפסוק "ולקחתם לכם ביום הראשון" (ויקרא כג), וחז"ל דרשו בסוכה מא ע"ב: לכם – משלכם, להוציא את השאול ואת הגזול.

ייתור מלת "לכם" באה ללמד מוסר לאדם, כי בחג האסיף כשהאדם שמח במה שאסף התבואה מכל השנה, אמרה התורה: כל הרכוש שאספת אינו שלך, מי יודע בשביל מי אספת. ולקחתם לכם, פרי עץ הדר, תיקח לעצמך לכל הפחות פרי אחד. בזה שתשמח עם הפרי לפני ה' ותקיים את צווי השם – תדע לבטחה שיש לך דבר מה גם לעצמך.

חז"ל דאגו לעצמם ולא החליפו עולם עומד בעולם עובר, וכך רואים מהמעשה המובא במדרש מעשה בר"ש בן חלפתא, שבא ע"ש ולא היה לו מאין להתפרנס. יצא לו מן העיר והתפלל לפני האלוקים, ונתן לו אבן טובה מן השמים. נתנה לשולחני ופרנס אותה שבת.

אמרה אשתו: מהיכן אלו, א"ל: ממה שפרנס הקב"ה. אמרה: אם אין אתה אומר לי מהיכן הן איני טועמת כלום. התחיל מספר לה. א"ל: כן נתפללתי וניתן לי מן השמים אמרה לו: איני טועמת כלום עד שתאמר לי שתחזירתי מוצאי שבת, אמר לה: למה, אמרה לו: אתה רוצה שיחא שולחנך חסר ושולחן חבריך מלא, וחלך ר"ש והודיע מעשה לרבי.

א"ל: לך אמור לה – אם שולחנך חסר אני אמלאנו משלי. הלך ואמר לה. אמרה לו: לך עמי למי שלמדך תורה. אמרה לו: רבי וכי רואה אדם לחברו לעוה"ב לא כל צדיק וצדיק הווה ליה עולם בפני עצמו, כיוון ששמע כך הלך והחזיר. עכ"ל.

היא הסכימה לסבול חרפת רעב בעוה"ז כדי שלא יחסר לה בעוה"ב, ומה שרבי הבטיח לתת לה משלו – אמרה לו: בעוה"ב א"א לתת אחד לשני (דברים רוחניים), זו היתה כוונתה – שצדיק אחד לא רואה את השני, כי אחרת קשה להבין המדרש: מה יש אם רבי לא יראה אותה, אם רבי יאמר לתת לה משלו ייתן לה הקב"ה אעפ"י שאחד אינו רואה את השני.

אלא הביאור הוא כמו שאמרנו, שלתת אחד לשני, יכולים רק דברים גשמיים, אבל דברים רוחניים אי אפשר להעביר, ומה גם שיש בזה נהמא דכיסופא¹.

חזינן השתא, שכל זמן שהאדם נמצא בעולם הבחירה זקוק הוא לחיזוק במוסר וביר"ש כדי לא להתפתות אחר הכסף.

איתא בגמ' קדושין (יו, ע"ב): אמר רבא: דבר תורה עכו"ם יורש את אביו וכו'. כתב הרמב"ם בהלכות נחלות (פ"ו ה"ט-י) העכו"ם יורש את אביו דבר תורה, אבל שאר

¹ עיין פי' נוסף בספר לב אליהו בפרשת פקודי, כתב שם ואלו תורף דבריו, שאשתו של ר"ש בן חלפתא נצחה את רבנו הקדוש באומרה שכל זכויותיו של רבנו הקדוש אין בהם כדי להשלים את השכר שמגיע עבור לימוד התורה של בעלה שלמד תורה מתוך הדחק, משא"כ רבנו הקדוש שזכה לתורה ולגדולה ביחד, והשכר שמגיע עבור לימוד תורה מדוחק אין לו שיעור.

והוסיף שם הרב שבדרון זצ"ל, שלמרות שחז"ל אמרו שרבנו הקדוש זקף עשר אצבעותיו והעיד ע"ע שלא נהנה מהעוה"ז אפי' באצבע קטנה, מ"מ כיוון שהיה לו פת בסלו זה לא נקרא לימוד תורה מתוך הדחק, ולכן אין ביכולתו של רבי להשלים את החיסרון של ר"ש בן חלפתא.

ולפי זה יש לבאר את הפס' "עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר", ולא אמר ותומכיה מאושרים, שבא ללמד שרק בודדים יכולים לזכות להימנות בין תומכי התורה, ולכן נאמר ותומכיה מאושר בלשון יחיד.

ירושותיהן מניחין אותו לפי מנהגם, והגר אינו יורש את אביו העכו"ם, אלא מדבריהם תקנו לו שיירש כשהיה שמא יחזור לסורו".

דהיינו, אם הגר לא יקבל חלק בירושת אביו הגוי יחזור לסורו – משום ממונו, על אף שבזמן שהגר בא להתגייר אומרים לו: מה ראית שבאת להתגייר, אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דוויים, סחופים, ומטורפין וייסורין באין עליהם, אם אמר: איני יודע איני כדאי וחלוואי ויזכה לזה, מקבלין אותו ומודיעין לו ק"ו ומודיעין לו עונשין של מצוות והווי יודע שעוה"ב אינו עשוי אלא לצדיקים, וישראל בזמן הזה אינם יכולים לקבל לא רוב טובה ולא רוב פורעניות ועל הכל הוא אומר אעפ"י כן (יבמות מז, ע"א).

ובכל זאת, למרות כל ההכנעה והוויתורים מצידו, בכל זאת הפסד הממון יכול להחזירו לסורו.

העמדת המשכן היתה על ידי נס בדוקא

"כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש, ויהי זהב התנופה תשע ועשרים ככר ושבע מאות ושלשים שקל בשקל הקודש". (לח, כד)

כתב הספורנו, העיד על קצבת הזהב והכסף והנחשת שנכנסה במלאכת המשכן שהיה דבר מועט מאד בערך אל העושר שהיה בבית ראשון, כמבואר בספר מלכים ויותר ממנו העושר שהיה בבנין הורדוס (בסוטה פ' היה נוטל). ועם כל זה יותר התמיד מראה כבוד ה' במשכן של משה ממה שהתמיד במקדש ראשון, ולא נראה כלל במקדש שני.

ובזה הורה שלא קצבת העושר וגודל הבנין יהיו סבה להשרות השכינה בישראל, אבל רוצה ה' את יריאיו ומעשיהם לשכנו בתוכם.

כלומר, שההשקעה בעושר במשכן לעומת בתי המקדש היתה קטנה אבל היתה יותר השראת השכינה במשכן מאשר בבתי המקדש.

ובדור המשכן לא היו זקוקים בשביל למשוך אנשים לעבוד את הקב"ה ליופי החיצוני, אולם בזמן בתי המקדש היו זקוקים לעשות את זה עם יופי חיצוני ע"מ למשוך את ישראל לקיים רצון ה'.

ובמו שאמרו במדרש משכן העדות – שנתמשכן פעמיים ופעם ראשונה כתוב המשכן ופעם שניה כתוב רק משכן בלא ה' לרמז שהיו חסרים חמשה דברים בבית שני הארון והכפורת.

איוב אמר קטן וגדול שם הוא ועבד חפשי מאדניו (ג, יט). וביאר רש"י, שם ניכר מי חשוב ומי שפל ולפי שאותה גדולה גדולת עולם הוא ואותו שפלות שפלות עולם היא, כי בעוה"ז אפשר למעט ולהחשיב את הקטן ולזלזל בגדול.

ואפ' דור העה חשדו במשה רבנו שלכן היה נצרך לתת דין וחשבון על כל התרומות למשכן, וכששכת את התרומה שהלך בשביל הווים לעמודים עשה הקב"ה גם וחבריקן הווים וכך נזכר בהם, ולכן ואת האלף בטעם זקף גדול.

ובספר בן לאשרי, מסופר על הצדיק מרעננה זצ"ל ששמע בביה"כ כמה מרננים אחריו, ניגש אליהם ואמר להם אתם תהיו עדים בשבילי בעולם האמת.

שכשיתבעוני הרי הית רב ות"ח מדוע לא הוכחת את בני עירך, אומר להם שיש לי עדים שמדברים עלי בבז ואף אחד לא ישמע לי.

ולכן כשהיו צריכים להעמיד את המשכן לא הצליחו להעמידו אפ' בצלאל, ובאו למשה והוא העמיד את זה גם בנס שנכתב הוקם המשכן.

והקשה האו"ח מדוע היה צריך לעשות לזה גם ושאף אחד לא יוכל להרים ורק משה וגם זה בצירוף נס.

וביאר האוה"ח שהקב"ה רצה להוכיח לעם ישראל שהוא חף מפשע והוא נקי מכל רבב. והרי אף אחד לא היה עימו באסיפת התרומות שיוכל להעיד עליו, לכן הדרך היחידה היתה, שע"י שאף אחד לא יכל להרים וגם משה לא. והקב"ה עשה גם ויכל להרים סימן שנקי הוא שאין הקב"ה עושה גם למי שיש בידו עוון.

ולכן ליצנות אחת דוחה מאה תוכחות ומשמע שלא רק את הדיעות הישנות והמוסכמות שיש לאדם אלא גם לעתיד זה דוחה. משום שברגע שאדם מתלוצץ לעולם הוא לא יקבל את התוכחה.

ועל המדרש שנעשה גם ורק משה יכול היה להקימו, הקשו המפרשים מדוע א"כ הקב"ה הטריחם לבנות את כל הכלים והעמודים אם באמת לא יכולים להקים. היה עדיף שירד כמו ביהמ"ק השלישי שעתיד לרדת מהשמים בנוי מאש. ואם הקב"ה בכ"ז רצה ליכות אותם שיהיה להם חלק במשכן א"כ מדוע עשה שאף אחד לא יוכל להקים אותו.

וכדי להבין הענין יש להקדים את דברי הרמב"ם במורה נבוכים, שכתב שזה ודאי שהקב"ה לא חשב שהאדם יהיה מלאך שהרי כתוב מפורש וירדו בדגת הים ויפרו וירבו וזה לא שייך במלאכים. וזה אפי' קודם החטא, וכל מטרת הבריאה של האדם הוא שיבחין בין אמת לשקר שיתעסק כל הזמן בענינים שכליים ולא בשביל שיבדיל בין טוב לרע כמו שאמר הנחש, שלזה קודם החטא לא היה זקוק בכלל שזה רק בענין תאות שייך טוב ורע משא"כ בענין רוחניים.

וכשחטא אדם הראשון בתאווה, אזי הוא כבר צריך להבחין בין טוב לרע וזה יהיה מאוד בקושי ובזיעת אפיך תאכל לחם. וארורה האדמה בעבורך – לא בגללך אלא לטובתך, שאם היה יכול להשיג בקלות כמו קודם החטא לא היה סוף לתאות, ולא היה מבחין בין טוב לרע.

ולכן אמר לו הקב"ה עד שובך אל האדמה אשר ממנה לוקחת, שברגע שאדם יודע שהוא מוגבל בזמן ולא ואכל וחי לעולם מחשב הוא, מה עליו להספיק לעשות ומה להעדיף על מה.

והנה בחובת הלבבות שער הביטחון פ"ד כתב: כי הסיבות אין מועילות אותו בזה כלום, אלא בגזירת הבורא, יתברך, כאשר יש לבעל האדמה לחרוש אותה, ולנקותה מן הקוצים, ולזרעה ולהשקותה, אם [לא] יודמנו לו המים (הגשמים) ויבטח על הבורא, יתברך, להפרותה ולשמרה מן הפגעים, ותרבה תבואתה, ויברך אותה הבורא, ואין ראוי לו להניח האדמה מבלי עבודה וזריעה בבטחונו על גזירת הבורא, שתצמיח האדמה בלתי זרע שקדם לו.

וכן בעלי המלאכה והסחורה והשכירות מצווין לחזור על הטרף בהם עם הבטחון באלהים, כי הטרף בידו ורשותו, ושהוא ערב בו לאדם ומשלימו לו באיזו סוכה שירצה,

ואל יחשוב, כי הסיבה תועילתו או תזיקתו מאומה. ואם יבוא לו טרפו על פנים מאופני הסיבות, אשר התעסק בהן, ראוי לו שלא יבטח על הסיבה ההוא, וישמח בה, ויוסיף להתזיק בה, ויטה לבו אליה, כי יחלש בטחונו באלהיו.

אך אין ראוי לו לחשוב, כי תועילנו יותר ממה שקדם בדעת הבורא, ואל ישמח בהידבקו בה וסיבובו עליה, אך יודה הבורא, אשר הטריפו אחר יגיעתו ולא שם עמלו ומרחו לריק, כמו שכתוב (תהלים קכח ב): יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך.

היינו שאדם צריך לבטוח בהקב"ה אבל צריך לעשות השתדלות ע"מ שיוכל להשיג את פרנסתו.

ולכן נקרא לחם שזהו מלשון מלחמה שצריך לפעמים להילחם ע"מ להשיגו. אבל על האדם לדעת שהכל בידי הקב"ה.

ובספר העיקרים מאמר ד' פ"ו הוסיף: שהחריצות טוב בכל דבר, ובעבור זה היה שלמה משבח החריצות ואומר ויד חרוצים תעשיר (משלי ד') ומגנה העצלה להעיר האדם שישתדל להשיג מבוקשו בכל מאמצי כחו.

וכן אמרו רז"ל למען יברכך ה' אלהיך יכול ישב ובטל ת"ל בכל מעשה ידך אשר תעשה (דברים י"ד) הנה בארו שברכת הש"י תגיע ותבא עם ההשתדלות וכן אמר המשורר (תהלים קנ"ו) אם ה' לא ישמר עיר וגו' אבל אם ה' ישמר עיר יפה שקד שומר שעם השמירה וההשתדלות האנושי יגיע העזר האלהי ולא מזולתו.

כלומר, ההשתדלות צריכה להיות לא רק בתור לצאת יד"ח אלא צריך השתדלות וחריצות וזה למרות שהכל בידי הקב"ה. אבל מ"מ אין לבטוח בהשתדלות.

ובמסכת חולין (קלט, ע"ב) דרשו חז"ל מרדכי מן התורה מנין. אמר להם שנאמר מר דרור וכו'.

והמ"מ בין מרדכי לאסתר היתה בענין הביטחון, שמרדכי ניגש לאסתר שתיגש למלך ואם לא רווח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר.

ולכא' כיצד חשבה אסתר שבגלל שיכול להיות שהמלך יחרגה היא לא תלך להציל את עם ישראל מכליה.

אלא מרדכי רצה שתעשה השתדלות, ואסתר טענה לו שגם אם תלך הרי היא תזדקק בלאו הכי לגם, א"כ למה ללכת שיעשה הקב"ה גם נם בלי ללכת.

והשיב לה מרדכי נכון שצריך לזה נם, אבל צריך גם השתדלות ועל זה שואלת הנמ' שיטתו של מרדכי מנין. ולזה הראיה משמן המשחה שהיה כולו מעשה נם. שהיה בו שיעור כמה לוגין והצליחו למשוך בו את כל הכלים וכן למרות שנתבשל לא ירד בשיעורו.

והשאלה הנשאלת אם צריך לזה נם אז לשם מה כל הטירחה להביא בשמים. אלא ראייה שחובת על האדם לעשות את כל מה שיכול והשאר הקב"ה ישלים.

וזה מה שהיה במלאכת המשכן, שהקב"ה חשש שעם ישראל יזקפו את כל מלאכת המשכן למעשה ידיהם ויאמרו כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, וירגישו את עצמם בעלי בתים על המשכן שכל אחד תרם לזה.

לכן הראה להם שלמרות כל העשיה לא הצליחו להעמיד את המשכן ורק ע"י נם עמד המשכן, למרות שהעשיה טובה עדין צריך להתפלל שתשרה שכינה במעשה ידינו.

ואולי זו הסיבה שביהמ"ק השלישי ירד בנוי שלא כל אחד יתן את חלקו, שלא יהיה הרגשה לאדם שהוא עשה אלא הכל יהיה מהקב"ה.

ועכשיו יש יותר חשש משום שאז הם רק יצאו ממצרים וראו את הקב"ה בכל רגע, אולם בדורות האחרונים שיש התפתחות הטכנולוגיה וכד' הסכנה גדולה יותר.

וברמב"ן ויקרא (כו, יא) כתב לא כחובת הלבבות, וז"ל: וזו היא כונתם באמרו (שם) ורפא ירפא מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות, לא אמרו שנתנה רשות לחולה להתרפאות, אלא כיון שחלה החולה ובא להתרפאות כי נהג ברפואות והוא לא היה מעדת השם שחלקם בחיים, אין לרופא לאסור עצמו מרפואתו.

לא מפני חשש שמא ימות בידו, אחרי שהוא בקי במלאכה ההיא, ולא בעבור שיאמר כי השם לבדו הוא רופא כל בשר, שכבר נהגו ועל כן האנשים הנצים שהכו זה את זה באבן או באגרוף (שמות כא, יח) יש על המכה תשלומי הרפואה, כי התורה לא תסמוך דיניה על הנסים, כאשר אמרה (דברים טו, יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, מדעתו שכן יהיה אבל ברצות השם דרכי איש אין לו עסק ברופאים.

ובכתב רבי ישראל מסלאנט שזה בכל דבר בחיים שרוצה האדם ואפי' ההכרחים ביותר. אולם בחובת הלבבות ראינו שלא כך וכמו שאמרה הגמ' מרדכי מן התורה מנין. ודר"ק.

הגונב כלי שרת קנאין פוגעין בו.

ליצני הדור דיברו על משה רבנו ולכן הקב"ה היה צריך לחוכית שהוא זכאי.

וביארנו בספרים שהם כ"כ חמאו בלשונם שהחשיבו את משה גנב בבית ה'.

ובמסכת סנהדרין (פא ע"ב) נאמר שהגונב כלי שרת קנאין פוגעין בו והטעם שהרי התורה החמירה בגנב מבגולן משום שעושה עין של מעלה כאילו אינה רואה, משא"כ הגולן.

ואדם שגונב בבית ה' הרי הוא כופר לגמרי בהקב"ה.

למרות שמשה רבינו הוריד להם את התורה והמן וכל הניסים שנעשו על ידו, כל זה לא עמד בפניהם מפני שחשדו בו בגניבה. וכל זה תוצאת הליצנות.

ובך מסופר על הגר"א עדס זצ"ל שהיה משנן את הלכות מקואות, ודברי חב"י שם מאוד קשים, והיה אומר לחברותא שלו שהוא יקרא מתוך הספר והוא יקשיב בע"פ (מחוסר ספרים), אבל התנה עמו שאנחנו מתעסקים רק במה שכתוב בספר ואל תוסיף דברים בשם חכם פלוני או אלמוני.

כי אדם שרוצה לדבר על אדם גדול או להחליט מי גדול עליו להיות גדול משניהם בשביל להחליט, אבל הדבר הכי מוב לא להיכנס לדברים אלו בכלל. כיון שנוקם גדול מהתועלת.

משכן ובתי כנסיות כאמצעי לעליית האדם

"ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה בן עשו" (למ, לב)

אומרים רז"ל במדרש: להודיעך כמה נודדו ישראל במלאכת המשכן, לאחר שני ימים בקשו חכמי לב להביא את נדבתם ולא יכלו, שכבר נאמר: "ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר, איש ואישה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש, ויכלא העם מהביא, והמלאכה היתה דיים לכל המלאכה לעשות אותה והותר".

מבצע בניית המשכן עבר בהצלחה לאחר שהושקעו בו הרבה טכניקה ומעשה אומנות של כל חכמי הלב אשר פעלו יחד עם בצלאל בהתמסרות ובנאמנות, והוקם באחד בניסן. ויכולה היתה להתקבל ההרגשה, שאם יש את המשכן – הכל יש. המשכן יבטיח את קיומו של העם המשכן יעצב את דמותו של העם והוא יהיה האבן השואבת למשוך אליו את כל בני".

אמנם נכון, יש בכוחו של המשכן לרכז ולאחד את כל ישראל סביבו שתשרה שכינה עליהם, אבל המשכן בלבד כשלעצמו, הרי הוא רק בבחינת כלים הזקוקים לאדם שיפעיל אותם ויכוון אותם. ניקח לדוגמא: כמה גדולה חשיבותם של כל סוגי הנשק לביטחון המדינה, אולם מה התועלת שתצמח מהכלים הללו אם אין מי שיודע להשתמש בהם בעת הצורך.

הוא הדין במשכן. המשכן, בתי כנסיות ובתי מדרשות, הם כלים חשובים לשמור על ביטחוננו הרוחני של העם להישאר קשור במורשת משה רבנו. ואם אין אדם שיידע איך להפעיל אותם ואיך לנצל את ההשראה הרוחנית שלהם, מה יתנו ומה יוסיפו בתי הכנסת כשהם לעצמם.

וזוה שרמזו הפסוק: "ולא יכול משה לבוא אל אוהל מועד כי שכן עליו הענן". מעשיהם של עובדי העגל האפילו את הכניסה לאוהל מועד, כי במצב כזה, המשכן כשלעצמו אינו יכול לתרום לאדם ולא כלום. אבל – "ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני" בכל מסעיהם".

משום כך נסמך ספר ויקרא לספר שמות, כי בספר שמות מדובר בעיקר על אופן בניית המשכן ואביו, ובספר ויקרא מדובר על חיובו של האדם בדברים המשלימים את שיעור קומתו.

והמציאות מראה, שעד סוף חומש שמות מוזכרות בתורה כמאה וארבע עשרה מצוות, ואילו בספר ויקרא מוזכרות למעלה ממאתיים וחמישים מצוות, ובכללם מצוות טומאה וטהרה, טהרת המשפחה, מאכלות אסורות, חגי ישראל ומועדיו, שמיטה ויובל. אלה הן מצוות יסודיות בחיי האדם.

כל זאת בא ללמד, שאם יש משכן ויש ביהכ"נ בלי שיהיה אדם מחונך ומודרך על פי המצוות היסודיות בספר ויקרא הסמוך שמנינו, אין לתלות תקווה שתצמח תועלת ממשכן זה.

ומעלת בתי כנסיות מצינו במס' סוטה (כב, ע"א), שר' יוחנן שלמד קיבול שכר מאלמנה – אלמנה אחת שהיתה באה להתפלל בכל יום בביה"מ של ר' יוחנן. אמר לה ר' יוחנן: ביתי, אין לך ביהכ"נ בשכונת שלך, מדוע את מטריחה את עצמך לבוא עד כאן. ענתה לו ואמרה: רבי, ולא שכר פסיעות יש לי, במה שאני טורחת יותר מהצורך. ולא היה לו לר"י מה לענות.

כלומר, שעל כל מצווה ומצווה שהאדם טורח לעשותה, מקבל שכר גם על הטרחה – לפום צערא אנרא. וכנראה שיש מעלה מיוחדת לטרחה שאדם מטריח את עצמו בהליכה לביהכ"נ, ומגיע לו שכר עבור כל פסיעה ופסיעה שעושה. וזה מוכיח על חשיבותו של ביהכ"נ בחיי הפרט ובחיי הכלל, עד כמה היא גדולה.

מ"מ, על האדם יש להשתדל ולטרוח בגופו על מנת שיוכל לקבל את השפע הרוחני וללא עשייה מצד האדם לא יזכה למאום.

